

I djupet av ett vattendrag

Om konflikt och samverkan vid naturresurshantering

Lars Hallgren

*Institutionen för landskapsplanering Ultuna
Uppsala*

**Doctoral thesis
Swedish University of Agricultural Sciences
Uppsala 2003**

Acta Universitatis Agriculturae Sueciae

Series title 379

ISSN 1401-6249

ISBN 91-576-6418-8

© 2003 Lars Hallgren, Uppsala

Tryck: SLU Service/Repro, Uppsala 2003

Sammanfattning

Syftet med avhandlingen är att undersöka interaktionen mellan aktörer som hanterar en naturresurs. Uppmärksamheten riktas särskilt mot hur aktörernas *tillit* till interaktionen förändras och vilken betydelse dessa förändringar har för hur resursfrågan hanteras. Utgångspunkten för studien är att naturresurshantering bör ses som ett mellanmänniskt samspel, där utgången av hanteringen är beroende av de sociala handlingar som utförs av aktörerna. En form av samspel är konflikt, som definierats som social interaktion under vilken de interagerandes tillit till interaktionen minskar.

I avhandlingen undersöks den sociala interaktionen vid hantering av vattendraget Ån. I fallstudien har jag iakttagit tecken på att aktörernas tillit till att interagera minskat, och funnit att interaktionen karaktäriserades av konflikt. Detta sker då aktörerna inte kan förstå den andras handlingar som adekvata svar på sina egna handlingar och/eller då de förmodar att den andras handlingar kan komma att minska det egna inflytandet över interaktionen. Det förekommer också interaktion under vilken aktörernas tillit till att interagera ökar.

Relationerna mellan aktörer i den konfliktartade interaktionen karaktäriseras av antaganden om den andras destruktivitet. Det betyder inte att aktörerna bortser från varandra eller är ouppmärksamma på varandra. Aktörerna i konflikten är i stället höggradigt uppmärksamma på den andras agerande och gör sig frågor och föreställningar om den andras handlande, drivkrafter och förutsättningar. I avhandlingen används Johan Asplunds (1987 a och b) uttryck *social responsivitet* och *responsorium* för att beteckna detta förhållande. I försöken att undkomma den andras förmodade destruktivitet kan aktörerna komma att försöka förekomma den andra. Därmed kan tilliten till interaktionen komma att minska än mer och man får en eskalerande process.

De begrepp som används och utvecklas i avhandlingen bidrar till att urskilja vilken form och vilket förlopp en naturresurshanteringsprocess tar sig. En slutsats av studien är att hanteringsystemen i samhället behöver kunskap om socialt samspel för att uthålligt och effektivt hantera naturresurser. Om det i ett ärende uppstår konflikter är åtgärder för att öka aktörernas tillit till att interagera en förutsättning för att utveckla kunskap om ärendets teknisk-biologiska aspekter.

Abstract

The aim of this dissertation is to study the interaction between agents in natural resource management. The attention is especially directed to changes in the agents' trust to the interaction, and the consequences of these changes on resource management. Natural resource management is seen as social interaction in which the outcome depends on the actors' acting and their interpretation of others acting. Conflict is seen as a form of interaction and is defined as social interaction through which the agents' trust to the interaction is decreasing.

The social interaction in managing a watershed called Ån (fictive name) is investigated. This interaction is characterised by conflict. Signs of decreasing trust are observed. The agents' trust to the interaction seem to decrease when they experience the answers from others as inadequate to their actions and /or when they presuppose the others' actions to reduce their own influence over the interaction. Situations in which the interaction is increasing the agents' trust to the interaction are also observed.

The relations between agents in conflict with each other are observed to be characterised by assumptions about the other's destructivity. This does not imply that the actors ignore each other. On contrary they are very conscious about each other and take notice of each other's actions. They interpret each others' action and purposes. They pay attention to the situations and preconditions of each other. In the dissertation the concepts *social responsivity* and *re-sponsorium* are used to describe this phenomenon. In the attempts to restrain the supposed destructivity, the agents may try to restrain each others' acting, which might reduce the agents' reciprocal trust to interact. This is the process of conflict escalation.

The concepts used and developed in the dissertation make it possible to distinguish and describe the forms and processes of natural resource management. The normative conclusion of the study is that agencies involved in natural resource management need competence in social interaction. When conflicts occur process facilitators should make deliberative interventions aimed at increasing the actors trust in the interaction. Trust is a prerequisite for development of the knowledge needed to make well-grounded decisions.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Abstract	2
Innehållsförteckning	3
Kapitel 1 – Inledning	5
Förteori och begrepp	5
Syfte	21
Avgränsning	21
Normativa teorier om naturresurshantering	21
Uppsatsens disposition	28
Kapitel 2 – Anspråk och metod	29
Tolkning, empiri och teori	33
Bortvalda metodkoncept	34
Handlingars grammatik	34
Insamling av empiri	37
Skrivprocess och misstanke i praktiken	40
Vetenskaplig giltighet	42
Kapitel 3 – Handling och scen i markavvattningskonflikterna	43
Om tolkningar och förståelse i detta kapitel	43
Översikt över konfliktens innehåll och det empiriska materialet	44
Händelseförloppet i detalj	50
Handling och scen	84
Kapitel 4 – Naturresurshantering som socialt samspel:	
Tolkning, teori och reflektion	85
Grundbulten i socialt samspel: Människans svarsbenägenhet	86
Social- och avancerad responsivitet i markavvattningsärendet	100
Makt	109
Social identitet och roller	113
Frågor om de samspelande	126
Kapitel 5 – Aktörerna som handlar på scenen	127
Aktörer	131
Relationer och sociala identiteter i detta sociala system	178

Kapitel 6 – I djupet av ett vattendrag	183
En motivationsgrammatik för hanteringen av Ån.....	183
Slutsatser från Åfallstudien.....	194
Förståelse om förståelse – Metaförståelse om Naturresurshantering	196
Konflikthantering	198
Vidare forskning	199
Litteratur	201
Tillkännagivande	205

Kapitel 1 – Inledning

För några år sedan rapporterade Radio Uppland om ett uppseendeväckande samrådsmöte beträffande utredningen om en planerad vindkraftverkspark i fjärden mellan Gräsö och Öregrund: Två ordningsvakter hade anlåtats för att avstyra bråk och garantera säkerheten för exploitören Bohusenergi ABs representanter och miljökonsekvensutredaren. Två tidigare samrådsmöten hade hållits, ett på Gräsö och ett i Forsmark. Båda beskrivs som kaotiska. På Gräsö sägs en hotfull stämning ha uppstått, vilket föranledde anlåtande av ordningsvakter inför nästa möte på Gräsö.

En företrädare för föreningen *Livskvalitet i Öregrundsgrepen* ansåg att det förestående mötet var lagt vid en tidpunkt då det är svårt för fritidsboende att delta. Hon misstänkte att arrangören medvetet lagt mötet på detta sätt för att undvika kritik. I samband med mötet säger flera av deltagarna sig vara provocerade av vakternas närvaro:

Vi är nästan 80 % pensionärer här. Är ni verkligen så rädda för oss?

Uppenbarligen. Eller också fyller vakterna något annat syfte för arrangören. Enligt tidningsreferaten dagen efter mötet behövde ordningsvakterna aldrig göra några ingripanden. Man kan fråga sig vad det egentligen är som pågår i en situation av detta slag? Hur uppstår den? Och vad får en dylik situation för konsekvenser för den fortsatta hanteringen av frågan? Hur kan vi förstå detta?

I denna avhandling diskuteras de här frågorna med utgångspunkt från närstudier av en inte alldeles olik situation: avvattnings av åkermark vid ett vattendrag, här kallat Ån. Det kan framstå som om den företeelse som undersöks i fallstudien är marginal. Tiden för stora markavvattningsprojekt är sedan länge förbi. Episoden från Gräsö är ett exempel som visar att min berättelse är generellt intressant. Översvämningskydd eller vindkraftverk, naturresurshantering kan alltid medföra infekterade relationer mellan aktörer. Jag är intresserad av den sociala interaktion varigenom infektionen växer fram.

Bland dem som arbetar med handläggning av naturresursärenden och bland dem som själva är föremål för handläggning är det välkänt att infekterade konflikter förekommer. Dessa anses då vanligen bero på dels *olika intressen*, dels *besvärliga människor* – om den besvärlige är exploitör, motopinion eller myndighetsutövare beror på vem man frågar. I denna studie söks konflikten i det som *utspelar sig mellan* de inblandade människorna snarare än som ett intresse eller en egenskap hos dem.

Förteori och begrepp

Utgångspunkten för avhandlingen är mitt intresse för hur naturresurskonflikter, som t ex den om markavvattningsföretag vid Ån, eller den om vindkraftverk i Öregrundsgrepen, kan hanteras på ett konstruktivt sätt. En annan utgångspunkt är antagandet att en bättre fungerande kommunikation i vattenhanteringen leder till en bättre

re vattenhantering. Med denna utgångspunkt blir det viktigt att undersöka hur sociala handlingar avlöser varandra i konflikterna om markavvattning. Vad sker med förutsättningarna för beslutsfattande, då den ena parten säger något som föranleder en tolkning och en med- eller mothandling hos den andra parten?

Det kan ibland i diskussioner framstå som om konflikt görs liktydigt med intresse-motsättning. Jag kommer att argumentera för en annan innebörd av ordet konflikt. Även i vetenskapliga definitioner av konflikt intar intressen och deras bristande förenlighet en central roll. Lennéer Axelsson & Thylefors (1996, sid 13) skriver:

En neutral definition är den etymologiska: Ordet konflikt kommer från latinets *conflictus* som betyder sammanstötning, motsättning – en kamp mellan olika krafter. En konflikt är helt enkelt en intressemotsättning.

Jag menar att det är en betydelseskilnad mellan motsättning, som anger positioner, och sammanstötning, som anger hur handlingar relaterar till varandra. Slutsatsen att en konflikt är det samma som en intressemotsättning, finner jag inte stöd för i det etymologiska resonemanget. Båda uttrycken blir dock intressantare som definitioner av konflikt, om man använder deras verbformer: Sätta emot, stöta samman.

De Bono refereras av Lennéer Axelsson & Thylefors:

En konflikt är en kollision mellan intressen, värderingar, handlingar eller inriktningar. Ordet konflikt refererar till existensen av en sådan kollision.

Med anledning av denna definition måste man fråga sig om en kollision mellan intressen, värderingar och inriktningar kan komma ifråga utan att det förekommer handlingar mellan aktörerna. Eftersom de Bono skriver *eller* måste han tänka sig att det är möjligt. Det kan inte jag tänka mig (handlingar inkluderar naturligtvis tal och åtbörder).

Även Klerks definition tas upp av Lennéer Axelsson & Thylefors (1996):

Den enklaste tolkningen av konfliktbegreppet är konfrontationen mellan två parter olik viljor medan enighet är förutsättningen för att målsättningen ska förverkligas. Beroende på viljornas styrka är konflikten mer eller mindre allvarlig. Så snart det uppstår olika intressen som inte kan tillgodoses samtidigt råder det en konfliktsituation, vilket inte behöver betyda att konflikten blir ett störande problem.

Kim m fl (1994, sid 5) definierar konflikt som

percieved divergence of interest, or a belief that the parties' current aspirations cannot be achieved simultaneously.

Gemensamt för dessa definitioner av konfliktbegreppet är att de ger intressen, vilja och behov en framskjuten roll som det som kännetecknar konflikten. Jag menar att en sådan definition ger upphov till en del problem.

Vi tänker oss två personer som har intressen (eller viljor) som inte är förenliga. Om den ene gör det som hon är intresserad av inskränker det den andres möjligheter att göra det som hon är intresserad av. I *Getting to Yes* av Harvardforskarna Fischer,

Patton & Ury (1981) ges ett exempel på intressekonflikt: Två personer, A och B gör båda anspråk på fruktskålens sista apelsin. Min fråga är: Om det är allt vi vet, kan vi då avgöra om det finns en konflikt eller inte?

En viktig fråga för denna avhandling är hur upptrappning av en konflikt är möjlig. Vad är det som sker då konflikten allteftersom upplevs som svårare, värre och handlingarna i konflikten som allt våldsammare?

Om vi med konflikt avser intressekonflikt och med intressekonflikt avser något som är oberoende av interaktionen mellan aktörer, kan jag inte se att en konflikt överhuvudtaget kan förändras, varken eskalera eller deeskalera. Om det är de motstridiga anspråken på apelsinen som gör att A och B har en konflikt, så har förutsättningarna ju inte förändrats mellan två tidpunkter. Följaktligen måste något utöver den ursprungliga intressekonflikten tillkomma som gör att konflikten blir värre (eller mildare).

Vi kan tänka oss situationen med apelsinen (som ju handlar om resursanvändning i mikroformat). Är detta en entydig situation, vari konfliktens innebörd låter sig förstås som motsättningen mellan bådadas anspråk? Inte alls! Vi kan tänka oss ett stort antal utvecklingar av denna situation. Vi kan tänka oss att A slår ihjäl B och äter upp apelsinen. Vi kan tänka oss att A och B efter långa förhandlingar enas om att dela lika. Vi kan tänka oss att A och B omedelbart efter att dilemmat uppenbarats för dem kommer överens om att dela lika. Vi kan tänka oss att A och B efter längre eller kortare tid enas om att dela apelsinen på ett allt annat än lika sätt. Det kan också tänkas att A och B, i mun på varandra säger: Äh, ta den du. Vi får ingen ledning om vad som skall komma att ske av de intressen som A och B i utgångsläget har av apelsinen.

Jag menar att det i ett resonemang om konflikter måste gå att särskilja dessa olika situationer från varandra. Det gör det inte om vi resonerar med utgångspunkt från intressekonflikten. Den är nämligen den samma i alla situationerna. Om vi med konflikt menar den intressekonflikt som finns innan aktörerna har börjat interagera, så är *konflikten* ett lika stabilt läge som avsaknad av konflikt. Men en definition av begreppet konflikt borde göra det möjligt förstå hur konflikter försvåras eller blir lättare.

Jag söker en teori för konflikt som klarar följande extrema kriterier:

- att konflikter uppstår då det inte finns några intressekonflikter innan interaktionen börjar
- att konflikter inte uppstår trots att det föreligger intressekonflikter innan interaktionen börjar.

En teori som klarar dessa kriterier gör det också möjligt förstå hur konflikten då det faktiskt finns en intressekonflikt kan försvåras, eskalera, och lösas, deeskalera. Det centrala i en sådan teori kan inte vara några statiska positioner (som intressen eller personlighet), utan måste vara de handlingar varigenom situationer förändras. Vi kan tänka oss ett stabilt läge innan interaktionen börjar, antingen förhållandet mellan aktörerna är neutralt eller om det finns en intressekonflikt. Om vi med

konflikt menar intressebaserad relation innan interaktionen (båda vill ha apelsinen), förblir situationen stabil eftersom intressebaserad relation inte förändras (båda vill fortfarande ha apelsinen). Om vi däremot föreställer oss att konflikten består i de handlingar som försiggår mellan aktörerna, och dessas tolkningar av desamma, kan vi tänka oss att konflikten förändras.

Konflikt är för mig ett ord som beskriver karaktären på ett socialt samspel, inte karaktären på olika intressens förenlighet. Följande situation får stå modell för min syn på konflikt: Två (eller flera) personer interagerar med varandra. Det är en förutsättning för att vi skall kunna tala om en konflikt. Konflikter finns inte mellan personer som inte har varseblivit varandra. Växelvis avlöses den enas handling med den andres. Mellan aktörerna finns det, då de interagerar, en relation. I interaktionen sker något, ett missförstånd, en medveten eller omedveten provokation, som får personernas ömsesidiga tillit för varandra att minska. Varje ny handling emotses med allt större misstro bland de inblandade. En konflikt är det, med mitt språkbruk, då relationen karaktäriseras av misstroende och då aktörernas handlingar i interaktionen är inriktade på att hindra den andre aktören från att handla eller utöva inflytande. Aktörerna tolkar, då så är möjligt, den andre aktörens handlingar som illvilliga. Konflikt är det ord som vi använder för att beskriva relationen mellan dessa personer.

En koncis definition på *konflikt* är således: *Interaktion mellan människor under vilken aktörernas tillit till interaktionen minskar.*

När jag arbetade med att definiera konflikt, föreställde jag mig till en början att det var aktörernas tillit till varandra som förändrades under konflikt. Det tror jag fortfarande att den gör, men jag tror numera att aktörernas tillit till situationen i vilken de interagerar är än mer karaktäristiskt. Vi kan tänka oss två personer som interagerar, A och B. B fattar misstanke om att A inte är att lita på. Om B hyser tillit till den situation i vilken A och B interagerar, så kan hon påtala sin misstro och undersöka grunderna för den. Men om hon inte bara misstror A, utan dessutom saknar tillit till själva interaktionen, kommer hon inte ens att undersöka grunderna för misstron mot A, utan ta den för given. Det är det jag menar med konflikt.

Med denna definition av konflikt kan vi åtminstone principiellt tänka oss att ett missförstånd i en interaktion som i övrigt bedrivs i all vänskaplighet, leder till en konflikt. Missförståndet förorsakar en minskad tilltro mellan aktörerna. Den fortsatta interaktionen dem emellan präglas av denna relation. Nya handlingar, som utgör svar på missförståndet, kan ge upphov till ökat misstroende och i sin tur till nya handlingar. En upptrappning av konflikten är inte bara möjlig utan också rimlig.

Ramirez (2001) menar att tillit har två komponenter: *Igenkännande* och *Förväntan*. Att känna tillit till en interaktionssituation är alltså att känna igen den och att veta vad man kan vänta sig av den. Man vet då att om jag avger en gest av det här slaget, kan jag vänta mig att bli uppfattad så här och kan emotse ett svar av antingen det här slaget eller det där slaget. Brist på tillit blir då när man inte kan känna igen sig i vad som sker i situationen, inte kan förutse hur man skall bli uppfattad och inte kan förstå varför man får de svar man får. Jag vill använda tillit i en något annan bemärkel-

se än Ramirez. Att hysa tillit till en interaktionssituation är inte bara att känna igen och veta vad man har att förvänta. Jag menar att det också innebär att man är beredd att ingå i interaktionen ifråga. Bristande tillit blir då man drar sig ur en interaktionssituation, eller då man kraftfullt försöker förändra den, t ex genom att försöka exkludera någon av dem man interagerar med. Ett dylikt försök leder gärna till att aktörernas tillit minskar än mer. En upplevelse av minskande tillit kan också leda till att man vidtar en åtgärd som ökar tilliten igen, t ex förklarar ett missförstånd, tar upp interaktionens former till diskussion, bekräftar den aktör som man skulle ha velat exkludera etc. I dessa fall kan tilliten till interaktionen komma att öka.

En beskrivning av begreppet konflikt som ligger nära min görs av Brodal & Nilsson (1992, sid 8):

Begreppet konflikt betyder sammanstötning, ursprungligen på det fysiska planet. /.../ Konflikter kan generellt beskrivas som en process där respekten för människovärdet gradvis minskar och leder till att de inblandade behandlar varandra mer som objekt än som människor. Ju allvarligare konflikten blir desto mer tillåter man sig att behandla den andre som ett objekt.

Detta kan jämföras med Klerks ovan refererande uttalande om konflikters styrka: Beroende på viljornas styrka är konflikten mer eller mindre allvarlig. Brodal & Nilsson trycker istället på att det är hur man behandlar varandra i konflikten som är avgörande vid bedömning av dess styrka, inte styrkan hos aktörernas *vilja*.

Lennéer Axelsson & Thylefors (1996) redogör för några definitioner av begreppet konflikt som stämmer ganska väl med mitt sätt att använda begreppet:

Coser: En konflikt är en kamp om värden eller anspråk på status, makt eller resurser, i vilken de stridande parterna inte bara vill få sina önskningar uppfyllda utan också vill neutralisera, skada eller eliminera sina rivaler.

Aubert: Ett tillstånd i relationen mellan två eller flera rollinnehavare, kännetecknat av yttre tecken på fientlighet, spänning eller motsättningar.

Lennéer Axelsson & Thylefors (1996) kallar den här typen av definitioner för konsekvensdefinitioner, och skiljer dem från innehållsdefinitioner. Jag menar att det är ett misstag att se interaktion som en konsekvens av en konflikt. Interaktion av ett visst slag är både konsekvens av, orsak till och innehåll i konflikten. Den är konflikten.

A och B var båda intresserade av apelsinen. Flera olika situationer kan gestalta sig, och en del av dessa kan vi beteckna som konflikter om vi använder ordet på det sätt som jag föreslår ovan. Om A omedelbart slår ihjäl B har vi en konflikt med ett väldigt hastigt och definitivt förlopp. Men vi tänker oss att A och B förhandlar under en längre stund om vem som skall få apelsinen eller hur de skall dela den. Det finns en del osakliga och destruktiva inslag i A:s och B:s interaktion. A har kallat B för egoist och B har hotat med fysiska repressalier om inte A passar sig. A uppgav då att hon skulle berätta för C, varvid B replikerade *skvallerbytta*. Detta skeende är inte en ofrånkomlig följd av den inledande intressekonflikten, utan av A:s och B:s inter-

aktion. Vi tänker oss att det blir ett avbrott i A:s och B:s interaktion. A beslutar sig för att använda den av Fisher, Patton och Ury (1981) förordade förhandlingstekniken, som i korthet går ut på att identifiera och kräva hörsamhet för sina grundläggande intressen. A och B upptäcker då att A:s intresse inte var apelsinen, utan skalet, vilket skulle användas till en kaka. Inte heller B har intresse av hela apelsinen, utan blott av innanmätet. Hon avstod gärna från skalet. Om både A:s och B:s intresse hade varit att äta upp innanmätet, och B erbjöd A skalet, vore det lika med en provokation. Nu, efter den interaktion som förevarit, blev det en lösning på konflikten. Den eskalerande konflikten kunde deeskalera och det blev möjligt för A och B att fatta ett beslut som de båda var nöjda med. En förutsättning för att kunna åstadkomma detta är att A och B uppfattar sina intressen som förenliga i det ögonblick då beslutet fattas (och implementeras). En annan förutsättning är den interaktion genom vilken intressenas förenlighet avslöjas.

Det finns, i mitt empiriska material, åtskilliga utsagor, från aktörer på olika sidor i konflikten, som går ut på att visa att det inte finns någon egentlig intressemotsättning, men som trots det inte leder till att konflikten deeskaleras. Vi kan tänka oss att A säger till B: Min användning av apelsinen får inga konsekvenser för din, men att B svarar: Det får den visst det, men min användning, däremot, får inga konsekvenser för din.

Alldeles oavsett de intressen som aktörerna hyser innan interaktionen dem emellan börjar (om vi överhuvudtaget kan tänka oss något *innan*), kan vi inte uttala oss om konflikten, utan att känna till den interaktion som försiggår mellan aktörerna. Genom interaktion kan det uppdagas att två intressen är förenliga, genom interaktion kan det döljas att så är fallet. Alldeles oavsett intressenas förenlighet är det genom interaktion konflikten tar sig uttryck. En beskrivning av en konflikt är en beskrivning av interaktion, aktörernas växelvisa handlande. Så riktas uppmärksamheten i denna avhandling.

Det är inte graden¹ av intressemotsättning som föranleder Bohusenergi AB att anlita ordningssvakter. Det sker som ett led i interaktionen mellan Bohusenergi och medlemmar i föreningen Livskvalitet i Öregrundsgrepen. Denna avhandling avser att belysa sådan interaktion. I kapitel fyra kommer jag att ytterligare precisera aspekter av interaktion som jag anser är relevanta.

Det görs många empiriska studier av konflikter vid naturresurshandling. Flertalet av dessa definierar konflikt som intressemotsättning och är fokuserade på att beskriva de skillnader mellan aktörernas intresse och/eller åsikter som man kunnat iaktta (t ex Sjöström 1985, Blackburn & Bruce 1995, Dinar & Loehman 1995, Gleditsch & Hamner 2002, Issa, 2001). Ofta beskrivs också de formella hanteringssystem vilka behandlar ärendena ifråga. Dessa analyser är värdefulla och säger mycket om konflikter. Men jag anser också att man förbigår något viktigt om man inte dessutom

¹ Graden av intressemotsättning är ju samma som i många liknande situationer, den ene vill ha vindkraftverk i Öregrundsgrepen, den andre vill inte ha det. I långtifrån alla liknande situationer anlitar den ena aktören ordningssvakter.

intresserar sig för det sociala handlandet, och det görs mycket sällan. Som ett exempel på synsättet att en konflikt kan förstås utifrån en beskrivning av intresse-motsättningen kan Gleditsch & Hamner (2001) tjäna. De har kvantitativt undersökt i vad mån väpnade konflikter mellan länder är överrepresenterade bland länder som delar ett vattendrag. Gleditsch & Hamner kunde inte finna något samband, däremot att vattenbrist och ett delat vattendrag ofta medför samarbete mellan länder. Dessa frågor är intressanta, men behöver kompletteras med en förståelse för hur konflikt respektive samarbete hänger ihop med interaktion och tillitsförändring. Att det finns ett behov av att samarbeta och en risk för konflikt mellan länder som delar ett vattendrag och har vattenbrist är uppenbart. Om det skall bli konflikt eller samarbete beror på hur länderna och folket i länderna handlar och tolkar varandras handlande. För att t ex förstå konflikten mellan Nigeria och Kamerun om sjön Chad behöver man förstå hur folken relaterar till varandra, t ex att gränsen mellan länderna också är gränsen mellan Öst- och Västafrika (Issa 2001).

Det perspektiv på konflikt som jag söker anföras här är huvudsakligen hämtat från vad som kan kallas för interaktionistisk eller relationistisk socialpsykologi (se Berg, 1998 samt Israel, 1979).

Olika interaktionsformer och kommunikativt handlande

Ovan har jag försökt skilja ut konflikt som en specifik interaktionsform, karakteriserad av minskande tillit. Jag tänker mig att konflikt och intresse-motsättning förhåller sig till varandra på samma sätt som *form* och *inhåll* förhåller sig till varandra. Konflikt – icke konflikt har med interaktionens *form* att göra, intresse-motsättning – ingen intresse-motsättning med dess *inhåll* att göra. *Form* – *inhåll* relationen är omdebatterad. Det interaktionistiska synsättet är att form och innehåll förhåller sig dialektiskt, så att innehållet påverkar formen och formen påverkar innehållet. Form och innehåll är på sätt och vis inte möjliga att separera, samtidigt som det, medveten om denna omöjlighet, är en poäng att göra det. Innehållet påverkar som sagt formen och formen innehållet, men det är ingen självklarhet vilken av dessa som föregriper den andra. Vi kan tänka oss former som får ett innehåll och innehåll som får en form. Denna komplexa dialektik gäller, menar jag, också för konflikt – ickekonflikt och intresse-motsättning – ingen intresse-motsättning.

Habermas (1995) diskuterar olika former av socialt handlande och skiljer då på kommunikativt och strategiskt handlande. Det kommunikativa handlandet är

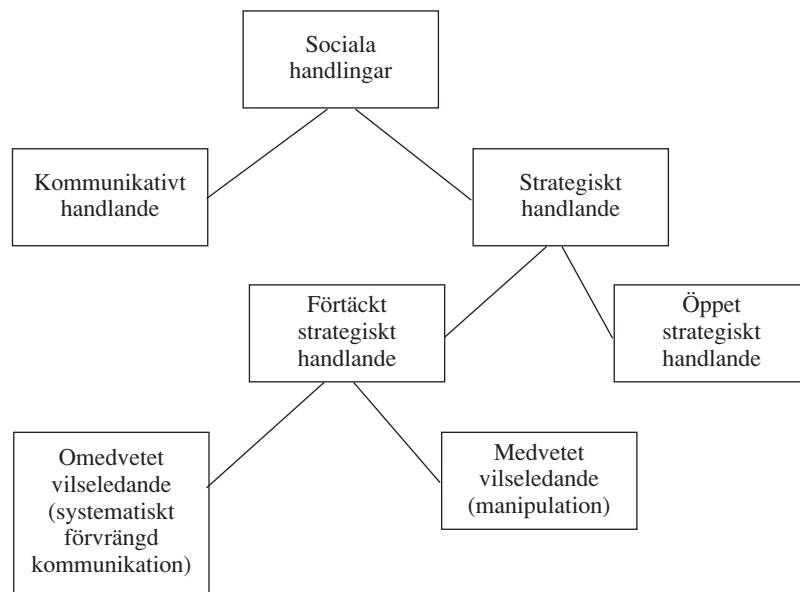
en typ av social interaktion där aktörernas handlingsplaner koordineras via förståelse-orienterade talhandlingar.

Det strategiska handlandet är då förståelse inte eftersträvas eller inte nås på grund av medvetet eller omedvetet vilseledande.

I detta sammanhang använder Habermas också begreppen störningsfri kommunikation samt kommunikativ och strategisk rationalitet. Med störningsfri kommunikation avser han det fria flödet av mening mellan människor och med kommunikativ rationalitet en situation i vilken människor handlar utifrån en strävan efter att åstad-

komma en dylik interaktion. Då kommunikativ rationalitet råder handlar människor förnuftigt utifrån att söka förstå vad någon annan avser. Man är inställd på att förstå innebörden i det sagda och intentionen hos den som säger det, snarare än att bedöma hur utsagan förhåller sig till den egna ståndpunkten. Vid kommunikativ rationalitet bedöms utsagor efter deras begriplighet, trovärdighet, relevans och legitimitet. Genom samtalet undersöker man utsagor utifrån dessa kriterier.

Mot kommunikativ rationalitet ställer Habermas strategisk rationalitet, alltså då en handlingens förnuftighet relaterar till i vad mån den bidrar till att genomdriva den egna ståndpunkten, och då utsagor bedöms utifrån sagesmannens position och auktoritet. Då strategisk rationalitet råder kan det t ex vara förnuftigt att säga något som inte blir förstått (och som man inte väntar sig skall bli förstått), t ex för att det kan ge auktoritet. Då kommunikativ rationalitet råder kommer en sådan utsaga att undersökas tills den blir begriplig, och då bedömas utifrån dess relevans och trovärdighet. Till de strategiska handlingarna hör maktutövning och manipulation. Vi kan jämföra kommunikativ rationalitet med ekonomisk rationalitet (som är en bland flera strategiska rationaliteter). Ekonomiskt rationella människor förutsätts handla för att maximera sin nytta. Kommunikativt rationella människor förutsätts handla för att förstå och bli förstådda. Habermas har beskrivit sin indelning av sociala handlingar enligt figur 1:

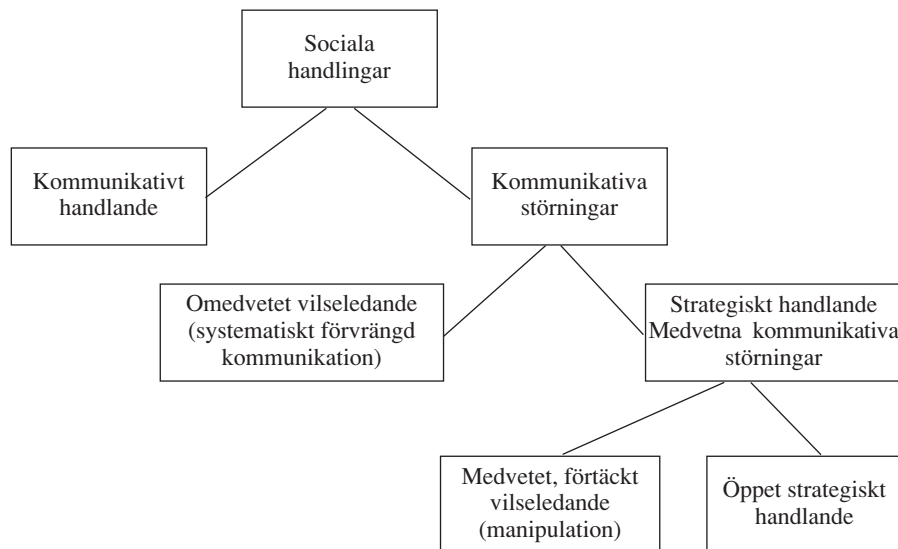
Figur 1. Sociala handlingar, Habermas 1995

Huvuddragen i denna modell förefaller mig riktiga och får stå som mall för mitt fortsatta resonemang. Dock har jag invändningar mot en del detaljer. Habermas skriver i texten att vid

systematiskt förvrängd kommunikation döljer minst en av deltagarna för sig själv att han handlar strategiskt (Habermas 1995, sid 101).

Med strategiskt handlande avser Habermas handlingar som är *framgångsorienterade*. Jag har nu svårt att föreställa mig att en aktör kan vidta handlingar som är framgångsorienterade och dessutom vara omedveten om det. Visserligen kan handlingar som stör kommunikationen utan att den handlande vet om det i efterhand upplevas ha lett till framgångar, men det är inte samma sak som att vederbörande handlar strategiskt. Framgångsorientering relateras till ett mål som jag förutsätter är uttalat för aktören. I min tappning följer kategoriseringen av sociala handlingar strukturen i figur 2.

Sociala handlingar kan med detta synsätt vara störningsfritt kommunikativa eller också störda. Störningar i kommunikationen kan framkallas medvetet med avsikt att uppnå ett bestämt mål, och är då strategiska, eller de kan uppstå omedvetet, som en systematisk följd av interaktionsprocessen. Medvetna störningar av kommunikationen kan genomföras öppet eller dolt, manipulation. Konflikt finns inte upptagen som en interaktionsform i denna struktur. Jag vill placera in konflikt som huvudsakligen överlappandes kategorierna på den högra sidan av figur 2, alltså överlappande de kommunikativa störningarna. Några undantag bör dock kommenteras. Konflikt, alltså tillitsminskande interaktion, består av både medvetna och omedvetna kommunikativa störningar. Jag har svårt att se att medvetet, förtäckt vilseledande, manipulation kan förekomma i andra interaktionsformer än konflikt. Likaså förefaller omedvetet vilseledande vara förknippat med tillitsminskning. Öppet strategiskt handlande kan förekomma i konflikt (vid tillitsminskning), men kan också förekomma vid tillitsökning.

Figur 2. Sociala handlingar

Kommunikativt (förståelseorienterat) handlande förekommer i första hand vid tillitsökning, men kan också förekomma vid tillitsminskning eller vara det som utlöser tillitsminskningen. I nästa avsnitt skall jag diskutera kommunikation och kopplingen mellan kommunikation och konflikt.

Kommunikation

Rommetviet (1971) beskriver den elementära kommunikativa akten ungefär så här: A vill åstadkomma en respons av ett visst slag från B. För att göra det måste A tänka sig in i B:s perspektiv och tolka vad hon skall säga för att B skall reagera på det sättet. Sen måste A säga eller göra det. B hör eller ser A och tänker sig in i A:s perspektiv för att tolka vad A kan mena med det hon säger eller gör. B beslutar vilken respons hon vill åstadkomma hos A och måste då på nytt sätta sig in i A:s roll, nu för att tolka hur hon skall formulera sitt svar.

Med denna beskrivning av den kommunikativa akten följer att kommunikation är social interaktion där aktörerna förstår vilken innebörd den andre ger en gest. Det betyder inte att de håller med varandra i alla frågor, t ex att det som sägs är sant, men det betyder att de håller med varandra om hur innebörden i det som sägs skall tolkas. Om A upplever sig ha ställt en fråga så anser också B att A har ställt en fråga.

Missförstånd kan uppstå på flera olika sätt: 1) Genom att A misslyckas med att tänka sig in i B:s roll, 2) Genom att A faktiskt säger något annat än hon avsåg att säga, 3) Genom att B misslyckas med att tänka sig in i A:s roll då hon tolkar det hon hör eller skall säga. Missförståndet består i att A får ett svar från B som antingen överhuvudtaget inte är meningsfullt för henne, eller som har en annan mening för A än för B. Praktexemplet är historien *Goddag – yxskaft*. En version av denna historia är så här:

En gubbe står på vedbacken utanför sin stuga och slöjdar ett yxskaft. Han hör dåligt men vill inte låtsas om det. Bortåt vägen kommer en man gående. Gubben tänker att den där kommer nog att fråga vad det är jag gör (perspektivtagande) och sen frågar han nog hur han skall gå för att komma till kyrkan. När mannen är i höjd med gubben ropar han *Goddag*. Gubben svarar *Yxskaft*. Mannen blir naturligt nog förbluffad och säger *Är du vriden, karl?* Gubben svarar *Åt vänster*.

I denna historia uppstår missförståndet därför att gubbens perspektivtagande är fysiologiskt hindrat och bara kan bli famlande. I andra situationer kan perspektivtagande hindras av olikheter i språk, kultur, världsuppfattning, roll osv. I en välfungerande kommunikativ akt kommer ett missförstånd att upptäckas och repareras, då A svarar på B:s oväntade svar: *Vad menar du? Nu förstår jag inte...*

För att A och B skall kunna kommunicera måste de förutsätta att det är möjligt att kommunicera, att det är möjligt att göra sig förstådd och att de har något gemensamt, att deras perspektiv i åtminstone något avseende överlappar (Waldenström 2001, Rommetviet 1974). Detta kallas antagandet om intersubjektivitet. Det kan vara från att de förutsätter att de ger åtminstone ett minimum av symboler, ord och gester samma innebörd, till att de delar samma värdegrund och eftersträvar samma mål. Om de förutsätter att de inte har något gemensamt, inte förstår några av den andres gester, kommer de inte att försöka kommunicera. Det är omöjligt för dem att ta den andres roll om de inte gör ett antagande om intersubjektivitet.

Genom kommunikationen utvecklar de samtalande ett perspektiv som de har gemensamt, som är deras gemensamma erfarenheter av vad samtalet (liksom eventuella tidigare gemensamma samtal och erfarenheter) innebär. Detta innebär inte att man

i varje läge relaterar på samma sätt till gemensamma erfarenheter. Men om de interagerande systematiskt ger gemensamma erfarenheter olika innebörd blir de samtalandes perspektiv allt mer divergerande, den gemensamma delen av perspektivet blir allt mindre och missförstånden blir förr eller senare uttalade.

Jag har definierat konflikt som social interaktion under vilken de agerandes tillit till att interagera minskar. Här har jag diskuterat hur ett antagande om intersubjektivitet är en förutsättning för kommunikation. Att tilliten till att interagera minskar är det samma som att antagandet om intersubjektivitet ifrågasätts och konflikt kan alltså ses som en process som successivt försvårar den kommunikativa akten. Om två aktörer kommunicerar och det sker ett missförstånd och det inte alls eller bara delvis upptäcks och rättas till, kan det tänkas att aktörerna börjar ifrågasätta antagandet att de har något gemensamt. Man börjar misstänka att det inte alls är möjligt att förstå och göra sig förstådd i den aktuella situationen. Kommunikationen har då upphört och vi har en begynnande konflikt. Ett annat sätt att uttrycka det på är att konflikt föreligger då aktörernas förmåga att ta den andres perspektiv minskar. Jag skall i ett senare avsnitt diskutera några invändningar mot detta synsätt och också visa hur välfungerande kommunikativa akter, i vilka rolltagandet fungerar perfekt också kan leda till att tilliten mellan aktörerna minskar.

Förståelse av kommunikation är betydelsefullt för förståelse av naturresurshantering, då kommunikation är det sätt varmed två eller flera aktörer kan lära om ett problem, samordna sitt handlande och fatta gemensamma beslut. A och B har uppdagat att de har ett gemensamt problem, då A:s användning av en resurs inskränker B:s användning av resursen. Genom att kommunicera kan A och B gemensamt utforska vari störningen består, vilka undersökningar de måste genomföra för att identifiera störningen, vilka åtgärder A och B, individuellt eller gemensamt, måste vidta för att minska störningen. A och B behöver inte vara överens i dessa frågor. Men genom kommunikation kan de identifiera vad de är oense om och därmed vilket handlingsutrymme de har, givet det de är överens om. Under kommunikationen kommer A och B att lära av varandra, och deras kunskaper kommer att ligga till grund för gemensamma handlingar. A och B kanske inledningsvis har tydliga, men divergerande föreställningar om hur problemet skall hanteras. Då de kommunicerar kan de komma att upptäcka alternativa strategier. Då det utvecklas en konflikt mellan A och B upphör dessa möjligheter. A:s och B:s kunskap är inte längre en tillgång för det gemensamma beslutsfattandet.

De centrala begreppen i sammandrag

Jag har nu använt ett antal centrala begrepp och det kan vara på sin plats att i ett sammanhang repetera deras definitioner och klargöra hur jag anser att de hör ihop och särskiljs.

Social interaktion och *socialt samspel* (synonymer) – aktörerna utför handlingar som påverkar varandra och är uppmärksamma på andra aktörers handlingar. Gest – respons (Fråga – svar) sekvens. Inkluderar all mellanmännisklighet, så snart någon ger akt på någon annan eller mentalt föreställer sig ett socialt objekt.

Kommunikation – Social interaktion under vilken aktörerna förstår varandras gester och responderar på varandras gester inom ramen för sändarens förväntningar. Perspektivtagandet fungerar tillräckligt bra för att aktörerna skall finna det meningsfullt att fortsätta försöka förstå och göra sig förstådd.

Konflikt – Social interaktion som leder till att aktörernas tillit till interaktionen minskar. Konflikt är inte motsatsen till kommunikation, utan de båda företeelserna har ett mer komplext förhållande.

Samverkan – Då aktörer planerar och genomför initiativ tillsammans. Att kommunicera kan ses som den mest grundläggande formen av samverkan i så motto att kommunikation innebär att man planerar och genomför initiativ tillsammans där det gemensamma initiativet består i att ge samtalet en enhetlig riktning (undvika *goddag* – *yxskaft*). Samverkan kan också vara att man gör något mera handgripligt tillsammans.

Denna avgränsning av begreppen har ibland mött kritik. Jag har bl a mött åsikten att kommunikation bör beteckna alla talhandlingar och inte förbehållas dem där rolltagandet fungerar. Kommunikation blir då synonymt med social interaktion. Med detta synsätt skulle då gubben och mannen i *Goddag* – *yxskaft* ha kommunicerat, vilket jag alltså bestrider att de gör (De missförstår varandra och förstår aldrig att de missförstår. Åtminstone mannen lämnar interaktionen med föreställningen att det inte är möjligt att förstå eller göra sig förstådd. Gubben har såvitt vi vet inte tagit något intryck av mannens gester utan responderat på sina felaktiga föreställningar om mannen). Att låta kommunikation, interaktion och samspel betyda samma sak framstår som begreppslöseri eftersom det då saknas ett bra begrepp för att skilja ut interaktion präglad av förståelse från interaktion med annan prägel. Vidare överensstämmer min användning av ordet kommunikation med Habermas (1995) sätt att använda kommunikation. Likaså anser jag att min användning av ordet följer av teorin om den kommunikativa akten: Kommunikation bör vara det som beskrivs i den kommunikativa akten. Manipulation och systematiska missförstånd låter sig inte beskrivas av den kommunikativa akten och bör inte heller vara inkluderade i begreppet kommunikation.

Kommunikation och konflikt: Tillitsminskande kommunikation

Jag har antytt ovan att sambandet mellan konflikt och kommunikation, så som jag använder orden, är komplext. Jag har, under tidigare skeden i forskningsprocessen, provat att behandla dem som varandras motsats, men då mötts av välformulerad kritik och inte kunnat reda ut ett dylikt samband utan att hamna i motsägelser.

Kommunikation innefattar alltså social interaktion som leder till att aktörernas tillit till interaktionen både minskar och ökar. I en konflikt kan det förekomma perspektivtagande som fungerar och perspektivtagande som inte fungerar. Dock bör man vara klar över att den kommunikation (där aktörerna alltså förstår gesterna i interaktionen på samma sätt) som leder till att aktörernas tillit till att interagera minskar kommer att minska förutsättningarna för ytterligare kommunikation, eftersom anta-

gandet om intersubjektivitet satts i fråga. Omvänt kan misslyckat perspektivtagande, där samtalspartnern inte tolkar och responderar som sändaren avsett, i vissa speciella fall leda till att tilliten ökar.

Den kommunikation som kan leda till tillitsminskning är då den ena aktören (A) har för avsikt att minska den andra aktörens (B) tillit till interaktionen och är framgångsrik med detta. Drivkraften bakom en sådan avsikt måste såvitt jag förstår vara att A redan har låg tillit till att interagera med B och därför vill minska B:s inflytande på interaktionen. Jag skall undersöka dessa processer med hjälp av några konstruerade exempel.

Det första replikskiftet som skall undersökas inleds med att A säger: *Du är en liten nolla som inte skall försöka sticka upp!* B kan tolka och resondera på denna utsaga på flera olika sätt:

- I A: Du är en liten nolla som inte skall försöka sticka upp!
 B: (tyst, slår ned blicken, dvs rättar sig efter uppmaningen)

Vi antar till att börja med att A verkligen tycker att B är mindre värd och vill att B skall känna så inför sig själv. A har här tagit Bs roll och planerat vad hon skall säga för att B skall vara tyst och känna sig mindre värd. Då B tolkar A:s utsaga så tar hon A:s roll och föreställer sig själv (B) utifrån A:s perspektiv och ser sig (B) då som mindre värd. Hon (B) överför A:s attityd till B till sig själv, känner sig mindervärdig och svarar inte. B:s tillit till att interagera har minskat som följd av interaktionen.

- II A: Du är en liten nolla som inte skall försöka sticka upp!
 B: Det är jag inte alls. Jag vet vad jag talar om och jag har rätt att uttala mig!

Även i fall två antar vi att A verkligen tycker att B är mindre värd och vill att B skall känna så inför sig själv. A har här tagit B:s roll och planerat vad hon skall säga för att B skall vara tyst och känna sig mindre värd. A har misslyckats i sitt rolltagande såtillvida att B inte alls känner sig mindre värd utan istället fortsätter att "sticka upp". Dock har A lyckats med sitt perspektivtagande i så motto att B förstår innebörden i A:s utsaga. Istället för att ta A:s attityd till B metatolkar² B A:s utsaga och dementerar den: A anser att jag är mindre värd, det anser inte jag, hur skall jag formulera mig för att A skall förstå att jag inte är mindre värd. Här tar B A:s perspektiv och föreställer sig vad hon skall säga för att A skall förstå. Man kan tänka sig att A antingen förstår och håller med eller att A förstår och dementerar. Vi kan också tänka oss att A handlar i enlighet med den attityd hon uttryckt (B är mindre värd) och överhuvudtaget inte tar hänsyn till B:s vidare utsagor.

- III A: Du är en liten nolla som inte skall försöka sticka upp!
 B: (tyst, dvs rättar sig efter uppmaningen)

Vi antar här att A uppfattar att B har några viktiga argument som kan komma att lägga hinder i vägen för A och att A därför vill få B att tro att hon är mindre värd. A har alltså en attityd till B som hon inte uttrycker: B är betydelsefull och hotande.

² Med meta- avses överordnad nivå, metakommunikation är kommunikation om kommunikationens former, metatolkning är tolkning om hur man tolkar.

Istället försöker hon minska B:s betydelsefullhet genom att uttrycka en annan inställning till B än hon själv omfattas av: B är betydelselös. Om det är så här så ljuger A när hon säger att B är en nolla. A hindrar därmed B från att ta A:s perspektiv. Då B rättar sig efter uppmaningen tar hon det perspektiv som A vill ge sken av. A hade en låg tillit till interaktionen redan innan replikskiftet och B får en låg tillit till interaktionen som följd av replikskiftet.

IV A: Du är en liten nolla som inte skall försöka sticka upp!

B: Det är jag inte alls. Jag vet vad jag talar om och jag har rätt att uttala mig!

Även i fall fyra antar vi att A uppfattar att B har några viktiga argument som kan komma att lägga hinder i vägen för A och att A därför vill få B att tro att hon är mindre värd. B tar i detta exempel inte över den attityd som A vill ge sken av. Hon förstår utsagan men dementerar den. Däremot förstår hon inte A, eftersom A ljuger och det inte är möjligt för B att ta A:s perspektiv.

V A: Du är en liten nolla som inte skall försöka sticka upp!

B: Varför säger du så?

I fall fem förstår B att hon inte förstår innebörden i utsagan och metakommunicerar. A:s utsaga leder inte till att B:s tillit till interaktionen minskar. B:s motfråga kan komma att leda till att tilliten ökar, om A tolkar den som att B är genuint intresserad av A:s inställning till B. Den kan också leda till att A:s tillit till interaktion med B minskar ytterligare, om B tolkar motfrågan som ett ifrågasättande av B:s legitimitet. Detta skulle vara en än rimligare tolkning om B:s svar istället vore:

VI A: Du är en liten nolla som inte skall försöka sticka upp!

B: Jag blir helt förbluffad över det sätt som du tilltalar mig på.

Även här svarar B på en annan nivå än A:s gest, som var ämnad att ge B en attityd till B. I stället för att svara med ett omdöme om den föreslagna attityden till B (t ex instämna eller dementera), svarar B med en attityd till A, som föranleds av A:s utsaga. Man kan säga att B byter samtalsämne. Istället för att liksom A tala om B väljer B att tala om A. Den innebörd som B uppmärksammar i utsagan är inte den av A antagna, utan en metainnebörd, vad utsagan säger om A:s och B:s relation. Detta är inte helt tydligt i exemplet eftersom även A:s utsaga handlar om A:s och B:s relation. Att B byter samtalsämne blir tydligare med en annan inledningsutsaga:

VII A: Nog f-n påverkas öringen av invallningar! (även detta är en konstruerad utsaga)

B: Vilket språk du använder. Kan du inte tala anständigt.

A tar B:s perspektiv för att formulera en utsaga som får henne att förstå att öringen påverkas av invallningar. A misslyckas med perspektivtagandet i så motto att B tolkar utsagan på metanivå, vad utsagan säger om relationen mellan A och B, istället för på innehållsnivå, vad utsagan säger om öring och invallning, som A avsåg. B:s svar kan komma att leda till att A:s tillit till att interagera minskar.

Med exemplen ovan har jag försökt visa på komplexiteten i sambandet mellan konflikt och kommunikation. Det finns ingen generell entydighet i detta samband, utan sambandet måste bedömas i respektive situationen. Begreppen, med de innebörder som de har här, underlättar en diskussion om vad som sker vid social interaktion.

Konflikt versus regelstyrda processer

I uppgiften att förstå konflikt ingår att kunna skilja på ett slagsmål och en boxningsmatch, dvs att kunna skilja konflikten från den spelade sammanstötningen. Jag har definierat konflikt som social interaktion under vilken aktörernas tillit till interaktionen minskar. Så är det i ett slagsmål. Nu finns det en mängd situationer som till det yttre uttrycket ser ut som konflikter, i det att aktörerna utbyter oförskämdheter eller rent av våld, men där tilliten inte förändras. Så kan det t ex vara i utbytet mellan åklagare och försvarsadvokat, vilka dagligen ifrågasätter varandras sanningsanspråk och trovärdighet, men utan att deras relation behöver förändras. Så är det också mellan boxare. Boxning är en kommunikativ situation såtillvida att båda boxarna vet vad de har att vänta av den andre och är beredda att ta emot det som ges. Boxarnas tillit till boxningssituationen minskar först då det sker något oväntat. En boxningsmatch blir paradoxalt nog en konflikt om den ene boxaren vägrar att slåss. Naturresurshanteringen inrymmer en mängd *boxningsmatcher* eller spelade och planerade utbyten som för den oinvigde framstår som konfliktfyllda, men som inte påverkar den invigdes tillit till situationen. Nu kan detta invanda, regelstyrda samspel förändras hastigt och oväntat. Det händer ibland oväntade saker i boxningsmatcher.

Förre detta världsmästaren i proffsboxning Mike Tyson boxades 1997 mot dåvarande världsmästaren Evander Holyfield. Under pågående match biter Tyson Holyfield i örat. I ett slag slår det kommunikativa samspel som en boxningsmatch utgör över i en konflikt. Denna anekdot visar hur skör gränsen mellan det arrangerade och normerade handlandet och det konfliktartade handlandet är. Alla andra handlingar i matchen ingick i normerna för boxning. Dessa handlingar är väntade och inövade sedan länge. Ingen anade att Tyson skulle komma att bita Holyfield. Inte ens Tyson själv kan ha anat detta. Man kan inte tänka sig att Tyson inför matchen planerade att, om han kom i ett trängt läge, återta kontrollen genom att bitas. Det är till och med svårt att tänka sig att en rutinerad boxare överhuvudtaget skulle kunna formulera tanken: *Nu biter jag*. Om tanke föregått handlingen så skulle han ha reflekterat och avbrutit den. Nu gjorde han inte det utan handlade, bet först och insåg inte vad han gjort förrän han fick syn på konsekvensen av sin egen handling.

På samma sätt kan ett meningsutbyte om naturresurshantering, vilket följer de normer som de inblandade omfattas av, plötsligt komma att förändras genom ett normbrott. För den oinvigde betraktaren kan det vara omöjligt att se skillnad på före och efter, medan det för de invigda är skillnad mellan tillit och otillit. För den oinvigde är det omöjligt att se skillnad på våldsinnhållet i ett knytnävsslag i ansiktet, och ett bett i örat. För den invigde boxaren är det skillnaden mellan spel och konflikt.

Konflikters konstruktivitet eller destruktivitet

Det hävdas ibland att konflikter inte skall ses som destruktiva för de inblandade utan som konstruktiva lärande situationer. Jag har ingen direkt invändning mot detta påstående, men anser att det måste kompletteras för att bli giltigt. Jag har två kommentarer.

Om man med konflikt menar intressemotsättning kan jag helt instämma i påståen-

det. Att synliggöra intressekonflikter är konstruktivt, om det sker med bibehållna eller ökad tillit mellan aktörerna. Dock vill jag inte kalla detta för en konflikt.

Om man, i likhet med mig, med konflikt menar interaktion då de interagerandes tillit till att interagera minskar, kan man lära något av situationen endast om tilliten till interaktionen åter har ökat. Om aktörerna hyser föreställningar om varandra som mindre tillräkneliga, farliga eller betydelselösa, kan man knappast påstå att man har lärt sig något konstruktivt av den interaktion som gav upphov till dessa föreställningar.

Bemötanden av kritik mot konflikt-tillitssynsättet

En kritik som man kan rikta mot mitt sätt att definiera konflikt är hur vi skall förstå situationer i vilka aktörerna ömsesidigt väntar sig destruktivitet av varandra: A tycker att B är dum och vet att B vet om det. B tycker att A är dum och vet att A vet om det. Det kan framstå som om dessa aktörer vet var de har varandra och alltså kan känna tillit till situationen, även om de tycker att den är obehaglig. Har vi då en konflikt? Ja, därför att vad man då har är tillit till att situationen ej är tillitsfull. Så snart de blir tvungna att interagera kommer de att försöka föregripa varandras dumheter.

En invändning mot mitt synsätt att det inte behöver föreligga någon intressekonflikt vid konflikt, är att det alltid föreligger intressekonflikter mellan människor. Jag tror i och för sig att påståendet är riktigt: Små olikheter i intresse och synsätt föreligger alltid mellan människor som interagerar med varandra. Det handlar om sociala intressen, som att ta socialt utrymme i anspråk, att kunna kombinera självständighet och tillhörighet, om att bekräfta och bli bekräftad. Men just detta att intressekonflikter alltid föreligger, gör att intressekonflikter inte kan vara särskiljande för situationer präglade av konflikt respektive situationer som inte är präglade av konflikt. De i socialt samspel ständigt närvarande intressekonflikterna hjälper oss inte att skilja på konflikt och ickekonflikt, eller för den delen kommunikation från ickekommunikation, eftersom de just är ständigt närvarande, men konflikt inte är ständigt närvarande.

En snarlik fråga gäller min fokusering på tillitsförändring. Kan man då inte tänka sig att det finns mer eller mindre stabila lägen av tillit som försvinner i min analys, då jag fokuserar på förändringar? Vore inte låg respektive hög tillit bättre som karaktäristik för konflikt? Mitt svar är nej! Jag menar att det inte finns några stabila nivåer av tillit, utan tillit återskapas hela tiden i interaktion, dekonstrueras och rekonstrueras. Låg respektive hög tillit är problematiskt eftersom det då saknas en referenspunkt. Hög eller låg i förhållande till vadå?

En interaktion är ofta inte entydig, utan små förändringar i aktörernas tillit sker hela tiden, upp, ner, upp, ner, ner, upp. När det är så, kan man då någonsin tala om konflikt? Ja, jag föreställer mig att aktörerna hela tiden känner av och bedömer den sammanlagda interaktionen, och ibland kommer de att bedöma att tillitsminskning dominerar över tillitsökning, eller tvärt om. Det är då vi kan tala om konflikt eller icke-konflikt. Om det inte vore så att ekonomiska metaforer i mitt tycke redan före-

kommer i övermått, skulle man kunna säga att aktörerna beräknar ett netto, vilket avgör med vilken inställning de närmar sig nästkommande interaktionssituation.

Syfte

Syftet med avhandlingen är att förstå interaktion mellan aktörer som skall hantera en naturresurs. Uppmärksamheten riktas särskilt mot hur aktörernas tillit till interaktionen förändras och vilken betydelse dessa förändringar har för hur resursfrågan hanteras.

Avgränsning

Även om jag ovan sökt precisera en teori med vilken man kan förstå att konflikter uppstår där det till synes inte finns någon intressekonflikt, handlar avhandlingen om situationer där det finns konflikter och intressekonflikter som aktörerna måste fatta någon typ av beslut om. Avhandlingen handlar inte om konflikter i största allmänhet utan om konflikter som uppstår då man skall fatta beslut om användningen av en naturresurs.

I avhandlingen används nästan uteslutande socialpsykologisk teori. Det är dock inte en avhandling i socialpsykologi och avsikten är inte att bidra till socialpsykologisk teoriutveckling, utan att bidra till utveckling av teorier om samhällets hantering av naturresurser.

Studien är upplagd som en kvalitativ fallstudie av markavvattningskonflikter vid Ån. Jag gör inte anspråk på att kunna göra förutsägelser om andra konfliktförlopp än det jag studerar. Frågor om geografiska eller kulturella skillnader, frekvensen med vilken ett visst fenomen förekommer eller andra frågor av kvantitativ karaktär ligger utanför syftet med avhandlingen. Jag gör anspråk på att utveckla förståelse för naturresurskonflikt som fenomen. Tillvägagångssättet är att förstå fenomenet i dess kontext och med hjälp av teori avkontextualisera fenomenet, att skilja det kontextbundna från det kontextobundna. Det som framträder är då inte en förutsägelse av okända konfliktförlopp, och inte ett påstående om vad konflikter är, utan ett sätt att förstå naturresurskonflikter. Denna förståelse kan kontextualiseras med andra naturresurskontexter än den den utvecklats i.

Normativa teorier om naturresurshantering

Den här avhandlingen har sin upprinnelse i en normativ³ teori: *Naturresurshantering och samhällsplanering sker bäst genom samverkan mellan de aktörer som berörs av de problem som planeringen har att hantera*. Avhandlingen handlar i sig inte

³ Med normativ teori avses teori som förespråkar något framför något annat. Teori som kan formuleras som *bör*. I en mening är all teori normativ, nämligen i meningen att all teori belyser fenomen utifrån någon norm, och fenomenet ifråga framstår utifrån denna norm som fördelaktigt eller ofördelaktigt. All teori medför också politiska konsekvenser. Det är dock inte i denna allomfattande mening som jag använder begreppet normativ teori här. Här avses teori som på ett direkt och uttalat sätt förespråkar ett styrelseskick framför ett annat.

om denna normativa teori, men i detta avsnitt skall jag beskriva och diskutera vad jag uppfattar är kärnan i den och hur mina forskningsfrågor motiveras av den.

När jag började mina forskarstudier, eller redan innan, när jag började tänka på forskning i ämnet miljökommunikation överhuvudtaget, mötte jag och kom att instämna i synsättet att naturresurshantering bör ske genom samverkan mellan aktörer. Då jag läste in mig fann jag att det fanns tre typer av framställningar inom området (se Hallgren 2000): De som på ett allmänt plan argumenterade för riktigheten i att samverka, de som beskrev hur man skall bära sig åt för att samverka och de som beskrev situationer i vilka ett naturresursproblem hanterats framgångsrikt eller misslyckat genom aktörssamverkan. De första två typerna av framställningar tog upp argument och frågor på både makro och mikronivå. Till mikronivåargumenten hörde förtjänster med att människor med olika perspektiv på en fråga kan förstå varandra. Den tredje typen av framställningar fokuserade nästan uteslutande på makronivån: Beskrivningar av naturresursproblemet, vilka aktörerna var, hur de uppfattade naturresursproblemet, att de samlades för att samverka och vilka syften man hade med det, vilka beslut och åtgärder som samverkan resulterat i. Ingenting eller väldigt litet fanns skrivet om vad som skedde då aktörerna samverkade, hur de handlade mot varandra, i vad mån de förmådde förstå varandras perspektiv, hur de agerade för att övertyga varandra om sitt synsätt, hur de tolkade varandra, om det uppstod konflikter, vad som då skedde, etc. Så småningom blev jag allt mer frustrerad över bristen på framställningar av vad som faktiskt skedde i termer av social interaktion då naturresursproblem hanterades framgångsrikt eller misslyckat genom aktörssamverkan. Jag upplevde att det fanns ett glapp mellan argumenten för aktörssamverkan och beskrivningarna av den, som gjorde det omöjligt att utvärdera dess eventuella framgång eller motgång i en situation.

Den normativa teori som jag grovt och sammanfattande formulerat ovan, har en mängd olika skepnader som uppstått i olika akademiska miljöer och med en del nyans- och kontextskillnader. Inom **planeringsteorin** har begreppen *communicative planning* (Sager, 1994), *collaborative planning* (Healy, 1997), *participative planning*, *transactive planning*, *deliberative planning* (Forester, 2001) figurerat. Ibland har även begreppet *governance* använts i detta sammanhang⁴ (se t ex Pierre, 2000).

⁴ Jag anser att denna användning av *governance* är olämplig. Governance är substantiveringen av verbet govern. Vi har tre begrepp som hör ihop: Govern – styra, utöva makt, government – de som leder, de som utövar makt samt governance – styrning, makt. Då governance används som beteckning för ett styrelseskick karakteriserat av deltagande, överläggning, kommunikation och samverkan, så saknar vi plötsligt uttrycksmedel för substantiveringen av govern. Governance, i betydelsen styrning, är som begrepp viktigt för att kunna undersöka förutsättningarna för olika styrelseskick, och bör därför inte reduceras till att beteckna ett specifikt styrelseskick eller en karaktär hos ett styrelseskick. Governance förekommer alltså både i ett feodalt samhälle, där styrningen utövas av en despot, och i ett demokratiskt samhälle där styrningen utövas genom många människors interaktion. Då mandatet för styrning är osäkert och otydligt i ett samhälle finns möjligheten att etablera ett nytt demokratiskt styrelseskick. Men det finns också risken att osäkerheten om mandat för governance ger utrymme för djupt odemokratiska, otydliga beslutsstrukturer. Även detta kan vi undersöka med hjälp av governance. Governance som begrepp gör det möjligt för oss att se styrningen i ett samhälle utan suverän (government). Den möjligheten skall vi inte avhända oss. Som beteckning för ett demokratiskt styrelseskick i vilket många aktörer utövar styrning genom jämlik interaktion lämpar sig andra begrepp, som kollaborativ planering/demokrati bra.

Inom **demokratiteorin** används begreppen *participative democracy*, *deliberative democracy* samt *diskursiv demokrati* (Elander & Lidskog, 1999). Inom **arbetslivsforskningen**, där man tidigt formulerat liknande normativa teorier, används bl a begreppet *demokratisk dialog* (Gustavssen m fl, 2002). Inom forskning om **lantbruks- och landsbygdsutveckling** används termerna *participatory rural appraisal*, *social learning* och *collaborative learning* (Ljung, 2001) och inom **naturrensursforskningen** används *adaptive management* (Lee, 1993) liksom de tidigare nämnda *collaborative learning* (Daniels & Walker, 2001) och *social learning* (Jiggins, 2001). Än fler termer är i användning. Jag nämner dessa olika begrepp och skolor för att visa att den normativa teorin har uppstått mer eller mindre parallellt men med visst utbyte. Trots det är idén och argumenten för den påfallande sammanhållna. Själv föredrar jag termerna *aktörssamverkan* samt *kommunikativ planering*, som beteckningar för det eftersträvade fenomenet i den normativa teorin.

Något utvecklad, uppfattar jag den normativa teorin så här⁵: Samhällets hantering av naturresurser bör ske med hjälp av institutioner genom vilkas försorg de människor som på olika sätt berörs av ett problem möts, för att genom kommunikation utveckla kunskaper om problemet, samt fatta beslut om och genomföra åtgärder mot problemet. Om konflikter uppstår skall dessa hanteras genom att befrämja kommunikationen mellan dem som berörs. Institutionen förutsätts besitta kompetens att åstadkomma ett dylikt kommunikationsbefrämjande. De situationer i vilka den här typen av styrning tycks vara aktuell är: vid utvecklingsarbete på landsbygd och i städer, vid planering av markanvändningsförändringar, vid miljöarbete i bostadsområden, organisationer och företag, vid kontinuerlig hantering av en resurs (t ex vattendrag, nationalpark, bevattningsanläggning, jorderosion), och vid uppkomna konflikter mellan resursanvändare.

Barbra Gray (1989) definierar *samverkan* (collaboration) som:

en process genom vilken parter som ser olika aspekter av ett problem konstruktivt kan undersöka olikheterna i synsätt och söka lösningar som överskrider deras egen begränsade bild av vad som är möjligt (sid 5, min översättning).

Jag uppfattar att det huvudsakligen är tre skäl som används vid argumentering för samverkan, deltagande och kommunikation i naturresurshanterings- och planeringsprocesser.

- *Bättre beslut* – Man föreställer sig att samverkan mellan berörda aktörer (inklusive experter) leder till ett både bredare och på vissa områden djupare kunskapsunderlag än beslutsunderlag som tas fram av enstaka personer.
- *Demokratisering* – Man föreställer sig att beslutsfattande genom samverkan mellan berörda aktörer är ett mer demokratiskt styrelseskick, än andra planerings- och beslutssystem, baserade på experter och politisk representation.

⁵ Här vill jag poängtera att detta är en formulering av den normativa teorin som är oprecis och har brister. Dock sammanfattar den väl de olika teorierna om samverkan och planering, inklusive dessas brist på precision. Det är just dessa brister som jag vill diskutera i denna del av avhandlingen, och som ger upphov till de frågor som bearbetas i resten av avhandlingen.

- *Säkrare implementering* – Man föreställer sig att genomförande av beslut underlättas av att de som berörs av beslutet och som följaktligen påverkar beslutets genomförande, själva har varit med och utvecklat den kunskap som beslutet baseras på och att de själva har varit med och fattat beslutet. Detta argument anses särskilt tungt då det gäller diffusa och komplexa policyfrågor, som styr t ex skötselrutiner inom jord- och skogsbruk, naturvårdsarbete, balanserat nyttjande av gemensamma resurser som t ex fisk eller recipienter, då beslutsimplementeringen i dylika frågor verkligen sker genom enskilda aktörer.

Förutsättningen för att dessa argument skall vara gångbara är dock att den aktuella kommunikativa planerings- eller naturresurshanteringsprocessen verkligen uppfyller de kriterier som finns upptagna i de normativa teorierna: De berörda aktörerna deltar i en gemensam lärande- och beslutsprocess i vilken de upplever att deras synsätt blir förstått av, respekterat av och har inflytande på andra aktörer, samt att de i sin tur är intresserade av att förstå, respektera och ta intryck av andra aktörer. Forskningsfrågan för den här avhandlingen, hur man kan förstå social interaktion, har vuxit fram från frågan hur vi kan förstå och känna igen om dessa kriterier är uppfyllda. Jag menar att svaret på frågan om kriterierna är uppfyllda måste sökas i förståelse för det sociala samspelet.

Två typer av planeringsmisstag

Man kan tänka sig flera olika sätt att svara på frågan om vad som orsakar planeringsmisslyckanden. Relationen mellan två av dessa möjliga svar skall diskuteras här:

1. Planeringsunderlaget är inte tillräckligt sant.
2. De av planeringen berörda aktörerna instämmer inte i planeringsbeslutet och / eller respekterar inte varandra.

Det första svaret, planeringsunderlaget är inte tillräckligt sant, innehåller delförklaringar av typen riskerna med projektet var under- eller överskattade, konsekvenserna var felbedömda, medlen var inadekvata i förhållande till målet eller målet var inte det egentliga målet osv. Detta är en typ av förklaringar till planerings och beslutsmisslyckanden som t ex boken *Smart Choices* (Hammond, 1999) beaktar och söker undanröja. Det är också den typen av beslutsmisslyckanden som det svenska planeringssystemet i första hand är ämnat att undanröja. Medlen för att undanröja den här typen av planeringsmisslyckanden är: *Reflektera mera, var smart, beräkna, undersök och utveckla kunskap, scenarier, visioner, skisser och riskanalyser*. En för respektive profession adekvat grundarsenal för detta ingår i snart sagt alla yrkesutbildningar, läkare, agronomer, ekonomer, arkitekter.

Delförklaringar till svar nummer två är att beslutet inte är förankrat bland människor som berörs av det, att den kunskap varpå beslutet är grundat är omtvistad och ifrågasatt, att de mål vilka väntas bli uppfyllda av beslutet är omtvistade eller ifrågasatta, att människor känner sig manipulerade eller lurade, överkörda eller ifrågasatta.

Andra delförklaringar är att relationerna mellan människor, som på sätt och vis har med varandra att göra, genom planeringsprocessen, har försämrats eller brutits, att försämrade relationer blir hinder för andra initiativ, att människor sårar och utövar våld mot varandra i spåren av planeringsprocessen. Detta är en typ av förklaringar till planeringsmisslyckanden som beaktas i litteraturen om aktörssamverkan och kommunikativ planering. Medlen för att undanröja den här typen av planeringsmisslyckanden är just aktörssamverkan och kommunikativ planering: Involvera berörda människor i planeringsprocessen, skapa förutsättningar för perspektivtagande, låt människors kunskap bli synlig i planeringsprocessen, försäkra dig om att människor känner sig respekterade av både dig (planeringsansvarig) och andra aktörer, försäkra dig om att människors tillit till planeringsarenan upprätthålls. Om människors respekt för och tillit till varandra och planeringsprocessen minskar, se till att häva det och återställ tillitsnivån innan planeringen fortskrider. Detta kräver en kompetens som det bara undantagsvis undervisas om på planeringsutbildningar, och en typ av planeringssystem som vi bara delvis har i Sverige (i form av de ur kommunikationssynpunkt ganska svaga formerna samråd och remissförfarande).

Den i mitt tycke kanske viktigaste meningen i Johan Asplunds (1970) bok *Om undran inför samhället* är: *Så kan man också se det*. Så kan man också se det, innebär att olika betydelseangivelser för samma fenomen kan vara lika giltiga och relevanta, och att de tillsammans avslöjar mer om fenomenet, än försök att reducera till en enda betydelse. Med detta synsätt blir kommunikativ planering ett nödvändigt medel för att undanröja också planeringsmisstag av typ 1 ovan: Tillräckligt sanna planeringsunderlag förutsätter att flera människors kunskap används i underlaget, för att precisera problem och mål, generera alternativa medel, göra konsekvens- och riskbedömningar. En förutsättning för att människor verkligen skall kunna utveckla den kunskap tillsammans som behövs för att kunna undvika planeringsmisstag av typ 1 ovan, är att man också lyckas undvika planeringsmisstag av typ 2.

Olika ambitioner i planeringen

Man kan identifiera flera olika ambitioner i aktörssamverkan. Senecah (2001) skriver att en framgångsrik samverkansprocess förutsätter att aktörer har tillgång till arenan (*voicing*), att de blir respekterade (*standing*) och att de känner att deras bidrag var betydelsefullt (*influence*). Sett från processdesignerns perspektiv betyder det att vi kan skilja på ambitionen att ge berörda aktörer möjlighet att närvara vid planeringen, ambitionen att skapa en god kommunikation och ambitionen att detta möte skall vara betydelsefullt för naturresurshanteringen. Detta är ambitioner som inte per automatik följer av varandra. För att ambitionen att de berörda *aktörerna skall närvara i planeringen* är uppfylld, är inte nödvändigtvis ambitionen att *de skall ha en god kommunikation* uppfylld. Det omvända gäller också: för att man har försäkrat sig om en god kommunikation, är det inte självskrivet att alla aktörer eller rätt aktörer närvarar. På samma sätt kan man tänka sig att närvaro- och kommunikationsambitioner är uppfyllda, dvs alla berörda aktörer har haft en välfungerande kommunikation om hur de skall hantera en naturresurs, men denna process har ingen effekt på hanteringen av naturresursen, t ex på grund av bristande mandat. För att de förtjänster som anses vara förknippade med aktörssamverkan skall kunna till-

godoräknas, krävs att både närvaroambitionen, kommunikationsambitionen och inflytandeambitionen är uppfyllda. Då man utvärderar en aktörssamverkansprocess måste man kunna utvärdera utifrån de olika ambitionerna, och inte ta dem som givna utifrån varandra. Den ambition som systematiskt inte utvärderas eller som utvärderas bristfälligt vid fallstudier av aktörssamverkan är ambitionen om god kommunikation⁶. Upplevelsen av denna brist har väckt frågor om hur man kan förstå interaktionen vid naturresurshantering.

Processledning

I den normativa teori om aktörssamverkan som hittills diskuterats har det tagits för givet att god kommunikation kan åstadkommas. Det är ingen självklarhet. Vid hantering av frågor, i vilka det redan är, eller då man tror att det kan bli, konflikt mellan aktörerna, finns det anledning att vidta åtgärder för att underlätta kommunikation och undvika medvetna och omedvetna kommunikativa störningar. Dessa åtgärder brukar kallas för processledning. De berörda aktörerna (här kallade A och B) har svårigheter att fungera som processledare själva, eftersom det då inte går att skilja (ens för dem själva) på deras handlande i sakfrågan och deras ledning av processen (formerna för kommunikation). Det behövs således en processledare (här kallad C). C:s uppgift är inte att fatta beslut istället för A och B och inte att föreslå A och B alternativa lösningar. Uppgiften är inte heller att ta fram mera kunskap. C:s uppgift är att skapa förutsättningar för kommunikation mellan A och B om hur de skall hantera resursen. Aktörer med uppgifterna att fatta beslut istället för A och B, ta fram mera kunskap, eller föreslå alternativa lösningar, skiljer sig såvitt jag förstår inte från A och B på något principiellt sätt, vilket C gör. Det är snarare troligt att de kommer att förknippas med A eller B på något sätt (ibland mot sin vilja).

Det finns ett stort antal speciellt framtagna metoder för processledning som syftar till att underlätta arbete och kommunikation i grupper. En del av dessa har använts vid naturresurshantering, men de har sällan utvärderats utifrån kommunikationsteoretiska kriterier. Jag skall inte beskriva några processledningmetoder här. Däremot skall jag diskutera vad jag uppfattar som grundprinciperna för styrning vid processledning.

Det finns tre grundläggande medel vilka kan påverka förutsättningarna för A:s och B:s interaktion: **hur** de talar med varandra, **vad** de talar om samt i vilken fysisk- och social **struktur** som samtalet sker (Hallgren, 1999)⁷. Processledning innehåller normalt styrning av alla dessa tre aspekter. Denna indelning är möjlig att göra för såväl traditionell sammanträdesteknik som för andra processledningsmetoder.

⁶ Lidskog (1996) undersöker i vad mån allmänhetens deltagande är tillgodosett i de samråd som görs i MKB-processen, men finner att kommunikationen har stora brister. Ett liknande förhållande råder i USA, där man gjort försök med *Alternative Dispute Resolution*. Inte heller där har man enligt Lidskog skapat de former för interaktion som man avsett.

⁷ Denna indelning i Hur, Vad, och Struktur kan jämföras med Kenneth Burkes (1969) motivationsgrammatik, som presenteras i kapitel två. Hur motsvaras då av medel, Vad av handling och Struktur av scen.

Hur man pratar med varandra handlar om individuella faktorer som den ton man använder och hur man formulerar sig. Men det handlar också om för gruppen gemensamma faktorer som hur man begär ordet, vem som får prata. Hit kan också räknas föreskrifter som gäller icke verbal kommunikation eller interaktion. Styrning av hur man pratar innebär att det i metoden finns inbyggt instruktioner och regler för formerna för kommunikation. Ofta är syftet med dessa regler att förhindra emotionalitet, dominans, osäkerhet och diskriminering. Ett exempel på styrning av kommunikationsformen är i riksdagsdebatter, där debattörer påbjuds att påbörja utsagor med *fru/herr talman*, Konsekvensen är att debattörerna inte talar med/till varandra utan om varandra, i tredje person.

Styrning av *vad* man pratar om föransleds av gruppers tendens till flykt från arbetsuppgiften då denna är svåröverskådlig eller på annat sätt oroande. För en del typer av uppgifter gäller också att deluppgifter måste göras i en viss ordning för att huvuduppgiften skall fullgöras på ett bra sätt, samtidigt som grupper ofta visar tendenser till att hoppa över vissa deluppgifter eller att utföra dem i *fel* ordning. Ytterligare en funktion kan vara att styra omedvetna, emotionella gruppprocesser så att de underlättar arbetet med gruppens huvuduppgift i stället för att motverka det. Genom att styra vad samtalen handlar om steg för steg kan man hantera den här typen av problem. Styrningen består framförallt i formulering av rubrik, fråga eller uppgift, men också i interventioner från en processledare.

Strukturen i vilken en gruppprocess pågår är betydelsefull för hur gruppen förmår arbeta med sin uppgift och för det resultat som detta arbete utmynnar i. Detta har man tagit fasta på i många metoder. Med struktur menas här hur man sitter i rummet och i förhållande till varandra, storlek på gruppen, förekomst av hjälpmedel för interaktion, som möjlighet att rita eller skriva, arbetstider för gruppen, andra markeringar av sociala gränser etc.

Nu är det inte så att kommunikation vanligen är ostyrd. Kommunikation är normalt styrd av formella och informella regler, som påverkar genom de aspekter som beskrivits ovan. Så processledning, i syfte att uppnå kommunikativ rationalitet, handlar om att använda en annan och mer uttalad styrning än vi normalt gör.

Frågor väckta av den normativa teorin

Det är såvitt jag förstår svårt att argumentera för att planerings- och naturresurshanteringsystem med högre grad av kommunikation är sämre än ett med lägre grad om vi med kommunikation menar utbyte av förståelse mellan aktörer. Det som jag funnit angeläget att beforska är alltså inte *om* idén med kommunikativ planering är felaktig eller inte, utan *hur* vi kan förstå den interaktion som vi får då vi försöker uppfylla ambitionerna med aktörssamverkan. Jag har då kommit att intressera mig för naturresurs-hanteringsituationer där kommunikationen är satt i fråga, dvs konflikt situationer. Mitt bidrag till den normativa teorin om aktörssamverkan blir då en begreppsapparat för att förstå förutsättningarna för kommunikation och hur dessa förändras genom aktörernas samspel.

Uppsatsens disposition

I detta första kapitel har jag introducerat avhandlingens frågeställning och givit en inledning till avhandlingens perspektiv på konflikt och samverkan. Jag har också diskuterat normativa teorier om aktörssamverkan vilka motiverat mig att ställa frågor om social interaktion vid naturresurshantering. Kapitel 2 är ett metodkapitel, där jag diskuterar vilka anspråk som görs i avhandlingen och redogör för och kritiserar mitt eget tillvägagångssätt vid genomförandet av studierna. Fallstudien om interaktion vid hantering av ett vattenärendet påbörjas på allvar i kapitel 3, i vilket de händelser som förevarit i ärendet diskuteras. I kapitel 4 utvecklas tolkningar av skeendet med hjälp av teorier om socialt samspel. I kapitel 5 sätts fokus på relationerna mellan de människor som agerat i dessa händelsekedjor. I kapitel 6 diskuterar jag slutligen vad det jag iakttagit i den sociala interaktionen vid vattendraget åskådliggör om konflikt och samverkan vid naturresurshantering som mer generella fenomen. Det som diskuteras i kapitel 6 kan återfinnas i stort sett var som helst tidigare i avhandlingen, från detta första kapitel till kapitel 5. En avhandling är inte en spegling av en linjär tankeprocess från fråga till svar, utan snarare en ständig växling mellan fråga-svar-fråga-svar. I kapitel 6 samlas således en del tidigare formulerade frågor och svar, en del nya svar och kanske framför allt en del nya frågor.

Kapitel 2 – Anspråk och metod

Kunskapsutveckling förutsätter kunskap. Varje ny situation för människan blir meningsfull utifrån erfarenheter av andra situationer. Detta är grunden i den hermeneutiska⁸ kunskapssynen: Förståelse utvecklas på grundval av förförståelse. Vad vi ser i en situation är avhängigt både av den betraktade situationen, och det perspektiv vi har då vi betraktar den. I hermeneutiken betonas därför att forskning skall ses som en tolkningsprocess, och att man i denna måste intressera sig för den förförståelse som man har. Kärreman (1996) skriver att ”sanningar om F genereras genom spänningen mellan antaganden om F och de fall av F vi har till förfogande att studera”, och kallar detta tillvägagångsätt abduktion⁹. Vad jag kan förstå om social interaktion vid naturresurshantering är avhängigt av vad jag redan tror mig ha förstått. Det här kapitlet handlar om hur jag arbetat på vägen mellan förförståelse och ny förståelse, om de överväganden som gjorts och vilka anspråk som jag kan göra.

Resten av den här avhandlingen handlar om social interaktion vid naturresurshantering. Det här kapitlet handlar om att göra en avhandling om social interaktion vid naturresurshantering. Det handlar alltså i någon mening om sig själv. Jag påpekar detta för att visa på svårigheten med forskning i allmänhet och svårigheten med hermeneutisk forskning i synnerhet: Man skall i enlighet med hermeneutiken synliggöra vad en tolkning baseras på och motivera valet av tolkning. Men att säga något om vad en tolkning baseras på, är att tolka sitt eget tolkande, vilket följaktligen skall synliggöras med en tolkning osv. Denna kretsgång beror på att det, med ett socialkonstruktivistiskt¹⁰ synsätt, saknas fast referenspunkt som kan tas för given utan motivering. Om man hårdrar detta kommer alltså den del av en avhandling som handlar om sig själv att kunna bli närmast oändligt stor, och den del som i det här fallet handlar om social interaktion, kan komma att bli en liten andel. Syftet med det här kapitlet är att ange var jag anser att gränsen går mellan empirisk naivitet, överdrivna sanningsanspråk på tolkningar samt reflexivt överarbete.

Det forskningsideal som jag anammat kan benämnas *reflekterande forskning* (Alvesson & Sköldberg, 1994) och innebär en pendling mellan tolkning av empiriskt material och reflexion och kritik över de gjorda tolkningarna och den förförståelse

⁸ Den hermeneutiska traditionen har flera olika grenar. Alvesson & Sköldberg (1994, sid 56) benämner den här använda traditionen aletisk hermeneutik, vilken går tillbaka till kunskapsteorier som Heidegger, Gadamer och Ricoeur. Aletisk betyder att synliggöra något fördolt.

⁹ En term som började användas av Peirce (Alvesson & Sköldberg 1994, Waldenström 2001), som ansåg att begreppen induktion och deduktion var ofullständiga för att beskriva kunskapsbildningsprocesser. Jag har valt att inte fördjupa mig i begreppet abduktion, utan föredrar hermeneutik som term, vilket jag uppfattar inkluderar det abduktiva synsättet.

¹⁰ För mig är social konstruktivismen en självklar utgångspunkt: Det vi upplever som verkligt är socialt konstruerat och beroende av vår subjektiva eller intersubjektiva (förståelse som delas av en grupp, se kapitel 3) förståelse av det. Vi kan inte tänka oss något som är oberoende av oss eftersom vi genom att tänka på det gör det beroende av våra föreställningar om det. Detta synsätt är inte ett förnekande av någonting oberoende av oss, utan ett konstaterande att vi inte kan föreställa oss hur en värld oberoende av oss skulle se ut. Det socialkonstruktivistiska synsättet omskrivs av bland andra Berger & Luckmann (1966).

som de bottnar i. Enligt Ramirez (1998) kan hermeneutikens grundfråga formuleras som att förstå det konkreta i ett visst sammanhang, en betydelseutsaga. Johan Asplund (1970) skriver om betydelseutsagor i sin bok *Om undran inför samhället*:

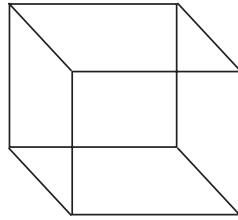
Om ett visst socialt fenomen F, kan man ställa sig en lång rad olika frågor, t ex dessa: Förekommer F överallt eller endast på somliga platser? Är F förknippad med den här kategorin eller den där kategorin av folk? Har F alltid haft sin nuvarande karaktär eller var F annorlunda förr? Vem eller vilka drar fördel av F? Vad är orsaken till F?...

Sedan kan man också fråga sig: Vad betyder F? /.../ Jag vill inte betrakta 'Förekommer F överallt?' eller 'Vad är orsaken till F?' som preciseringar av 'Vad betyder F?'. Den sistnämnda frågan är av en annan typ än de förstnämnda. Att ange ett socialt fenomenets betydelse – dvs att uttolka eller uttyda det sociala fenomenet – är en särskild förklaringsform. (Asplund, 1970 sid 11)

Att uttyda ett fenomenets betydelse är att tolka fenomenet, och tolkning är således ett centralt moment i forskning. Ibland, i vardagsspråk, hör man *...det är bara en tolkning*. Det kan då framstå som om tolkningar är en undermålig kunskapsform. Så ser inte jag det. Tolkningar kan vara mer eller mindre poängrika eller träffande, men det finns ingen annan kunskapsform under vilken de kan underordnas. Om man i påståendet istället lägger betoningen på en, *...det är bara en tolkning*, visar påståendet på en annan egenskap hos tolkningar: Tolkningar av fenomen har den karaktären att de medger alternativ. Att göra en betydelseutsaga innebär att man ser på ett fenomen *som om...* Jag har, i ett tidigare arbete, skrivit om att *se som om* med utgångspunkt från den så kallade neckerkuben¹¹:

En streckteckning på ett papper kan upplevas som en låda. Det är inte en låda i fysisk bemärkelse men kan förstås som om det var en låda. Om vi ser den som en låda kan vi uppleva att än det ena hörnet sticker ut ur papperet, än det andra. Ett tredje alternativ är att se den som en platt, tvådimensionell bild. Vilken bild är sann? En omöjlig men onekligen intressant fråga. En kanske ännu intressantare fråga är: Vad kan vi lära om teckningen som sådan av att se den på ett visst sätt? Ett nyckelord är att se *som om*. Varje sätt som vi kan se teckningen på ökar vår förståelse för bilden. Samtidigt kan vi bara se den på ett sätt i taget. Alla tolkningarna är *sanna* i någon bemärkelse och berättar om en aspekt av bilden. (Hallgren, 1999)

¹¹ Neckerkuben är bara en av flera bilder med mångtydiga innebörder, vilka används av vetenskapsteoretiker för att illustrera tolkningars betydelse. Wittgenstein använde sig t ex av en bild som kan ses både som en anka och en hare. Nu spelar inte valet av bild någon roll, eftersom det hermeneutiska synsättet är att vilken bild som helst, och vidare, vilket fenomen som helst kan tolkas på flera olika sätt.

Figur 3. Neckerkuben

Jag menar att vi kan betrakta sociala fenomen, som konflikt och samverkan vid naturresurshantering på liknande sätt som en kub. Vi kan se olika aspekter av fenomenet. I ett samhälle tenderar vissa aspekter att ha företräde framför andra. Vi kan säga att dessa aspekter är integrerade i samhällets föreställningar. Misstankens hermeneutik (Alvesson & Sköldbberg, 2000, sid 95, se även Riccoeur, 1974) har som sitt kännetecken att lyfta fram alternativa tolkningar till samhällets vardagsförståelse av ett visst fenomen.

Synsättet att fenomen kan ha flera olika betydelser möter ofta kritiken att det är ett relativistiskt synsätt som rycker undan alla sanningskriterier. Mot detta kan man invända att acceptans av mångtydighet inte är det samma som att acceptera *vad som helst*. Att flera tolkningar kan vara sanna innebär inte att inga tolkningar kan vara falska. En god hermeneutisk tolkning åtföljs av en motivering av tolkningens rimlighet. Asplund (1970) påpekar dessutom ytterligare ett kriterium för en god tolkning: Tolkningens poängrikedom. Vi kan alltså tänka oss tolkningar som är sanna, välmotiverade och poängrika, tolkningar som är (eventuellt) sanna och poängrika men som inte motiveras, tolkningar som är sanna, välmotiverade men inte vidare poängrika. Vi kan också tänka oss tolkningar som är uppenbart felaktiga. För tolkningar av mångtydiga fenomen blir dock sanningskriteriet underordnat kraven på motivering och poängrikedom. Om någon om neckerkuben ovan säger *det är en svan*, och motiverar sin tolkning så kan vi knappast dementera det, utan bilden har tillförts ännu en mening. Ett påstående som *korna dog levande*¹² är förvisso sant och motiveras av sig själv eftersom det är en truism, men saknar därför poäng: Vi har inte, med hjälp av detta uttalande förstått något mer om hushållning i äldre tid, ingenting om slakt, ingenting om kor och ingenting om livet eller döden. Konstaterandet att kor dör levande måste betraktas som en dålig tolkning, även om den är sann.

Det finns en svårighet att motivera tolkningar som rör social interaktion, i det att en handlings innebörd ofta inte kan härledas tillbaka genom en tankekedja, utan står klar för den som är del av samma sammanhang, och oklar för den som inte ingår i sammanhanget. Ta beskrivning av en talsituation: *Hon talade fortare och fortare, och högre och högre. Till slut skrek hon: Helvetes jävla skit*. Jag kan tolka detta som att hon förefaller upprörd och kanske arg eller besviken. Denna tolkning är poänglös

¹² Påståendet fanns på en agrarhistorisk utställning på Julita, producerad av LRF, 1989

så tillvida att den inte säger något mer än utsagan i sig själv. Men trots tolkningens truismkaraktär kan jag inte motivera tolkningen inför den som tvivlar. Vi genererar en annan tolkning: Hon skriker och svär därför att hon vill framstå som arg. Hon spelar arg, men det ingår i en plan som hon iscensätter t ex för att dölja det rätta förhållandet för någon annan. En dylik tolkning är ingen truism. Men hur ser de motiv ut som motiverar ett val mellan dessa två tolkningar? Tolkningarna kan motiveras genom iakttagande av subtila handlingar: darr på rösten, teatraliskt framförande, en blick, en tvekan. Men dessa handlingar fungerar som motiv för val av tolkning bara för oss som är del i samma intersubjektiva kontext. För den som inte själv kan se innebörden i handlingen går tolkningen inte att motivera.

Till en av mina favoritstudier hör en samtalsanalys av ett i USA uppmärksammat nödtelefonsamtal (Garcia & Parmer; 1999: *Misplaced Mistrust: The Collaborative Construction of Doubt In 911 Emergency Calls*). I samband med ett lägenhetsbråk blir flera poliser skjutna. En av deltagarna i lägenhetsbråket ringer till larmcentralen, de andra gärningsmännen ger sig av. Telefonisten på larmcentralen förstår inte situationens allvar och det dröjer flera timmar innan någon räddningspersonal kommer till platsen. Telefonisten fick efteråt kritik och hela telefonistkåren ifrågasattes. I artikeln i *Symbolic interaction* tolkas samspelet mellan telefonist och den uppringande utsaga för utsaga och man finner att telefonistens tvivel, alldeles oaktat dess felaktighet, hade goda grunder utifrån den situation som hon var i och de gängse amerikanska språknormerna. Studien har en interaktionistisk utgångspunkt och kommer till en interaktionistisk slutsats, välformulerat uttryckt som: *The call takers doubt was not an intrapersonal but was constructed by both participants throughout the call*. I studien diskuteras olika innebörder av utsagor och vilka motiven till att en viss utsaga föredragits framför en annan, och vilket svar det föranlett hos den andre. Jämförelser görs med andra studier av välfungerande nödsamtal. Men man motiverar inte varför en utsaga betyder det den betyder. Då telefonisten svarar säger den uppringande: *Uh, I need...uh shots fired at uh twenty two west Hanover street*. Artikelförfattarna resonerar om hur hans ändring av tilltal kan ha uppfattats och varför han ändrade sig:

First, the switch could constitute an apparent downgrading of the request for help. The first version (I needs uh, I need uh) presumes that some type of help is needed from the 911 services (e.g. I need an ambulance or I need the police). The second version (shots fired...) describes a police-relevant problem but does not directly state a request for assistance. In the repaired version of his first turn, the caller seems to be taking a less definite position as to whether something warranting action by emergency services has occurred.

Artikelförfattarna utvecklar som synes tolkningar om utsagornas betydelse, men motiverar inte hur man kommer fram till att t ex det andra uttalandet beskriver ett polisrelevant problem. Jag ser två skäl till att tolkningen inte motiveras: Det behövs å ena sidan inte för förståelsen, och å andra sidan så går det inte. Språket är intersubjektivt, språket har karaktär av en överenskommelse. För den som är en del av överenskommelsen, behöver inte tolkningar baserade på språkliga uttryck motiveras. Försök att motivera blir truismer eller tautologier. För den som inte är en del av den språkliga överenskommelsen går det inte att motivera en tolkning av språkets innebörd.

Jag föreslår inte att *välmotiverad* stryks som kriterium för goda tolkningar, men jag vill visa på svårigheterna att motivera vissa tolkningar, och rikta anspråken därefter. De tolkningar som görs i den här avhandlingen diskuteras vad gäller konsekvenser och alternativ och motiveras då så är möjligt.

Tolkning, empiri och teori

Det som studeras i denna avhandling är social interaktion vid naturresurshandling. Att studera social interaktion innebär att man gör tolkningar på flera olika nivåer. Tolkningarna görs för att ge den iakttagna interaktionen innebörd och sammankoppla den med teoretisk förståelse samt för att överlappa brister i iakttagelserna. Bristerna hos iakttagelserna uppkommer dels som en följd av observatörens ofullkomlighet och dels som en följd av interaktionens karaktär.

Uttalad interaktion är möjlig att iaktta, för den som är närvarande då interaktionen sker. Men viktiga delar av interaktionen är outtalade och subtila, och interaktionen sker ofta i situationer där forskaren inte är närvarande. I de inledande, teoretiska kapitlen har olika aspekter av interaktion diskuterats, som konflikt och kommunikation, och dessa har kopplats samman med aktörernas handlande och svar på handlande, och de förändringar i tillit som dessa handlingar ger upphov till. Dessa aspekter är inte direkt iakttagbara, utan härleds genom tolkning av det som kan iakttagas i interaktionen.

Eftersom forskaren inte alltid är närvarande då för det studerade skeendet relevant interaktion inträffar, är det betydelsefullt att olika former av interaktion lämnar olika avtryck. Mellan observerbarhet och tillförlitlighet hos avtryck gäller omvända förhållanden för olika former av interaktion: Informell, ansikte mot ansikte interaktion är enkel att observera för den närvarande forskaren, men svår att i efterhand rekonstruera utifrån de avtryck den ger, formell, skriftburen interaktion är däremot svår att observera när den sker (det är sällan vi har tillfälle att titta över axeln då aktörer skriver och läser)¹³, men ger avtryck vilka är tillgängliga för studier i efterhand. Formell ansikte mot ansikte interaktion ger förvisso ett avtryck i form av protokoll, men dessa lämpar sig sällan för studier av den sociala interaktionen vid mötet, även om de i sig själva är en intressant del av den formella skriftbaserade interaktionen.

Sammanfattningsvis görs alltså tolkningar då: interaktionen behöver rekonstrueras (vad skedde), innebörden med interaktionen behöver rekonstrueras (vad betydde det) och sambandet mellan en viss interaktion och förändringar av relationer och tillit behöver tolkas.

¹³ Det skriftliga dokumentet, brevet eller skrivelsen, är alltså inte interaktionen, utan ett *medel* i interaktionen. Interaktionen inkluderar planering, förfärdigande av dokumentet, avkodning (läsning), tolkning, planering av svar osv.

Bortvalda metodkoncept

Utifrån det grundläggande kunskapsintresse och de övergripande forskningsfrågor som fanns då studien påbörjades fanns det flera olika alternativ till forskningsuppbygg, som av olika anledningar valts bort. De mest intressanta, bortvalda strategierna är aktionsforskning respektive en etnografisk studie samt renodlade multipla tolkningar.

En *aktionsforskningsansats* skulle ha inneburit att jag tillsammans med aktörerna gjorde interventioner i syfte att förändra situationen i enlighet med aktörernas önskan. Det kunde ha varit försök till konflikthantering eller annan processledning i syfte att underlätta samverkan mellan aktörerna. Denna strategi övergavs då det dels fanns osäkerhet om hur en intervention skulle genomföras, dels osäkerhet om det var möjligt att från de lokala aktörerna få det mandat och den legitimitet som behövdes för en intervention.

En *etnografisk ansats* skulle ha inneburit att studieobjektet varit kultur eller organisationskultur snarare än interaktion. Då skulle jag ha sökt förståelse för de föreställningar, normer och språkbruk som uppträdde i det aktuella sociala systemet. Det skulle ha gett ett i mitt tycke alltför sceniskt/strukturdeterminerat perspektiv på konflikt. Eftersom det övergripande forskningsintresset är hantering av komplexa problem i konfliktfyllda situationer är sceniska förklaringar av mindre intresse för mig än handlingsinriktade förklaringar, då scenen inte låter sig förändras på kort sikt.

I början av avhandlingsarbetet hade jag ambitionen att göra utpräglade *multipla tolkningar* av interaktionen vid möten om vattendragets hantering. De renodlade perspektiv som skulle ligga till grund för tolkningarna var psykodynamisk gruppeteri samt Foucaults maktsynsätt (Hallgren, 1999). Denna ansats övergavs i sin renodlade form, men det grundläggande synsättet att social interaktion är mångtydigt och att det därför är poängrikt att göra flera olika tolkningar av samma situation, har bibehållits.

Handlingars grammatik

Syftet med avhandlingen är att undersöka den sociala interaktionen vid naturresurshantering, med särskilt fokus på tillitsförändringar. Det sker genom en fallstudie av hanteringen av ett vattendrag. En viktig metodologisk fråga blir då hur man kan strukturera en berättelse om social interaktion vid naturresurshantering. Vad är det man måste säga någonting om?

Kenneth Burkes bok *A Grammar of Motives* (1969) börjar så här: What is involved, when we say what people are doing and why they are doing it? Burke hävdar att vi då vi säger något om ett socialt skeende uttalar oss om frågorna: Vad utspelade sig (handling), i vilken situation utspelade det sig (scen), vem genomförde akten (aktör), med vilket hjälpmedel genomfördes den (medel) och varför gjordes det

(syfte)¹⁴. Fem begrepp fordras, men är också tillräckligt, enligt Burke, för att uttala sig om vad som sker¹⁵. Burke är lingvist, men hans teori är förvisso socialpsykologisk och går väl ihop med den ansats som i övrigt anläggs här.

Burke menar vidare att det finns ett konsistensförhållande mellan de fem begreppen. Förändras ett av dem förändras även de andra. En viss typ av scen förutsätter en viss typ av akt. Man kan inte uttala sig om t ex vad som hänt utan att också implicit eller explicit uttala sig om de andra begreppen. Ett syfte är nära förknippat med en handling, akt, en person, agent, en scen och en metod för att uppnå syftet, medel. De är aspekter av varandra och måste förstås genom varandra. En utsaga om scenen för ett socialt skeende, t ex en naturresurs, är också implicit en utsaga om de akter som pågår på scenen, t ex exploatering, konflikt, samverkan. När vi talar om ett vattendrag, så talar vi också om handlingar som utförs där. Själva ordet natur-resurs innehåller både scen och handling, i det att natur¹⁶ anger en struktur, en förutsättning, medan resurs anger ett görande. Något är en resurs bara om det åtminstone finns en tanke på dess användning.

Jag skall ge ett exempel på hur konsistensförhållandena mellan agent, scen och akt kräver att dessa preciseras för att en utsaga skall bli begriplig.

Vi tänker oss två personer som är inbegripna i ett samtal. En av dem nämner att hos *Kalle* (aktör) kan man äta och bo bra (handling)¹⁷. *Vilken Kalle?* frågar den andre. *Det vet du väl, Kalle! Vilken Kalle? Jo Kalle! Vilken Kalle? Jo Kalle! Vilken Kalle?* osv. För att lösa detta samtal, som tycks ha hakat upp sig, krävs en ytterligare preci-

¹⁴ Man kan diskutera vilka begrepp som skall representera de olika aspekterna. Burke använder *Act, Scene, Agent, Agency* och *Purpose*. Asplund (1980) använder *akt, scen, agent, medel* men ibland *agentur* samt *syfte* men ibland *drivkraft*, då han diskuterar Burkes terminologi. Jag väljer dock att använda *handling* och *aktör* för aspekterna *vad utspelade sig* och *vem genomförde akten*. Om begreppet *handling* bör då påpekas att man med ett interaktionistiskt perspektiv ser handlingar som intersubjektiva, alltså det som sker mellan människor, snarare än något som kommer ut från en isolerad människa. Med detta synsätt är begreppet *handling* väl kvalificerat som svar på frågan *vad utspelade sig*.

¹⁵ I *A Grammar of Motives* används dessa fem begrepp. Dock skriver Burke i ett tillägg till boken (*Addendum for present Edition*, sid 443f, 1969), att han ibland har kommit att lägga till en sjätte aspekt, *attitude* till de tidigare fem. Detta skulle då synliggöra med vilken inställning något görs, t ex argsint, frustrerat, hoppfullt, mekaniskt etc. Jag har valt att inte ta med attityd som en ytterligare aspekt. Inte därför att jag finner den oviktig, utan därför att jag anser att inställningen med vilket något görs preciseras då man preciserar *handling, medel, syfte* och *aktör*. Om någon vi kan kalla för Lotta ropar *August*, så kan hon göra det irriterat (inställning) eller längtansfullt (inställning). Men detta är olika handlingar, med olika syften. Jag ser inställning som en delaspekt av aktör, vilken återspeglas i *handling, medel* och *syfte*.

¹⁶ Även natur, utan tillägget *-resurs* har en handlingsaspekt, i det att vi med natur förknippar vad vi själva eller andra brukar göra i naturen, dvs strukturens meningsfullhet.

¹⁷ Jag hämtar idén till detta replikskifte från *Kalle på Spången*, inspelad på film med Edvard Persson (1939). Scenen är orten Spången, mellan Röstånga och Ljungbyhed, vid Söderåsen i Skåne. Även denna fotnot är en eftergift för kravet på preciseringar av akt, scen, agent, medel och syfte. Utan dessa preciseringar skulle mitt val av exempel framstå som minst sagt märkligt. För den som är bekant med den aktuella filmen är preciseringarna dock överflödiga, eftersom replikskiftet som sådant för denne innebär en implicit angivelse av scen, agent, medel och syfte.

sering av den scen, varpå *Kalle* brukar uppträda: *Jo Kalle, Kalle, Kalle, Kalle på Spången!*

Genom preciseringen *på Spången* gör man inte bara ett förtydligande av vem som avses med agenten *Kalle*, utan också ett förtydligande av akten, alltså erbjudandet om kost och logi. Detta är ju en speciell situation, där en precisering verkligen krävdes för att utsagan skulle bli begriplig. Men även om det från början hade stått klart vilken *Kalle* som avsågs, så hade implicita angivelser av scenen varit aktuella i samtalet, eftersom blotta kunskapen om *Kalle* också innebär en kunskap om scenen. En *Kalle* utan en scen är otänkbar. En scen utan ett handlande subjekt är också otänkbar. Om vi inskränker oss till ett uttalande om en agent, t ex *Kalle*, kommer vi att implicit ange en scen som vi inte har undersökt. Risker för godtycklighet i angivelsen av scenen är då påtaglig. Detta är bland annat ett problem då man använder enkät- eller intervjusvar utan att ta reda på/diskutera i vilken kontext svaren avgivits.

Burkes teori ligger i gränslandet mellan vad som brukar betecknas teori och metod. Synsättet får konsekvenser för både ontologi och epistemologi¹⁸. Den ontologiska aspekten är antagandet att hur en människa handlar beror på den situation hon befinner sig i (scen), vem hon är (aktör), vilka medel hon använder och med vilka syften hon handlar. Den epistemologiska aspekten är antagandet att vi, då vi uttalar oss om människors handlingar, uttalat eller outtalat benämner dessa aspekter. Burke själv trycker tydligast på den epistemologiska aspekten:

What is involved, when we say what people are doing and why they are doing it?

Att Burke hävdar att det finns ett konsistensförhållande mellan de fem begreppen betyder inte såvitt jag förstår att det finns ett visst förhållande. Vissa typer av akter är förknippade med vissa typer av scener, men vilka akter som är förknippade med vilka scener beror på den kultur vari de uppträder. Kultur är väl snarast att betrakta som en övergripande scenisk aspekt. För varje scen finns ett spektrum av möjliga akter och vice versa. Burkes begrepp innebär således inte en kausal teori.

Handlingar, eller uttalanden om handlingar som gör avsteg från Burkes princip att behandla hela pentaden på ett konsistent sätt kommer att uppfattas som antingen absurda eller humoristiska (eller absurda och humoristiska). Överhuvudtaget kan man säga att dynamiken i ett socialt skeende kommer sig av inkonsistens inom pentaden. Konflikter kan t ex ha sin grund i agenters olika syn på förhållandet mellan scen-akt eller akt-agent.

Burkes begrepp utgör för mig en grund för att strukturera min empiri. Som teori räknat är den otillräcklig, det krävs kompletterande teorier om sociala handlingar, sce-

¹⁸ Med ontologi avses här föreställningar om hur världen är beskaffad. Med epistemologi avses föreställningar om hur vi får kunskap om världen. Mitt synsätt är att detta inte är två från varandra separerade frågor, utan att förhållandet mellan dem är dialektiskt: Det finns en ontologisk aspekt av epistemologi i det att vi har föreställningen att världen är beskaffad på det viset att vi, som en del av världen, gör oss föreställningar om den. Det finns också en epistemologisk aspekt av ontologi, i det att vi då vi föreställer oss hur världen är beskaffad, både utgår från kunskap om den och får kunskap om den.

ner, aktörer, medel och syften. Det viktiga bidraget från Burke till denna avhandling är uppmaningen att om man skall uttala sig om mänskligt handlande (t ex i konflikter om markavvattnings), så kommer man att uttala sig om handling, scen, aktör, medel och syfte, och relationerna mellan dessa. Alltså finns det en poäng att göra detta explicit. I fallstudien av markavvattningsärendet har jag vinnlagt mig om att strukturera berättelsen så att handling, scen, aktör, medel och syfte, samt dynamiken dem emellan, skall framträda.

Insamling av empiri¹⁹

På hösten 1997 var jag i situationen att under en månads arbete, tillsammans med en kollega, formulera en forskningsansökan. Att forska var inget självändamål, utan jag var intresserad av i vad mån beslutsfattande vid naturresurshantering kunde göras med större deltagande från dem som berörs av besluten i syfte att dels öka demokratin och dels att öka genomförbarheten i besluten. Vid formulerandet av ansökan valdes en del forskningsidéer som byggde på aktionsforskning bort och den idé som återstod var att göra en ingående fallstudie av en naturresurshanteringssituation där

1. Man provade samverkan mellan aktörer,
2. Det fanns någon uttalad motsättning mellan aktörer som försvårade samverkan. Efter förundersökningar av flera alternativ befanns det vattendrag som här kallas Ån vara den mest lämpade.

Då arbetet påbörjades sommaren 1998 hade jag en bild av vad som hände och stod i begrepp att hända, i naturresurshanteringen vid Ån. Denna bild var, så här i efterhand sett, ganska outvecklad och delvis felaktig. Den baserade sig på telefonsamtal med tre personer verksamma i Åprojektet, samt naturligtvis på de teoretiskt grundade förväntningar av vad mitt fall *borde* uppvisa. Detta är hermeneutiken i blyxtbelysning: Man kan inte veta vad man skall studera förrän man har studerat det men man kan inte heller studera något utan att veta vad det är. Utifrån den förståelse av Ån som jag hade började jag lägga upp en arbetsplan. Ett första besök vid Ån gjordes sommaren 1998. Jag gjorde då en intervju med projektledaren för Åprojektet. Ett andra besök gjordes på hösten 1998, då jag gjorde en deltagande observation vid ett möte med anledning av en utredning om vattenreglering i Ån. I samband med

¹⁹ Empiri betyder att erfara med sina sinnen. Jag har vid något tillfälle fått frågan om man verkligen, med min kunskapssyn, kan säga att man *samlar* empiri, med motiveringen att empiri, dvs erfarenheter, inte ligger och väntar på att bli insamlade utan att dessa uppstår i interaktionssituationer. Jag har då invänt att ett undvikande av termen insamla vore en eftergift för en i mitt tycke alltför romantisk syn på de erfarenheter som jag baserar avhandlingen på. De interaktionssituationer i vilka erfarenheterna har gjorts har i väldigt stor utsträckning iscensatts av mig med det uttalade syftet att vinna just dessa erfarenheter. De har föregåtts av planering. Då erfarenheten har gjorts har jag försäkrat mig om att kunna bevara spår av erfarenheten för systematisk reflektion i framtiden, och för att kunna berätta om erfarenheten på ett trovärdigt sätt. Detta är för mig ett förfaringsätt som väl låter sig betecknas som insamling. Det är mycket få av de i avhandlingen återopade erfarenheterna, som jag har erfart utan att de föregåtts av planering. Däremot baseras naturligtvis min förståelse och förförståelse också på erfarenheter som gjorts i oplanerade situationer, men dessa återopas inte i avhandlingen, och en del av dem är jag kanske inte ens medveten om.

detta samlade jag in pressklipp från lokaltidningen. Vårvintern 1999 gjorde jag ett längre besök vid Ån, då jag gjorde 15 intervjuer och deltagande observation vid 3 möten mellan aktörer. Under 1999 gjorde jag ytterligare 10 intervjuer och deltagande observation vid 8 möten. I samband med detta gick jag också igenom de akter om Ån som finns i länsstyrelsens arkiv, och kopierade dem som hade med konflikterna om översvämningsskydd att göra. Under perioden 2000–2003 har jag bara gjort enstaka telefonförfrågningar, för att uppdatera mig om vad som sker.

Intervjuer

Jag har gjort 25 bandade intervjuer med människor som agerat i Åprojektet och /eller konflikten om översvämningsskydd. Intervjupersonerna har valts utifrån deras förmodade roll i händelseförloppet, baserat på andra intervjupersoners utsagor eller arkivmaterial, såsom protokoll, adresslistor och pressklipp. Intervjupersonerna har kontaktats per telefon innan intervjun. Intervjuerna har gjorts med öppen struktur. Jag ber personerna berätta om vad som sker och har skett i vattenhanteringen och hur de ser på det. Under berättelsens gång knyter jag an med frågor om händelser, förhållanden, i diskussionen förekommande argument och andra aktörer. Inför respektive intervju har jag försökt sätta mig in i vilken roll och position den aktuella aktören har, för att kunna ställa lämpliga frågor. Jag har alltså inte arbetat enligt en systematiserad intervjumall som är lika för alla aktörer. En dylik kan vara relevant att använda om man intervjuar människor i förmodat likartade roller, t ex konsumenter, bönder, förstagångsväljare. De intervjuer som jag har gjort har varit med människor som är i olika situationer. Grundstrukturen att be dem berätta om sin syn på Ån, ärendehanteringen och andra aktörer, har varit lika för alla.

Jag menar att det finns anledning att förhålla sig kritiskt till vad som kommer fram vid intervjuer. Det betyder inte att jag instämmer i den kritik av intervjuer som kommer från positivistisk forskning. Den positivistiska kritiken mot intervjun som metod för att skapa empiri har varit svårigheten att kontrollera intervjusituationen, intervjupersoners brist på representativitet, svårigheten att replikera data och svårigheten att använda intervjudata för kvantitativ analys (Bryman, 1997). Positivismens lösning har varit att öka strukturen i intervjun, eller att ersätta den med frågeformulär. Det är inte denna problematik som jag ämnar ta upp (den utgör inte något problem för mig). Problemet med intervjun är inte bristen på kontroll och kvantifierbarhet, utan svårigheten att bedöma innebörden i utsagorna. Det problemet gäller i än högre grad för enkäter, attityd- och personlighetstester (dessa metoder är överhuvudtaget inte aktuella i denna undersökning). Intervjusituationen är en komplex social process, som kan förstås på många olika sätt. Man kan inte ta för givet att man i den situationen får reda på *hur det är*, inte heller att man får reda på *vem* intervjupersonen är, eller dennes syn på, upplevelse eller värdering av något fenomen. Vad man i första hand får reda på något om är *vad* som sker i intervjusituationen. Alvsesson (1999) formulerar i en artikel åtta alternativ till de förgivettagna tolkningarna av intervjusituationen. Dessa går ut på att intervjun är en komplex social situation i vilken intervjuperson och intervjuare uppfyller sin kulturs normer vad gäller artighet och social smidighet, berättar en historia, konstituerar sina respektive identiteter, söker göra ett gott intryck på varandra, utövar makt och utvecklar kunskap. Inter-

vjuns förtjänst är att man kan lära något av att betrakta samspelet mellan intervjuare och intervjuperson, men man måste koppla frågan om vad en viss intervjuutsaga innebär till den situation vari den uttalades. Detta diskvalificerar inte intervjun som empiriinsamlingsmetod då vi studerar t ex en konflikt. Trots allt måste vi anse att vi får reda på något om A:s förhållande till B, då A uppmanas att berätta om detta. T ex om vi frågar A om B och A berättar att B är klok men lat, så har vi inte fått reda på att B är klok men lat. Vi har fått reda på att A svarar att B är klok men lat i den situation vi frågade, och om vi bedömer intervjusituationen som trovärdig kan vi också anta att A anser att B är klok men lat. Men till det sista finns det alternativa tolkningar, som att A skojade, var ironisk eller bara ville framstå som en som tycker att B är klok men lat, även om hon (A) i andra situationer kan tycka och uttrycka något annat. Detta är värdefulla erfarenheter, så länge vi håller deras mångtydiga karaktär i minnet och gör anspråk i förhållande till det.

De intervjuer som gjorts i studien har transkriberats av Karin Hallgren. Intervjuut-sagorna har sorterats efter kategorier, enligt följande grundstruktur: uttalanden som rör vad som har skett i kronologisk ordning, vilka relationer aktörer har till varandra och vad som karaktäriserar olika arenor där aktörerna interagerar. Inom respektive huvudkategori har underkategorier konstruerats under genomgången av intervju-materialet. En intervjuutsaga kan förekomma i flera kategorier. Denna sortering av intervjumaterialet har gjorts med hjälp av datorprogrammet NUD*IST. Jag har använt programmet som sax, tejp och anteckningsblock. Programmet är arbetsbesparande, men tar inte över någon del av tolkningsarbetet. Jag har inte använt de sök-funktioner som finns.

Observation

Jag har gjort drygt tio observationer av möten mellan aktörer vid Ån. Alla dessa har varit organiserade sammankomster med en bestämd dagordning. Jag har fått känne-dom om dem genom de kontakter med aktörer som jag utvecklat genom undersök-ningen. Vid själva mötet har jag suttit tyst och endast antecknat och spelat in vad som sagts. I pauser och liknande i anslutning till möten har jag deltagit i samtal på samma sätt som andra mötesdeltagare. Mötena har spelats in på band och i vissa fall transkriberats.

Svårigheten med observationerna har främst varit av praktisk karaktär men med återverkningar på vilka erfarenheter som kunnat göras. Den största svårigheten har varit att få information om för studien relevanta möten i tid för att kunna delta. Så har det t ex förekommit möten mellan förrättningsman och länsstyrelse, LRF och länsstyrelse samt samrådsmöten under tiden som empiriinsamlingen skedde, vilka jag fick kännedom om först efteråt. I vissa fall har bristande ljudkvalitet på band-upptagningar också försvårat användning av material eller tvingat fram förändring-ar i studieupplägg. Avsikten med observationerna var att finna lämpligt material för att göra detaljinriktad interaktionsanalys. Detta material skulle bestå av möten med intensiv interaktion av något slag. Denna typ av analys har inte skett. Observatio-nerna har istället fungerat som bakgrund till tolkning av skeende och relationer.

Arkivmaterial

Arkivmaterialet härstammar från länsstyrelsens arkiv och Lokaltidningens pressarkiv. Pressmaterialet har jag fått med hjälp av tidningens arkivpersonal, som gjorde sökningar på sökorden Ån, rödlistad fisk (fiktivt fisknamn), invallning, respektive egna sökningar på tidningarnas nätbaserade arkiv.

På länsstyrelsens Naturvårds- och miljöenhet har jag själv gått igenom de arkivmappar som innehåller Å-ärenden, och kopierat det som jag då bedömde vara intressant. Utgångspunkten för den bedömningen var att aktuell skrivelse skulle behandla översvämningsskydd eller beröra någon av de personer vilka jag noterat som särskilt aktiva i ärendet. Merparten av detta material består av skrivelser, yrkanden och överklaganden. Enstaka protokoll från möten ingår också. Redogörelsen för händelseförloppet i ärendet om översvämningsskydd, som återges i kapitel 3, baseras huvudsakligen på detta material. Viktigt att notera är att de möten som förekommit under den aktuella tiden är dåligt representerade i materialet, i jämförelse med den skriftväxling som skett. Detta kan ge en skev bild. Vanligen saknas protokoll och kallelser till dessa möten, och de återspeglas endast av ganska diffusa intervjuutsagor. Vad vi vet är således att möten ägt rum och i de fall de genererat uttalade resultat eller svar känner vi dessa, men vi vet inte vad som har skett i samtalet, vilka tillitsförändringar som eventuellt inträffat eller vilka synsätt som konstruerats.

Skrivprocess och misstanke i praktiken

Att mitt synsätt är att tolkning sker kontinuerligt under ett forskningsarbete tror jag har framgått. Dock vill jag ge skrivprocessen, under vilken en kategorisering av arkiv- och intervjumaterial omskapas till avhandlingstext, en framskjuten roll. Det är under denna process som vunen förståelse artikuleras och ytterligare förståelse uppnås.

Arkivmaterialet sammanställdes kronologiskt. Stommen till det som idag är kapitel 3, *Handling och scen i markavvattningsskonflikterna*, skrevs baserat på arkivmaterial och den kronologiska uppdelningen av intervjumaterialet. Texten byggdes upp kring aktörernas skrivelser med citat, beskrivande text och tolkande text. Citaten valdes med utgångspunkt från att synliggöra relationsinriktade och affektiva utsagor, samt utsagor som hade intressanta eller uppseendeväckande retoriska figurer. Den beskrivande texten redogör för innehåll i skrivelser som inte citerats och den tolkande texten diskuterar innebörden i utsagan och sammanhang som inte är klart uttalade i skrivelserna. Detta kapitel har i sin tur utgjort underlaget för de tolkningar av det sociala samspelet som görs i kapitel 4. Dessa tolkningar har tillkommit på två sätt:

- I. Tolkningen konstrueras med utgångspunkt i det empiriska materialet, där jag reflekterat över något som påkallat mitt intresse och ställt frågan: Vad betyder detta.
- II. Tolkningar baserade på sökande efter empiriska exempel på teoretiskt beskrivna fenomen.

Mitt hermeneutiska synsätt gör att gränsen mellan dessa vägar till tolkning griper i varandra.

Kapitel 5 handlar om aktörernas relationer och drivkrafter och är baserat på den del av intervjuutskriften som sorterats i kategorin *aktörer* ovan. Kategorin består alltså av intervjuutsagor i vilka aktörer uttalar sig om andra aktörer, sorterade efter både vem som gör uttalandet och vem som uttalandet handlar om. Jag gjorde ett urval av aktörer som skulle ingå, med utgångspunkt i vilka som varit aktiva i ärendet enligt kapitel 3 och den förståelse som jag nått i ärendet. De utsagor som fanns sorterade under respektive aktör granskades och bedömdes utifrån sin relevans för att beskriva relationerna mellan aktörerna. Kapitlet är till stor del baserat på citat av utsagor, kombinerade med tolkningar och teoretiska resonemang.

Under textskapandet i dessa tre, delvis empiriskt baserade kapitel, sker en kontinuerlig pendling mellan skrivande och läsande, där läsandet av den egna texten är ifrågasättande och alternativgenererande. Dessa ifrågasättanden och alternativa tolkningar genererar ny text och vid några tillfällen är ifrågasättandet uttalat i den befintliga avhandlingstexten. Vid formulerandet av tolkningar har jag arbetat med att medvetet sätta vardagsförståelsen av handlingar och utsagor ifråga. Verktöget för detta är dels teoretiska begrepp, som tillit, perspektivtagande, entymem och identifikation och dels en arbetsprocedur där jag försöker att prova resonemang genom att utskryva dem i text och fullfölja resonemanget även då det framstår som orimligt eller motsägelsefullt. Många dylika försök har gjorts som inte finns återgivna i avhandlingen, därför att de, då de fullföljts, verkligen visat sig omöjliga. Andra har jag funnit det meningsfullt att behålla, ibland tillsammans med invändningar eller alternativa resonemang.

Det kan framstå som om ett avhandlingsarbete följer en linjär process: Formulerande av syfte och frågeställning, val av teoretiskt problem, val av metod, genomförande av undersökning, tolkning och rapportskrivande. Så har inte detta forskningsprojekt bedrivits. Inte heller den hermeneutiska cirkeln föreställande pendlingen från förförståelse till förståelse, är särskilt träffande, om man inte gör tillägget att pendlingen eller cirkelrörelsen pågår hela tiden och ibland med mycket hög hastighet. Man bör inte föreställa sig att förförståelse är teori som under inflytande av empiriska iakttagelser leder till förståelse. Lika väl som teori utgör en förförståelse för tolkning av empiri, så utgör vad man erfarit under fältarbete och arkivstudier förförståelse för tolkning och val av teori. Dessa processer tycks ske parallellt.

Mitt syfte har aldrig varit att ta reda på vem som har rätt i konflikten om översvämningsskydd, inte heller att avgöra vems fel det är att det finns en konflikt. Det hindrar inte att jag under arbetet med studien ofta undrat över dessa frågor. Det är på ett sätt problematiskt med en sådan undran, å andra sidan så är det mänskligt sett rimligt att frågan finns där (annars vore ju jag asocialt responslös i förhållande till de sociala sammanhang jag vistas i, och vad skulle jag kunna studera då?). Att frågan finns där ger dessutom mig som forskare möjligheten att undersöka denna undran och dess betydelse för människors interagerande i en konflikt.

Vetenskaplig giltighet

En av de svåra frågorna för en vetenskapsman som sysslar med kvalitativa fallstudier är: På vad sätt kan man hävda att arbetet är vetenskap? Jag anser att det här presenterade arbetet är vetenskapligt, grundat på följande kriterier²⁰:

- *Systematik* – Arbetet med studien har följt en uttalad procedur bestående av formulering av syfte och frågor, val av metod, genomförande, tolkning, textskapande, omformulering av frågor, nytt textskapande. Denna procedur har både varit förutsägbar respektive kreativ och oförutsägbar, men det oförutsägbara har allteftersom inordnats i den förutsägbara proceduren.
- *Förståelseinriktat* – Syftet har varit att utveckla kunskap om ett generellt fenomen
- *Reflektion och reflektion över reflektion* – I proceduren ingår återkommande reflektion över den utvecklade kunskapens riktighet. Denna reflektion är i sin tur utsatt för reflektion. Reflektion återspeglas t ex i detta metodkapitel, i syftesformuleringar och i slutsatsformuleringar i olika delar av avhandlingen, i vilka de anspråk som görs i formuleringarna vägs mot trovärdigheten i observation och tolkning.
- *Explicitet* – Stilistiskt är avhandlingen avfattad så att det skall vara möjligt för en läsare att följa ett resonemang från antaganden, via observation och tolkning till ny förståelse och göra egna bedömningar om förståelsens giltighet.
- *Begreppsmedvetenhet* – Jag har stävat efter att vara tydlig med vilka begrepp som är centrala för avhandlingen, föra ett resonemang om innebörden i dessa begrepp, definierat dem, diskuterat konsekvenserna av definitionerna och sambandet mellan begreppen, samt vinnlagt mig om att använda dem på ett med definitionen överensstämmande sätt.
- *Utgångspunkt i annan forskning* – De frågor som studeras har sin utgångspunkt i tidigare forskning. Likaså baseras de antaganden som ligger till grund för tolkning på annan forskning och den metod som används är utvecklad genom och förankrad i forskning.

²⁰ Alvesson & Sköldberg (1994, sid 14) formulerar fyra element i reflekterande forskning. Mina ovan formulerade kriterier har sin motsvarighet i två av Alvesson & Sköldbergs element: i) Systematik och teknik i tillvägagångssättet, samt ii) Klargöring av tolkningens primat. De andra elementen är iii) Medvetenhet om forskningens politisk-ideologiska karaktär, samt iv) Reflektion i förhållande till representations- /auktoritetsproblemet. Dessa båda element har jag inte arbetat uttalat med. Jag instämmer i att all forskning har en politisk-ideologisk karaktär, men har inte uttalat reflekterat över denna i min egen forskning. Jag reflekterar inte heller uttalat över representations- /auktoritetsproblemet, annat än att jag konstaterar att alternativa tolkningar till mina är möjliga att göra och att jag vid några tillfällen genererar alternativa tolkningar. Verklig reflektion över detta innebär ett ifrågasättande av det forskande subjektet och det utforskade objektet. Något sådant ifrågasättande gör jag inte.

Kapitel 3 – Handling och scen i markavvattningskonflikterna

Markus Månsson om ett utlåtande från experten Laban Lennartsson:

Man måste komma ihåg att Lennartsson här uttalar sig som amatör och inte som sakkunnig. Han kan dock läsa innantill och borde därför inte komma med från experterna helt avvikande teorier utan att visa något underlag för sina påståenden.

Ovanstående citat är hämtat från ett av den rika mängden brev som utväxlats i samband med beslutsfattandet om översvämningsskydd vid Ån. Det kommer att återges mer i sitt sammanhang längre fram i detta kapitel, i vilket jag skall presentera och diskutera den sociala interaktionen i ärendet om översvämningsskydd. Citatet väcker och tydliggör frågan om i vilken situation uttalanden av den här typen utväxlas, och hur det påverkar förutsättningarna för framtida möten. Vilken interaktion har föregått ett sådant här uttalande? Vilka konsekvenser får den här typen av omdömen för den fortsatta utrednings- och beslutsproceduren?

Jag kommer att presentera fallet om översvämningsskydd i två kapitel, detta och det följande. I detta kapitel diskuterar jag vad man med Burkes terminologi kan kalla för förhållandet mellan händelser, handling (akt) och situation (scen) i den sociala interaktionen. I det följande kapitlet diskuterar jag förhållandet mellan en person (agent), hennes tolkningar och relationer och de händelse- och handlingsförlopp (akt) som hon ingår i. De medel som används för att genomföra handlingar och de drivkrafter som ligger bakom kommer att beröras i båda kapitlen.

Ärendet gäller huruvida man skall anlägga skydd mot översvämningar längs med delar av Ån eller inte och fokus riktas alltså mot de händelser som utspelar sig i ärendet och de situationer i vilka dessa händelser uppträder. Man kan säga att kapitlet handlar om frågorna *vad är det som sker* och *var sker det*.

Om tolkningar och förståelse i detta kapitel

Man kan berätta historien om markavvattningsärendet utifrån flera olika perspektiv, och beroende på vilket perspektiv man väljer, kommer man att göra olika bedömningar om vad som har med saken att göra, i vilka ordalag som händelser beskrivs, vad som utgör initiativ och respons osv. Bara det att kalla det för markavvattningsärendet, är en avgränsning av vilken historia som skall berättas. Andra hade kanske berättat om *kanaliseringen av Ån*, eller om *störningar av rödlistade fiskens livsvillkor* eller *rationaliseringsåtgärder för jordbruket*, eller om *konflikter mellan markägare och myndigheter vid nedre Ån*. Dessa olika perspektiv har en del gemensamt, medan annat skiljer. Denna text är i sig en berättelse om olika berättelser om ett händelseförlopp och de avgränsningar som det innebär.

Någonstans måste en berättelse ta sin början. Hermeneutiken belyser att kunskapsutveckling handlar om pendling mellan delens betydelse för förståelse av helheten

och helheten som bakgrund för att förstå enskildheter. Utan en bild av huvuddragen i berättelsen om markavvattning, blir delarna lösryckta och osammanhängande. Men med en bild av helheten, kommer delarna att framstå som sammanhängande i ljuset av den helhet som presenterats, och alternativa tolkningar av deras innebörd kan försvåras. Risken är att en förgivettagen, slentrianmässig bild av fenomenet reproduceras, vilket blir ett brott mot den i kritisk hermeneutik eftersträfvade kritiska reflektionen över förgivettaganden. Här hanterar jag denna risk genom att ställa mina berättelser i relation till ett uttalat teoretiskt perspektiv, som presenterats i kapitel 1 och utvecklas i kapitel 4.

Översikt över konfliktens innehåll och det empiriska materialet

Markägare i Åns dalgång vill bygga anläggningar för att skydda sina marker mot översvämningar. Ett riksdagsbeslut från 1978 fastslår att det skall utgå statsbidrag för dylika åtgärder i Ån under förutsättning att det kan göras utan att man möter *laga hinder*. Åtgärderna planeras och i aktuella fall, genomförs, som geografiskt avgränsade projekt.

I lokalpress, vid offentliga möten och med inlagor till ansvariga myndigheter, har lokala grupper, som Åby sportfiskeklubb, Åby samhällsförening samt Naturskyddsföreningen protesterat mot uppförande av anläggningarna.

Ärendet är administrativt komplicerat, då olika lagar gäller för olika anläggningsprojekt, beroende på att de har påbörjats vid olika tillfällen och skall genomföras i enlighet med de lagar som gällde då de påbörjades. Några anläggningar har kommit till stånd, andra är under prövning.

För ett av de projekt som är under prövning gäller att man för att kunna genomföra projektet måste ha länsstyrelsens dispens från naturvårdsförordningen. Detta beviljades av länsstyrelsen. Dock reserverade den ansvarige tjänstemannen sig mot beslutet. Länsstyrelsens beslut överklagades till miljödepartementet, som efter utredning fann att beslutsunderlaget, miljökonsekvensbeskrivningen, var otillräcklig och måste kompletteras. Arbetet med att komplettera miljökonsekvensbeskrivningen har nu, i februari 2003, avbrutits utan att något beslut har fattats, sedan statsanslagen till ingreppet dragits in genom riksdagsbeslut om 2002 års statsbudget.

Denna administrativa procedur, med ansökan om dispens, utredning, beslutsfattande, överklagande, ny utredning, yttranden, nya beslut osv, har lämnat efter sig en mängd brev och skrivelser, i vilka man kan se aktörer som relaterar till varandra på olika sätt. Dessa skrivelser utgör huvudmaterialet för detta kapitel. Som komplement har jag också gjort intervjuer, i vilka aktörerna berättar om hur de ser på sakfrågorna, på vad som har hänt och på sin relation till andra aktörer. Avsikten är att se hur en handling, t ex en skrivelse, får konsekvenser för det fortsatta skeendet i ärendet, för relationerna mellan aktörerna och hur detta leder till att konflikten eskalerar eller deeskalerar.

Vid en hastig blick på konflikten kan man urskilja två olika grupperingar: Förespråkare för markavvattningsanläggningar och motståndare mot markavvattningsan-

läggningar. Inom respektive grupp finns det sen berörda lokala aktörer, deras ombud och åberopade experter samt lokala och nationella myndigheter med ansvar att utreda frågan. I kapitel 5 skall jag framställa en bild av konfliktens olika grupperingar som är avsevärt mera komplex.

De som argumenterar för en markavvattningsanläggning säger i sammandrag²¹:

- Markägarna behöver denna rationalisering för att kunna upprätthålla sin verksamhet
- Riksdagsbeslutet från 1978 skall följas. Eventuella fränsteg från 1978 års beslut skall beslutas i riksdagen
- Ett fungerande jordbruk är en förutsättning för att bevara landskapet och mångfalden längs med Ån
- Ett fungerande jordbruk är en förutsättning för att skapa och upprätthålla arbetstillfällena och ekonomi i bygden
- Anläggningen medför inte några allvarliga miljöproblem utan bidrar tvärtom till att minska växtnärläckaget från åkermark
- Översvämmad åkermark är inte en viktig biotop för fåglar eller fiskar.

De som argumenterar mot en markavvattningsanläggning säger i sammandrag:

- De aktuella våtmarkerna är värdefulla för Åns ekosystem och biologiska mångfald, särskilt för fiskarten rödlistad fisk. En avvattning av våtmarkerna får drastiska konsekvenser för Åns hydrologi och limnologi
- Själva anläggandet av översvämningsskydd kommer att förorsaka allvarliga störningar i Åns biologi främst genom ökad partikeltransport och därmed ökad sedimentation samt frigörande av i sedimenten bundna gifter
- En bibehållen biologisk mångfald och ett rikt kulturlandskap är viktiga förutsättningar för framtida näringsverksamhet i området, som främst kommer att bestå i fiske- och naturturism
- Riksdagsbeslutet från 1978 är föråldrat och bör inte följas
- Lantbruket kan upprätthållas även utan markavvattningsanläggning.

Som synes utgår argumentationerna från olika perspektiv. Några observationer kan vara värda att nämna. Förespråkarna talar om skydd mot översvämning av åkermark, motståndarna benämner det avvattning av våtmark. Vidare menar förespråkarna att ingreppet inte hotar några biologiska värden, medan motståndarna menar att det gör det. Det är uppenbart att man är oense om hur konsekvenserna av ett ingrepp skall beskrivas.

Respektive åsikt återfinns hos aktörer med olika intressen. Förespråkarna är framförallt markägare med intresset bibehållen eller ökad avkastning från sin mark. Motståndarna framförallt sportfiskare och naturintresserade med intresset bibehållna

²¹ Denna sammanställning och tolkning av aktörernas argument baseras på deras egna utsagor i intervjuer och i skrivelser i ärendet.

eller förbättrade fiske och naturvärden. Det är inte självklart att dessa intressen är motstående. Som argumenten återges ovan framstår det som om både förespråkare och motståndare hävdar att det inte finns någon intressekonfliktsättning. Om förespråkarnas påstående att ingreppet inte medför några miljökonsekvenser är riktigt, finns det ingen intressekonfliktsättning. Om motståndarnas påstående att jordbruket kan upprätthållas utan översvämningsskydd är riktigt finns det inte heller någon intressekonfliktsättning. Oenigheten går alltså tillbaka till olika antaganden om konsekvenser och är i så motto en oenighet om vilken kunskap som skall gälla, snarare än om vilket intresse som skall ha företräde²². Hur detta tar sig uttryck i interaktionen och i vad mån det finns någon konflikt eller inte skall granskas ytterligare nedan i den mer detaljerade beskrivningen av skeendet.

Vokabulär

Det vattenadministrativa området har sin egen vokabulär. Vattenadministrationen är bara ett exempel på system för naturresurshandling, i vilket de studerade situationerna utspelar sig. De specifika begrepp som används inom vattenadministrationen är således inte i sig viktiga för studien. Trots detta väljer jag att inte ersätta dem med vardagsspråk, då de ju hör till scenen för den sociala interaktion jag studerar. De är, i likhet med ortsnamn viktiga symboler i kommunikationen, som kan vara mer eller mindre signifikanta för olika aktörer och alltså mer eller mindre bidra till kommunikation eller missförstånd. Jag har nedan sammanställt en ordlista med några vanliga men inte självklara termer.

Båtnad	Ekonomisk nytta som uppstår då man t ex dränerar en mark. Beräknas enligt marknadsvärdet för fullt dränerad mark.
Dämningsrätt	Rättighet att reglera vatten t ex för kraftproduktion. Bestäms av vattendomstolen, numera miljödomstolen och meddelas genom domslut i vilket anges villkor för regleringen, t ex högsta och lägsta vattenstånd. Kan säljas och överlåtas.
Förrättningsman	Av länsstyrelsen utsedd person att genomföra markavvattningsförrättning. Förrättningsmannen är sakkunnig i hydrologi, vattenlagstiftning och lantbruksfrågor och är till utbildningen ofta agronom eller hydrolog. (Förrättningsmän förekommer i andra ärenden också, som lantmäteriärenden. Här avhandlas dock endast markavvattningsförrättning)

²² Detta påstående bör dock hanteras varsamt. Om man analyserar argumenten så som de formulerats ovan, framstår det som om oenigheten gäller kunskap. Men dessa argument har ju framkommit i en längre diskussion mellan ansvarig myndighet och aktörerna. De är resultatet av aktörernas strategiska avgörande. Aktörerna kan ha gjort bedömningen att det strategiskt sett är riktigare att inför beslutande myndigheter framställa problemet som ett kunskapsproblem, och förneka förekomst av intressekonfliktsättning. Möjligheten finns att de anser att även om motparten har rätt i fråga om konsekvensbeskrivningen, så bör vårt intresse ändå ha företräde. Vi kan inte avgöra detta med ledning av den schematiska argumentuppställning som jag har gjort, men bör ha frågan i åtanke inför studiet av den sociala interaktionen.

Invallning	Anläggning av vallar utmed vatten i syfte att skydda mark mot översvämning. Kräver vanligen pumpanordningar. Är en markavvattningsåtgärd.
Kammarkollegiet	Myndighet med ansvar för bl a vattenfrågor, i vilka de företräder det allmänna intresset. Kammarkollegiet ansvarar t ex för omprövning av regleringsrätter. Har överklagningsrätt i vattenmål och förrättningsärenden som företrädare för det "allmänna intresset".
Kanaliserings	Innebär att vattendraget leds i en grävd fåra. Syftet kan vara att åstadkomma ökad vattengenomströmning.
Legaliserad markavvattning	Då markavvattningsanläggning är rättsligt reglerad. Att legalisera en markavvattningsanläggning är det sista steget i förrättningsproceduren. Först genomförs utredning och förrättningsmannen fattar ett förrättningsbeslut. Därefter görs det fysiska ingreppet. Då detta är genomfört och anläggningen tagen i bruk kontrollerar förrättningsmannen att anläggningen överensstämmer med kriterierna i förrättningsbeslutet. Anläggningen förklaras då legaliserad.
Markavvattningsförrättning	Utrednings- och prövningsprocedur avseende markavvattning som genomförs av förrättningsman. Vid förrättning skall olika tänkbara tekniska lösningar tas fram och granskas utifrån olika aspekter. Förrättningen utmynnar i förrättningsbeslut, i vilket anges om och i så fall vilken åtgärd som skall genomföras.
Markavvattning	Åtgärd som syftar till att torrlägga mark. Åtgärdens omfattning kan variera, från att hindra översvämningar på i övrigt torr mark, till att sänka en sjö i syfte att tillskapa jordbruksmark på tidigare sjöbotten. Exempel på markavvattningsåtgärder är rensning, invallning och kanalisering.
Rödlistad fisk	En storvuxen och i Sverige sällsynt fisk som förekommer i nedre delen av Åns avrinningsområde. Rödlistade fisken är en varmvattensfisk och befinner sig i Ån på gränsen till sitt utbredningsområde. Rödlistade fisken reproducerar sig inte vid en vattentemperatur under 22 grader, och leker således inte varje år i Ån. En annan egenskap är att den inte kan simma i stark motström. Om en rödlistad fisk följt med strömmen nedför en fors kan den inte ta sig upp igen på egen hand. Rödlistade fisken är fridlyst, men fångas ibland i Ån vid nattmete efter ål.
Rensning	Bortforsling av till vattendraget tillkommet material, t ex slam eller vegetation, i syfte att upprätthålla eller återställa en öns-

kad genomströmning. Genomföres med viss regelbundenhet eller då behov föreligger.

Vandringsfisk	Fiskar som har olika uppväxt och reproduktionsmiljöer och vandrar mellan olika platser. I Ån är lax och havsöring vandringsfisk.
Vandringshinder	Hinder för vandrande fisk, t ex kraftverk, naturligt fall eller forssträcka.
Vattenavledning	Betraktas här som synonymt med markavvattning, dvs att leda bort vatten från mark.
Översvämnings-skydd	Skydd av mark och markanläggning mot översvämnningar.

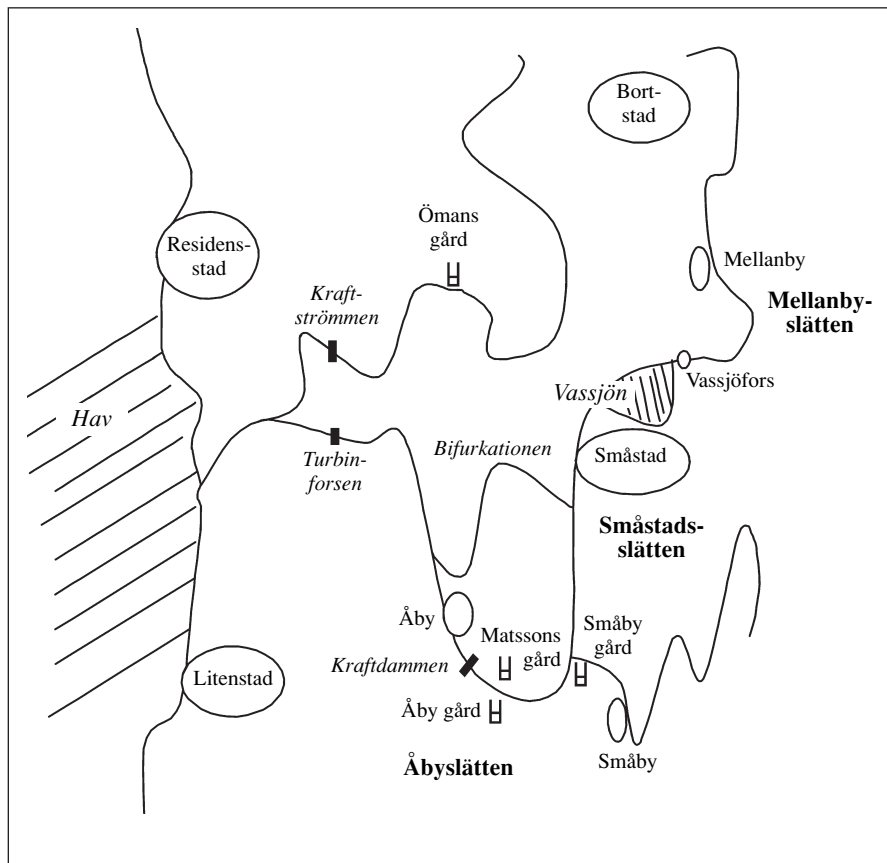
Fingering av namn och geografi

En konflikt är med mitt språkbruk interaktion genom vilken aktörernas tillit till interaktionen minskar. Då jag återger den interaktion genom vilken aktörernas tillit minskat, är risken påtaglig att tilliten minskar än mer. Jag riskerar att förstärka den konflikt jag studerat genom att offentliggöra interaktionen i ett nytt forum. Det vill jag undvika i den mån det går. Det allvarliga ligger inte, tror jag, i uppvisandet av gesterna som sådana, dessa är redan välkända och ofta offentligt artikulerade. Laban Lennartsson vet om att Markus Månsson anser att Lennartsson är en oseriös forskare, för att ta ett exempel. Det allvarliga är istället det nya forum som gesterna visas upp i och att jag gör tolkningar om gesternas innebörd, aktörernas relationer, identiteter och drivkrafter. Dessa tolkningar är inga människoporträtt och gör inte människorna rättvisa. De är ensidiga i så motto att deras avsikt är att öka förståelsen för naturresurskonflikter som generella fenomen, och som sådana är de högst relevanta. Som skildring av levande människor är de däremot irrelevanta. Jag vill i görligaste mån undvika att någon av de aktörer som agerar i den studerade naturresursärendet känner sig offentligt utpekade. Därför använder jag fingerade namn på både platser och människor. Ån finns inte och det gör inte de skildrade människorna heller. De har sina verkliga motsvarigheter men de finns inte. Det hindrar naturligtvis inte att de som bidragit med sina erfarenheter kommer att känna igen både sig själva och sin granne.

Att jag trots oron för att konflikten skall reproduceras genom avhandlingen ändå väljer att använda namn istället för *en intervju person säger att* eller *i ett brev skrivet av en lokal aktör anges* beror på att jag annars omöjligen skulle kunna undersöka de frågor som jag är intresserad av. De frågorna är viktiga för att förstå, och i förlängningen bättre kunna hantera konflikter. Jag intresserar mig inte för människorna endast som roller, utan som aktörer med en historia av interaktion. En aktörs tidigare erfarenheter av interaktion med en viss annan aktör är betydelsefulla för hennes handlande. Detta blir omöjligt att synliggöra i en studie befolkad med *en tjänsteman* eller *en markägare*.

Namngivningen har skett efter en princip: Förnamn och efternamn börjar på samma bokstav som ett kategorinamn för aktörens huvudsakliga roll. Att både för och efternamn används är för att kunna följa originalutsagornas tilltal med för och efternamn eller bara det ena. I de fall en person bara förekommer vid ett fåtal tillfällen och utan stark anknytning till fallet har namnet ersatts med /namn/ eller personnamn eller omskrivning med titel. Dock förekommer statsråd med sina egna namn. Jag benämner mig själv LH. De kategorier för namngivning som använts är:

MM – Markägare	NN – Naturskyddsföreningen
LL – Tjänsteman vid fiskeriverkets laboratorium	ÅÅ – Föreningen Åns väl
SS – Tjänsteman vid länsstyrelsen	PP – Professor, åberopad
ÖÖ – Öringfiskeintresserad (sportfiske)	AA – Advokat, företräder en grupp markägare
FF – Förrättningsman	KK – Åberopad konsult
	HH – Landshövding

Figur 4. Åns avrinningsområde

Även Ortsnamn och Geografi har fingerats. Här har ingen princip annan än att undvika igenkänning följts. Vissa platser som nämns någon enstaka gång har inte fått något namn utan bara ersatts av /gårdsnamn/ eller dylikt. En fiskart som diskuteras mycket benämns rödlistad fisk och rödlistade fisken i bestämd form. För den initierade är det trots dessa åtgärder möjligt att känna igen sig. Jag hoppas dock att känslan av enskilda utpekanden skall kunna undvikas. En karta över Åns omgivning finns i figur 4.

Händelseförloppet i detalj

Så långt har jag försökt ge en översikt över situationen. Avsikten är att göra det möjligt att relatera till de händelser som jag nu skall beskriva mer i detalj. Nu börjar vi alltså om berättelsen om markavvattningsärendet från början och ger den då en kronologisk struktur. I början kommer anteckningarna ganska glest och sveper över många händelser på en gång. När vi närmar oss de händelser som står i fokus för dagens konflikter blir detaljeringsgraden högre.

1880–1950 Översvämningar och markavvattning

En för sammanhanget viktig och dessutom återkommande händelse är översvämning av låglänta marker intill Ån. Dessa sägs bero på att dels avrinningsområdet är stort i förhållande till Ån, dels på att dalgången i Åns nedre lopp är flack. Dessa översvämningar har sannolikt varit återkommande under lång tid, och förhindrade tidigare att markerna närmast ån odlades upp under 1800-talet. De strandnära markerna tjänade då som slättermark, så kallad sidvallsäng eller madslättermark. Omkring 1888 genomfördes dock ett omfattande markavvattningsföretag i Ån, vilket ledde till att de tidigare strandängarna kunde uppodlas som åker. Jag känner inte till om det rådde några konflikter om dessa åtgärder. Åtgärderna innebar att man sprängde och rensade i åfåran för ökad genomströmningshastighet. Några invallningar gjordes inte vid denna tid. Den markavvattning som gjordes under 1800-talet var tillräcklig för att göra Åns stränder brukningsbara, men fortfarande översvämmades den nya åkermarken med viss regelbundenhet. Hur ofta dessa översvämningar inträffar är olika på olika platser längs ån. Vissa gårdar har översvämningssproblem redan vid ganska måttliga vårflöden, vilket inträffar ca vart tredje år, andra får problem vid högre flöden ca vart femte år och åter andra bara vid riktigt höga flöden, ca vart femtonde år. T ex är Mellanbyslätten känd för att drabbas av översvämningar endast vid riktigt höga flöden, men då läggs i gengäld i stort sett all mark under vatten, även vägar och gårdstomter. Det lär ha varit en omfattande översvämning på 1960-talet och en 1970.

Under 1920-talet utvecklades ett intensivt sportfiske efter havsöring och lax i Ån, framförallt vid gården Ömans gård. Ån blev i sportfiskekretsar, även internationella sådana, känd för ovanligt storvuxen havsöring och lax. Ännu idag är Ån känt som ett exklusivt sportfiskemål. På Ömans gård finns företaget *Sportfisket på Ömans gård* och i Åby finns *Åby sportfiskeklubb* som erbjuder sportfiske för turister. Båda dessa aktörer kommer att visa sig ha viktiga roller i konflikterna om invallningar.

Jag vet inte om man kan kalla rödlistade fisken en aktör, och jag vet inte heller om den hade några företrädare för sig bland människor på 1880-talet. Det tycks hur som helst som om den har funnits i Ån upp till Småstad vid denna tid, och det framhålls som väsentligt för en del aktörers ställningstagande till invallningsfrågorna på 1980- och 1990-talet att den gjort det. På 1950-talet fanns det rödlistad fisk i Ån vid Småby gård. Idag finns reproducerande rödlistad fisk i kraftverksmagasinen ovanför Turbinforsens och Kraftströmmens kraftverk, men inte ovanför Kraftdammens kraftverk. Enstaka rödlistade fiskar lär på senare tid ha iakttagits högre upp i vattensystemet, sannolikt ditflyttade av sportfiskare (eftersom rödlistade fisken inte kan simma uppströms).

En intressant iakttagelse är att de intervjupersoner som berättar om de stora översvämningarna är förespråkare för invallning och markavvattning. De som är motståndare till markavvattning berättar inget om allvarliga översvämningar, men talar om vattendragets oreglerade dynamik, dess uniktet och värdet därav för biologisk mångfald. Vad man väljer att berätta, och hur man berättar det har som redan diskuterats i metodkapitlet mycket att göra med hur man vill få situationen att framstå. I nästa kapitel, aktörer, skall jag diskutera mer hur intervjun som situation hänger ihop med intervjupersonernas identitet och önskade historieskrivning. Här är det nog att konstatera att de som berättar om de stora översvämningarna som om det var levande minnen, är markägare som i hög grad varit engagerade för att få till stånd ytterligare översvämningsskydd. Huruvida dessa minnen bidragit till engagemanget för översvämningsskydd, eller om minnena plockas fram för att legitimera de markavvattningsåtgärder som ofta har ifrågasatts, vet jag inte. Hur som helst är de invallningar som är under utredning just nu, inte avsedda att skydda mot de riktigt stora översvämningarna, utan för att underlätta åkerbruket under de mer normalt återkommande högvattenflödena. Här är citat från två olika markägare som refererar till upplevelser av översvämningar:

MM ...och sen kom ju den mera chockartade upplevelsen 1966, alltså våren efter då det största flödet, vårflödet som jag har upplevt hittills skedde då, 1966. Det dränkte hela våran mark så att säga. Inte hela, för vi har en del höglänt också, men i varje fall ungefär 90 tunnland, 40-45 hektar utav gården försvann ju då under vattnet...

MM ...till sist klarar den inte av ett och så blir det ett sånt där okontrollerat vårflöde som dränker åkrar och vägar, tar med sig broar och dieseltankar, industrilokaler har svämmats över där det finns miljöfarligt avfall som sen belastar Havet. Det kommer att hända förr eller senare. Det är ingen som sa att floden Oder²³ skulle hända som nu.

LH Men hur länge sen är det sen de husen här nere översvämmades?

MM 1977 var de översvämmade, och -51, det var ju den stora översvämningen som varit här, -51, då var ju många bostäder som, och industrier som vattnet gick in i och stod meterhögt in i källarkullar och så. Och när det sker då blir Ån belastad mycket.

Enligt Åtredningen 1974 har det högst uppmätta vattenflödet inträffat 1951 och uppgått till 270 m³/s, att jämföra med normalvattenföring på 10 m³/s vid Kraftströmmens kraftverk.

²³ Intervjun gjordes strax efter att svåra översvämningssproblem inträffat i Tyskland och Polen

1950 – 1970 Tidiga legaliserade och icke-legaliserade invallningar

En förrättning gjordes 1948 för tio invallningsföretag och två sänkingsföretag på Åby- och Småstadsslätterna. I förrättningen fann man dock att kostnaden överskred båtnaden av företaget så mycket att det inte ansågs lämpligt att genomföra företagen. Två av de planerade invallningsföretagen på Åbyslätten genomfördes dock. Statsbidrag utgick med 50 % av kostnaden. Vid denna tid var regelverket sådant att vattenanläggningar skulle prövas först efter anläggningen, och då bara om någon förde talan mot anläggningen. Innan invallningar prövats av vattendomstolen benämnes de *icke-legaliserade*. De har senare prövats av vattendomstolen och då *legaliserats*.

På 1970-talet genomförde markägarna på Åbyslätten på eget initiativ en invallning på Åns södra sida. Vallar byggdes av material från åkern och pumpstationer anlades. Dessa vallar har inte legaliserats och benämns icke legaliserade. Det förslag till markavvattningsanläggning som är under prövning nu (2000) skulle innebära att dessa vallar förstärks och legaliseras.

1974 och 1978 Åutredningen

Översvåmningsproblemen i Åns nedre delar har föranlett en mängd utredningar under 1900-talet. Den senaste utredningen genomfördes 1974 och ledde till ett riksdagsbeslut 1978. Beslutet anger att markavvattningsförrättningar skall genomföras för jordbruksområden i de nedre delarna av Ån och att staten skall bidra med finansiering av detta. Åns nedre delar delades in i sk platåer: Åbyslätten, Småstadsslätten, Vassjön, Mellanbyslätten. En förrättningsman skulle vidare utses för varje platå för att utreda vilka tekniska åtgärder som borde vidtas samt om det fanns några *laga hinder* mot åtgärden. Vid denna tid var förrättningsmannen ensam ansvarig för att i samråd med berörda parter utreda och fatta beslut om förrättningens genomförande. Statens ekonomiska bidrag till projektet bestod i att betala de kostnader som översteg 75 % av båtnaden. Markägarna skulle således själva betala 75 % av sin beräknade nytta, båtnad, och staten skulle bistå med resten av kostnaden.

Åutredningen 1974 och riksdagsbeslutet att statligt finansiera invallningar 1978, är självfallet två händelser som aktörerna i dagens konflikter ständigt återkommer till. Två uppfattningar om Åutredningen tycks dominera:

1. Åutredningen representerar ett föråldrat synsätt på naturresurser som något som i första hand skall regleras och exploateras. Riksdagsbeslutet behöver inte följas längre.
2. Åutredningen var ovanligt försigkommen då det gällde att väga miljökonsekvenser mot nytta av exploatering. Beslutet skall följas tills riksdagen fattat ett beslut som upphäver det.

Dessa två olika uppfattningar hänger föga förvånande samman med inställningen till dagens invallningsföretag. För mig som läste Åutredningen först efter att ha tagit del av olika aktörers inställning till invallningsföretaget, var mycket av den problematik som utredningen beskriver välbekant från dagens argumentation. Rödlistade fisken

och vandringsfisken nämns, liksom riskerna med ökad erosion och sedimentation. En omfattande bilaga ägnas den av en fågelklubb uppskattade Vassjön. De miljöargument som varit avgörande för de senaste tio årens konflikter var således inte förbigångna i utredningen, även om deras tyngd i den allmänna debatten kan ha ökat. Likheten mellan beskrivningen av naturvärden i Åutredningen 1974–1977, och något av inläggen från t ex vattenvårdslaboratoriet riktat till miljödepartementet, 1997, är slående och intressant. Slutsatserna är dock olika. Åutredningen rekommenderar rensningar och invallningar, vattenvårdslaboratoriet, 1997, avråder från åtgärder. Även om samma värden (rödlistad fisk, havsöring, fågelrastlokaler) nämns i Åutredningen, kopplas dessa inte på något tydligt vis ihop med de föreslagna ingreppen. Dagssituationen beskrivs men inte konsekvenserna. Dock varnas för ingrepp i de strömsträckor som utgör reproduktionsområde för lax och öring. Om Vassjön sägs att ett 100% översvämningsskydd vore tekniskt möjligt men inte önskvärt, då konsekvenserna för fågellivet bedöms som alltför negativa. Jag vet inte om Åutredningen på något sätt uppmärksammades av naturvårdsgrupper eller sportfiskeklubbar då den gjordes eller presenterades. Inget i mitt intervjumaterial tyder på det. I utredningen finns bifogat två uppsatser om Vassjöns betydelse som fågellokal, vilka skrivits på uppdrag av naturvårdsenheten, länsstyrelsen i Länet. Dessa tyder på att åtminstone fågelklubben deltagit i diskussioner.

I mitt material har jag två intressanta utsagor om de riksdagsmän som arbetade fram 1978 års beslut om stöd för översvämningsskydd. Det ena uttalandet gör gällande att sagesmannens far var riksdagsman och tillika ägare till en av de översvämningssdrabbade gårdarna. Efter att ha upplevt en svår översvämning (troligen den som inträffade 1966), skall denne ha arbetat för att få en utredning och ett riksdagsbeslut till stånd. Dennes söner, dvs min sagesman och dennes bröder, har på 1980- och 1990-talen arbetat aktivt för att få till stånd invallningar enligt det beslut som deras far var med och fattade. Det andra uttalandet gäller landshövding Henrik Hansson, som enligt uppgift ensam skall ha fattat beslut att medge dispens från naturvårdsförordningen 1996. En av orsakerna till att detta beslut var så viktigt att han fattade det mot sin tjänstemans reservation uppges av intervjupersoner ha varit att han själv deltog i riksdagens beslutsfattande 1978. Hur det är med detta kan vi inte veta. Det vi vet är att mina intervjupersoner resonerar om det i dessa termer. Mer teoretiskt kan man säga att mina intervjupersoner hänvisar till ett akt-agent-scen förhållande, där scenen, dvs riksdagsarbetet på 1970-talet, har betydelse för en persons identitet och handlande idag.

Under våren 1999 uppstod en diskussion om innebörden i 1978 års riksdagsbeslut mellan förrättningsmannen och länsstyrelsen. Förrättningsmannen menade att beslutet anger att länsstyrelsen skall verka för att invallningar kommer till stånd, och att de inte har gjort det på tillbörligt sätt. Länsstyrelsen å sin sida menar dels att de har uppfyllt denna punkt i beslutet i och med att de utsett förrättningsmän och dels att länsstyrelsens roll har förändrats så att de nu är tillsynsmyndighet för ingreppet, vilket hindrar dem från att på annat sätt agera för att få invallningar till stånd.

1980-talet

Förrättningsmännen tillsätts

Förrättningsmän tillsattes för respektive platå för att utreda och eventuellt genomföra markavvattningsprojekten. För varje förrättning utsågs också en markägarrepresentant, som företrädde de berörda markägarna inför förrättningsmannen och myndigheterna.

Kraftverk i Bifurkationen

Ungefär samtidigt som förrättningen på Åbyslätten påbörjades, påbörjades en projektering av ett nytt kraftverk i närheten av Åby samhälle, i den så kallade Bifurkationen. En *Bifurkation* är benämningen på ett mindre vattendrag som gör en utbrytning från åns huvudfåra för att längre ned återförena sig med denna. I Ån finns en mängd bifurkationer och bifurkationsområden, deltalandskap, där ån delar upp sig i flera mindre fåror. Mellan nedre delen av Åbyslätten, och Åby samhälle, finns en jämförelsevis vattenrik bifurkation, som rätt och slätt går under namnet Bifurkationen. I denna ville Kraftbolaget anlägga ett nytt kraftverk. Mellan markavvattningsförrättningen och projekteringen av kraftverket skedde en samordning, så att anläggningen utformades för att den skulle kunna öka genomströmningen vid höga flöden och därmed undvika översvämningar. Projektet innebar att merparten av Åns vatten leddes in i en tub vid den plats där Bifurkationen bryter sig ur huvudfåran. Flödet i huvudfåran skulle därmed minska drastiskt, ned till en medelvattenföring på en halv kubikmeter per sekund, mot dagens ca tio. Själva kraftverket skulle ligga längre ned längs Bifurkationen. Detta förslag mötte stort motstånd bland den lokala opinionen, Åby sportfiskeklubb och Åby samhällsförening. En särskild protestorganisation bildades, Åbygdens framtid.

Intervjupersoner på båda sidorna i konflikten tar upp Åby kraftverk som den första konfrontationen, och en del hänvisar till kraftverksprojektet som den främsta orsaken till de konflikter som uppträtt senare. En markägare säger:

MM Samtidigt med den här Åbyinvallningen så hade de ju ett förslag att bygga ett kraftverk istället för sina två. Och de ville ju då dra bort det mesta vattnet ur huvudfåran och leda det i Bifurkationen som skulle vara då matare av det här kraftverket. Det skulle ju Bifurkationen bli större och så vidare, vara en våldsamt stor förändring och någonting som jag, det var verkligen miljöfarligt, det som jag absolut aldrig har stött och inte kommer att göra, men de har dragit tillbaka det, det fanns ingen lönsamhet i det till slut när de fick räkna färdigt på det, så att ... Men fortfarande finns de här taggarna kvar mellan människorna i bygden, miljöintressena och kraftverksintressena, och det resulterar idag i att vi inte har lyckats än att bli överens om laxtrappor förbi de här två kraftverken som finns i Ån.

MM Det finns väl en viss kontrovers mellan sportfiskare då och ... Det beror nog på att de ville, alltså sportfiskeklubben i Åby då, det är de som framför alla sportfiskares synpunkter, och några stycken i ledningen där var ju väldigt mycket emot det här kraftverket naturligtvis, för det var ju deras fiskar, för de arrenderade ju. Och de ville ju absolut inte förstöra sin lilla fina Bifurkation och de ville ju absolut inte förstöra den fina ån, och sen försökte de hitta någon, bara för att det kom in samtidigt de här vatten-

domsförslagen, så hittade de då någon samverkan eller någon anledning att tro att bönderna också ville ha det här, och det fanns säkert bönder som ville ha kraftverksbygget också för att ...

LH De tänkte att, de bönderna tänkte att det blir mindre vatten i huvudfåran då?

MM Ja, och det var faktiskt också lite grann av det. De säger att om man hade utfört det här kraftverket, så hade vårflödena kunnat reduceras med ... Jag tror att det var en skillnad på att bygga en vall som var ungefär en meter, alltså vallen skulle kunna bli en meter lägre än annars, och det är ju ganska mycket i och för sig och det kunde väl se positivt ut, men den som tjänade på det, det var ju staten, inte bönderna, för bönderna betalade ju ingenting för hur vallen utformades. De betalade bara 90 % av båtnaden, att det blev torrt. Hur det blev torrt, det är ju inte våran kostnad på något sätt va. Det är ju inte kopplat till det överhuvud taget, så att det ... Och möjligen kan det finnas en missuppfattning det här att man då trodde att bönderna ville ha det här kraftverket. Det var så det egentligen började

MM ... 70-talet och början på 80-talet, då hade Kraftbolaget stora planer på att bygga ett stort kraftverk.

LH Ja..?

MM Ja. Och det är ju samma med det här att bygga det här kraftverket som att man (lierar) upp då, samlades i olika läger. Vi markägare avvaktade och skulle se Kraftbolagets färdiga planer för det här kraftverket. Inte agera mot. Vi gick inte ut på barriaden och så att det här var helt fel utan det är så tunga och stora frågor så jag avvaktade. Och då bildade man den här samhällsföreningen för att ta tag i de här frågorna. Och drev det, jättetufft. Och tyckte att vi agerade, och vi lantbrukare som berörs då, vi har ju mark och sånt, att vi var lite lite flata.

Nu valde Kraftbolaget att lägga ned kraftverksprojektet efter ett utslag i vattendomstolen. Villkoren för markavvattningsföretaget blev därmed radikalt förändrade. Kraftverket skulle ha inneburit en avsevärd sänkning av vattenståndet i Ån uppströms Bifurkationen, vilket innebar att de av förrättningsmannen föreslagna åtgärderna inte gav tillräckligt skydd då nu kraftverket inte blev av. Markägarna yrkade på omprövning av förrättningen, men fick avslag. Markavvattningsförrättningen lades ned 1991 efter beslut i vattendomstolen.

Invallning vid Vassjön

Vid Vassjön, som ligger i Ån, genomfördes en invallning. Vassjön betraktas som en viktig fågellokal. Enligt vad jag erfarit föregicks förrättningen av samtal med de lokala ornitologiska föreningarna. Jag har inte fått några indikationer på att det var några infekterade konflikter i samband med förrättningen. I efterhand har dock en av motståndarna till markavvattningsföretaget på Åbyslätten hänvisat till Vassjön som ett varnande exempel.

1987 – 1988 Invallning på Småstadsslätten

Då invallningen av Småstadsslätten gjordes uppstod en rad tekniska problem, som ledde till en intensiv debatt mellan markägare och myndigheter och mellan lokala

intresseföreningar och myndigheter. Förrättningsmannen hade lagt ett tekniskt förslag som innebar rensning av åfåran och anläggning av vallar och pumpstationer. Detta förslag omsattes också i praktiken. Entreprenörer påbörjade grävarbetena i ån under maj 1988. Vattenflödet var då högre än väntat, men grävningarna påbörjades ändå. Då entreprenören befann sig i tidsbrist användes fler grävmaskiner än som efteråt ansågs lämpligt. Tre saker uppstod: Åsynen av åfåran med flera grävmaskiner i, uppfattades av många som ett alltför brutalt ingrepp i ån. Ingreppet liknades vid att förvandla ån till en kanal. Vidare så medförde arbetet under vattenytan att stora mängder slam fördes med vattnet, så att ån brunfärgades. Detta slam sedimenterade nedströms och anses ha förstört lekbiotoper för lax och havsöring. Slutligen visade sig de sediment som togs upp ur ån innehålla PCB, varför de inte kunde användas som byggnadsmaterial för vallar som planerat, utan lades i deponi på platser där de inte skulle kunna läcka till ån. Sammantaget innebar dessa faktorer att omfattande krav på att arbetet skulle avbrytas riktades mot företaget från lokala föreningar. Länsstyrelsen beslutade också att tillfälligt låta avbryta arbetena. Jag skall återge en del av den intensiva skriftväxlingen mellan olika aktörer i ärendet under sommaren 1988 – våren 1989. Grävningarna påbörjades någon gång i maj-juni 1988

Den 20 juli skriver en representant för Föreningen Åbygdens Framtid ett öppet brev till länsstyrelsen i Länet. Brevet ankom till länsstyrelsen den 21 juli och jag antar att det i samma veva publicerats i någon lokal tidning. I brevet tas framförallt upp behovet av skydd för fiskarten rödlistad fisk, och de aktuella grävningarnas negativa inverkan på rödlistade fisken. I brevet åberopas *forskningen om rödlistad fisk*, som sägs ha konstaterat att ingreppen på Småstadsslätten inneburit åverkan på rödlistade fiskbeståndet både på kort och lång sikt. De sista raderna i brevet lyder:

...under denna tid har Åns unika rödlistad fiskbiotop dödligt hotats av ett minst sagt märkligt grävningföretag. Ändå tycks inte den /.../ regionala myndigheten ha gjort något alls åt eländet! Det kan väl inte vara så, att styrelsen i likhet med förrättningsmannen /personnamn/ i kanaliseringföretaget tror, att rödlistad fiskproblematiken i Ån är en 'marginell historia'. I annat fall är det dags att handla nu!

Den 4 augusti inkommer ett brev till länsstyrelsen från en ledamot i Naturskyddsföreningen, i vilket föreningen *...begär att länsstyrelsen, med stöd av miljöskyddslagen, omedelbart stoppar grävningarna på Småstadsslätten.* Som motivering anger föreningen den grumling som orsakats och dess påverkan på rödlistad fisk, havsöring, lax och signalkräfta, samt eventuell påverkan på dricksvattentäkten för Litenstads tätort. Brevet skickas för kännedom till miljödepartementet, naturvårdsverket, fiskeriverket, kammarkollegiet och vattendomstolen. Brevets ton är saklig och inte anklagande eller utpekande. Skribenten ifråga är, utöver medlemskap i Naturskyddsföreningen, även medlem i Föreningen Åbygdens Framtid. Detta framgår inte av brevet.

Den 5 augusti får länsstyrelsen ännu ett öppet brev i ärendet, daterat den 2 augusti och undertecknat Styrelsen i Åby sockens samhällsförening. Brevet inleds:

Vikarierande naturvårdsdirektören, /personnamn/ tycks ha det lite knepiggt med att skilja på dröm och verklighet just nu

Längre ned i brevet skrivs:

Nej, /personnamn/ och naturligtvis /personnamn/ m fl, tyvärr måste ni som ansvariga ner på den jord, som den moderne lantbrukaren tycks ha tappat all kontakt med. Grumlingen i Åbyområdet är idag den 2 augusti av exakt samma lervällingtyp som den varit hela sommaren. Förutom väntade katastrofala följder för Åns djurliv, har genom naturvårdsenhetens tafatthet allmänheten en hel sommar stängts av från Åns rekreativa värden. /.../ Ställer verkligen länets högsta naturansvariga kompetens verkligen upp på den typ av landskap som just nu byggs på Småstadsslätten?

Tonen i brevet är anklagande mot naturvårdsenheten på länsstyrelsen och de som arbetar med invallningen. 1978 års riksdagsbeslut kallas *mossigt*, invallningen för *kanalbygge* och resultatet av arbetet för *månlandskap*. Den kopia av brevet som jag har haft tillgång till härstammar från länsstyrelsens arkiv. På detta ex har någon för hand skrivit: *Tj ant (tjänstemanna anteckning). Särskilt yttrande avges ej. Handlingen aa. Residensstad 88-08-19* samt en signatur.

Den 4 augusti får länsstyrelsen brev från vattenvårdslaboratoriet, Linus Larsson, i vilket redogörs för projektets *synpunkter på översvämningsskyddsföretagets negativa inverkan på rödlistade fiskbeståndet i Ån*. Av brevet framgår att länsstyrelsen och Linus Larsson kommit överens om författandet av skrivelsen vid ett sammanträde den 18 juli. I brevet redogörs för rödlistade fiskens biotopkrav och ställningen för arten i Ån och Nordeuropa. Om markavvattningsföretaget sägs att *rensningarbetet innebär att det tar decennier att återskapa lämplig miljö för rödlistade fisken genom biotopvårdande åtgärder*, att grumlingen och sedimentationen försämrat reproduktionsmöjligheterna för rödlistade fisken samt att åtgärden att hindra översvämningar som sådan sänker temperaturen i vattendraget och därmed försämras förutsättningarna för rödlistade fiskens reproduktion. I skrivelsen skrivs också att rödlistad fisk förekommit rikligt på Åbyslätten fram till 1950-talet. Att beståndet gått ned anses bero på den invallning som då anlades på norra flodbanken på Åbyslätten, samt på ett omfattande fiske. Skrivelsen avslutas med en uppmaning att *partikeltransport utöver det normala bör omedelbart upphöra* och att *inga ytterligare ingrepp som kan påverka rödlistade fiskens fortlevnad negativt bör ske i ån*.

Den 8 augusti delges **Åns vattenavledningsföretag år 1986: Föreläggande om försiktighetsmått betr pågående arbeten i Åns huvudfåra, delen Småstad**. I föreläggandet står att företaget omgående skall vidtaga sådana försiktighetsmått att grumlingen i väsentlig grad minskas och att fortsatta grävningar inte får ske förrän åtgärder vidtagits. I föreläggandet hänvisas till skrivelserna från Naturskyddsföreningen och Linus Larsson. Dock sägs ingenting om de öppna breven från Föreningen Åbygdens Framtid och Åby sockens samhällsförening. I motiveringen till beslutet skriver man bland annat:

I vad mån farhågorna i Linus Larsson redogörelse är överdrivna eller ej kan länsstyrelsen inte säkert bedöma. Uppenbart är dock att fiskebeståndet blir påverkat av företaget och att rödlistade fisken är en akut hotad art i landet.

Arbetet med invallningen läggs ned.

Den 12 augusti träffas representanter för markavvattningsföretaget, entreprenören och länsstyrelsen för att diskutera vilka åtgärder som skall vidtas. Följande framgår av protokollet som fördes av en representant för markavvattningsföretaget.

Inledningsvis redogör förrättningsmannen för ärendet, vilka som har haft möjlighet att uttala sig om arbetet innan det påbörjades samt vilka försiktighetsmått som vidtagits. Därefter redogörs för de problem som uppstått. I protokollet står det:

Som sakkunnig på rödlistade fisken påtalar herr Larsson som privatperson att fisken kan ta skada av en stor uppslamning i ån. Larssons utlåtande ansågs som tämligen vagt i olika avseenden.

Jag förstår detta som att protokollet återger eller sammanfattar förrättningsmannens bedömning av Larssons skrivelse. Man kan fråga sig varför man i protokollet betonar att Larsson uttalar sig som privatperson. Larssons utlåtande (se 4 augusti) är skrivet på vattenvårdslaboratoriets brevpapper, rubriken är *Projekt rödlistad fisks synpunkter på översvämningsskyddsföretaget i Ån*, och skrivelsen har tillsänts länsstyrelsen enligt överenskommelse vid sammanträdet den 18 juli. En tolkning kan vara att det andra omdömet, att utlåtandet *ansågs som tämligen vagt i olika avseenden* underlättas om man betonar att det är skrivet av en privatperson. Enligt protokollet anser förrättningsmannen även att länsstyrelsens beslut är taget på vaga grunder.

Enligt protokollet instämmer länsstyrelsens representanter i förrättningsmannens historieskrivning, men säger vidare att de har stöd för sitt beslut i lagen, att beslutet baseras på de grumlighetsmätningar som de gjort, att förrättningsmannen inte bör anklaga myndigheterna utan inrikta sig på framtiden samt att *rödlistade fisken är en säregen fisk som måste skyddas*. Vidare: *Larsson har som sakkunnig i denna fisks levnadsbanor påbörjat en rapport 1982 och som lades fram 1986*. Det tycks som om länsstyrelsens representanter vill återupprätta Linus Larssons auktoritet i sammanhanget.

I den fortsatta diskussionen återkommer förrättningsmannen flera gånger till en begäran om förslag på hur arbetet skall fortskrida. Länsstyrelsen har inga sådana förslag men återkommer i sin tur till alvaret i de grumlighetsmätningar som de gjort. Entreprenören ser två möjliga strategier: Gör klart så fort som möjligt eller begränsa intensiteten på grävningarna. Den senare strategin förordas av mötet. En teknisk diskussion om antalet grävmaskiner vidtar, i vilken man tycks komma överens.

Av protokollet framgår inte om något beslut om att återuppta arbetet fattas (det är på länsstyrelsen det kommer an att fatta ett dylikt beslut). Dock finns det många indikationer på att så sker. Länsstyrelsens representanter begär enligt protokollet att få konferera inbördes. Därefter anger länsstyrelsens representanter att deras beslut skall dokumenteras innan arbetet med invallningen kan återupptas. Mötet avslutas med att ordföranden i markavvattningsföretaget, tillika markägare, tackar för deltagarnas synpunkter och för att arbetet kommer igång igen. Det tycks alltså som om länsstyrelsen vid mötet beslutat att medge att arbetet återupptas. Denna förmodan bekräftas av att länsstyrelsen den 18 augusti (se nedan) formellt meddelar att arbetet

får återupptas. Det är väl det som avsågs med ”dokumentation” av beslutet. Efter mötet bjuder entreprenören på lunch.

Den 17 augusti inkommer *Önskemål om länsstyrelsens vidare åtgärder i invallningsfrågan* till länsstyrelsen från *Föreningen Åbygdens Framtid*.

Den 17 augusti inkommer likaså ett brev från chefen för vattenvårdslaboratoriet om att laboratoriet *ser mycket allvarligt på de arbeten som f n sker i Ån till skydd för översvämningar*. I brevet skriver laboratoriechefen också att han tillfullo står bakom den inlägga som rödlistad fiskprojektet tidigare författat.

Den 18 augusti meddelar länsstyrelsen att de medger att markavvattningsföretaget återupptar arbetet. Beslutet är dock villkorat på ett antal punkter, som främst rör åtgärder för att minska grumlingen som följd av arbetet. Skälet till att länsstyrelsen låter arbetet avslutas är att man befarar allvarliga erosionsproblem på anläggningen om arbetena inte är slutförda då höstfloden inträffar. Till villkoren hör också att bottenivån vid forshuvudet höjs med en halvmeter (p 8) och att företaget skall i samråd med vattenvårdslaboratoriet upprätta ett undersökningsprogram för hur grävningsarbetena påverkat rödlistade fisken i Ån (p 11). Dessa båda punkter kommer att överklagas av markavvattningsföretaget (se nedan).

Den 19 augusti skriver landshövding Henrik Hansson till Birgitta Dahl, departementschef för Miljö- och energidepartementet och begär *särskilda medel för undersökning av hur rödlistade fiskbeståndet i Ån påverkas av pågående invallningsföretag*. Dessa medel skulle såvitt jag förstår täcka upp punkten 11 i länsstyrelsens beslut från dagen innan, så att markavvattningsföretaget inte behöver finansiera undersökningar av ingreppets påverkan. Landshövdingen skriver också att

med en strikt tillämpning av miljöskyddslagen skulle det vara vattenavledningsföretagets skyldighet att svara för kostnader som krävs för att dokumentera och lindra de miljöstörande verkningarna.

Landshövdingen anför tre skäl för varför en sådan strikt lagsyn inte skall tillämpas. Skälen är att ingreppet tillkommit på politiskt initiativ, företaget kan inte betraktas som företag i vanlig mening och de ansvariga myndigheterna har inte förutsett miljökonsekvenserna. För mig framstår det som om landshövdingens resonemang ansluter sig till samma diskussion som uppstod vid mötet mellan företaget, myndigheterna och entreprenören den 12 augusti, nämligen om vilket ansvar tillsyns- och remissmyndigheter har för det inträffade. Jag har inte kunnat utröna om länsstyrelsen beviljades de sökta medlen.

Den 23 augusti *hemställer Fiskeristyrelsen att länsstyrelsen [...] omgående stoppar pågående rensningsarbeten i Ån*. Vid detta datum hade rensningsarbetet både nedlagts och återupptagits.

Den 8 september inkommer markavvattningsföretaget med överklagande av länsstyrelsens beslut från den 18 augusti, punkterna 8 och 11 (se 18 augusti). Motiveringen av överklagandet av punkten 8 är av juridisk karaktär. För punkt 11 finns

ingen motivering, men företaget anhåller om att få inkomma senare med detta. Jag har inte tagit del av en sådan motivering och vet inte om man inkommit med den.

Den 21 september skriver länsstyrelsen ett kort brev till markavvattningsföretaget för att bekräfta en under samma dag träffad överenskommelse om att inga arbeten får företas i ån efter den 30 september, med hänsyn till havsöringens och laxens lek. Arbetena får inte återupptas förrän en ny överenskommelse träffats. Som bakgrund nämns i brevet att fiskevattenägare, troligen Åby sportfiskeklubb, avser att kratta botten på lekplatserna för att öka förutsättningarna för en lyckad lek.

Den 26 september skriver länsstyrelsen ett kort brev till Föreningen Åbygdens Framtid och kommenterar förhållanden som föreningen tog upp i sitt brev till länsstyrelsen den 17 augusti. I brevet säger länsstyrelsen att de kommer att ta tillvara på vunna erfarenheter från Småstadsinvallningen samt att ideella föreningar även framöver kommer att ges tillfälle att framföra sina synpunkter. Av brevet framgår också att det arrangerats ett informationsmöte om markavvattningsföretaget i Småstad den 6 september.

Den 6 oktober skriver en representant för Länets Naturvårdsförbund till statsrådet och departementschefen Birgitta Dahl med synpunkter på *rensning och invallning av Ån i Länet*. Den person som skrivit brevet, Norton Nilsson, har tidigare skrivit till länsstyrelsen i ärendet, då i egenskap av representant för Naturskyddsföreningen. Vederbörande är också medlem i Föreningen Åbygdens Framtid. Bakgrunden i brevet följer i stora drag det som brukar anföras i ärendet: omsorger om Åns unika karaktär och den biologiska mångfalden och då främst havsöring, lax och rödlistad fisk. Yrkandet i brevet går ut på att miljödepartementet skall ta initiativ till en proposition till riksdagen som föreslår upphävande av riksdagens beslut från 1978. Vidare yrkas ett överförande av de medel som tidigare avsatts för markavvattningsprojekt i Ån till att stimulera t ex extensivt betesbruk på nuvarande översvåmningsmarker. Brevet avslutas:

...det (är) vår bestämda uppfattning att statsbidragen i alla händelser omgående bör dras in för kommande etapper.

Den 2 december yttrar sig kammarkollegiet om markavvattningsföretagets överklagande mot länsstyrelsens beslut från den 18 augusti och avstyrker bifall. Motiveringen är av juridisk karaktär, vilket ju även överklagandet var.

Samma dag, den 2 december avstyrker även fiskeristyrelsen bifall för markavvattningsföretagets överklagan i ett yttrande.

Den 5 december blir miljöminister Birgitta Dahl återigen kontaktad i ärendet, denna gång i form av en lista med namnunderskrifter: *Vi undert. Vill att Bortstad Kommuns Särpräglade och Vackra Natur med slättland och skogsbygd skall bevaras*. I det med namnlistan medföljande brevet begärs att det även efter eventuell rensning skall finns en gångbro över Ån vid en viss plats, samt att de biotoper för lax och rödlistad fisk som anses finnas vid bron skall bevaras. Efter vad jag förstår är denna appell en reaktion på den planerade men ej påbörjade markavvattningsanläggningen på Mellanbyslätten, men farhågorna tycks ha aktualiserats av arbetet på Småstads-

slätten. De som undertecknat appellen bor i såväl Småstads som Bortstads kommuner. Det är alltså tänkbart att undertecknandet av uppdraget främst är att se som en allmän reaktion mot rensningsarbeten snarare än som ett engagemang för den nämnda bron. Brevet avslutas:

Det är en manifestation med namnunderskrifter som tillkommit för att myndigheter och beslutsfattare skall få vetskap om att flertalet av människorna som bor och verkar i bygden ej vill se Ån och den vackra Ådalen vandaliserad.

Den 5 december lämnar Statens naturvårdsverk ett yttrande på markavvattningsföretagets överklagande av länsstyrelsens beslut om försiktighetsåtgärder från den 18 augusti. Naturvårdsverket säger sig dela länsstyrelsens uppfattning och motiverar den bl a med farhågor för skador på populationer av rödlistad fisk och att Ån förklarats som riksintresse.

Den 22 december svarar Birgitta Dahl, statsråd och chef för miljö- och energidepartementet, med ett kort brev skrivelsen och namnunderskrifterna från den 5 december. Dahl skriver att Åprojektet (alltså markavvattningsföretaget) är under övervägande i departementet och att man då skall ta tillvara de ökade kunskaper man anser sig ha fått om Åprojektets naturpåverkan. Vad gäller bron hänvisar hon till lokala myndigheter och uppger att hon vidarebefordrat brevet till dessa.

Den 28 december skriver en representant för Annanstad fågelklubb ett öppet brev till landshövding Henrik Hansson, med frågan om vilken syn landshövdingen har på frågan om invallningar vid Ån. Brevet avslutas:

Är Landshövding Henrik Hansson beredd att kraftfullt stödja kravet på att all invallning, kanalisering etc stoppas? Kommer vi även i framtiden att kunna uppleva Ån som den fantastiska naturresurs den är idag.

Den 17 januari 1989, lämnar lantbruksstyrelsen ett yttrande om markavvattningsföretagets överklagande av länsstyrelsens beslut den 18 augusti 1988. Lantbruksstyrelsen yrkar på bifall av överklagan och motiverar det med juridiska skäl som rör tillämpningen av vatten- respektive miljöskyddslagen.

Den 24 februari 1989, skriver ordföranden i markavvattningsföretaget till länsstyrelsen och frågar om man kan återuppta arbetet med början i juni 1989 och avsluta senast 15 september. Vederbörande säger också att man vidtalat kraftverksägare uppströms, som sagt sig vara beredd att nedbringa tappningen så mycket som möjligt under den tid då arbetena pågår, för att på så sätt undvika grumling i möjligaste mån. Av tjänstemannaanteckningarna på brevet framgår att länsstyrelsens representant talat med ordförande för markavvattningsföretaget per telefon den 11 mars och att man då diskuterat diverse villkor.

Länsstyrelsen besvarar markavvattningsföretagets förfrågan den 13 mars. Styrelsen påtalar då de villkor som satts upp för arbetena i beslut från den 18 augusti 1988 samt hänvisar till underhandskontakten den 11 mars, enligt vilka arbetet inte skall återupptas förrän regeringen avgjort företagets överklagan mot länsstyrelsens beslut från den 18 augusti 1988.

Den 28 mars skriver Föreningen Åbygdens Framtid ett öppet brev till länsstyrelsen.

Inte en sådan Åsommar till!

Länsstyrelsen tycks ingenting ha lärt av förra årets rikskända miljöskandal med anledning av grumlingen i Ån. Redan i juni 1988 började kanalbyggarna med sina falska förespeglningar. 'Vi är snart färdiga!' 'Det är strax över!' 'Bara några veckor till!'

Så lät det sommaren lång, allt medan allmänheten på grund av gröten som flöt fram i ån effektivt avstängdes från sin förnämsta källa till semesteraktiviteter. På sensommaren fick man sedan höra, att katastrof skulle hota om kanaliseringsföretaget inte fick färdigställa arbetena före vintern. Länsstyrelsen fintade då en uppretad allmänhet med att låtsas vara sträng. Dock inte med större verklig effekt än att ån vid Åby under den sista grävningssveckan var lika belastad som i juli.

Enligt tidningsuppgifter ha inför sommaren 1989 länsstyrelsen nu otroligt nog återigen lagt sig platt inför trycket av kanalgrävarna och nu också Kraftbolaget.

Trots erfarenheterna från Åeländet i fjol och trots att Kraftbolaget återoppar aningslösa löften från seklets början, får företagen fritt fram att i realiteten godtyckligt grumla Ån under perioden juni till september. Hela sommaren! Ej heller får de någon erinran med anledning av gemensamma planer på att minimera vattenföringen genom regleringar under arbetena.

Vad menar länsstyrelsen?

Skall fortsatta ihållande grumlingar tillåtas definitivt förintä rödlistade fiskbeståndet? Skall havsöringsynglets uppväxtområden genom strypning av vattenflödet förstöras ända ut till havet?

Dags för information och diskussion vid ett ordentligt annonserat möte! Nu går det inte längre utan att lyssna på folket. Länsstyrelsen förutsättes agera.

Den 13 april 1989 beslutar regeringen att länsstyrelsens beslut från den 18 augusti 1988 skall kvarstå. Markavvattningsföretagets överklagan ogillades således.

Den 2 maj skriver KDU (Krist Demokratisk Ungdom) en kort insändare med rubriken *Hur blir det med grävningarna i Ån i sommar?* Frågan ställs till länsstyrelsen. KDU uppger att de nåtts av *rykten* att grävningarna skall återupptas. Man hävdar att det måste gå att jämka de intressen som finns runt Ån och menar att *som det är nu är koncentrationen vad det gäller jordbrukarnas intressen för stort.*

Den 12 maj svarar miljövardsdirektören på länsstyrelsen KDU och Föreningen Åbygdens Framtid i en insändare, som skickas till de aktuella föreningarna och fyra lokaltidningar. I skrivelsen redogörs noggrant för ärendet, samt för övriga aktuella markavvattningsförrättningar i Ån. Andemeningen är att länsstyrelsen hitintills har agerat för att undvika grumlingar och att de arbeten som återstår kommer att orsaka endast små grumlingar. På en punkt går miljövardsdirektören i direkt svaromål på ett påstående i en av skrivelserna: *Påståendet att länsstyrelsen 'lagt sig platt' saknar alltså all grund.*

Den 5 juli tar Föreningen Åbygdens Framtid på nytt upp ärendet, den här gången i ett brev ställt direkt till länsstyrelsen. Brevet beskriver iakttagelser av sedimenterat slam som sägs härstamma från Småstadinvallningen, och befarade konsekvenser som följd av sedimentationen. Föreningen

uppmanar härmed länsstyrelsen i Länet att föranstalta om följande åtgärder:

1. Kartläggning och konsekvensutredning av nedslamningen
2. Saneringsplan upprättas
3. Ekonomiska ansvarsförhållanden klarlägges

Detta var det sista brevet i den omfattande korrespondensen om Småstadinvallningen som jag tagit del av. Sommaren 1989 färdigställdes invallningsanläggningen som planerat. Något år senare gjordes en sista kontroll av arbetet och vattendomstolen legaliserade invallningen.

Som ytterligare belägg på de stämningar som markavvattningsföretaget på Småstadsslätten rörde upp vill jag redovisa följande text som ett lokalt folkmusikband sjunger på en melodi som tycks härstamma från något av länderna på Balkan.

Du slingra och forsa och sjöd utav livet
Var ådern där bönderna bor
Vårflodens vatten närde åkerns grödor
Och laxen o ålen var stor

Ref: O Ån, Ån, Ån o Ån, Ån, Ån
Du var dyrkad av tegarnas män
O Ån, Ån, Ån o Ån, Ån, Ån
Du forsar i minnena än

Nu blir du stympad, förgiftad och torrlagd
förvandlad till slemmig kanal
Jag blir arg och förbannad när jag ser vad som hänt dig
när det fanns så många andra bra val

Ref: O Ån...

Åbyslätten igen

Som läsaren kanske minns lades förrättningen på Åbyslätten ned 1991. Markägarna var inte nöjda med det, utan hyste fortfarande förhoppningar om att kunna anlägga översvämningsskydd. Jag skall här skildra den långa, ännu oavslutade process som påbörjades då markägarna begärde ny förrättning.

I ett tillägg till naturvårdsförordningen, som trädde i kraft 1994, blir det otillåtet att genomföra markavvattning i länet. För de förrättningar som redan pågår spelar det ingen roll, de skall bedömas enligt den lagstiftning som gällde då de påbörjades. För nya förrättningar innebär lagen att länsstyrelsen måste medge undantag, dispens innan förrättningen kan genomföras.

Den 16 januari, 1992 inkommer två av markägarna med *Hemställan om ny förrättning enligt vattenlagen rörande Åbyslätten*. Efter detta händer inte mycket som avspeglat sig i länsstyrelsens arkiv. En ny förrättningsman, Folke Fransson, tillsättes och vederbörande påbörjar sitt utredningsarbete. För att kunna genomföra förrättningen krävs att länsstyrelsen medger dispens från Naturvårdsförordningen, § 19 h. Ansökan om dispens lämnas in i maj 1995, tillsammans med en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) som utförts av Högskolan i Residensstad på uppdrag av förrättningsmannen.

1994 låter Linus Larsson, vattenvårdslaboratoriet, publicera en mindre rapport över *Inventering av Åns rödlistad fiskbestånd, 1993*. Studien är en jämförelse mellan rödlistad fiskpopulationens storlek 1983-85 och 1993. Larsson konstaterar i sammanfattningen:

Denna undersökning pekar på att rödlistade fiskens (latinskt namn) situation i Ån idag är mer kritisk än någonsin under den tid som kan överskådas (ca 50 år).

Larsson skriver att fångsten per ansträngning närmast halverats sedan 1983 och att det främst är tillgången på unga rödlistade fiskar som minskat. Orsaken menar han står att finna bl a i de grumlingar som orsakades av grävningarna på Småstads-slätten. Han föreslår vidare att man för att försäkra sig om rödlistade fiskbeståndets fortlevnad bör bevara och återskapa lämpliga miljöer. Han föreslår Åbyslätten som ett mycket lämpligt område för biotoprestaurering och utplantering av rödlistad fisk.

Under 1994 genomför Högskolan i Residensstad en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) på uppdrag av förrättningsmannen. MKBn inleds med ett förord om vilket rapportförfattarna själva skriver:

I detta avsnitt redovisas några centrala tankar, som väckts under arbetet. Vi har ställt frågor, som det inte varit förenligt med uppdraget om MKBn att ge svar på här. De har redovisats i denna form med en förhoppning om att inför eventuellt kommande ingrepp i ett riksintresse som Ån skall mer fakta och kunskap finnas till förfogande, så att de väsentligaste delarna och funktionerna klarlagts.

Är detta möjligen en uppmaning från utredningsförfattarna till granskarna att underkänna MKBns omfattning och kvalitet som beslutsunderlag? I resten av förordet ställer författarna frågor om och diskuterar vad det innebär att Ån är ett riksintresse, i vad mån det går att urskilja en geografisk del av Ån från helheten, hur jordbruksintressen och naturvårdsintressen förhåller sig till varandra, vad det skulle innebära om jordbruksdriften i området minskade, om rödlistade fisken påverkas av ingreppet. Eftersom rapporten inte är daterad annat än med årtal vet vi inte när under 1994 den lades fram.

Den 1 juli, 1994 skickar den då ganska nyligen tillträdde chefen för vattenvårdslaboratoriet, Laban Lennartsson, ett brev till förrättningsmannen Folke Fransson, i vilket han skriver att bestånden av rödlistad fisk i Ån är hotade, varför en återetablering av rödlistad fisk är nödvändig och att Åbyslätten är lämplig för detta. Slutsatsen av hans resonemang är:

Vi bedömer det därför som synnerligen olämpligt att inom det aktuella området – och inom Ån överhuvudtaget – vidta ytterligare åtgärder som förändrar Åns naturliga lopp och vattenregim.

Med brevet följer också en promemoria över *Åbyslättens betydelse för rödlistade fisken (latinskt namn) i Ån*, författad av Linus Larsson, projektledare för projekt rödlistad fisk. Av denna bilaga framgår det att förrättningsmannen och MKB-konsulten (Högskolan i Residensstad) sökt konsultation hos Linus Larsson, men utan att kunna erbjuda någon ersättning för konsultationen. Trots detta får nog denna promemoria betraktas som ett svar på konsultationsförfrågan. Promemorian innehåller en bakgrund hämtad från den mer omfattande rapporten *Inventering av Åns rödlistade fiskbestånd 1993*, samt ett antal förslag till åtgärder för Åbyslätten. Åtgärderna är indelade i två alternativ med olika ambitionsnivå. Det första alternativet, med en lägre ambitionsnivå, föreslår att andelen våtmark skall öka genom att befintliga icke legaliserade skyddsvallar tas bort och att vegetations- och bottenförbättrande åtgärder vidtas. Den högre ambitionsnivån, som Larsson förordar, skulle innebära att vattennivån höjs med hjälp av en tröskeldamm och i övrigt att förhållandena återställs så att de påminner om de som rådde före 1880-års förrättning samt att vattendraget omges av en skyddszon mot omgivande åkermark, som kan variera i bredd men som minst uppgår till 10 m. Möjligen författades denna promemoria innan rapporten *Inventering av Åns rödlistade fiskbestånd 1993* förelåg i tryck. Både Lennartssons brev och promemorian har utöver till adressaten, som var förrättningsmannen, skickats till länsstyrelsen, fiskeriverket, Naturvårdsverket, Småstads kommun, Litenstads kommun, Annanstads kommun, Högskolan i Residensstad, Småstad fiskevårdsområde (Martin Martinsson), Åby sportfiskeklubb, Kraftströmmen sportfiskeklubb, Åbygdens Framtid, Länets naturvårdsförbund, Ornitologiska föreningen, Kraftbolaget, LRF Konsult AB, Världsnaturfonden.

Någon gång under 1994 blir den gård på Åbyslätten som har de för översvämningar känsligaste markerna, Åby gård, till salu. Den köps av Markus Månsson. I samband med försäljningen försöker vattenvårdslaboratoriet, med hjälp av Litenstads kommun, att köpa fastigheten genom kommunal förköpsrätt. Avsikten med detta var att på så sätt kunna förverkliga alternativ 2 i Larssons promemoria, dvs att förbättra förutsättningarna för rödlistade fiskens återintroduktion på Åbyslätten. Köpet misslyckades då detta syfte inte betraktades som ett sådant allmänt intresse som avses i lagen om kommunal förköpsrätt.

I samband med detta JO-anmäler den nyblivne markägaren Markus Månsson vattenvårdslaboratoriets chef Laban Lennartsson, för tjänsteöverträdelser. Denna utredning läggs dock ned.

Den 19 maj 1995 lämnar förrättningsmannen, på uppdrag av de sökande markägarna, in begäran om undantag från markavvattningsförbud enligt § 19 h naturvårdsförordningen.

Den 12 oktober 1995 skriver markägaren Markus Månsson, som nu även är markägarnas representant i markavvattningsförrättningen: *Rödlistade fisken i Ån, Kommentarer till rapport av Linus Larsson, Inventering av Åns rödlistade fiskbestånd*

1993. I skrivelsen kritiserar Månsson Larssons statistiska bearbetning och slutsatser, framförallt påståendet att rödlistade fiskbeståndet halverats. Månsson för ett eget resonemang om Larssons resultat och kritiserar även dennes vetenskapliga kompetens. Månsson skriver bl a:

Att utifrån dessa data dra slutsatsen att rödlistade fisken minskat med 58 % är mycket djärvt. Författaren till rapporten tycks sakna insikter i de för all forskning så viktiga ämnena statistisk teori och sannolikhetslära. Vilken forskare som helst, med lite insikter i normal forskningsmetodik skulle inse att det inte går att dra de slutsatser Larsson gjort. /.../ På sidan 3 spalt 1 kopplas invallningen på Åbyslätterns norra sida (legaliserad, befintlig invallning anlagd på 1950-talet, avhandlingsförfattarens anmärkning) med en eventuell minskning av rödlistade fiskbeståndet på Åbyslätten. Författaren framför inte några som helst bevis för denna koppling. Rödlistade fiskens minskning under 1950- och 60-talen som en följd av miljögifter berörs inte. Ej heller andra eventuella orsaker diskuteras. Det går säkert att ställa upp 10 olika teorier. Besvärande är att författaren väljer en teori som passar honom och sen helt utan någon som helst bevisföring framställer denna som om den vore sanningen. Med tanke på hur slarvigt och ovetenskapligt provfiskeresultatet ovan behandlats, måste man ställa Larssons andra slutsatser i tvivel.

Det framgår inte till vem denna skrivelse är ställd. Dock finns den i länsstyrelsens akt om Ån. Markus Månsson skickade denna skrivelse, liksom den övriga korrespondensen om populationsstudien för rödlistad fisk, till miljödepartementet den 11 november 1996.

Den 14 december bemöter Linus Larsson i en skrivelse Månssons kritik. Denna skickas enligt en sändlista till 22 olika organisationer och personer, bland dessa Markus Månsson. Detta är alltså inte ett åsiktsutbyte på tu man hand, utan en diskussion inför öppen ridå. I inledningen till brevet skriver Larsson bl a *Den kritik som framförs är dåligt underbyggd samt resultaten felaktigt refererade. Detta ger anledning att kommentera brevet.* Larsson refererar Månssons kritik, och dementerar den med hänvisning till statistiska resonemang och nya beräkningar på gamla data. På vissa punkter menar Larsson att Månssons kritik beror på missförstånd av Larssons skrivelse.

Den 8 januari 1996 svarar Månsson på Larssons tillbakavisande av den tidigare kritiken. Skrivelsen går ut på att kritiken kvarstår. För att visa detta genomförs ytterligare ett antal statistiska resonemang. Knäckfrågan tycks vara om rödlistade fiskens födointag är konstant eller fallande under sommaren. Månsson menar att födointaget är fallande med stöd av två fiskebiologer Tölg respektive Gerking. Månsson avslutar sin skrivelse på följande sätt:

Faktum kvarstår emellertid, den ursprungliga rapporten var slarvigt och ovetenskapligt ihopkommen. Det finns runt om i Sverige ett stort antal duktiga forskare på universitet och högskolor. För att i fortsättningen få en opartisk bild av rödlistade fiskens situation, får man hoppas att eventuella nya forskningsanslag beviljas till andra forskare. Detta skulle ge en bättre bredd på forskningen och ge den en större trovärdighet.

Den 23 januari skriver chefen för vattenvårdslaboratoriet, Laban Lennartsson, till Markus Månsson: *Beträffande rödlistade fiskens situation i Ån.* I brevet ställer Len-

nartsson sig bakom Larssons rapport och ger honom sitt fulla förtroende, medan Månssons kritik tillbakavisas. Han skriver bl a

Eftersom du är tekniker och inte ekolog vill jag för säkerhets skull understryka att slutsatser i biologiska frågor, i motsats till vad som är fallet med tekniska problem, mycket sällan kan ges ett fullständigt och entydigt svar. Det handlar nästan alltid om bedömningar grundade på teoretisk kunskap och praktisk erfarenhet. I dessa frågor finns sakens kunskapen på fiskeriverkets Vattenvårdslaboratorium.

Och vidare i slutet på brevet:

Vi betraktar därför den personliga debatten med dig som avslutad och avser att fortsätta vårt arbete på ett mer konstruktivt sätt genom resursanskaffande, planering, forskning och lokalt restaureringsarbete.

Jag fortsätter gärna vår mer personliga dialog på plats vid Ån, där vi ju båda vistas ganska ofta. Jag är övertygad om att alla parter inklusive du och jag har mest på att vinna på en mer framåtsyftande dialog, där vi båda arbetar för att bevara Åns unika fisksamhälle, anpassa jordbruket till att verka i samklang med naturen och utveckla en långsiktigt bärkraftig ekoturism och fiskeverksamhet baserad på de mycket speciella värden som ännu finns utmed Ån.

Jag frångår här tillfälligt den kronologiska ordningen i materialet och hoppar fram några månader, för att redogöra för nästa händelse i diskussionen om rödlistade fiskarna. Den 8 juli 1996 får Markus Månsson brev från Pontus Persson, professor i matematisk statistik. Brevet är uppenbarligen inte enbart avsett för Markus Månsson, utan syftar till att presenteras inför en större skara aktörer. Uppenbarligen har Persson blivit ombedd av Månsson att kommentera skriftväxlingen om rödlistad fiskpopulationens utveckling med Larsson och Lennartsson. Persson för ett resonemang om statistik och försöksuppläggning som överensstämmer väl med Månssons tidigare synpunkter. *Slutsatsen måste bli att det inte kan uteslutas att rödlistade fiskbeståndet minskat, men att det absolut inte visats att beståndet halverats.* Brevet avslutas med *Allmänna synpunkter*:

... rödlistade fiskens levnadsvanor och reproduktion är komplicerad och till stor del okända. Larsson är en av landets få (ende?) specialister på rödlistad fisk, och säkerligen högst professionell. Den statistiska behandlingen av undersökningen är däremot inte professionell.

Nu återvänder vi till ärendehanteringens av Åbyslätten, våren 1996. Den 28 maj meddelar länsstyrelsen att de beslutat att medge undantag från förbudet mot markavvattning. Enligt detta beslut har lantbrukarna således rätt att genomföra markavvattningsanläggningar enligt förrättningsmannens förslag. Av skrivelsen framgår också vilka remissvar olika organisationer lämnat. Följande organisationer avstyrker eller kritiserar ansökan om undantag: naturvårdsverket, fiskeriverket, Litenstads kommun, Ornitologiska föreningen, Åby sportfiskeklubb, Naturvårdsförbundet i Länet, Föreningen Åbygdens Framtid. Följande organisationer tillstyrker ansökan om undantag: Småstads kommun, LRF, Länet hushållningssällskap. Under rubriken övrigt meddelas att *Föredraganden i ärendet har anfört avvikande mening*, dvs att den ansvarige tjänstemannen, naturvårdsdirektören Styrbjörn Svensson, reserve-

rat sig mot beslutet. Bifogat till beslutet finns Svenssons reservation med motivering. I reservationen skriver Svensson även att eventuella rensningar och underhålls-åtgärder på 1888–89 års markavvattningsförrättning inte bör komma till stånd.

Den 16 juni inkommer överklagan av beslutet från Ömansgårds Fastighets AB, undertecknat VD och fiskeförvaltare.

Den 19 juni inkommer en gemensam överklagan från Sveriges Sportfiske- och fiskevårdsförbund och Åby sportfiskeklubb.

Den 19 juni inkommer även Föreningen Åbygdens Framtid med en överklagan. Denna skrivelse är intressant för oss, då den ger en bild av det lokala kommunikativa klimatet i konflikten. Föreningen hänvisar till Småstadinvallningen, som man menar innebar en *skövling av de kriterier som givit helheten Ån status av riksintresse för natur- och kulturvård* och ett *ensidigt tillmötesgående av ett högentensivt jordbruks krav*. Man menar att samma misstag håller på att begås igen, även om man erkänner att det aktuella ingreppet har en mindre omfattning. Man skriver vidare:

Ett levande jordbruk har självklart betydelse för såväl människors utkomst som för vidmakthållande av det öppna kulturlandskapet. Ån genomflyter det sommartid nederbördsfattiga landskapet. Gårdarna vid ån har de flesta somrar stor nytta av både den naturliga markfuktigheten och möjligheten till bevattning. Detta kan gott och väl kvittas mot att översvämningar ibland ställer till med olägenheter. Om man utvecklar driftsformer i samklang med de naturliga förutsättningarna blir problemen i högsta grad hanterbara. Läget blir ett annat om man bestämmer sig för exempelvis mjölkproduktion, köper in en gård till alltför högt pris och sedan med hjälp av föräldrade riksdagsbeslut försöker tvinga riksintresset att anpassa sig.

Den 24 juni inkommer naturvårdsverket med en överklagan. Naturvårdsverkets kritik gäller i första hand beslutsunderlaget.

Den 24 juni inkommer Ornitologiska föreningen och Naturskyddsföreningen med en gemensam överklagan. Utöver det som brukar anföras mot invallningsanläggningar, som att rödlistade fisken och annan fisk hotas och att Ån är ett riksintresse, avges i denna skrivelse omdömen om de initiativ till naturvårdsåtgärder som markägarna och förrättningsmannen vidtagit. De två personer som undertecknat skrivelsen har gjort besök vid de platser där man planerat att, om invallningen kommer till stånd, anlägga våtmarker. Dessa förslag anges i skrivelsen ha marginell betydelse för fågel- och växtliv. Man hävdar även att det finns ett felaktigt påstående i ansökan om undantag, nämligen att den mark som skall skyddas idag utgör åkermark. Man säger sig i det aktuella området ha funnit stora arealer mark som inte varit i åkerbruk på ca 15 år. Men dessa marker har stort värde för flora och fauna och skall därför få förbli obrukade och utan skyddsvall.

Den 28 juni skriver företrädaren för markägarna, Markus Månsson, till generaldirektören för naturvårdsverket, NV, och begär preciseringar av skälen till NVs överklaganden. Månsson säger sig inte ha fått svar från de ansvariga på NV. Månsson avslutar:

Vår strävan är naturligtvis att tillskapa ett miljövänligt projekt i bästa samförstånd. Vi vill därför också få möjlighet att undanröja eventuella frågetecken. Jag tycker emellertid att Niklassons agerande är mycket märkligt, och vore därför tacksam om du ville granska detta.

Den 9 juli svarar naturvårdsverket på Månssons brev och *meddela(r) att (de) självfallet är beredda att mera i detalj peka på bristerna i miljökonsekvensbeskrivningen.*

Den 1 juli skickar länsstyrelsen överklagandena till miljödepartementet.

Den 8 juli kommer den redan omnämnda skrivelsen om den statistiska hanteringen av rödlistad fiskpopulationen i Ån från Pontus Persson till Markus Månsson.

Den 12 september meddelar miljödepartementet de som överklagat beslutet att de måste kunna visa att de är sakägare, dvs innehavare av den fastighet som beslutet avser. Det visar sig att naturvårdsverket var den ende av de klagande som hade överklagningsrätt. Flera av de klagande inkommer dock med skrivelser i vilka de argumenterar för överklagningsrätt. En av dessa inkommer till miljödepartementet den 4 oktober. Det är författat av en person som i en tidigare överklagan sagt sig representera Ornitologiska föreningen. Brevet börjar: *Jag är inte ägare av någon grannfastighet eller liknande. Däremot sitter jag med i ledningsgruppen för Åns framtid på 2000-talet.* Det som avses i brevet är att personen i fråga sitter i styrelsen för *Åprojektets intresseförening*. Brevet fortsätter med en beskrivning av de misstag som ansågs ha begåtts i samband med invallningen vid sjön Vassjön. Detta är enda gången i det material som jag tagit del av som Vassjön-invallningen nämns.

Svenska staten betalade en ca 3 km lång vall till ingen nytta, för efter fyra år såldes hela Vassjöfors gård till en jugoslav som bor utanför Båstad. Han använder numera gården endast som jaktmark.

Den 18 oktober meddelar naturvårdsverket att de inte har några ytterligare kommentarer till ärendet.

Den 28 oktober meddelar miljödepartementet sökanden att ärendet är överklagat och ger dem möjlighet att inkomma med ytterligare skrivelser före den 25 november. Detta meddelas även Anders Antonsson, LRF juridiska byrå, som företräder en del av de sökande.

Den 11 november översänder Markus Månsson material till miljödepartementet. I detta material ingår bl a skriftväxlingen om rödlistad fiskpopulationen som refererats ovan. Månsson kommenterar också att naturvårdsverket i hans tycke inte har preciserat sin klagan och anser att *det förefaller mycket märkligt att man överklagar ärendet med hänvisning till brister i MKBn utan att ha klart för sig vari bristerna ligger.*

Den 19 november kommenterar LRF Juridiska byrå, Anders Antonsson, i ett brev till miljödepartementet de överklaganden som inkommit. Man anmärker att naturvårdsverket fortfarande inte preciserat vari bristerna hos MKBn ligger. Man yrkar vidare på att det bara är naturvårdsverket, av de klagande, som skall beaktas vid re-

geringens handläggning, då övriga klagande ej är sakägare. *I ärendet har även inkommit ett antal klagoskrifter med varierande grad av relevans och från parter var-till sakägarskapet starkt ifrågasättes.*

Den 3 januari 1997 skriver Världsnaturfonden till miljödepartementet och anför att en *invallning av Åbyslätten allvarligt skulle skada det berörda ekosystemet.*

Den 21 januari 1997 skriver en av de sökande markägarna, *Synpunkter på inkomna överklagningar av markavvattning inom Åbyslätten.* Skribenten anser att bara naturvårdsverket, av de klagande, är sakägare, men ser sig ändå ha anledning att kommentera övriga inkomna klagomål. Därefter gör skribenten en förmodan om de underliggande orsakerna till de många överklagandena:

Jag konstaterar att många av dom som är kritiska till de planerade invallningarna tidigare har varit inblandade i utförandet eller planeringen av stensättningarna i Ån. Det kan inte uteslutas att inkomna överklagningar kan vara påverkade av detta faktum.

Det som avses är att markägare stämt länsstyrelsen, fiskeriverket samt Åby sportfiskeklubb inför vattendomstolen för att ha anlagt olaglig fördämning då de genomfört fiskebiotopvårdande åtgärder. Efter denna generella förmodan går skribenten igenom de anförda klagandena i tur och ordning. Även den reservation som den handläggande tjänstemannen skrivit kommenteras. Skribenten återkommer då till den inledande förmodan:

Var och en som läst igenom MKB-utredningen måste bli förvånad när Svensson säger att 'särskilda skäl saknas'. Möjligen kan man förstå det om man känner till hans roll i tidigare nämnda stensättningar.

Om en annan av de överklagande föreningarna, Föreningen Åbygdens Framtid, som inkom med överklagan 5 juli, skrivs:

Jag anser ej att föreningen är sakägare. Det mesta som man skriver i reservationen är oväsentligt i sammanhanget och förtjänar ej att kommenteras. Dock stödjer man Svenssons reservation. Föreningen har sedan länge grävt ned sig i sina skyttegravar mot en markavvattning. Men tydligen börjar argumenten tryta.

Om överklagan från Åby sportfiskeklubb skrivs bl a:

Man tillför knappast något sakligt till ärendet /.../ utan är snarast ute efter att tillfoga markägarna maximal skada som ett led i det inflammerade vattenmålet om fördämningar i ån.

Den 29 januari föreligger en rapport i ämnet *Markavvattning inom Åbyslätten – bedömning av miljökonsekvenser.* Rapporten är författad av Knut Konradsson. Av rapporten framgår att författaren fått i uppdrag att bedöma om den framlagda miljökonsekvensbeskrivningen *har en tillräcklig omfattning för att tjäna som fullgott beslutsunderlag samt om gjorda bedömningar beträffande verksamhetens miljöpåverkan har relevans.* Konradsson är limnolog och geograf och säger sig ha 20 års erfarenhet av att upprätta miljökonsekvensbeskrivningar. Av rapporten framgår inte vem som är uppdragsgivare, men markägare har i intervjuer sagt att de konsulterat limnologer för att få en bedömning av ärendet och myndigheternas ställningstaganden.

Konradssons slutsats är att MKBn är relevant till omfattning och innehåll i förhållande till invallningsåtgärdens omfattning, och att det egentligen inte finns några hinder mot det aktuella invallningsföretaget. Konradssons argumentation påminner på det hela taget om markägarnas. Han menar också att det inte finns någon konflikt mellan rödlistade fiskens återetablering på Åbyslätten och ett genomförande av föreslagna markavvattningsåtgärder. Denna rapport har skickats till miljödepartementet.

Den 11 februari 1997 inkommer LRF Juridiska byrå, Anders Antonsson, med ett yttrande över överklagandena för markägarnas räkning. I skrivelsen påpekas att naturvårdsverket inte preciserat sin klagan, och markägarnas argumentation för att undantag skall medges återges. Antonsson hänvisar också till Knut Konradssons utredning (se 29 januari). En särskild avdelning i skrivelsen ägnas *Skrifter från icke saklegitimerade*, där skrivelser i ärendet kommenteras. Om Föreningen Åbygdens Framtids skrivelse skriver han bl a:

Regeringen måste beakta att yttrandet är upprättat av en person som för en personlig vendetta mot markägarna på Åbyslätten. I varje angelägenhet har Åke Ågren motarbetat jordbrukets strävanden med alla medel. /.../ Att det föreligger särskild aversion mot i synnerhet ägaren till Åby gård framgår av skriften där exemplifiering görs av just Månssons verksamhet. Åke Ågren företräder till ingen del allmänna intressen. Han är ökad för att endast företräda sin egen personliga ståndpunkt varför den förmodligen inte ens är representativ för den aktuella föreningen. Yttrandet är dessutom till största del en lågkvalitativ upprepning av vad som av andra anförts i ärendet varför det bör lämnas helt utan avseende.

Om Världsnaturfondens yttrande skriver Antonsson:

Yttrandet är dock endast en ytterligare upprepning av samtliga de synpunkter och felaktigheter som även framkommit i andra yttranden. Vid kontakt med generalsekretären (genom Knut Konradsson) framkom dock förklaringen till detta. Viktorsson på fonden har under ärendets handläggning blivit uppvaktad av Laban Lennartsson, Linus Larsson och Håkan Högman och blivit ombedd att inge det aktuella yttrandet. Yttrandet är alltså inget självständigt ställningstagande från fonden utan helt och hållet ett beställningsjobb från det särintresse som försökt göra sig gällande i ärendet i övrigt. Särskilt anmärkningsvärt är att Håkan Högman, som har haft betydande uppgifter i handläggningen av förrättningen, dristar sig till denna typ av dubbelspel.

Den 3 mars 1997 kommer en ny, kort skrivelse från LRF Juridiska byrå, Anders Antonsson: *Utöver vad som tidigare anförts i ärendet får jag här bilägga skrift från Markus Månsson samt tillägga följande*. Bilagan, författad av Markus Månsson, är ytterligare kommentarer till de klagandes yttranden. Om naturvårdsverket beskriver Månsson på nytt vad han uppfattar som otydlighet och ovilja att specificera sin kritik. Månsson skriver:

Man bör fråga sig följande:

- Kan det vara på det sättet att naturvårdsverket insett att förslaget till åtgärder i Ån får en betydande positiv effekt på miljön /...parentes utesluten i citatet.../? Man har därför svårt att motivera sitt tidigare överklagande.

- Man försöker motarbeta ett förslag som får en mycket positiv effekt för bevarandet av sysselsättningen i en avfolkningsbygd. Man agerar samtidigt på ett för en svensk myndighet mycket unikt sätt, man avslår utan att öppet vilja motivera sitt avslag. Detta för att förhindra sökanden från att bemöta skälen till avslaget. Detta är lika rättsvidrigt som om en domstol faller en dom utan att avge skäl för domen.

Av dessa två tolkningar till naturvårdsverkets löftesbrott, får man förmoda att det första ovan är det mest sannolika. Naturvårdsverkets tystnad bör därför tolkas som att skäl inte längre föreligger för överklagande.

Om övriga klaganden konstateras att de ej är sakägare men deras yttranden kommenteras likväl. En generell kommentar för varje yttrande är att vederbörande saknar kompetens för att göra yttrandet ifråga. Om Föreningen Åbygdens Framtid skriver Månsson bl a:

Åbygdens framtid är en mycket omtvistad sammanslutning som inte är sakägare. Den tidigare ordföranden Åke Ågren hyser ett glödande hat mot lantbrukarna på Åbyslätten. Hans son blev på 80-talet avskedad från sitt arbete på Åby gård.

Om Naturskyddsföreningen samt Ornitologiska föreningen skriver Månsson bl a:

NF och OF konstaterar att 25 ha mark nedanför min ladugård inte brukats de senaste 5–10 åren. Jag som ägare till Åby gård måste konstatera att jordbrukssakkunskapen hos herrarna som gjort besiktningen är något bristfällig. /Namn på skribenterna till överklagan/ besitter ingen sakkunskap i Jordbruksfrågor. De 20 ha det gäller har brukats både av mig och föregående ägare. Dessa 20 ha utgör för min produktion värdefull jordbruksmark och ingår i växelbruket. Det är mycket märkligt att de båda herrarna vet mer än jag själv om hur jag brukar mina marker. Jag har själv plöjt dessa marker.

Den 18 mars har Linus Larsson lämnat uppgifter till miljödepartementet per telefon om rödlistade fisken i Ån och dess livsbetingelser. Det framgår inte vem som tog initiativ till samtalet.

Den 19 mars skickar Markus Månsson en ny inlägga till miljödepartementet. Denna utgörs av kartor och fotografier över den aktuella delen av Åbyslätten. Månsson skriver: *För att få en bättre uppfattning om de faktiska förhållandena på Åbyslätten översänder jag följande bilder.* På bilderna och kartan har befintliga, legaliserade och icke legaliserade invallningar markerats, liksom de planerade, nya vallarna. Månsson ger en ledtråd till vad han vill visa med detta material: *Som framgår av korten är större delen av slätten redan invallad. /.../ Som framgår av korten är också samtliga marker som skall invallas brukad åkermark.*

Den 3 april återkommer LRF Juridiska byrå, Anders Antonsson, på nytt i ärendet. I denna skrivelse görs ännu en orientering i ärendet, det betonas att omfattningen är förhållandevis ringa och att de brukningstekniska och ekonomiska konsekvenserna för lantbrukarna är stora. För var och en av de berörda gårdarna redogörs för omsättning, produktionsinriktning och konsekvensen för gården om översvämningsskydd ej kommer till stånd. För alla de nämnda gårdarna konstateras att de kommer att få upphöra med sin verksamhet om invallningar inte kommer till stånd.

Markusson på /gårdsnamn/ med grisproduktion i medelstor skala, kommer på grund av avsaknad av tillräcklig areal för gödsel att få lägga ned sin produktion. Omsättningen är över en miljon årligen.

Martinssons på Småbygård kommer att få upphöra med sin mjölkproduktion och därmed jordbruksverksamhet. Omsättningen är ca 2,5 miljoner per år.

Mikaelsson på /Gårdsnamn/ 1:3.... Osv.

Totalt sju gårdar räknas upp på detta sätt.

Den 28 april inkommer Världsnaturfonden på nytt med en skrivelse. I denna motiverar de varför de yttrar sig i ärendet. De hänvisar till att deras uppgift är att försöka få tillstånd skydd av hotade biotoper och arter och att sötvattensekosystem är ett prioriterat område för föreningen. I samband med detta skriver man också: *I detta samverkar vi bl a med centrala statliga verk och länsstyrelser.* Jag uppfattar detta som en direkt respons på kritiken från Anders Antonsson, (11 februari, se ovan) som beskyllt världsnaturfonden för att göra överklagan som ett *beställningsuppdrag*.

Den 5 maj genomförs ett *besök vid platsen* arrangerat av förrättningsmannen, sökanden och miljödepartementet. Miljödepartementet förde anteckningar. Vid besiktningen deltog representanter för departementet, förrättningsmannen, Laban Lennartsson från vattenvårdslaboratoriet (se inlagor i ärendet ovan), representanter från länsstyrelsen, sökandens biträdande ombud Knut Konradsson samt Markus Månsson. Bland länsstyrelsens representanter återfinns vi dock inte den tjänsteman, Styrbjörn Svensson, som tidigare handlagt ärendet och som sedermera reserverade sig mot länsstyrelsens beslut. Vid mötet redogjorde förrättningsmannen för ärendets historia, 1978 års beslut samt hans förslag till teknisk lösning. Vidare besökte man 5 olika besiktningpunkter vilka utgjordes av befintliga legaliserade vallar, planerad utvidgad våtmark samt översvämningsdrabbade, idag oskyddade marker. Anteckningarna från mötet är inte av en sådan karaktär att det framgick om det uppstått några diskussioner. Utöver redogörelser från besiktningpunkterna påpekas i protokollet att *Ån hyser fiskarter som finns listade i bilaga 2 till EUs direktiv om bevarande av livsmiljöer.*

Den 11 juni 1997 skriver vattenvårdslaboratoriets chef, Laban Lennartsson, en skrivelse i ärendet. Lennartsson närvarade vid *besök vid platsen*, den 5 maj. Skrivelsen inleds:

Jag delar i allt väsentligt den sammanfattning av diskussionen som presenteras i minnesanteckningarna, men anser också att förrättningsmannens presentation på platsen inte gav en objektiv bild.

Efter denna öppning söker Lennartsson lyfta fram synpunkter på ärendet som förrättningsmannen enligt Lennartsson inte belyst vid besiktningen. I skrivelsen kritiserar Lennartsson förrättningsmannen. Lennartsson kallar de befintliga vallar på Åbyslätten som tillkom 1979 för *illegala* och anmärker:

Som lekman är det också intressant att notera hur agrar fackexpertis (förrättningsmannen; författarens kommentar) använder begreppet 'ännu icke legaliserade invallningar' för de ingrepp som gjorts utan tillstånd.²⁴

Lennartssons skrivelse är sju sidor lång och tar upp många olika aspekter på den planerade invallningen, Åns biologiska värde, översvämningarnas betydelse för Åns ekosystem och temperatur samt de hotade fiskarter som finns i Ån och deras miljökrav och förutsättningar. Grunden i resonemanget är att synen på den här typen av problem har förändrats sedan 1978 års beslut.

Den 17 juni skickar Markus Månsson en skrivelse till miljödepartementet. I denna redogörs för markägarnas syn på situationen och den kritik som man mött. Månsson delar in kritiken i tre kategorier: Felaktigheter (denna kategori rymmer flest kritikpunkter enligt Månssons indelning), Ej bevisade påståenden samt Övriga påståenden.

Den 17 juni skriver LRF juridiska byrå, Anders Antonsson, på nytt i ärendet:

Då det trots /tjänsteman på naturvårdsverket/ utfästelse om reträtt i ärendet, nu inkommer ytterligare argument emot invallningen får härmed anföras följande.

Av denna inledning framstår det som om naturvårdsverket skulle ha tagit tillbaka sin klagan. Detta är dock enda indikationen på att detta överhuvudtaget skulle ha varit i åtanke. I övrigt går Antonssons skrivelse ut på att visa att de intressen som kritiserar invallningen inte på något sätt är hotade av det planerade ingreppet.

Den 26 juni avger naturvårdsverket ett yttrande, efter att de fått kännedom om övriga inlägg i ärendet. Naturvårdsverket upprepar att MKBn är otillräcklig. Verket skriver:

Det är otillfredställande att en sådan beskrivning begränsats till att bedöma vissa av effekterna på miljön och då endast av det aktuella invallningsföretaget. Enligt verkets uppfattning måste miljökonsekvensbeskrivningen kompletteras med en samlad redovisning av miljöeffekterna på Ån till följd av detta invallningsföretag och de ytterligare som planeras. Det är således de sammantagna miljöeffekterna av de olika invallningsföretagen som måste bedömas och ligga till grund för beslut i det enskilda fallet.

Den 26 juli 1997 skriver Åby sportfiskeklubb genom sin ordförande ett *Utlåtande angående förslag till invallningsprojekt på Åbyslätten* till miljödepartementet. Ordföranden inriktar kritiken framför allt mot det modifierade tekniska förslag som lagts fram av förrättningsmannen i ett sent skede (maj 1997 enligt brevet) av ärendet. Ordföranden menar att detta utarbetats i underhandlingar mellan länsstyrelsen och förrättningsmannen utan insyn och att *sakägare och allmänhet blivit lite styvmoderligt behandlade*. Om han räknar sig själv och föreningen som allmänhet eller

²⁴ Så som jag förstått juridiken är begreppet *ännu icke legaliserade invallningar* vedertagen. Då de vallar som avses anlades fanns inget förbud eller tillståndspflicht för invallningar. Anlagda vallar skulle dock prövas efter anläggningen av vattendomstolen. En vall som inte prövats är således varken illegal eller legal utan just *ännu inte legaliserad*. Även Styrbjörn Svensson, som har samma åsikt som Lennartsson i frågan om nya invallningar, använder termen icke legaliserade.

sakägare är oklart. Klart är dock att markägarna och deras juridiska ombud förklarar föreningen för ej saklegitimerad. I brevet skrivs vidare:

Det mycket löst hållna förslaget om tillskapande av våtmarker i samband med projektet är i och för sig positivt. Men det saknar helt precisering som man kan begära i ett förslag av den här typen. Skapandet av två konstgjorda våtmarker kan inte ersätta den naturliga miljön som finns idag. Det berättigar heller inte på något sätt till det övriga ingreppet i miljön som finns i projektet.

Föreningen yrkar som väntat på avslag.

Den 31 juli skriver fiskeriverket, resurs och miljöavdelningen, ett yttrande. Miljödepartementet har begärt in yttrandet och då önskat svar på följande frågor:

1. Vilka skyddsvärda eller hotade arter berörs av den aktuella invallningen i Ån
2. Vilka krav ställer dessa på sin livsmiljö
3. Värdera om bifogat förslag är tillfyllest för att tillgodose de krav aktuella arter har för sin överlevnad
4. Eventuellt andra effekter.

Frågorna besvaras i turordning. Resonemanget och formuleringarna känns igen från tidigare skrivelser författade av Laban Lennartsson vid vattenvårdslaboratoriet. Det framgår också av skrivelsen *att vid ärendets handläggning har förutom undertecknade även deltagit i.../ laboratoriechefen Laban Lennartsson...* Man kan alltså anta att Lennartssons tidigare skrifter fungerat som underlag för fiskeriverkets framställan.

Den 6 augusti avger länsstyrelsen i länet ett yttrande över effekter på naturvärden i och omkring Ån av förslag i skrivelse 1996-04-25 från förrättningsmannen inom 'Åbyslätten'. I sitt yttrande avslår länsstyrelsen förslaget med hänvisning till risken för frigörande av PCB i sedimenten.

Efter detta är det tyst i ärendet fram till den 25 februari 1998. Under den här tiden kommer arbetet i det så kallade Åprojektet igång. I samband med möten i Åprojektet har invallningsfrågan kommit upp, men utan att egentligen påverka ärendehantering. Jag återkommer till detta längre fram i arbetet.

Den 25 februari 1998 skriver Laban Lennartsson, chef för vattenvårdslaboratoriet, på nytt till miljödepartementet i ärendet. Han gör det, som han själv påpekar, *inför förestående beslut*. Lennartsson sammanfattar i skrivelsen sina tidigare framförda synpunkter på Åns värde som fiskbiotop och det hot mot detta som han menar att uppförande av invallning utgör. Ett såvitt jag förstår nytt inslag i diskussionen är att lyfta fram *bygdens ekonomiska intresse* som ett skäl att inte bygga invallningar. Lennartsson skriver:

Beslutet om invallningar i Ån togs en gång för att genom intensivt jordbruk gynna bygdens ekonomiska intressen. Jag vet efter personliga kontakter med flera av de berörda

jordbrukarna att de mycket väl kan tänka sig alternativa sätt att utnyttja sina marker bara de får någon slags försäkran om resurser för denna omställning.

Av Lennartssons brev framgår att regeringens beslut är nära förestående. Efter Lennartssons skrivelse får således markägarsidan bråttom att bemöta densamma innan regeringen går till beslut.

Den 18 mars skriver Markus Månsson ett *Svar på skrivelse från Laban Lennartsson*. Månsson betonar att de marker som skall invallas är åkermark och inte våtmark, och att översvämning av marken bidrar till ökade närsaltsemisioner. Månsson söker också dementera Lennartssons uppgifter att laxen i Ån hotas av ingreppet.

Det är mycket anmärkningsvärt att Laban Lennartsson kan påstå något sådant. I MKBn på sidan 28 konstateras det laxen inte påverkas av invallningsförslaget. Lennartsson har inte heller kunnat påvisa hur fisken skulle påverkas. Det är inte trovärdigt att komma med påståenden som ovan utan att kunna visa hur fisken påverkas. Jag har tidigare konfronterat Laban Lennartsson med detta bl a på ett möte med Åprojektet, där han inte kunde svara på hur fisken påverkas negativt.

Efter denna passage räknar Månsson upp vilka *fakta* som gäller för laxen. Som kommentar till farhågor om rödlistade fisken i Ån hänvisar Månsson till den skriftväxling som tidigare utspelat sig i frågan och de felaktigheter hos vattenvårdslaboratoriet som Månsson anser sig visat då. Månsson fortsätter kritisera laboratoriet och Laban Lennartsson:

Mycket stark kritik mot vattenvårdslaboratoriet har också riktats av limnolog Knut Konradsson som besitter en mycket stor kompetens avseende Åns ekosystem. Konradsson har till skillnad från Laban Lennartsson tillbringat en stor del av sin levnad vid Ån och under ett stort antal år genomfört omfattande provningsprogram i Ån.

Det kan noteras att Laban Lennartsson i sina skrivelser på ett par ställen hänvisat till att han själv är uppvuxen i området. Månsson fortsätter att försöka visa dels att Lennartsson är okunnig om sådant som han uttalar sig om, dels att han är medvetet och strategiskt vilseledande, manipulativ: *Lennartsson visar mycket bristfälliga kunskaper om det strömningstekniska förhållandena i Ån.* och senare: *Laban Lennartsson försöker medvetet lägga ut rökridåer.* och *Lennartssons synpunkter att ekoturism mår bäst av översvämmad åkermark och olönsamt lantbruk förefaller märkligt. Det bör påpekas att Lennartsson uttalar sig i denna fråga som amatör. Senare Lennartssons agerande är mycket motsägelsefullt. Å ena sidan vill han värna miljön å andra sidan vill han inte att man gör ingrepp som förbättrar miljön.* ... Månsson fortsätter:

De invallningar som Lennartsson kallar olagliga är inte olagliga. Detta vet Lennartsson, och det ökar inte hans trovärdighet att han här tummar på sanningen.

Och ytterligare senare, om hydrologiska effekter:

Man måste komma ihåg att Lennartsson här uttalar sig som amatör och inte som sakkunnig. Han kan dock läsa innantill och borde därför inte komma med från experterna helt avvikande teorier utan att visa något underlag för sina påståenden.

Också slutklämmen:

Tyvärr har Lennartsson låst fast sig i en position som han inte kan retirera från. /.../ Precis som tidigare slungar Lennartsson ur sig påståenden som han sen inte kan föra i bevis. /.../ Påståenden som att Ån är ett av Sveriges artrikaste fiskevatten är korrekt. Detta korrekta påstående leder emellertid inte till att de planerade invallningarna skulle vara ett hot mot fisken. /.../ Man måste mycket starkt ifrågasätta Lennartssons motiv när han gör sina påståenden. Det är svårt att veta vad som driver Lennartsson eftersom hans motstånd tycks öka med en ökad miljöanpassning av invallningsförslaget. Klart kan emellertid konstateras att han uppvisar sådana brister när det gäller argumentering och påståenden inom hela problemkomplexet, att hans inlägga bör lämnas utan beaktande.

Den 20 mars 1998 skriver förrättningsmannen Folke Fransson till miljödepartementet med synpunkter på ärendet. I skrivelsen redogörs dels för bakgrunden, dels ges kommentarer till vattenvårdslaboratoriets skrivelse från den 25 februari. Kommentarererna är direkt relaterade till citat i Lennartssons skrivelse.

Den 30 mars lämnar konsult Knut Konradsson (tidigare figurerat som markägarnas biträdande ombud) *Kommentarer till skrivelse från fiskeriverket*. Sökanden, således markägarna, uppges ha gett Konradsson i uppdrag att kommentera Lennartssons skrivelse. Konradsson tycks helt och hållet dela markägarnas hållning till skrivelsen. I inledningen skriver Konradsson:

Undertecknads bedömning av fiskeriverkets (eller snarare Laban Lennartssons) skrivelse, är att den inte på något sätt präglas av den kompetens och saklighet som vanligen är betecknande för de synpunkter som framförs av fiskeriverket. Om skrivelsen, med alla sina felaktigheter, osakligheter, och missriktade generaliseringar skall anses utgöra fiskeriverkets (och inte Laban Lennartssons privata) ståndpunkt vad gäller markavvattningsföretaget, på Åbyslätten, bedöms fiskeriverket åsamkat sig själv en betydande förlust av trovärdighet, inte bara avseende förhållandena i Ån utan även generellt.

Konradsson försöker föra in närsaltsproblematiken genom att hänvisa till Östersjökonventionen och relatera det till Lennartssons hänvisningar till konventionen om biologisk mångfald.

Ett omfattande utrymme i Konradssons skrivelse ägnas definition av våtmark, enligt naturvårdsverkets allmänna råd och den internationella våtmarkskonventionen. Konradsson finner att markavvattningsföretaget inte berör våtmarker utan åkermark. Resonemanget utmynnar i kritik av Lennartssons utsagor, som bedöms vara *både osakligt och inkompetent*. Konradsson fortsätter att gå igenom viktiga punkter i Lennartssons resonemang och dementerar samtliga slutsatser med återkommande hänvisningar till Lennartssons inkompetens och förbiseende av befintlig kunskap. Skrivelsen avslutas med ett konstaterande att markavvattningsföretaget innebär ett minskat växtnäringssläckage utan att våtmarker tas i anspråk eller att minska den biologiska mångfalden.

Den 17 juli 1998 meddelar miljödepartementet att man beslutat upphäva länsstyrelsens beslut att medge dispens från naturvårdsförordningen från den 28 maj 1996. Departementet återlämnar ärendet till länsstyrelsen för erforderlig handläggning. Man skriver vidare

att de delar naturvårdsverkets och fiskeriverkets bedömning att den befintliga miljökonsekvensbeskrivningen är otillräcklig för att kunna bedöma tillåtligheten av invallningsföretaget.

I miljödepartementets beslutstext återfinns vi fragment från den intensiva skriftväxlingen i ärendet. Framförallt kan förrättningsmannen Folke Franssons, advokat Anders Antonssons, fiskeriverkets och naturvårdsverkets formuleringar återfinnas. Av den tidvis hätska debatten, med ifrågasättanden av ärligheten i motiv och kompetens, syns inga spår i beslutstexten. Det framgår inte vilken tilltro regeringen satt till t ex Knut Konradsson respektive Laban Lennartsson, Linus Larsson respektive Markus Månsson och Pontus Persson. Om andra klagande än naturvårdsverket, som Föreningen Åbygdens Framtid, Åby sportfiskeklubb, Ornitologiska föreningen sägs endast att de inte visat att de har rätt att överklaga. Om miljödepartementet trots det tagit intryck av dessa föreningars resonemang eller intensiteten i deras uppvaktning, vet vi ingenting om. Beslutet undertecknades av jordbruksminister Annika Åhnberg, som alltså inte var departementschef för det ansvariga departementet. Detta har av de berörda aktörerna tolkats som en markering att jordbrukets intressen inte skulle se sig förbigångna*. Om det kan man väl säga att i den mån det var ett försiktighetsmått, så har det haft föga effekt. Jordbrukarna känner sig förbigångna.

Därmed var den långa handläggningen av ärendet hos regeringen avslutad. Länsstyrelsen i Länet hade att upprätta en specifikation för hur den befintliga MKBn skulle kompletteras. Som ansvarig tjänsteman för detta tillsattes Sixten Sunesson, som vi känner igen som en av författarna till den ursprungliga MKBn. Denna ärendetillsättning väckte visst uppseende bland de berörda. Markägarna har ju försvarat den befintliga MKBn, men kritiserat det förord som MKB-utredarna, bland dem Sunesson, skrivit. Länsstyrelsen upprättade kriterier för kompletteringen, vilka skickades på remiss till flera organisationer, bland dem naturvårdsverket. Naturvårdsverket dröjde med sitt remissvar och inkom med detta först efter påminnelser och kontakt med generaldirektören. Efter påminnelser svarar de att de inte har något att erinra mot länsstyrelsens förslag. Såväl markägare som länsstyrelsens tjänstemän har uttryckt frustration över att den myndighet som överklagade det tidigare beslutet inte givit ärendet högre prioritet.

Den 23 juni 1999 är länsstyrelsen färdig med *Kravspecifikation gällande komplettering av MKB för markavvattning inom Åbyslätten*. Markägarna och förrättningsmannen hade redan i sin remiss uttryckt att kravspecifikationen hade alltför hög ambitionsnivå, och denna kritik kvarstod. Sven Sigurdsson, som handlagt ärendet, instämmer i att ambitionsnivån är hög, men anser det motiverat. Han säger också att det inte är självklart att det med nuvarande kunskapsläge är möjligt att göra en MKB som uppfyller kravspecifikationen. Markägarnas kritik är att vissa krav förutsätter grundforskning om t ex fiskarterna asp, abborre och havsöring, något som man menar är orimligt för ett ingrepp av markavvattningsföretagets omfattning.

Här slutar jag min noggranna genomgång av händelser i markavvattningsärendet. Men ärendet är inte avslutat, och jag har följt vad som skett i stora drag.

* En annan tolkning än de berörda aktörernas kunde vara, att Åhnberg under semesterperioden svarade för flera departement.

Efter att kravspecifikationen förelåg hade förrättningsmannen och markägarna ett möte med länsstyrelsen för att få kravspecifikationen konkretiserad. Detta möte uppges ha varit konstruktivt. Efter detta har förrättningsmannen anlitat Högskolan i Residensstad som konsult för att genomföra kompletterande studier och sammanställa en MKB. Under arbetet har några samrådsmöten hållits i Åby och Mellanby.

I regeringens budgetproposition inför 2002 föreslås att statsanslagen för markavvattningsföretag i Ån dras in. Vem som tog initiativ till detta förslag vet jag inte. Förrättningsmannen vet inte heller, men förmodar att det kommer från tjänstemannivån i miljödepartementet och eventuellt från tjänstemän på naturvårdsverket.

Markägarna tar redan under hösten kontakt med riksdagsledamöter för att förhindra att förslaget om indragna medel verkligen genomförs. De lyckas också få flera riksdagmän intresserade.

Den 9 mars 2002 har Lokaltidningen följande notis:

Riksdagsmannen är kristdemokraten och miljö- och jordbruksutskottets ordförande /Namn/. /Namn/ besökte nyligen Ån och gjorde bort sig rejält i samband med ett framträdande i TV, anser Håkansson. Utskällningen förekommer i ett tjänstebrev som Håkansson skrev till /Namn/ med anledning av TV-inslaget och strax innan hon gick i pension. /Namn/ anklagas bland annat för att vara djupt okunnig på det egna politiska ansvarsområdet. Hans framträdande i TV betecknas av Helena Håkansson som ett av de värsta politiska lågvattenmärken hon kan påminna sig.

Inslaget i de regionala TV-nyheterna handlade om Åns översvämningar och vem som har ansvaret för dessa.

Markägarna har länge försökt förhindra översvämningarna, men ingreppen är komplicerade i den känsliga vattenfåran och kolliderar med starka miljöhänsyn. Markägarna hänvisar till ett gammalt riksdagsbeslut från 1979 om stärkt invallningsskydd för Ån.

En av markägarna, Markus Månsson på Åby gård, har i vinter lett en kampanj mot länsstyrelsen för påstådda försyndelser kring Ån. Enligt Månssons uppfattning bär länsstyrelsen som tillsynsmyndighet skulden för både översvämningar och miljökatastrofer.

På den linjen gick också /Namn/ när han intervjuades i TV. I kategoriska ordalag fördömde han länsstyrelsen som påstods ha satt sig över det gamla riksdagsbeslutet, segdragit prövningarna och struntat i markägarnas intressen.

Håkansson skriver så här i sitt brev till /Namn/: *Under min tid som statlig ämbetsman, vid det här laget tolv år, har jag upplevt få sådana lågvattenmärken vad gäller uppträdande från den riksdag och den statsmakt vi ute i verksamheten tjänar, ambitiöst och troget, som Ditt framträdande i Landskapsnytt häromkvällen.*

Trots att flera riksdagsledamöter intresserats för frågan beslutade riksdagen i enlighet med budgetpropositionen, dvs att dra in statsanslagen för markavvattning i Ån. I detta läge är den kompletterande miljökonsekvensbeskrivningen inte slutförd. Förrättningsmannen disponerar 300 000 SEK för att kunna slutföra redan upphandlade uppdrag. Dock bedömer han att det, för att slutföra MKB-arbetet och verkligen få ut ett sammanfattande dokument, krävs 900 000 SEK.

Under våren 2002 samlar sig omkring 30 markägare mera uppströms, som också varit involverade i en markavvattningsförrättning, omkring ett förslag om att inte gå vidare med förrättningar, då man anser att det skadar den biologiska mångfalden. Istället föreslår man att det inrättas en fond för ersättning av översvänningsdrabbade markägare. Detta förslag gillas av naturskyddsföreningar och ornitologer.

Den 1 juli 2002 tillträder en ny landshövding i länet. Markägarna kontaktar honom och berättar om sin syn på ärendet och han får uppfattningen att något bör göras, även om statsanslag saknas. Landshövdingen tillsätter en arbetsgrupp som leds av länsrådet och som har till uppdrag att undersöka om och hur ärendet skall drivas vidare.

I lokaltidningen skriver man den 24 augusti *Ornitolog vill ha ådebatt*. Det är en medlem i den lokala ornitologiska föreningen, tillika aktiv vänterpartist som blivit intervjuad, och som vill ta upp de politiska partiernas inställning i markavvattningsfrågorna till diskussion inför valet. Det är kristdemokraternas och centerpartiets inställning som han kritiserar, och menar att det är *tunga lantbruksintressen som är beredda att offra småskalighetens intressen*.

Andra händelser i konflikternas spår

Under de senare åren, då ärendet om invallning av Åbyslätten varit i olika intensiva faser, har det även inträffat andra händelser med anknytning till konflikten. Dessa rör underhåll av äldre markavvattningsföretag, fiskbiotopvårdande åtgärder, innehav av och skötsel av kraftverk samt framväxten av ett nytt forum för hantering av frågor som rör Ån, Åprojektet. Jag skall i korthet beröra dessa händelser här.

Fiskbiotopvård

Åby sportfiskeklubb anlade 1992 stenrevlar och bakvatten i Bifurkationen, i syfte att förbättra biotopen för lax och öring, med ekonomiskt bistånd från fiskeriverket och med tillstånd från länsstyrelsen. Markägarna ansåg att biotopanläggningen var otillåten, då den ändrade vattenföringen i ån, höjde vattenståndet uppströms och därmed även ökade risken för översvämning. De anmälde både länsstyrelsen, som gett tillstånd för ingreppet, och sportfiskeklubben för vattendomstolen. Domstolen beslutade 1998 att anläggningen var otillåten. Länsstyrelsen erbjöd förlikning, som dock avvisades av en del av markägarna. Stenarna plockades upp ur ån 1998 efter domstolsbeslutet, men markägarna driver frågan om skadestånd vidare.

Rensning

På Åbyslätten genomfördes ett markavvattningsföretag 1888-89. Markägarna avser 1997 att underhålla detta genom bortgrävning av sediment ned till de nivåer som var aktuella i förrättningen. Länsstyrelsen förelägger dem då att vidta vissa åtgärder för att undvika erosion. I en annan del av ån, där markägarna ville underhållsrensa, förbjöd länsstyrelsen åtgärd. Markägarna överklagade. 1999 ändrades länsstyrelsens beslut så att markägarna fick rätt att rensa. Det har även varit diskussioner om rättigheten för markägare med legaliserad invallning att underhålla vallarna. Markägarna befanns ha rätt att underhålla.

Innehav och skötsel av kraftverk

En av de lantbrukare som ansöker om att få göra invallning är Mikael Matsson. Han är också ägare till några kraftverk. Ett av dessa har ofta varit föremål för diskussioner med både myndigheter och andra personer. Bland annat har fiskeriverket, länsstyrelsen och den aktuella kommunen försökt använda kommunal förköpsrätt för att köpa ut nuvarande ägare till kraftverket, dock utan att lyckas. Detta har i och för sig ingenting med frågan om invallning eller inte att göra, annat än det intressanta faktum att det är samma personer som är inblandade i diskussionerna på alla sidor i båda konflikterna.

Restaurering av Vassjön

Under sommaren 2000 utför länsstyrelsen och ornitologiska föreningen restaureringsåtgärder vid Vassjön, som genomflytes av Ån. På vårvintrarna 2001 och 2002 transporterades mycket material, vass och dy, från restaureringen, nedför Ån och skapade en del problem för nedströms liggande kraftverk. En av markägarna, Markus Månsson, anmäler i samband med detta den nyutträdde chefen för miljöenheten, Styrbjörn Svensson, för miljöbrott, i egenskap av ansvarig för restaureringen.

Åprojektet

Tjänstemän på naturvårdsverket, fiskeriverket och länsstyrelsen tog 1994 initiativ till ett projekt med syfte att i samverkan mellan olika aktörer utveckla kunskap om Ån och åstadskomma en bättre hantering. Projektet utvecklas efter hand och involverar så småningom avrinningsområdets alla kommuner och flera intresseorganisationer, bland dem sportfiskare och LRF. Arbetet bedrivs av en styrelse och en anställd projektledare samt genom ett antal arbetsgrupper, t ex fisk och fiske, jord- och skogsbruk, natur- och kulturvård, vattenhushållning. Projektet har inte uttalat behandlat frågorna om markavvattning, men ämnet har diskuterats vid några tillfällen i projektets styrelse. 1997-2000 har projektet finansierats av EUs strukturfonder och under dessa år haft en budget på omkring 15 miljoner kronor. Av de personer som är och har varit aktiva i Åprojektet har också flera varit aktiva på olika sidor i konflikterna om markavvattning. T ex har Martin Martinsson, som är markägare och berörd av markavvattningen på Åbyslätten och som var markägarnas företrädare vid markavvattningen på Småstadsslätten, under ett år varit ordförande för Åprojektet. Andra som varit aktiva i både markavvattningsärendet och Åprojektet är Styrbjörn Svensson, företrädare för länsstyrelsen i Åprojektets styrelse, Laban Lennartsson, fiskeriverket, en av initiativtagarna till Åprojektet och deltagare i fisk och fiskegruppen, Örjan Östman, som bedriver kommersiellt sportfiske och som är sammankallande för arbetsgruppen om fisk och fiske samt Osten Öman som gjort inlägg för Åby sportfiskeklubbs räkning och som ingått i fisk och fiskegruppen i Åprojektet.

De möten som hålls inom Åprojektet är:

- *Styrelsemöten* vid vilka styrelsen och de sammankallande för arbetsgrupperna samt projektledaren möts. I styrelsen är avrinningsområdets kommuner företrädade av kommunalråd och de två länsstyrelserna av tjänstemän på miljöenheterna. Vidare är vattenvårdsförbundet, vattenägarna, LRF, länens hembygdsföreningar, sportfiskeklubbar, naturskyddsföreningen och orni-

tologiska föreningar representerade. Ordförandeskapet växlar varje år mellan kommunalråden enligt ett uppgjort schema.

- *Arbetsgrupper* för olika teman, som Fisk och fiske, Jord- och skogsbruk, Dagvatten, Natur- och kulturvård. Arbetsgrupperna är permanenta och sammanträder regelbundet. Grupperna har ca 10 medlemmar vardera. Det är inte ovanligt att en medlem i en arbetsgrupp också är styrelseledamot, representerande något intresse, som t ex Östen Öman, som representerar vattenvårdsförbundet i styrelsen och är sammankallande för fisk- och fiskegruppen, eller Norton Nilsson, som representerar naturskyddsföreningen i styrelsen och är medlem i Natur- och kulturvårdsgruppen.
- *Möten* mellan två eller flera arbetsgrupper som har specifika gemensamma frågor. Så har det t ex förekommit några möten mellan medlemmar i Näringslivs- och turismgruppen och natur- och kulturgruppen, i syfte att undvika störningar för fåglar vid utökade av kanotleder i ån.

De möten som hålls följer ordinarie sammanträdesteknik och styrs av en dagordning, och en ordförande som fördelar ordet. Kommunerna turas om att vara värdar för styrelsemötena och dessa hålls vanligen i kommunfullmäktiges sammanträdesrum. Vid de möten som jag observerat har ingen uppseendeväckande interaktion utspelat sig. Vid ett tillfälle då jag var närvarande tog Martin Martinsson, kommunalråd och markägare, som då var ordförande, upp markavvattningsärendet som en övrig fråga. I intervjuerna har andra aktörer berättat att han även tidigare tagit upp markavvattningen till diskussion i styrelsen, också då som en övrig fråga. Den gången uppstod en livlig diskussion enligt sagesmannen, och man beslutade att den frågan måste tas upp i förväg på dagordningen om den skall diskuteras. Vid det möte där jag själv var närvarande tog Martinsson upp frågan genom att vända sig till Styrbjörn Svensson och be honom rapportera hur ärendehantering på länsstyrelsen fortskred. Detta var i den fas då miljödepartementet återförvisat ärendet till länsstyrelsen, som formulerat en kravspecifikation för hur MKBn skulle kompletteras. Denna var nu ute på remiss. Styrbjörn Svensson redogjorde för detta. Martinsson svarar:

MM Jaha. Det tar ytterligare några månader förmodligen innan man kan se vad det är som krävs av markägarna för att få göra det som riksdagen beslutade om för ja tjugo år sedan.

SS Om du syftar på länsstyrelsens krav på MKB – innehåll så kommer det inte att dröja några månader. Det skulle kunna ha kommit nu om inte naturvårdsverket hade väntat med sitt svar. Men vi är beredda att svara omedelbart på vad MKBn skall innehålla. Sen är det sökandens sak att jobba fram den här MKBn och det vet inte jag hur lång tid det kan ta. Det kan nog ta rätt så lång tid.

MM Ja det beror på vad ni har ställt för krav

SS Ja det gör det ju naturligtvis.

MM Och det är ju anmärkningsvärt att naturvårdsverket inte har gett ett remiss svar. Och det har jag förstått att det tycker ni också eftersom ni har skrivit....

SS Det är besvärande ja.

MM ...till general direktören. Ja. Ytterligare några övriga frågor?

Förutom Styrbjörn Svensson och Martin Martinsson yttrar sig ingen mer i denna fråga. Jag vet inte om det framgår i transkriptet (jag har svårt att bortse ifrån att jag var närvarande och fortfarande har de uttalade replikerna *i öronen*) men stämningen vid mötet blir tryckt. Strax efteråt lättas den upp av att vice ordföranden tackar för uppvaktningen på sin femtioårsdag, men under det återgivna replikskiftet är stämningen ladda.

Markavvattningsärendet nämns också av Martinsson då han inleder det årsmöte då han avgår som ordförande. Han talar då om framsteg i vattenhanteringen, bl a att det framkommit att länsstyrelsen och markägarna är överens om att markavvattningsärendet inte är en fråga om *om*, utan en fråga om *hur* åtgärder skulle vidtas. Detta påstående har efteråt dementerats av Styrbjörn Svensson, någon sådan samsyn kände han inte till, och andra aktörer uttryckte förvåning över uttalandet då jag frågade dem. Vid årsmötet blev ingen diskussion och det fanns inte heller något utrymme för det.

Vid ett annat tillfälle hade ordföranden (ej Martin Martinsson) och de sammankallande i arbetsgrupperna ett möte vid vilket man bl a diskuterade hur Åprojektet skulle kunna bidra till att minska låsningarna i markavvattningsärendet. Man enades om att undersöka möjligheterna att ordna ett seminarium vid vilket ärendet och kunskapen om ärendet skulle undersökas och vid vilket både markägare och andra aktörer skulle närvara. För att vinna legitimitet hos markägarna föreslog man Markus Månsson som debattledare. Månsson tillfrågades och han förklarade att han var beredd att ställa upp om syftet med mötet var att åstadkomma markavvattning. En dylik inriktning ville projektet inte ställa upp på. Seminariet genomfördes inte.

Åprojektets fisk- och fiskegrupp har flera delprojekt som syftar till att förbättra förutsättningarna för olika fiskarter i Ån; Röding i en av källsjöarna, lax och havsöring i ån, ål i de övre sjösystemen samt rödlistad fisk på Åbyslätten. Till en av rödlistade fiskens egenheter hör att den inte kan simma uppströms. Har den passerat nedför ett forsparti kommer den inte tillbaka. Rödlistade fiskens nuvarande reproduktionsområden utgörs av Turbinforsens och Kraftströmmen kraftmagasin, belägna nedströms Åby. Hur bra Åbyslätten än kan tänkas vara som biotop för den rödlistade fisken är således en naturlig återetablering på Åbyslätten omöjlig. Fisk- och fiskegruppen önskar dock att en återetablering skall ske och har beslutat att fånga rödlistade fiskar nedströms och flytta dessa till Åbyslätten. Arbetet planerades tillsammans med vattenvårdslaboratoriet och Linus Larsson skulle ombesörja förflyttningen tillsammans med rutinerade fiskare. Då frågan dryftades i Åprojektets styrelse poängterade dåvarande ordföranden tillika markägaren och kommunalrådet Martin Martinsson, att berörda markägare måste tillfrågas innan förflyttningen genomfördes. Och då Larsson frågade Månsson blev svaret nej. Han ville inte ha någon rödlistad fisk på sitt fiskevatten, då han befarade att förekomst av rödlistad fisk skulle försvåra möjligheterna att få markavvattningsprojektet genomfört.

Ett möte, i Åprojektets regi, mellan medlemmar i näringslivs- och turismgruppen och medlemmar i natur- och kulturvårdsgruppen är intressant för den här avhandlingen, även om det inte behandlar markavvattningsärendet. Mötets syfte var att undersöka hur en utvidgning av kanotleden i Ån, med en skriftlig guide och iord-

ningställda rastplatser, skall genomföras utan att förorsaka störningar för fåglar och annan fauna. Kanotister är inte väl sedda av de naturvårdsintresserade vid Ån. Vid ett årsmöte redogjordes för en biotopinventering som gjorts i Ån. De ansvariga för undersökningen poängterade hur betydelsefullt det är för många fiskar med död ved i vattnet. Någon i publiken kommenterade då att en annan fördel med träd i åfåran var att de effektivt hindrade kanotister. Årsmötet skrattade samfällt. En diskussion mellan naturvårdare och kanotister är alltså ett möte mellan två intressegrupper, där åtminstone naturvårdarna har föreställningar om kanotisterna som störande element.

Vid mötet om utvidgad kanotled medverkade en person från miljö- och naturvårdsenheten på länsstyrelsen, två hobbyornitologer, Martin Martinsson, kommunalråd, ordförande i Åprojektet och medlem i näringslivs- och turismgruppen, Åprojektets projektledare samt en aktiv, lokal kanotist, som avlönats av projektet för att rekognosera framkomlighet mm. Mötet förs i lugna ordalag. I fokus är en karta som man har utbredd på bordet. Samtalet förs vidare genom att man flyttar uppmärksamheten från en plats eller sträcka på kartan till en annan. Kartan förefaller vara ett effektivt medel för att hålla gruppens uppmärksamhet arbetsinriktad. Då man, som jag, lyssnat på mötet några gånger, slås man av att samtalet följer en snarlik procedur för varje punkt på kartan som man tittar på. Kanotisten pekar på en sträcka på kartan och säger något om förutsättningarna för denna. Detta kommenteras av de övriga. Hobbyornitologerna kommenterar så riskerna för fågellivet. Dessa är, enligt ornitologerna, påtagliga för alla diskuterade sträckor. Projektledaren, Martin Martinsson och tjänstemannen från länsstyrelsen försöker föreslå restriktioner, t ex begränsning till okänslig årstid, eller rekommendationer till kanotisterna att färdas i små sällskap längs sträckan. Dessa förslag kommenteras av ornitologerna, vilka har svårt att hitta någon tid under kanotsäsongen, då kanotister inte är störande i området.

Efterhand blir projektledaren och Martinsson otåliga över invändningarna. Projektledaren säger vid några tillfällen något i stil med: *Men då blir det ingen kanotled eller Om vi skall ha en kanotled så måste det vara möjligt att paddla annat än i november!* Dessa meningsutbyten avslutas flera gånger med att tjänstemannen från länsstyrelsen säger, *Ja, ja, vi får titta närmare på detta vid fältrekognoseringen* eller *Det ser vi när vi kommer ut*, varefter man flyttar sin uppmärksamhet till en annan del av kartan och proceduren, i många fall, upprepar sig. Jag vet inte hur fältrekognoseringen går till men det är väl troligt att det inte är hela gruppen som träffas då. Vid mötet gör man en värdefull inventering av kunskap och intressen, men det framstår också som om man skjuter upp besluten till ett tillfälle då det kan vara enklare att komma överens.

Handling och scen

I detta kapitel har vi kunnat följa händelseutvecklingen i markavvattningsärendet, hur handlingar har möts av ett svar, som i sin tur har möts av ett svar och så vidare i en lång kedja. Vi ser hur den ena handlingen skapar förutsättningar för nästa, och hur scenen för en handling skapats och omskapats genom tidigare handlande. I nästa kapitel: Naturresurshantering som socialt samspel, skall jag resonera om och tolka innebörden i de handlingar som beskrivits här.

Kapitel 4 – Naturresurshantering som socialt samspel: Tolkning, teori och reflektion

I detta kapitel skall jag undersöka och diskutera den sociala interaktionens former och drivkrafter i markavvattningsärendet. Två karaktärer av samspel: **konflikt** och **samverkan** har redan klargjorts i kapitel 1. Här skall vi närmare utforska dessa karaktärer, deras innebörd, uppkomst och relation, samt deras betydelse för vår förståelse av naturresurshantering. Jag kommer att ta hjälp av socialpsykologiska teorier och synsätt för att utveckla och belysa tolkningar av den sociala interaktionen i markavvattningsärendet.

För att synliggöra vad vi behöver teorier om, kan vi modellera om vårt autentiska exempel på en naturresurshanteringssituation till en schematisk modell. Vi tänker oss två personer, A och B, som båda använder (dvs påverkar) en resurs R. A:s användning påverkar B:s på så sätt att B uppfattar att hennes möjligheter att använda vattendraget försämras. Att B uppfattar att hon lider skada av A:s verksamhet är det första ledet i en social process, som kan få karaktären av samverkan eller konflikt. Med social avses här mellanmännisklig uppmärksamhet: när en människa tar notis om andra människor och deras handlande. B:s uppmärksamhet är alltså inte endast riktad mot de förändringar som hon kan iaktta hos resursen. Hon gör sig också föreställningar om och är uppmärksam på den människa som hon antar förorsakat förändringen, dvs A. Hur resursen skall komma att hanteras är beroende av denna sociala process.

B kontakter A och någon form av samtal inleds i vilket de försöker komma fram till ett sätt att hantera R på. I detta samtal står vi inför flera tänkbara alternativa händelseutvecklingar, beroende på ett stort antal faktorer och dynamiken mellan dem. A och B får kanske förtroende för varandra och utvecklar tillsammans en strategi för att båda kunna använda R på ett hållbart sätt. Vi bör fråga oss vad det egentligen är som sker om detta alternativ inträffar. Eller också kan samtalet vara inledningen till en hel rad av handlingar varigenom A och B söker hindra att de tillfogas ytterligare skada som följd av den andres agerande. Även inför detta skeende bör vi fråga oss vad det egentligen är som försiggår. Ännu ett alternativ är att antingen A eller B omedelbart lyckas undanröja den andre. Olika blandformer mellan dessa alternativ kan naturligtvis också uppstå. I det autentiska fall som undersöks i avhandlingen har A och B inlett en långvarig interaktion genom vilken de försöker visa för en beslutsfattare C att vederbörande bör besluta i enlighet med deras förslag. I materialet kan man iaktta hur människor uttrycker olika inställningar till varandra. Jag menar att dessa uttryck kan förstås både som oreflekterade och strategiskt övervägda gester. För att möjliggöra ett resonemang om detta menar jag att vi behöver teorier om den grundläggande socialiteten, vad det innebär att en människa interagerar socialt, alltså tar notis om, tolkar och svarar en annan människas handlingar och gester. Detta kommer att diskuteras med hjälp av Johan Asplunds begrepp *social responsivitet* och *asocial responslöshet*, samt det mer generella interaktionistiska synsättet på identitet, normer och relationer. Vi behöver också teorier om strategiskt handlande och maktutövning. Detta kommer att diskuteras med hjälp av Habermas och Fou-

caults respektive synsätt på makt. I ett material av det slag som redovisats framträder de språkliga uttrycken som betydelsefulla för skeendet. Därför skall också ett avsnitt ägnas åt några retoriska begrepp och hur dessa kan användas för att förstå det sociala samspelet vid hanteringen av markavvattningsärendet. Genom hela kapitlet finns också avhandlingens grundläggande fråga om tillitsförändringar och hur dessa kan kopplas samman med interaktionen.

Grundbulten i socialt samspel: Människans svarsbenägenhet

I skildringen av handlingar i markavvattningsärendet i kapitel 3 ligger det nära till hands att se skeendet som en kedja av svar: En aktör upplever sig ha problem med översvämningar och ansöker om att få dessa problem hanterade. En förrättningsman tillsätts och föreslår en lösning. Andra aktörer uppfattar dessa förslag som problematiska och överklagar besluten om att genomföra dem. Den förste aktören svarar med att kritisera argumenten för klagan och blir då själv kritiserad osv. På detaljnivån kan vi se hur t ex Markus Månsson, Linus Larsson och Laban Lennartsson samspejar med varandra i diskussionen om huruvida fiskbeståndet minskat som en följd av den invallning som gjordes i slutet av åttiotalet: Linus Larsson skriver sin rapport, Markus Månsson kritiserar den, Linus Larsson bemöter kritiken, Markus Månsson upprepar och skärper kritiken, Laban Lennartsson svarar i Linus Larssons ställe och Markus Månsson ber en statistikprofessor svara i sitt ställe. Men denna diskussion är inte endast argument för eller emot ett visst synsätt i en statistisk frågeställning. Under samspelets gång utvecklar aktörerna alltmer negativa attityder till varandra och låter dessa framträda i t ex kommentarer om varandras kompetens. Jag kommer att återvända till dessa episoder längre fram i detta kapitel. Men innan jag kan gå vidare med tolkningar av interaktionen i markavvattningsärendet vill jag diskutera svarsbenägenhet och möjlighet till spontana och reflekterade svar.

Det är detta jag menar med samspel: handlingar avlöser varandra som *fråga – svar, initiativ – respons*. Grunden för ett dylikt växelspel är människans svarsbenägenhet, hennes responsivitet, benägenheten att ta notis om, tolka och svara på andra människors handlande.

Asplund (1987 a, sid 11) skriver:

Tänk er två personer, vilka är inbegripna i någon form av samvaro eller samspel eller samfärdsel. Vad den ena personen gör är ett gensvar på vad den andra personen nyss har gjort. Detta gensvar föranleder i sin tur ett gensvar från den andra personens sida, etc. Det är detta växelspel som jag vill beteckna som social responsivitet.

Asplund fortsätter:

Två (eller flera) personer är socialt responsiva, när de inom ramen för en pågående process eller beteendesekvens tar notis om varandra och den ena partens beteende är ett äkta gensvar på den andra partens beteende – och vice versa i ett fortgående växelspel. (Asplund 1987 b, sid 10).

Den sociala responsiviteten är kanske lättast att känna igen i det för deltagarna fängslande, vardagliga samtalen. Denna typ av samtal finns för sin egen skull, utan

yttre mål eller strategier. Deltagarna pratar oplanerat och spontant, ibland i mun på varandra och kan föregripa den andre och fylla i vad hon skulle säga. Men, om jag förstår Asplund rätt, avser social responsivitet något mer grundläggande än samtalet och föregår den symboliskt baserade kommunikationen. Människans svarsbenägenhet är en förutsättning för uppkomsten av symboliskt baserad kommunikation, men det är inte samma sak. Social responsivitet kan vara det utbyte som sker mellan en omkörande bilist och den omkörde, det kan vara ögonkast mellan resenärer på en buss, utbytet mellan pappan och hans nyfödda barn, eller två människor som inte kan sluta skrika åt varandra.

Två vänner eller grannar hälsar på varandra (Asplund 1987 b): Den ene tar notis om den andre och ropar en hälsningsfras. Den andre svarar med en motsvarande fras. Så nickar de och går åt var sitt håll. Dessa hälsningsfraser är invanda och välbekanta. Men de är inte mekaniska. Det är avgörande för vännernas relation att de hälsar på varandra. Den enes sätt att hälsa influerar den andres hälsande. Om den ene underlåter att hälsa kommer den andre att känna sig förorättad eller åtminstone förvånad: Vad var det med henne nu då? Upptäckt av oavsiktligt utebliven hälsningsceremoni föranleder olika reparationshandlingar:

Jag ropar efter den andre, vinkar energiskt åt honom och försäkrar att jag nyss inte såg honom. Den andre nickar och ler (ibid, sid 12).

Om hälsningarna kommer mekaniskt, utan betydelse för varandra, utan att det spelar någon roll om den ena uteblir, då har situationen upphört att vara socialt responsiv. I mitt material, som främst består av skriftlig interaktion, låter sig inte den renodlade sociala responsiviteten studeras direkt, som vore möjligt för den som själv deltog i skeendet. Däremot kan man diskutera om spår av social responsivitet i det skriftliga materialet och i berättelser från skeendet.

Motsatsen till social responsivitet kallar Asplund för asocial responslöshet. Att inte ta notis om, att inte svara på andras gester. Att vara asocialt responslös är att lägga band på sig inför andras gester. Den extrema asocialiteten är då andra människors handlande saknar betydelse för oss och alltså inte framkallar något svar. Som renodlat tillstånd betraktas asocial responslöshet som patologiskt och benämns t ex autism. För övrigt betraktas även social responsivitet, som renodlat tillstånd, som patologiskt och benämns då t ex AD/HD. Den extremt socialt responsive svarar på allt utan urskiljning. Asplund skriver om den oinskränkta sociala responsiviteten:

Vi får tänka oss en försöksperson som uppmärksammar allt i den ifrågavarande situationen – försöksledarens slips, utsikten genom försöksrummets fönster, stolen som försökspersonen sitter på, etc. Vi får vidare tänka oss att denna allomfattande uppmärksamhet hela tiden vandrar från det ena till det andra. Eftersom allting i situationen framstår som lika intressant, blir försökspersonen oavslutligt distraherad. Vi är benägna att betrakta en dylik försöksperson som ett 'barn' eller kanske som en 'vilde' (Asplund 1987 a, sid 241).

Att bli betraktad som en *normal*, socialiserad människa, innebär att man avväger responsivitet mot responslöshet på ungefär samma sätt som andra människor i det aktuella samhället, och att man kan skilja ut betydelsebärande, symboliska stimuli från

andra. Den asociala responslösheten ingår i den socialiserade människans repertoar. Att avstå från att hälsa på någon betraktas inte som patologiskt, bara otrevligt. Det avancerade sociala livet är fullt av situationer där man väntas iakttä asocial responslöshet snarare än social responsivitet. I dessa situationer råder det någon typ av uttalad eller (oftast) outtalad överenskommelse om den sociala responsivitetens gränser.

Den asociala responslösheten kan också uppträda oväntat, där den ena aktören hade väntat sig ett svar, som uteblev. Ännu ett uttryck för asocial responslöshet är vad Asplund (1987 b) kallar för asocial pratsamhet, dvs prat då den talande inte tar notis om de responser som hennes prat ger upphov till och ytterst inte tar notis om den som lyssnar på hennes prat. Asplund diskuterar asocial pratsamhet som om det är en egenskap hos den asocialt pratsamme. Det kan kanske förekomma. Men jag vill också uppmärksamma hur asocial pratsamhet kan uppträda som följd av de sceniska förutsättningarna i en situation. Det enklaste exemplet är föreläsningen, i vilken såväl normer som materiell struktur påbjuder asocial pratsamhet. Föreläsaren skall, i den mest renodlade formen, tala utan att ta notis om merparten av de reaktioner som väcks: Den unge mannen på första raden som ideligen somnar, de båda unga kvinnorna på sista raden som skriver meddelanden i varandras händer, den medelålders mannen i mitten som himlar med ögonen, och alla de andra, vilka ömsom nickar bekräftande, kväver gäspningar eller antecknar (till synes) i sina block.

Naturreсурshanteringssystemet innehåller också situationer i vilka asocial pratsamhet är påbjuden, t ex identitetskonstruktionen för en expert eller politisk utredare. Så var t ex en seminariedag med Hydrotekniska sällskapet om EUs nya vattendirektiv upplagd så, att miljödepartementets enmansutredare endast var närvarande då hon själv talade om direktivarbetet på regerings- och EU-nivå, men var förhindrad att delta i den diskussion som ingick i dagen. Den frågestund som fanns i anslutning till utredarens föredragning användes uteslutande till att auditoriet ställde frågor till utredaren. Utredaren ställde inga frågor till auditoriet och mötte inga synpunkter. Denna konstruktion av regeringens utredare som en asocialt pratsam person skedde såvitt jag förstår ömsesidigt, intersubjektivt mellan seminarieanordnare, utredaren själv och auditorium.

Till begreppen social responsivitet och asocial responslöshet vill jag föga en annan form av responsivitet: avancerad responsivitet²⁵. Termen avancerad syftar till att särskilja denna interaktionsform från den elementära, sociala responsiviteten. Med avancerad responsivitet avser jag det planerade och reflekterade sociala samspelet, då de spontana gesterna kvävs av asocial responslöshet innan de uttalas och istället

²⁵ Namngivningen av begreppet *Avancerad responsivitet* har visst stöd i Lindberg (1997), som delar upp såväl responsivitet som responslöshet i elementär respektive avancerad. Responslöshet hör ju enligt Asplund till det avancerade sociala livet, men förekommer också elementärt, vilket Lindberg söker utforska. Om jag förstår Lindberg rätt, förekommer elementär responslöshet vid gränsen till ett responsorium, då människan är fullständigt upptagen av den sociala responsiviteten inom responsoriet och därför är asocialt responslös mot gester från personer som inte ingår i detta. Ett annat möjligt ord för avancerad responsivitet vore reflexiv responsivitet.

ger plats för planerade, eventuellt strategiska gester. Jag återkommer till den avancerade responsiviteten senare i framställningen.

Både Martin Bubers synsätt på **Jag – Du** och **Jag – Det** relationen och Sigmund Baumans särskiljande av socialitet och socialisation, har en viss likhet med Asplunds *social responsivitet* och *asocial responslöshet*. Asplund själv hänvisar till att inspirationskällan är GH Mead. Buber (1995, sid 29) skriver:

Vi måste göra åtskillnad mellan två olika slag av människotillvaro. Det ena slaget kan betecknas som att leva utifrån sitt väsen, att låta sitt liv bestämmas av vad man är. Det andra består i att leva utifrån bilden, att låta sitt liv bestämmas av hurudan man vill göra intryck av att vara.

Bauman (2001, sid 149f) kontrasterar begreppen socialitet och socialisation med varandra. Det rör sig enligt Bauman om processer snarare än tillstånd. Skillnaden mellan de två processerna är skillnaden mellan spontanitet och styrning. Socialitet motsvarar alltså det Asplundska social responsivitet, och socialisation motsvarar då min term avancerad responsivitet (alltså interaktion med inslag av asocial responslöshet).

Jag tror att det utifrån det ovan sagda går att känna igen en situation präglad av social responsivitet. Men det återstår en del att diskutera om den sociala responsiviteten som sådan. Följande aspekter skall jag diskutera:

- Perspektivtagande
- Äkthet i gensvar
- Social responsivitet och rationalitet
- Elementärt
- Karaktär hos situation eller person?
- Ej skalan ond – god
- Gränsen mellan svar – icke svar?
- Responsorium
- Jag och mig – spontanitet och reflektion
- Avancerad responsivitet

I detta avsnitt kommer jag också att ta upp en del problem som uppstår med Asplunds begrepp.

Perspektivtagande²⁶

Följande citat tydliggör en av huvudidéerna i Asplunds begrepp social responsivitet:

Draken red på vinden. Det rasslade i det bruna hyllpapperet. Jag sprang där nere över stubbåkern och befann mig samtidigt högt däruppe. Kände jag lust? Förvisso. En oav-

²⁶ Det jag kallar perspektivtagande här benämns ibland rolltagande eller attitydtagande. Rolltagande (Roletaking, taking the role of the other) har inget med teorier om sociala roller att göra, och rolltagande är därför ett olämpligt uttryck. Ibland används attitydtagande, men även attityd är ett begrepp som har andra betydelser och associationer i socialpsykologin.

vislig lust som inte uppstod inne i mig utan kom till mig utifrån, en lust som satt i stubbåkern under fötterna, i linan upp till draken och i rasslet i det bruna hyllpapperet (Asplund, 1987 a, sid 37).

Drakflygning är inte en social aktivitet. Men den liknar social responsivitet i så motto att du svarar på draken och draken på dig. Du drar i linan, draken stiger eller faller. Vinden drar i draken, du håller emot eller följer med. Asplund skriver att han samtidigt som han var på åkern, var däruppe. I den sociala responsiviteten föreställer sig människan sig själv från den andres perspektiv. När hon möter den andres svar, ser hon innebörden i sin egen handling som utlöste svaret och därmed en bild av sig själv. Den lust Asplund säger sig känna vid drakflygningen utgår från sambandet, relationen eller mötet mellan honom, draken och marken. Dvs människors tänkande och kännande kommer inte inifrån dem utan uppstår i deras utbyte med omvärlden. Den sociala responsiviteten finns mellan människor. Denna idé går tillbaka till det av George Herbert Mead (1934) formulerade roll- eller perspektivtagandet. Om Mead har Asplund (1979, sid 230) skrivit:

Undertecknad har skrivit åtskilliga artiklar om Mead och interaktionismen, men de är allesammans bristfälliga, och jag vill inte här hänvisa till dem. Ej heller skall jag i detta sammanhang försöka göra en träffande karakteristik av Mead och interaktionismen, som jag tidigare flera gånger misslyckats med. Några synpunkter vill jag dock framföra. Att människan är interaktion kan betraktas som Meads socialpsykologiska huvudtes. Detta kan beläggas med citat från snart sagt varje sida i *Mind, Self and Society*. Jag väljer att istället citera en aforism, som Mead formulerade i ett annat sammanhang: We must be others if we are to be ourselves.

Det kan vara svårt att föreställa sig vad det innebär att social responsivitet finns mellan människor. Asplund (1987 a, sid 40f) återger en i mitt tycke belysande anekdot hämtad från den danske socialpsykologen Rolf Kuschel. Kuschel gjorde fältstudier på ön Bellona i Stilla Havet. En dag när han kommer till sin hydda upptäcker han att någon tagit hans kniv, sax och machete. *Några kvinnor kommer in. De snyftar och jämrar sig. Kuschel faller själv i gråt. Han går ut igen. Nu möter han en klunga manliga bybor. Också de snyftar och jämrar sig. Kuschel faller på nytt i gråt.* Varför gråter Kuschel, då han inte känner orsaken till bybornas sorg? Av medlidande. Han deltar i bybornas sorg. Men historien är mer komplicerad än så. Anledningen till bybornas sorg är att de då Kuschel var borta har hört på radio att den danske kungen nyligen dött. De antog då att Kuschel skulle komma att känna sorg och deltog i hans förväntade sorg redan innan han gett uttryck för den. Undanröjandet av Kuschels egg-verktyg avsåg att hindra honom från att begå självmord. Det tog tid för Kuschel att klargöra att den danske kungens död inte framkallade sorg av det slag som byborna väntade sig. Sorgen var varken Kuschels eller bybornas, utan delad mellan dem. Någon konkret orsak till sorgen fanns inte. Den var orsakad av ett missförstånd och Kuschels och bybornas sociala responsivitet, dvs deras tendens att ta den andres perspektiv. Då byborna hörde om kungens död, föreställde de hur Kuschel skulle komma att känna sig, dvs de tog Kuschels perspektiv, och blev då dels sorgsna, och dels oroliga för hur Kuschel skall hantera sin sorg. När så Kuschel återvänder finner han att byborna är sorgsna och blir själv sorgsen, eftersom han tar deras perspektiv. Känslan av sorg kommer i detta fall inte inifrån människan, som man ofta föreställer sig (vardags-

språkets uttryck: känsloutbrott, att hålla inne sina känslor) utan uppstår genom perspektivtagandet.

Asplund (1987 a sid 131f) ger ytterligare ett belysande exempel på vad det innebär att den sociala responsiviteten finns mellan människor, dvs att den ena handlingen är beroende av tidigare handlingar och påverkar kommande handlingar i en social situation. Harold Garfinkel grundade den socialpsykologiska skolan etnometodologi, vars studieobjekt är förgivettagna men uttalade regler i det vardagliga sociala livet. En av de studier han genomförde gick till så här:

Garfinkel instruerade studenter att i vardagliga situationer och konversationer demonstrera tvivel och misstro gentemot motparten. De skulle föreställa sig att motparten handlade utifrån hemliga och tvivelaktiga motiv och de skulle yppa detta för motparten. De skulle utgå ifrån att motparten försökte vilseleda eller bedra dem. Att föreställa sig att motparten var en annan än motparten gav sig ut för att vara blev för många studenter liktydigt med att föreställa sig att motparten var förgrymmad på dem eller rent av hatade dem. Att föreställa sig vara hatad tycks vidare ha lett till att man i verkligheten kände sig hatad och själv i sin tur började hata. En inbillad fientlighet blev verklig.

På motsvarande sätt som i fallet med antropologen på Bellona och studenterna i etnometodologi kan vi se hur förhållningssätt till och förväntningar på en situation sprider sig mellan situationens aktörer, även vid naturresurshandling. Misstänksamhet, förtrolighet, intresse, respekt, stelhet, etc, tenderar att fortplanta sig från klient till handläggare, från handläggare till klient. Inte bara det faktiska bemötandet fortplantas utan också förväntan om ett visst bemötande tenderar att generera just den typen av bemötande. Drivkraften i detta är den sociala responsiviteten.

Gensvarets äkthet

Ovan har jag återgivit en av Asplunds förklaringar av social responsivitet: *den ena partens beteende är ett äkta gensvar på den andra partens beteende*. Hur skall vi förstå *äkta gensvar*? Kan vi utifrån sett skilja det äkta gensvaret från det oäkta? Som jag förstår Asplund, är det äkta gensvaret det oreflekterade svaret, det som faller in, svar som uppstår i känslan av att inte kunna göra något annat. Det oäkta gensvaret är istället det där den första omedelbara impulsen kvävs, varpå följer en reflektion och en planering av ett svar. Det oäkta svaret uppstår ur en situation där man upplever sig stå inför flera olika alternativ till svar. Det säger sig självt att vi inte kan använda vardagsspråkets värdering av äkta och oäkta i detta sammanhang.

Asplund säger å ena sidan att den sociala responsiviteten *alltid är ny* (Asplund 1987 a), alltid är spontan och oregerad. Samtidigt anger han hälsningsceremonier som socialitetens *psalmverser*:

Vi är i regel inte medvetna om vad vi gör när vi utför hälsningsceremonier. Beteendesequenserna sitter 'i ryggmärgen'. Eller borde vi kanske hellre säga att de hör till den omfattande klass av beteenden, vilka vi kan så att säga rabbla upp. (Asplund, 1987 b, sid 12)

Men kan ett beteende som kan *rabblas upp*, betraktas som spontant? Var går gränsen

mellan hälsande som sker omedvetet, enligt en utantilläxa och en maskin? Asplund uppmärksammar själv denna problematik. Han menar dock att

Varje tvivel härom (om en hälsningscermoni är social responsivitet) skingras emellertid, så snart vi ger akt på hälsningsceremonier som av en eller annan anledning störs, avbryts eller uteblir (sid 12).

Asplund menar att upptäckt av oavsiktligt utebliven hälsningscermoni föranleder olika reparationshandlingar. Då hälsningsceremonins genomförande uppenbart är betydelsefull, det spelar roll om den inträffar eller inte, menar Asplund att den också är socialt responsiv.

En kollega berättade att hennes syster i samband med en båtutflykt i en roddbåt rådkade i gräl med sin make. Under detta gräl hoppar hon i vattnet. Jag kan inte annat än betrakta detta som ett äkta gensvar: Hoppas man ned i kallt vatten från en liten båt så har man inte gett sig tid att reflektera över vilka alternativa handlingar som står till buds. Enligt uppgift skall systemet efteråt ha sagt att hon i samma ögonblick som hon kastade sig i vattnet frågade sig själv: *Vad gör jag?* Jag menar att en teori om handling inte måste förutsätta formulerandet av en intention av typen *Jag vill inte vara i båten med en sån knöl* för handlingar av detta slag. Det räcker att betrakta hoppandet i vattnet som ettoreflekterat svar på en social situation, som social responsivitet. Det intressanta då dessaoreflekterade handlingar dyker upp i en konflikt, är att de får konsekvenser för konfliktens fortsatta förlopp, och även för deoreflekterade och väl övervägda, fortsatta handlingar. Min kollegas syster kunde ha tagit sig för att slå sin make i huvudet med en åra. Hon hade då sannolikt (om hon är stark) blivit föremål för polisutredning. Då någon hoppar i kallt vatten brukar de flesta gräl avstanna, åtminstone temporärt. Då man tar till åran finns goda skäl att anta en fortsättning. Trots denna skillnad kan båda situationerna betraktas som karaktäriserade av social responsivitet.

I detta sammanhang kan uttrycken *hon/han är lite obalanserad just nu* eller *hon/han är lite ur balans* förtjäna att nämnas. Vad är det vi inte klarar att balansera då vi benämns på detta sätt? Jag tänker mig att det som avses är svårigheter att balansera våra äkta gensvar. Så har det t ex i intervjuer sagts om en av aktörerna i markavvattningens ärendet, som tidigare betraktats som renodlat strategisk, att han under en tid varit ur *balans* och nästan börjar gråta, då vissa händelser förs på tal.

I många, kanske de flesta, fall kan vi som betraktare inte skilja det äkta gensvaret och det oäkta. Därmed kan vi inte heller, som betraktare, skilja på social responsivitet och responser som föregås av asocial responslöshet. Vi kan anta att skillnaden finns, då vi kan studera skillnaden hos oss själva, men vi kan ofta inte studera den hos andra.

Moira von Wright (2000) beskriver, med utgångspunkt i George Herbert Mead, tre aspekter på handling som är relevanta för vår diskussion:

När vi promenerar ute i skogen i skymningen kanske vi ser något oväntat lura bakom stenbumlingarna som skrämmer oss (emotionell fas), då konstruerar vi ett objekt, en estetisk föreställning: Vad kan det vara? Kanske är det ett troll? En björn? (estetisk fas).

Slutligen förhåller vi oss analytiskt och plockar isär våra föreställningar; det finns inga troll, björnar är i ide och kommer knappast så långt söderut, så vi struntar i det hela. Eller vi kommer fram till att det faktiskt är en skurk och bestämmer oss för att... (intellektuell fas) fullborda handlingen.²⁷

Social responsivitet är, om jag förstår det rätt, handlingar grundade i den emotionella och estetiska fasen, men utan intellektuell reflektion²⁸.

Skillnaden mellan det äkta gensvaret, och det reflekterade framkommer då Asplund (1987 a, sid 42) skriver om den sociala responsiviteten på Bellona (efter Kuschels beskrivningar):

Ordväxlingen kan övergå i vild destruktivitet; en kränkt eller utskämd person kan ge sig till att hugga ned motståndarens kokospalmer eller förstöra andra av hans ägodelar. Raseriet går dock lika ofta ut över egna ägodelar: man hugger ned sina egna bananplantor eller slår sönder sin egen kanot.

I situationer som präglas av reflektion och planering slår man inte sönder sin egen kanot.

Social responsivitet och rationalitet

I flera av sina skrifter kritiserar Johan Asplund (t ex 1987 b, 1992) antaganden om människans ekonomiska rationalitet och den samhällsvetenskapliga skola som kallas Rational choice. Titeln på Asplunds (1987 a) bok *Det sociala livets elementära former* är rent av en parafra på G C Homans bok *Social behavior, its elementary forms*, en bok i vilken ekonomisk rationalitet förespråkas som förklaring till elementära sociala beteenden. Asplund motsätter sig resonemanget och menar att social responsivitet är en drivkraft som föregår eventuell ekonomisk rationalitet. Social responsivitet är spontana svar och inte reflekterade på det sätt som t ex ett antagande om nyttomaximering förutsätter. De är inte heller driftsstyrda så som förutsätts i psykodynamiska teorier. Detta ställningstagande betyder inte att det ses som uteslutet att ekonomisk rationalitet förekommer som drivkraft. Vi kan tänka oss drivkrafter på olika aggregationsnivåer, och ekonomisk rationalitet som en socialiserad drivkraft. Asplund (1992) skriver:

Det som sker oförhoppandes låter sig inte beskrivas inom ramen för det paradigm som heter *Rational Choice*. Vi behöver ett rymligare paradigm, så rymligt att det omfattar både rationella handlingar eller projekt och fatalismer eller opportunistmer.

Thomas Johansson (1999) gör i sin bok *Socialpsykologi – Moderna teorier och per-*

²⁷ Mot Moira von Wrights text kan man invända att även känslor är kognitioner, och i så motto intellektuella. Dock instämmer jag i von Wrights synsätt att man kan skilja på den omedelbara reaktionen och reflektion över den omedelbara reaktionen.

²⁸ Intellektuell fas innebär inte med nödvändighet att det konstruerade trollet överges. Man kan mycket väl handla intellektuellt baserat på en föreställning om ett troll. Det är inte sannolikheten i konstruktionen, utan konstruktionens och känslans förhållande till handlandet, som kännetecknar den avancerade responsiviteten.

spektiv en jämförelse mellan Johan Asplund och Anthony Giddens. Johansson skriver bl a (sid 130):

Man skulle kunna säga att Asplund är intresserad av de irrationella aspekterna av livet. Hans individer reflekterar inte över sina val eller utformar olika livsprojekt. Det gör däremot Giddens individer. De utformar hela tiden sina liv i ljuset av den kunskap som finns tillgänglig i vardagslivet, och detta är en aktiv process. Denna typ av individ är mer kognitivt orienterad. Han eller hon utformar olika livsplaner och diskuterar och reflekterar över sina liv.

Jag menar att det blir fel att se de människor som framträder i Giddens respektive Asplunds skrivande som varandra uteslutande. Vi bör kunna se människor som både planerande och spontana, intentionella och irrationella.

Det finns, trots det ovan sagda en poäng med att betrakta en konflikt med perspektivet *rational choice*. En sådan betraktelse kommer att synliggöra makttekniker och strategiskt agerande i konflikten. Flera intressanta studier av naturresurshandling och samhällsplanering med förgivettaganden om rationella val har gjorts i Sverige: Falkemark studerar beslutsprocessen om Öresundsbron och motorvägspaket i Göteborg och Stockholm (1999) och tunneln genom Hallandsåsen (1998), Cars (1992) om stadsplanering i Stockholmsregionen samt Jacobsson (1994) beslutsprocessen om kolkraftverk. Dessa studier visar på olika sätt för aktörer att utöva makt; att använda de formella processerna för egna uttalande och informella syften. Det finns också en poäng i att betrakta en konflikt med perspektivet omedvetna sociala processer. En sådan betraktelse kommer att synliggöra missförstånd och systematiska störningar i kommunikationen. Störst poängrikedom i tolkningen tycks man få om man är beredd att acceptera en dialektik av drivkrafter.

Elementärt

Asplund skriver att social responsivitet är elementärt och menar med det att det socialt responsiva beteendet är ett beteende som inte behöver belönas för att uppstå – det inträffar i stället därför att det inte förhindras att inträffa (Lindberg, 1997). Den sociala responsiviteten *föregår det komplexa och reglerade sociala livet* (Asplund, 1987 a, s 209). Skall det tolkas som att social responsivitet är en medfödd egenskap? Medfödda egenskaper är ju något som snarare hör till biologiska än interaktionistiska handlingsteorier. Asplund diskuterar inte uttalat huruvida responsivitet är medfött. Jag vill göra några anmärkningar:

- Man kan inte komma ifrån att benägenheten att svara måste finnas hos det nyfödda barnet redan innan hon har svarat första gången. Men jag anser inte att social responsivitet är en egenskap hos en människa. Det är något som uppkommer mellan människor i en situation. Det lilla barnet är socialt responsivt först då hon har något att svara på. Den socialiserade människan har alltid något socialt att svara på, även då hon är ensam, då hon har språket att orientera sig i världen med. Det samma gäller asocial responslöshet (som alltså är inlärd och i den meningen ett mer avancerat beteende): Du kan inte vara responslös om det inte finns något som det vore

möjligt att respondera på. Responslöshet förutsätter responsivitet som ett möjligt (men ej tillvarataget) alternativ.

- Att social responsivitet inte är inlärt hindrar inte de former som responsiviteten antar från att vara inlärd. Det är benägenheten att svara som är elementär, inte svarets innehåll. Social responsivitet är *äkta gensvar på en gest*, där svaret hämtas ur det svarsregister som personen behärskar. Det lilla barnets register av möjliga responser inskränker sig kanske till härmningar (du tittar, hon tittar tillbaka), emedan den socialiserade människans svarsregister innehåller avancerade gester och språk (men ömsesidig ögonkontakt är en populär form av social responsivitet även bland i övrigt socialt avancerade människor). Om du till ett litet barn med vänlig röst säger: *Riksbanken borde höja styrräntan*, svarar hon kanske med ett leende. Om du säger samma sak till en vuxen svarar hon att politikerna borde ta större ansvar för ekonomin och inte överlåta den till Riksbanken. Båda svaren kan vara *äkta gensvar* på den gest de tar notis om.
- Det är inte bara så att social responsivitet föregår socialisation. Det är själva socialisationen. Benägenhet att avge svar, benägenhet att ta notis om andra människor, är en förutsättning för att bli socialiserad. Paradoxalt nog innebär socialisationen att lära sig iaktta asocial responslöshet i vissa situationer.
- Hur vore det om social responsivitet inte var elementärt, utan måste läras för att uppstå? Hos en människa som från födseln inte tar notis om sin omgivning, som förhåller sig responslöst till människor, kan vi rimligen inte väcka responsiviteten till liv genom social uppmuntran. Hur skulle det kunna ske, då handlingarna inte noteras? Hur är lärande då möjligt?

Karaktär hos person eller situation?

Det finns, uppfattar jag, en tvetydighet i Asplunds (1987 a; b) diskussioner om social responsivitet (och asocial responslöshet). Skall vi se responsiviteten som en egenskap hos människor eller som en karaktär hos en situation? Detta är sociologins och psykologins klassiska spörsmål: Agent- eller strukturfokus? Asplund använder efter vad jag förstår social responsivitet både som agent- och strukturegenskap. Här kan vi återintroducera Kenneth Burkes (1969) dialektiska pentad handling, scen, aktör, medel och syfte. Den sociala responsiviteten kan bara beskrivas med alla fem aspekterna, och har alltså både agent- och struktur- karaktär. Social responsivitet, liksom asocial responslöshet är bara aktuellt för den människa som ingår i ett socialt system. Den socialt isolerade människan, utan kontakt och utan sociala erfarenheter som minnen och språk, har inget att förhålla sig responsivt eller responslöst till. Men en sådan människa kan vi väl knappast tänka oss²⁹?

²⁹ Som socialt isolerad betraktar jag inte t ex de välkända japanska djungelkrigare, som under 20–25 år efter krigsslutet fortlevde i tron att kriget pågick. Dessa var höggradigt socialt responsiva i förhållande till det sociala objekt som de hade tillgängligt, nämligen minnet av en order utdelad för 20 år sedan. Att vara socialt isolerad är att inte kunna föreställa sig några andra människor.

Ej skalan ond – god

Det kan framstå som om social responsivitet är något som bara innefattar välvilliga handlingar, hälsande grannar, flirtande par. Så är det inte. Social responsivitet innefattar också ett grymhetens register. Vi kan även svara med brutalitet. Det är inte heller så att asocial responslöshet i varje läge är ond. Skalorna *ont – gott* eller *bra – dåligt* täcker inte in social responsivitet – asocial responslöshet. Social responsivitet kan vara våldsam, pacifism är asocial responslöshet. Att förlåta, och inte återgälda en upplevd oförrätt måste betraktas som responslöshet, emedan den gammaltestamentliga principen *öga för öga* framstår som en socialt responsiv rättsform. Social responsivitet är en förutsättning för medlidande, samtidigt som den som vill skada någon måste kunna tänka sig själv som den andra då hon planerar vad hon skall göra för att skada, och när hon utför sitt dåd, måste hon ge akt på effekten av vad hon gör. Aktörerna i en konflikt är sällan likgiltiga inför varandra. Trots att de säger sig vilja ha så lite med varandra att göra som möjligt, kan de ofta inte prata om något annat än den andra.

Gränsen mellan svar – icke svar?

Det finns en risk för motsägelsefullhet i de begrepp som vi diskuterar: Den renodlade asocialiteten innebär att man inte tar notis om andra människor eller att de framstår som betydelselösa. Men finns det då något för denna person att vara responslös till? Eller omvänt: Om jag ser min granne, och inte hälsar på henne, har jag då inte svarat på hennes gest med min responslöshet? Var går egentligen gränsen mellan respons och responslöshet? Är en ryckning vid näsroten ett svar? Eller är en tanke ett svar? Asplund definierar inga gränser. Men han berör frågan:

Låt oss /.../ föreställa oss att din granne har väckt ditt misshag medan du inte har väckt hans misshag. Du slutar hälsa på honom, medan han fortsättningsvis gärna hälsar på dig. Vi skall inte föreställa oss att du först medvetet beslutar dig för att låta bli att hälsa på din granne och därefter vid första bästa tillfälle genomför beslutet. Du befinner dig snarare i uppbragt sinnesstämning som går ut på att du inte längre vill ha något att göra med din granne, men du har inga klara föreställningar om hur du skall bära dig åt för att avskära era inbördes band. En vacker dag upptäcker du att du har låtit bli att returnera din grannes hälsning. Först efteråt kommer du underfund med vad du gjort. Din sociala responsivitet har slagit över i asocial responslöshet, och det är nästan som om den hade gjort det av sig själv. (Asplund 1987 b, 15f)

Asplund betraktar uppenbarligen ovanstående händelse som ett uttryck för asocial responslöshet. Jag är inte övertygad om att distinktionerna är möjliga att göra. Det gör dock inte begreppsparen oanvändbara, då de fortfarande fyller funktionen att möjliggöra ett resonemang om graden av socialitet och responsivitet i olika situationer.

Responsorium

Till social responsivitet fogar Asplund det ursprungligen musikaliska begreppet responsorium. Asplund gör responsorium till ett socialpsykologiskt begrepp, avseende situationer med följande kännetecken:

Växelspelet mellan stimuli och responser är informellt, det följer inga uppbyggda regler. Om situationen trots allt innefattar något slags regler, är det karaktäristiskt för ett (socialpsykologiskt) responsorium att man lätt frångår dessa regler. (Asplund, 1987 a, sid 52)

När den sociala responsiviteten är renodlad eller allenarådande, talar jag om ett responsorium. Inom ramen för ett responsorium finns inga inslag av asocial responslöshet, men till allt det som faller *utanför* responsoriet förhåller sig de involverade personerna asocialt responslöst. /.../Vad som sker vid ett responsoriums gräns är alltid värt att lägga märke till. (Det är eller kan vara den sociala responsiviteten som sådan som etablerar denna immateriella men ändå högst påtagliga gräns) (Asplund 1987 b, sid 11f, emfas i original).

Som exempel på ett responsorium tar Asplund telefonsamtal och boxningsmatch. Vi kan naturligtvis också tänka oss responsorier som uppstår inom ramen för naturresurshantering, t ex då aktörer i en fråga går upp i sitt samtal, antingen de är överens eller oense. Konflikter kan, i sig själva och som helheter, uppfattas som responsorier i så motto att de ingående aktörerna uppslukas av interaktionen och *glömmer* omvärlden, samt i så motto att eventuella spelregler ofta frångås.

Jag och mig – spontanitet och reflektion

Man kan fråga sig hur vi kan förstå den aktör som å ena sidan är socialt responsiv men å den andra kan reflektera över och planera sitt handlande. Mead (1934) föreställer sig det som två olika aspekter hos vårt själv (self) – jag (I) och mig (me). *Jag* är det handlande subjektet, *mig* är det reflekterande objektet. Mead (1934) skriver så här om relationen mellan *jag* och *mig*:

The I is the response of the organism to the attitudes of the others; the me is the organized set of attitudes of others which one himself assumes. The attitudes of the others constitute the organized me, and then one reacts toward that as an I.

Jag är som näsan: Hur man än vänder sig för att få syn på den är den ändå framför en, i döda vinkeln. Då vi försöker få syn på *jaget* får vi i själva verket syn på *mig*, eftersom själva försöket att få syn på det är i sig en reflektion, och *jaget* i det ögonblicket är upptaget med att göra reflektionen. *Jag* är då den del som svarar för den sociala responsiviteten. *Jag* är själva utförandet av en handling, *mig* är planering inför och utvärdering av handlingen och dess effekt. Den spontana ingivelsen finns således i varje handling som agenten tar sig för och möjligheten till reflektion genom *mig* finns där också. Under avsnittet om den kommunikativa akten nedan påstår jag att en aktör kan överraskas på två sätt i en kommunikativ akt: genom att upptäcka att hon säger något annat än planerat och genom att upptäcka att medaktören responderar på ett annat sätt än hon förutsett. Denna överraskning består i *migs* reflektion över *jag*. Denna överraskning kan vara en källa till missförstånd. Men den kan också vara en källa till kreativitet och kunskapsutveckling.

Växelverkan mellan *jag* och *mig* blir tydlig vid skissprocessen hos en konstnär eller en arkitekt. Inför en bild har bildskaparen en idé som hon vill förverkliga på pappret. Då hon ritar lever bilden, eller snarare handen som för pennan, delvis ett eget liv.

Bildskaparen kan i bilden se något som hon inte såg då idén ännu bara var en tanke. Hon får möjlighet att lära sig något om sin egen idé (Dahlman 1998).

Avancerad responsivitet

Ovan har jag, med hjälp av Asplunds begrepp social responsivitet diskuterat den möjliga förekomsten av spontant, oreflekterat, oplanerat handlande, de omedelbara svaren på sociala situationer. I interaktion mellan människor förekommer också svar som planeras utifrån ett visst syfte. Man kan då tänka sig att det spontana svaret på en gest slår över i asocial responslöshet innan det hinner uttalas, som ger utrymme för ett nyanserat och reflekterat svar. Detta hör inte till det elementära sociala livet och Asplund diskuterar inte avancerade former av socialitet. Det behöver jag göra. Jag väljer att kalla denna typ av responsivitet för avancerad responsivitet. Det jag kallar för den avancerade responsiviteten illustreras av två talesätt i vardagslivet: ...*jag bet mig i tungan* och ...*höll jag på att säga*. Den sociala responsiviteten fångas på motsvarande sätt i talesättet *att svara som det faller en in*.

Den sociala responsiviteten är alltså då vi svarar spontant på de intryck vi får av den sociala omgivningen. Avancerad responsivitet är då vi skjuter upp svaret på dessa intryck så länge att vi hinner reflektera över vilket svar vi anser att vi bör ge. Den avancerade responsiviteten föregås alltså av asocial responslöshet i det att vi förhåller oss responslösa till det omedelbara intrycket. Detta sätt att tänka om socialitet utmanar vardagsbetydelsen av ordet social, som ofta får innebörden *trevlig*. Att vara trevlig kan ibland innebära att man avstår från att svara som det faller en in och med mitt språkbruk så har trevlighet inslag av asocialitet. Likaså har det ordnade samhället, med organisationer, rutiner och normer asociala inslag, i det att samhället påbjuder sina medborgare att vara socialt responsiva bara gentemot vissa gester. Mot andra intryck skall vi vara asociala. Då vi uppmärksammar att en främmande på bussen har tandkräm i skägget och inte kommenterar det, är vi asociala. Då vi lyssnar på någon som talar i telefon på samma buss och har åsikter om innehållet i samtalet men inte lägger oss i, är vi också asociala. Socialisation innebär att man lär sig iaktta asocial responslöshet till vissa intryck och social responsivitet till andra.

Att den spontana svarsbenägenheten är elementär och att socialisationen till samhällsmedborgare innebär att man lär sig lägga band på sin svarsbenägenhet medför inte att den sociala responsiviteten försvinner. Social responsivitet förekommer parallellt med mer avancerade sociala former. Även i situationer där aktörers handlande är reglerat genom roller, normer och regler, kommer den spontana svarsbenägenheten att göra sig gällande och sponsorer att kunna uppstå.

Då Asplund utforskar begreppet (och fenomenet) social responsivitet rör han sig från hälsningscermonier till lekar, från fetischism till socialpsykologiska experiment. Men i den här avhandlingen sysslar vi med naturresurshantering. Ett av de exempel som Asplund arbetar med har större relevans för vår kontext än något av de andra: Förekomst av social responsivitet i Finska rättsprocesser under 1500-talet. Kunskap om dessa får han från historikern Pentti Renvall.

Myndighetsprövningen vid ett naturresurshanteringsärende, har stora likheter med en rättegång. Man ansöker om tillstånd, överklagar, argumenterar, myndigheten beslutar. För vissa ärenden är likheten med rättegångar språkligt uttalad: Vattendomstol, Miljödömsstol.

Om rättsväsendet skriver Asplund (1987 a):

Rättegångar genomförs idag i samhällets periferi, eller rent utav vid sidan av detsamma. /.../ Det är som om den rättsliga sidan av samhällslivet utgjorde samhällslivets baksida. /.../ Förr i världen var det helt annorlunda. En vanlig medborgare hade säkerligen bevistat inte bara en utan en hel serie rättegångar /.../ det var snarast så att en medborgare som saknade erfarenheter av samhällslivets rättsliga sida, hade dragit sig undan samhällslivet.

En av de förändringar i rättsväsendets sociala sida som Asplund identifierar är alltså en annan ställning i förhållande till samhället. Då: centrala händelser som angick *alla*, dvs samhället. Idag: Perifera händelser som bara angår ett fåtal. Man kan säga att förr responderade samhället och medborgarna på varandra genom tinget – rättegången, idag är det inte längre så. Om denna förändring verkligen har ägt rum, kan jag inte avgöra. En annan förändring som Asplund menar har ägt rum är en förändring av det sociala livet vid själva rättegången. Även här rör det sig om en förändring i vilken den sociala responsiviteten minskar. Asplund menar att gesterna i en domstolsförhandling är förutbestämda och att detta hindrar att ett responsorium uppstår. Aktörerna agerar enligt ett noga reglerat mönster, och förhåller sig responslöst till allt som inte ingår i spelreglerna.

Tinget på 1500-talet var en enligt Asplund (som alltså stödjer sig på Pentti Renvall) tumultartad situation.

Redan på tingsvägen började man gräla, knuffas, okväda varandra samt övergå till öppna slagsmål. På själva tingsplatsen – inför domare, nämndemän och menighet – intensifierades mellanhavandena. När en man vid namn Klemetti bötfälldes för ett par blåmärken började han, innan motparten hunnit få sina böter, skrika och gorma samt kalla sina trätöbröder för paddor, vilket prompt resulterade i ytterligare 40 marks böter. /.../ Även åhörarna rycktes med. De blandade sig i förhandlingarna och förmådde ofta inte vänta på sin tur. Den egna åsikten skulle ofördröjligen offentliggöras. Man kunde bli så medryckt att man gjorde en annans sak till sin egen och började svara i den andres ställe (Asplund, 1987 a, sid 49).

Asplund menar att dessa rättsförhandlingar i hög grad präglades av social responsivitet.

Man kom för att spela en roll, men den var inte färdigskriven (ibid, sid 54).

Om den moderna rättegångens former skriver han:

Här finns ingen menighet, som griper in vare sig den förväntas eller inte förväntas göra det; här finns ingen menighet överhuvudtaget. Nämndemän och domare agerar enligt ett hårt formaliserat protokoll. Det gör även kändanden och svarande, de företar sig inget överilat eller oförutsett.

Om A och B i vårt schematiska naturresursfall lever i 1500-talets Finland, kunde vi alltså vänta oss att de, om de fört sin fråga till rätten, skulle ha kallat varandra för paddor, utbrustit i klagan över domslut som bar dem emot, okvädat åberopade experter, beslutsfattare osv. Om Asplund har rätt, kunde vi å andra sidan förvänta oss att moderna A och B skulle komma att uppträda styrda av regelverket utan några utbrott, utan att bli engagerade i varandra och utan att styras av annat än en uppgjord strategi i sitt handlande.

Jag är nu inte så säker på att Asplunds påstående om bristande social responsivitet i domstolar kan överföras till naturresursärenden i vilka det finns konflikter. Denna avhandling inleddes med en beskrivning av hur man vid ett samrådsmöte såg sig föranledd att anlita skyddsvakter för att hindra att tumult utbröt, vilket skett vid ett tidigare möte. Det låter som om deltagarna (inklusive konsulten och exploatören) vid mötet kom direkt från 1500-talets Finland: De agerade socialt responsivt.

Social- och avancerad responsivitet i markavvattningsärendet

I markavvattningsärendet som studeras i denna avhandling ger aktörerna akt på varandra, blir upprörda, besvikna och intresserade av varandra. Det är ständiga pendlingar mellan asocialt responslösa situationer och responsorier. En av markägarna, Mikael Matsson, äger ett kraftverk, vilket varit föremål för ett antal förelägganden från länsstyrelsen. Sportfiskarna i närheten av kraftverket är oroliga för att det inte sköts på ett för lax och öring bra sätt, och håller uppsikt över Matsson reglering av vattenflödet. En del av dem går nästan dagligen en tur för att se vad Matsson har för sig. Matsson är i sin tur intensivt medveten om att han är iakttagen. Matsson och sportfiskarna ingår i ett responsorium av ömsesidig uppmärksamhet och svarsbenägenhet. Vid ett tillfälle gör länsstyrelsens tjänstemän en besiktning vid kraftverket. Matsson är också där och en diskussion uppstår. Vad som verkligen blir sagt vet jag inte, men tjänstemännen anmäler Matsson för olaga hot. Vad kan tjänstemännen ha sagt som gjorde Mikael Matsson så upprörd? Och vad kan Matsson ha sagt, som fick tjänstemännen att anmäla honom för olaga hot? Kallade han kanske, i likhet med Klemmetti ovan, länsstyrelsens tjänstemän för paddor? Förmodligen inte, men situationen har en omisskännlig karaktär av social responsivitet.

Man kan tycka att skrivelser är en typ av gester som omöjligen kan vara socialt responsiva och att planering och reflektion finns inbyggda i skrivandet. Jag är inte övertygad om att det är på det viset. Skrivande ger möjlighet till reflektion över det egna uttrycket såtillvida att det är möjligt att se sin egen gest innan den andre får se den. Men detta är en potential som inte behöver utnyttjas och som, även om den utnyttjas, inte hindrar att det som skrivits kan vara ett äkta gensvar. Asplund (2002) skriver följande om skrivprocessen:

Det är inte säkert att skrivprocessen – som texten på pappret – går från vänster till höger och uppifrån och ned; den kan emellanåt gå från höger till vänster och nedifrån och upp. /.../ När vi sätter pennan till pappret kan det vara något stickord i en vagt anad meningsavslutning som föresvävar oss; sedan fyller vi på med ord med utgångspunkt i stickordet, utan att riktigt veta hur det går till./.../ Flera meningar i det nyss skrivna har,

tror jag, tillkommit baklänges. Med utgångspunkt i ordet konstlad fyllde jag i mening-
en 'Symptomen skulle dock inte framstå som extrema och malplacerade om aktiviteten
ifråga var en konstlad aktivitet.' På samma sätt tillkom mening 'Vi skriver inte ord
för ord, vi lägger inte det ena ordet efter det andra som legobitar.' Endast legobitar var
klart belyst. I bägge fallen fick jag, när meningarna väl var skrivna, läsa igenom dem
för att se vad jag hade skrivit. Med undantag av 'konstlad' och 'legobitar' var det jag
läste nytt för mig (Asplund, 2002 sid 38):

En del, kanske merparten, av gester i skriftväxlingen om markavvattning är pla-
nerade och strategiska. Då lantbruksstyrelsen den 17 januari 1989 lämnar ett yttran-
de om markavvattningsföretagets överklagande av länsstyrelsens beslut från den 18
augusti, är det ett typiskt exempel på en förutsägbar gest, uttalad av en roll snarare
än av en individ. Det finns naturligtvis många andra exempel på dylika gester. Stra-
tegisk interaktion och maktutövning återkommer jag till. Men de inlagor som kom-
mer till i en hast, som skrivs under vredesmod (eller eufori), som anklagar och
dömer (eller berömmar), nog ingår de i ett responsorium. Det har till och med spe-
lats in en skiva med en sång om detta vattenadministrativa ärende. En sång tillkom-
mer inte oreflekterat och spontant men de aktörer som känner sig föranlåtna att
agera i ett vattenmål med en sång har onekligen gått utanför den förväntade sociala
rollen som vattenintressent. Även om sången i sig inte är renodlad social responsivi-
tet så är den ett indicium på social responsivitet: Sången har föregåtts av upprört
pratande man och man emellan: *Se hur det ser ut. Hur kan de få göra så här? Varför
lyssnar inte myndigheterna? Man borde skriva en sång, det borde man.*

Här skall jag diskutera några exempel på gester som kan ha ett stort inslag av social
responsivitet, de responsorier som de ingår i och vilka tecken det finns på att gester-
na har denna karaktär. Jag har ovan skrivit att det för den utanförstående betraktaren
kan vara omöjligt att skilja det äkta gensvaret från det reflekterade. Jag vidhåller att
det är så, och syftet med denna genomgång är inte att med säkerhet skilja ut de äkta
gensvaren från de oäkta, utan att föra ett resonemang om möjligheten till att äkta
gensvar, social responsivitet, spelar en roll för utvecklingen av en konflikt, vid sidan
av de reflekterade strategiska gester som också förekommer.

Det första nedslaget gör vi sommaren 1988, då grävningarna i Ån vid Småstad
pågår. Fyra brev med olika avsändare kommer till länsstyrelsen inom loppet av
några dagar. Två av dem är öppna dvs de publiceras även i lokaltidningen. Dessa är
också vad jag uppfattar som utmanande och anklagande mot länsstyrelsens repre-
sentanter. De andra två redogör för skribentens syn på det pågående arbetet och krä-
ver eller uppmanar att länsstyrelsen skall stoppa arbetet. Några dagar efter datering-
en på dessa brev gör länsstyrelsen ett föreläggande mot markavvattningsföretaget
och stoppar arbetet. Var och en av dessa handlingar är ju aggregerade och vi måste
fråga oss, utan att kunna få några entydiga svar, vad som sker i respektive handling.

Ser man på händelseutvecklingen så ser det ju onekligen ut som om de fyra breven
är gester som resulterar i den sammanlagda responsen från länsstyrelsen att göra ett
ingripande. I fallet med ett av breven kan vi dock komma interaktionen närmare
genom en tjänstemannaanteckning. Någon har för hand skrivit: *Särskilt yttrande
avges ej* och undertecknat med signatur. Inför brevet ifråga förhåller sig länsstyre-

sens representant alltså responslös. Men samtidigt kan vi inte veta i vad mån det aktuella brevet bidrog till beslutet om föreläggande. Vi vet inte heller hur det aktuella brevet kan ha påverkat länsstyrelsens inställning till andra kontakter med den aktuella föreningen eller hur denna interaktion påverkar andra handlingar i tredje eller fjärde led.

Vi kan alltså tänka oss hur länsstyrelsetjänstemännen mottagit breven med olika uppmaningar att stoppa grävningarna, kvävt sina spontana responser inför dessa och därefter planerat en åtgärd, kanske en egen undersökning av tillståndet i vattendraget, och därefter beslutat om det föreläggande, som vi känner till att de utfärdade. Men vi kan också tänka oss att de inte varit helt opåverkade av den interaktion de deltar i och den sociala responsivitet de känt av.

En situation som belyser social responsivitet, är insändandet den 5 december 1987 av en appell till miljöministern angående bevarande av en gångbro i samband med invallning på Mellanbyslätten. Många av dem som undertecknat appellen bor så långt ifrån att de knappast är direkt berörda av den bro som är aktuell i skrivelsen. Däremot kan de ha följt och varit inblandade i diskussionerna om invallningar i största allmänhet. Man läser insändare i lokalpressen som argumenterar för eller emot, man går på möten om invallningen och man utvecklar attityder till de personer som agerar i frågorna. När man så ställs inför möjligheten att ge en reaktion i form av en namnunderskrift, så svarar man spontant, som en del i ett responsorium. Jag menar att dessa namnunderskrifter kan ses som allmänna ställningstaganden i en pågående interaktion, snarare än som en specifik strategi för att bevara bron. Detta gäller en del av dem som skrivit under. För dem som tog initiativ till appellen är det naturligtvis en reflekterad och planerad handling.

Ett öppet brev från Föreningen Åbygdens framtid till länsstyrelsen den 28 mars 1989, ger också anledning till en diskussion om social responsivitet. Brevet lyder:

Länsstyrelsen tycks ingenting ha lärt av förra årets rikskända miljöskandal med anledning av grumlingen i Ån. Redan i juni 1988 började kanalbyggarna med sina falska förespeglningar. 'Vi är snart färdiga!' 'Det är strax över!' 'Bara några veckor till!'

Så lät det sommaren lång, allt medan allmänheten på grund av gröten som flöt fram i ån effektivt avstängdes från sin förnämsta källa till semesteraktiviteter. På sensommaren fick man sedan höra, att katastrof skulle hota om kanaliseringsföretaget inte fick färdigställa arbetena före vintern. Länsstyrelsen fintade då en uppretad allmänhet med att låtsas vara sträng. Dock inte med större verklig effekt än att ån vid Åby under den sista grävningsveckan var lika belastad som i juli.

Enligt tidningsuppgifter ha inför sommaren 1989 länsstyrelsen nu otroligt nog återigen lagt sig platt inför trycket av kanalgrävarna och nu också Kraftbolaget.

Trots erfarenheterna från Å-eländet i fjol och trots att Kraftbolaget åberopar aningslösa löften från seklets början, får företagen fritt fram att i realiteten godtyckligt grumla Ån under perioden juni till september. Hela sommaren! Ej heller får de någon erinran med anledning av gemensamma planer på att minimera vattenföringen genom regleringar under arbetena.

Vad menar länsstyrelsen?

Skall fortsatta ihållande grumlingar tillåtas definitivt förinta rödlistade fiskbeståndet?
Skall havsöringsynglets uppväxtområden genom strypning av vattenflödet förstöras
ända ut till havet?

Dags för information och diskussion vid ett ordentligt annonserat möte! Nu går det inte längre utan att lyssna på folket. Länsstyrelsen förutsättes agera.

I brevet ges en karaktär på det samspel som föregått brevet då brevskrivaren påstår att *länsstyrelsen fintade en uppretad allmänhet*. Detta är en ovanligt tydlig hänvisning till ett responsorium. Fintar gör man i fotboll och boxning, då man i närkamp med en motståndare får vederbörande att tro att man skall göra något och sen gör något annat istället. Förutsättningen för att man skall kunna finta någon är att man tillsammans är inblandade i ett responsorium. Brevskrivaren framstår som intensivt medveten om de andra i interaktionen, länsstyrelsen och markavvattningsföretaget, och spelar ut denna medvetenhet i sina formuleringar, dvs hon svarar socialt responsivt på deras tidigare handlingar. Hon karaktäriserar markavvattningsföretaget som kanalbyggare som ger falska förespeglningar och ger sken av att citera dessa: *Vi är snart färdiga, det är strax över*. Dessa formuleringar kräver att brevskrivaren på ett uttalat sätt levtt sig in i markavvattningsföretaget. Brevskrivaren låtsar till och med att hon är dem genom att övergå till första person i direkt anföring. Länsstyrelsen uppges som sagt finta, och därtill anges att de lägger sig platt. Vidare formulerar man en direkt fråga till länsstyrelsen och inbjuder dem verkligen att gå i svaromål dvs att vara responsiva. Länsstyrelsen är också responsiva i så motto att de svarar någon vecka senare, den 12 maj, med ett brev som till största delen handlar om ärendehantering och främst framstår som ett asocialt svar, dvs man har inte tagit Föreningen Åbygdens Framtids attityd, svaret kunde ha varit riktat till vem som helst. Men i en mening svarar man socialt responsivt, då man säger: *Påståendet att länsstyrelsen 'lagt sig platt' saknar alltså all grund*. Här knyter man an till ett av föreningen uttalat perspektiv. Speciellt i skenet av sin tidigare uppvisade asociala responslöshet, framstår denna korta mening som ett tydligt tecken på mellanmänsklig uppmärksamhet hos den som svarar för länsstyrelsens räkning.

Meningsutbytet mellan Laban Lennartsson, Linus Larsson och Markus Månsson beträffande rapporten om förändringar av rödlistade fiskbeståndet är intressant att betrakta utifrån frågan om social responsivitet respektive avancerad responsivitet.

Laban Lennartsson skriver i sitt första svar på Månssons kritik av rapporten: *Den kritik som framförs är dåligt underbyggd samt resultaten felaktigt refererade. Detta ger anledning att kommentera brevet*.

På vissa punkter menar Larsson att Månssons kritik beror på missförstånd av Larssons skrivelse. Pondera nu att det är riktigt att Månssons kritik beror på att Månsson har missförstått Larssons skrivelse. Vad har då hänt? Larsson har skrivit en rapport, och då han skrev föreställt sig vad han skall skriva för att den som läser skall förstå vad han menar. Han har tagit den generaliserade läsarens perspektiv. Så har Månsson fått tag i rapporten och läst den. Härvid har han föreställt sig, med den föreställning han har av Larsson, vad Larsson kan mena med det som står. Månsson har tagit

Larssons perspektiv. Vi kan anta att Månssons föreställning om Larsson är influerad av upplevelsen av att ha olika intressen, olika mål och olika föreställningar om ån, markägande och exploatering. Antingen Larssons perspektivtagande eller Månssons perspektivtagande har i någon mening misslyckats, så att Månsson missförstått vad Larsson menar. Det som Månsson har förstått är att denna rapport

- 1 utmanar Månssons synsätt på åtgärder i ån,
- 2 att det som påstås är felaktigt.

Det som Månsson förstår gör honom uppbragt och han svarar socialt responsivt: *Författaren till rapporten tycks sakna insikter i de för all forskning så viktiga ämnen statistisk teori och sannolikhetslära.* Denna gest behöver nu inte vara socialt responsiv. Man kan också tänka sig att den svarsbenägenhet som Månsson känner då han tar intryck av rapporten hålls tillbaka då Månsson skriver sin kommentar och att Månssons skrivande istället vägleds av behärskad strategi (jag återkommer till denna nedan, då jag diskuterar strategiskt agerande och maktutövning). Dock anser jag att även om brevet är strategiskt formulerat så ger dess ton intryck av att härstamma i känslor av misstro, besvikelse och oro och för resonemangets skull antar vi att det tillkommit socialt responsivt. Larsson läser så Månssons svar och tar Månssons perspektiv i det att han försöker förstå vad Månsson menar. Han finner då att Månsson inför andra får honom, Larsson, att framstå som inkompetent. Vidare finner han att Månsson verkar ha missförstått rapporten och att det är detta missförstånd som gör att han beskyller Larsson för inkompetens. Larsson tar intryck av beskyllningarna i sådan hög grad att han inte förmår bortse från dem även om han förstår att de är resultatet av missförståndet. Då han skall formulera ett svar är han socialt responsivt uppfyllt av att hos andra skapa samma intryck av Månsson, som Månsson skapat av honom. Han svarar därför att *kritiken är dåligt underbyggd och resultaten felaktigt refererade.*

Vad denna närläsning visar är att även då aktörerna i en interaktion detekterar missförstånd så kan dessa ha kommit att prägla aktörernas relation i sådan utsträckning att en reparation av missförståndet är omöjligt, givet de kommunikativa verktyg som aktörerna förfogar över.

I resonemanget ovan har jag antagit att Månssons brev är formulerade under inflytande av social responsivitet, samtidigt som jag konstaterar att det är en öppen fråga om Månsson är socialt responsiv eller strategisk då han svarar. För att undersöka detta tänker vi oss att Månsson agerar strategiskt då han skriver sin skrivelse. Han har läst rapporten och får impulser till socialt responsiva handlingar. Men dessa får inte komma till uttryck, han säger till sig själv: Vad är strategiskt rätt att göra i den här situationen? Härvid fogar han sig i rollen att vara en sökande som argumenterar för sin sak. Han tänker så att det gäller att få dem som skall bedöma denna fråga att förstå att rapporten ifråga inte är tillförlitlig och inte bör utgöra beslutsunderlag. Han tar beslutsfattarnas perspektiv och föreställer sig hur han skall formulera sig för att de skall förstå. Han finner då att en dementi av rapportens innehåll är otillräcklig. Han anser att dessutom bör han kommentera rapportförfattarens kompetens. Eller är detta inte ett strategiskt övervägande? Är det kanske så att det är omöjligt för Månsson att se något annat sätt att argumentera mot rapporten än att ta upp frågan om rap-

portförfattaren? Om det är omöjligt, så anser jag att det bör betraktas som social responsivitet, ett äkta gensvar karaktäriseras av att det ses som oundvikligt, ett strategiskt svar karaktäriseras av att det stått under övervägande.

Då länsstyrelsen fattat sitt beslut om att medge undantag från naturvårdsförordningen för projektet på Åbyslätten, så inkommer en mängd överklaganden från olika föreningar och företag. Dessa bemöts alla med en för alla likadant formulerad uppmaning från miljödepartementet att de skall visa att de är sakägare. Föreningarna svarar med argument för sitt sakägarskap, men får svaret att sakägarskapet ej är styrkt. Juridiskt är detta otvetydigt: enligt den lagstiftning som gällde då ansökan om prövningen lämnades in är sakägare ägare till den fastighet som ingreppet avser samt naturvårdsverket. Men socialt är dessa händelser mångtydiga. Det för alla icke sakägare likadant formulerade uppmaningen att påvisa sitt sakägarskap, är den institutionaliserade asociala resonslösheten. De överklagande föreningarna uppfattar sig så vitt jag förstår som en del i ett responsorium, i vilket de ger akt på och svarar på varje initiativ, ofta i impulsiva ordalag som är främmande för det asocialt resonslösa naturresurshanteringssystemet. När de så svarar på länsstyrelsens beslut med sina överklaganden, så möts de av den renodlade asociala resonslösheten, det automatiserade svaret. Det blir ett abrupt avbrott i responsoriet.

Jag vet inte hur människorna bakom överklagandena reagerar på detta avbrott, mer än att de skickar argument för att visa att de borde få uttala sig trots allt. Däremot är markägarnas bemötanden av de ej saklegitimerades överklaganden intressanta. I flera fall skriver markägare eller deras ombud till miljödepartementet och kommenterar dessa överklaganden. I kommentarerna säger man först att man inte betraktar den klagande som saklegitimerad men därefter bemöter man ändå skrivelsen i fråga. Man motiverar sitt bemötande med att man vill kommentera skrivelsen om miljödepartementet gör en annan bedömning av den klagandes sakägarskap. En funktionell tolkning är alltså att markägarna bemöter klaganden för säkerhets skull. Men om vi betraktar markägare och de klagande som inblandade i ett responsorium finns en annan tolkning tillgänglig: Man bemöter de klagande därför att man inte förmår låta bli, man kan inte slita sig ur responsoriet, trots att möjligheten till asocial resonslöshet erbjuds. Vi tänker oss då att markägarna och de klagande har interagerat på samrådsmöten arrangerade av förrättningsmannen och i lokala medier. Ståndpunkterna och argumenten har upprepats. Så kommer beslutet från länsstyrelsen och överklagandena. Markägarna känner igen argument och ståndpunkter och benägenheten att svara får dem att bemöta dem ännu en gång, nu inför miljödepartementet.

Ett annat brev som framstår som till en del sprunget ur social resonsivitet är den överklagan som Föreningen Åbygdens Framtid inkommer med den 19 juni 1995. Detta är en överklagan och alltså kan vi i första hand se den som en del i den avancerade responsiviteten, det *färdigskrivna* naturresurshanteringsspelet: Då ett beslut fattats inkommer de som ogillar beslutet med klagandeskrifter, i vilka de framlägger argument mot beslutet. Men utformningen av argumenten i denna skrivelse har karaktären av äkta gensvar, alltså av social responsivitet. Föreningen skriver att Småstadsinvallningen var en *skövling av de kriterier som givit helheten* *Ån status av riksintresse för natur- och kulturvård* och ett *ensidigt tillmötesgående av ett högintensivt*

jordbruks krav. Man menar att samma misstag håller på att begås igen, även om man erkänner att det aktuella ingreppet har en mindre omfattning. Man skriver vidare:

Ett levande jordbruk har självklart betydelse för såväl människors utkomst som för vidmakthållande av det öppna kulturlandskapet. Ån genomflyter det sommartid nederbördsfattiga landskapet. Gårdarna vid ån har de flesta somrar stor nytta av både den naturliga markfuktigheten och möjligheten till bevattning. Detta kan gott och väl kvittas mot att översvämningar ibland ställer till med olägenheter. Om man utvecklar driftsformer i samklang med de naturliga förutsättningarna blir problemen i högsta grad hanterbara. Läget blir ett annat om man bestämmer sig för exempelvis mjölkproduktion, köper in en gård till alltför högt pris och sedan med hjälp av föräldrade riksdagsbeslut försöker tvinga riksintresset att anpassa sig.

För den invigde är det uppenbart att den *man* som avses är Markus Månsson. Månsson är företrädare för markägarna och har varit mycket aktiv i debatten. Han är också den markägare som har mest att vinna på det planerade ingreppet. Men han är inte ensam sökande. Det är sex eller sju andra sökande, som inte pekats ut särskilt. Det framstår för mig som att tonen i skrivelsen, med uttryck som skövling, att tvinga riksintresset att anpassa sig, och hänvisningen till illegitimiteten i just Månssons anspråk är skribentens äkta gensvar på upplevelser av Månsson i samband med lokala debatter. Med äkta gensvar avser jag naturligtvis inte korrekt eller rimligt gensvar, utan att gensvaret uppträder som en oundviklighet för personen i fråga snarare än som resultatet av ett övervägande. Det är omöjligt för personen som skriver brevet att kritisera markavvattningsförslaget utan att också kritisera Månsson. Det är typiskt för ett responsorium att man som det brukar kallas inte kan *skilja på sak och person*.

Ett av de bemötanden som markägarna gör av Föreningen Åbygdens Framtids överklagan är författat av deras advokat, Anders Antonsson. Antonsson svarar uttalat och direkt på hänvisningarna till Månsson i föreningens skrivelse. Han svarar också med i mitt tycke likartat tonfall som föreningen har använt mot markägarna:

Regeringen måste beakta att yttrandet är upprättat av en person som för en personlig vendetta mot markägarna på Åbyslätten. I varje angelägenhet har Åke Ågren (skribenten) motarbetat jordbrukets strävanden med alla medel. /.../ Att det föreligger särskild aversion mot i synnerhet ägaren till Åby gård framgår av skriften där exemplifiering görs av just Månssons verksamhet. Åke Ågren företräder till ingen del allmänna intressen. Han är okänd för att endast företräda sin egen personliga ståndpunkt varför den förmodligen inte ens är representativ för den aktuella föreningen. Yttrandet är dessutom till största del en lågkvalitativ upprepning av vad som av andra anförts i ärendet varför det bör lämnas helt utan avseende.

Detta framstår som ett otvetydigt exempel på social responsivitet. Men är det verkligen det? Förvisso svarar Antonsson med samma attityd till Åbygdens framtid, som Åbygdens framtid använt mot Månsson. Men Antonsson är ju Månssons ombud. Han är advokat. Advokatens uppgift förefaller vara att uppträda just asocialt responslös inför gester som den svarande själv omöjlig kan vara responslös inför: att hålla huvudet kallt. Kan det vara så att Antosson utifrån strategiska överväganden använder sig av en gest som ser ut som social responsivitet men inte är det, eller

har han dragits in i responsoriet som Månsson och Åke Ågren ingår i, eller speglar han i sitt svar Månssons äkta gensvar på föreningens skrivelse? Antonsson benämner Åke Ågren engagemang i frågan för vendetta. En vendetta är såvitt jag förstår ett utmärkt exempel på ett responsorium. Arbetar Anders Antonssons utifrån strategin att synliggöra att det pågår ett responsorium och för att därmed säga att de sakargument som presenteras är ovidkommande?

Månsson, som alltså indirekt omnämns i Åke Ågrens skrivelse kommenterar skrivelsen i ett brev till miljödepartementet:

Åbygdens framtid är en mycket omtvistad sammanslutning som inte är sakägare. Den tidigare ordföranden Åke Ågren hyser ett glödande hat mot lantbrukarna på Åbyslätten. Hans son blev på 80-talet avskedad från sitt arbete på Åby gård.

Månssons hänvisning till att Åke Ågrens handlande vägleds av hat till markägarna och antydningen, att detta hat är sprunget ur att Ågrens son fått lämna ett arbete på den gård som senare köpts av Månsson, är en hänvisning till social responsivitet: Bry er inte om Ågren, han svarar bara på sin upplevelse av en social situation som inte har med detta ärende att göra. I en intervju berättar Månsson att Åke Ågren har skrivit debattartiklar i lokalpressen där han påstått att Månsson är en skurk. Månsson berättar att Ågren har varit lärare på den skola där hans döttrar gått, och att det varit svårt för dem då en lärare på skolan skrivit i tidningen att deras pappa är en *skurk*. Då Månsson talar om detta blir han känslomässigt berörd och snyftar till. Det är ett tydligt tecken på att Månsson ingått i ett responsorium tillsammans med Åke Ågren.

En av markägarna Mårten Martinsson (ej att förväxla med Martin Martinsson, Mårtens bror, se kapitel 5) kommenterar de inkomna överklagandena. Han anser, som redan diskuterats, att bara naturvårdsverket är sakägare, men kommenterar ändå även överklaganden från ej saklegitimerade. Han menar att den kritik som riktas mot markavvattningsföretaget har sin grund i en annan händelse, nämligen att fiskevårdande föreningar och myndigheter anlagt biotopförbättringar för lax, vilka av markägare anmälts som olagliga fördämningar. Markägarna har vunnit detta mål, de aktuella stenarna är bortflyttade och Mårten Martinsson menar alltså att den kritik som riktas mot markavvattningsföretaget framförs för att hämnas på markägarna för deras tilltag att anmäla biotopanläggningen. Han kommenterar också Styrbjörn Svenssons reservation mot länsstyrelsens beslut. Martinsson skriver:

Jag konstaterar att många av dom som är kritiska till de planerade invallningarna tidigare har varit inblandade i utförandet eller planeringen av stensättningarna i Ån. Det kan inte uteslutas att inkomna överklagningar kan vara påverkade av detta faktum. /.../Var och en som läst igenom MKB-utredningen måste bli förvånad när Svensson säger att 'särskilda skäl saknas'. Möjligen kan man förstå det om man känner till hans roll i tidigare nämnda stensättningar. /.../Föreningen (Åbygdens framtid) har sedan länge grävt ned sig i sina skyttegravar mot en markavvattning. Men tydligen börjar argumenten tryta.

Om överklagan från Åby sportfiskeklubb skrivs bl a:

Man tillför knappast något sakligt till ärendet /.../ utan är snarast ute efter att tillfoga markägarna maximal skada som ett led i det inflammerade vattenmålet om fördämningar i ån.

Förmodandet att sportfiskeklubbens motiv till att överklaga är att tillfoga markägarna skada för att hämnas för upplevda oförrätter i ett annat ärende, är detsamma som att anföra en teori om att sportfiskeklubben ingår i ett responsorium och är oförmögna att vidta handlingar utanför detta. Då Martinsson tar upp detta framstår det i sin tur som om Martinsson, oberoende av om hans förmodan är riktig eller inte, ingår i ett responsorium omkring stensättningarna och att han är oförmögen att se någon handling från andra aktörer som oberoende av det responsoriet.

Dessa tolkningar överensstämmer med George Simmels (1955), och Johan Asplunds (1970), synsätt att en konflikt är att betrakta som en relation. Asplund (1987, sid 49) poängterar ordet *träto*bröders socialpsykologiska betydelse: Samhörighet i kraft av fiendskap. I nästa kapitel kommer jag att mer uttalat diskutera relationer mellan aktörer i markavvattningsärendet och att fortsätta diskussionen om vilka tecken på responsorier som jag har iakttagit. Vad bidrar Asplunds begrepp social responsivitet och asocial responsivitet till i den här studien? Dessa begrepp, och den teori som följer med dem, synliggör att tillfälligheter i interaktionen kan få avgörande konsekvenser för den fortsatta interaktionen och därmed för utredningsarbetet i ärendet. Medvetenhet om dessa tillfälligheters betydelse leder till en helt annan uppmärksamhet och helt andra metoder vid hanterandet av utredningar, än synsättet att varje handling och tolkning av handling går att härleda tillbaka till av utomstående lätt identifierbara intressen och strategier.

Social responsivitet och asocial responslöshet gör det möjligt att beröra frågan om vad som brukar kallas djuppsykologins betydelse i ett skeende, utan att behöva ge sig in i de svårigheter som djuppsykologin innebär vad gäller iakttagelser och tolkning. Jag behöver inte ge den djuppsykologiska förklaringen till en viss handling eller tolkning av handling men kan ändå hänvisa till handlingen som ett utslag av social responsivitet. Att det spontana svaret har att göra med en djuppsykologisk association tvingar mig inte att precisera associationen i fråga utan jag kan nöja mig med att peka på möjligheten.

I början av detta kapitel satte jag upp ramarna för ett schematiskt naturresursfall: A och B använder båda en resurs R. A:s användning påverkar B:s på så sätt att B uppfattar att hennes möjligheter att använda vattendraget försämras. Vi skall nu titta på det sociala samspel som, utifrån vad vi hittills har diskuterat, kan utspela sig mellan A och B.

Då B upptäcker att A använder R på ett sätt som påverkar B väcker det ett gensvar hos B. Han får kanske för sig att söka upp A och skälla ut henne eller så börjar han gråta. Social responsivitet från B's sida innebär att B svarar oöverlagt, som det faller henne in, då hon varseblir vilken påverkan hon utsätts för av A. Nu är inte den interaktion som uppstår mellan A och B bara social responsivitet utan den styrs också och begränsas av deras uppfattningar om hur man skall bete sig i dylika samman-

hang. B dämpar sålunda de spontana handlingar som hon påbörjat, reflekterar över den uppkomna situationen, vilka handlingsvägar som står till buds, (re)konstruerar egna mål och planerar sitt kommande handlande. Här kan B välja mellan några i grunden olika intentioner: Att försöka förstå och bli förstådd av A för att tillsammans med A undersöka hur systemet kan förändras så att de båda förblir skadeslösa, att försöka tvinga A att förändra sin verksamhet eller att försöka lura A att förändra sin verksamhet. Så handlar B mot A på ettdera sättet. Först nu blir A varse B. Hos A väcks ett omedelbart gensvar utav B:s gest. Kanske får hon för sig att säga något trevligt, protestera livligt eller svara väldigt kort, samtidigt som hon känner hur hon blir kall. Men också A dämpar sina spontana handlingar och börjar mer reflexivt tolka B:s gest. Oavsett hur B:s gest ser ut kan A tolka den på några i grunden olika sätt: Hon försöker få mig att förstå något och är intresserad av att i sin tur förstå mig, hon försöker tvinga mig till något eller hon försöker lura mig till något. A kommer så i sin tur, med utgångspunkt från sin tolkning av B:s gest att planera ett svar. Så kan vi tänka oss att samspelet mellan A och B fortgår. Ibland kommer de inte att dämpa de spontana svar som väcks hos dem, och ibland kommer de att göra det.

Makt

Enligt Habermas (1995, sid 101) kan makt utövas öppet eller fördolt. Öppen maktutövning är då A eller B öppet använder sin position eller resurser för att styra den andra: Tvång. Detta kan ske t ex om den ena av dem öppet utesluts från en förhandling, eller om den ena säger sig vägra förhandla. Öppen maktutövning sker i markavvattningsärendet varje gång som någon myndighet fattar ett beslut eller då de ej saklegitimerades överklaganden avvisas.

Fördold maktutövning, manipulation, är då minst en av parterna i interaktionen kommer med utsagor som hon vet är oriktiga, illegitima eller svårbegripliga och döljer sin vetskap om detta för den hon talar med (Habermas, 1995). Manipulationen kan se ut som kommunikativt handlande, utbyte av mening och perspektiv. Men bakom det förmenta kommunikativa handlandet döljer sig strategiska motiv. Syftet för minst en av aktörerna är att åstadkomma styrning, disciplinering av andra aktörer. En strategiskt störd kommunikation tenderar att generera ytterligare störningar genom den osäkerhet som manipulationen ger upphov till hos andra aktörer.

Den kommunikativa akten, så som jag beskrivit den i kapitel 1, förändras då kommunikationen har inslag av förtäckt vilseledande. B vill få A att upphöra med sin verksamhet, men saknar medel att åstadkomma detta öppet. B inleder därför ett samtal med A. B tänker vilken innebörd hon vill inge A för att vilseleda A. Anta att B tror att A har kunskaper om vattendraget R som om de uttalas skulle kunna rubba B:s argumentation. B kan då i samtalet agera strategiskt i syfte att hindra A från att göra den typen av uttalanden eller att få A:s uttalanden att framstå som oriktiga eller illegitima. Då A responderar på B:s utsagor gör B inte en tolkning av innebörden i A:s utsaga som vid kommunikation, utan av vilka ytterligare möjligheter till disciplinering som den nya situationen erbjuder. B strävar inte heller efter att bli förstådd i denna akt. Det vore ju att lägga manipulationen i dagen och riskera att den därmed vänds mot B istället. B avser ett och säger ett annat. Det är missförståndet satt i

system, och därmed inget missförstånd längre. Det är alltså inte fråga om något perspektivtagande i egentlig mening. B kan inte se sig själv genom A:s handlingar. På sin höjd kan hon se sin strategi. Om B blir orolig att A har genomskådat manipulationen kommer hon dock att kunna se sig själv i A:s handlingar. Vad hon då ser är sig själv som manipulatören.

En av dem som bidragit med förståelse för disciplineringssteknikers funktionssätt är Michel Foucault (t ex 1993, 1980). I den hittillsvarande diskussionen har makt setts som situationsbunden, förekommande som disciplinerings teknik vilken den ena aktören använder för att styra den andra. Med ett sådant synsätt på makt är det också möjligt att tänka sig situationer i vilka det inte utövas makt. Detta är det synsätt på makt som t ex Habermas företräder och kallas av Torben Dyrberg (1997) för *the first face of power*. Men Foucault har i grunden ett annat synsätt än Habermas och *the first face of power* på makt. Foucault synliggör också maktens historiska, diskursiva karaktär där det främsta medlet för maktutövning är produktion och reproduktion av verklighetsuppfattning. Med detta synsätt är makten inte längre bunden vid situationer och enskilda aktörers handlande, utan sträcker sig genom hela samhällen. Det är omöjligt att tänka sig en situation fri från makt.

Men kan Foucaults samhällssyn också appliceras på naturresurshandling? Kan vi befolka Foucaults värld med planerare och byggföretag, med experter på hydrologi och bönder, med landskapsarkitekter och allmänhet, och fortfarande iaktta makten på samma sätt?

Foucault ser på makt som skapandet av begrepp och identiteter genom diskurser, dvs genom interaktion i samhället. Då makten utövas i en avgränsad situation sker det genom återkoppling till begrepp och identiteter. Så kan vi t ex se på hur begrepp som *kostnadseffektivitet*, *biologisk mångfald*, *kulturmiljö*, *världsarv*, *våtmark*, konstrueras och rekonstrueras då de används i samhället, och kan användas för att skilja ut och avgränsa vid planering. Vi kan också se hur människor ges identiteter som *expert*, *allmänhet*, *särintresse*, *intresseorganisation*. Till varje identitet hör en repertoar av möjliga handlingar, men också en uppsättning restriktioner för vad man inte kan göra. Planering blir då att rationellt och demokratiskt bedöma exploateringsförslag i förhållande till en diskursiv referensram, som inte behöver uppstå demokratiskt eller rationellt.

Vi kan alltså iaktta makten på samma sätt som Foucault även vid naturresurshandling. Frågan är vad vi skall göra med den kunskap vi då får. Vad Foucault egentligen säger är att våra beslut påverkas av den förförståelse vi har, och vår förförståelse utvecklar vi genom vår interaktion i och med världen och då främst samhället. Vårt tänkande tar sin utgångspunkt i språket, och språket får sin innebörd genom hur det används, dvs genom diskurser. Detta är, som jag förstår det, både förtjänsten och bristen med Foucaults resonemang. Det är förtjänstfullt att kunna synliggöra hur makten är invävd i vårt varande. Men bristen är att makt blir allt, den ordnande principen för hela samhällslivet. Förvisso skapas maktrelationer då identiteter som barn, man, kvinna, invandrare, höginkomsttagare, lärare, framgångsrik och misslyckad konstrueras diskursivt. Men på samma sätt (diskursivt) konstrueras alla begrepp

som vi behöver för att överhuvudtaget kunna fungera som sociala varelser. Jordgubbe, flaskborste, uppfinningsrik, hoppfull, cykla, gissa, är några exempel på ord som styr vårt tänkande och som uppkommit diskursivt, genom social interaktion mellan människor. Ord, vilka som helst, bidrar till att vi uppmärksammar vissa aspekter av de intryck som vi möter, och förbiser andra. Språk och andra regler för social interaktion är alltså väldigt styrande för människans handling. Den autonomi och suveränitet som vi ibland förutsätter att individen har, är villkorad av den sociala värld som hon lever i. Själva idén om att människors kroppar är hemvist för individer, är en diskursiv konstruktion (Asplund, 1983).

Utifrån Foucaults syn på makt, kunskap och diskurs får man gärna en bild av människan som uteslutande styrd av de sociala strukturer i vilka hon ingår. Här finns ett problem, som hermeneutiker som Gadamer och Ricœur har brottats med. Kögler (1997) har uppmärksammat detta problem och diskuterar Gadamer, Foucault och Habermas. Problemet kan kallas för *svarta lådan* -problematiken. Liksom Foucault, föreställer sig Gadamer att all förståelse föregås av en förförståelse. För att lära oss någonting måste vi kunna någonting annat. Kunskap uppstår inte induktivt, genom kombination av sinnesintryck, utan konstrueras då erfarenheter från en situation sätts i relation till tidigare tankegods (se kapitel 2). Den svarta lådan består i att förklara hur steget från förförståelse till ny förståelse är möjligt. Hur är nytänkande möjligt? Hur var det t ex möjligt för Foucault att formulera ett mot rådande diskurser så utmanande synsätt på makt? Och hur är det möjligt för oss att förstå eller kritisera Foucaults synsätt?

Innan jag ger Köglers svar på dessa frågor skall jag återvända till diskussionen mellan Habermas och Foucault. Habermas menar alltså att kommunikativ rationalitet är möjlig och består av att människor är inriktade på att förstå varandras utsagor utifrån deras begriplighet, legitimitet, relevans och trovärdighet. En dylik social interaktion är enligt Habermas fri från makt. Mot detta invänder Foucault att kriterierna för vad som är begripligt, legitimt, relevant och trovärdigt är diskursivt satta och alltså bemängda med makt. Kögler (1997) löser *svarta lådan* -problematiken genom att lyfta fram en annan aspekt av kommunikation än Habermas, en aspekt som bl a Ricœur (1974) formulerat. Habermas fokuserar på kommunikation som en process i vilken aktörer förstår varandra och där man syftar till att nå konsensus om vad som är sant och falskt. Ricœur menar att kommunikation framförallt ger de kommunicerande möjlighet att förstå innebörden i det egna tänkandet och att reflektera över utgångspunkter (förförståelse) för det. Liksom Habermas framhåller Ricœur betydelsen av lyssnande vid kommunikation, men poängterar också möjligheten till kritisk reflektion. Detta förhållningssätt kallas för misstänkens hermeneutik, och misstänksamheten riktas alltså mot en själv och de strukturer som man ingår i. Detta forskande om den egna förförståelsen förutsätter att man har någon att samtala med, eftersom man strängt taget inte kan se sig själv annat än genom andras reaktioner. Jag vet innebörden i det jag säger först då jag har sett vad det framkallar för svar hos andra. Lidskog (1998) skriver:

The communication model's critical character functions as a critical safeguard against incorrect harmonisations, where at the same time its open character functions as a guarantor that the communication does not turn into a destructive war.

Mitt eget ställningstagande om hur makt egentligen kan förstås är dialektiskt. Jag ser ett värde i att se på makt som historiskt och diskursivt förankrad, men jag ser också ett värde i att se på makten som situationellt beteende (maktteknik). Makt som situationellt beteende möjliggör åtminstone principiellt, att det finns situationer som är fria från makt. Då vi försöker förstå den sociala interaktionen i en planeringssituation, tror jag att vi bör tillåta oss att göra distinkta tolkningar både utifrån Foucaults diskursiva maktsyn, och utifrån Habermas situationellt avgränsade maktsyn. Mats Alvesson (1991) har på detta sätt gjort multipla tolkningar av interaktionen vid ett informationsmöte i ett företag.

Maktutövning i skriftväxlingen

I skriftväxlingen med Linus Larsson om rödlistade fiskbeståndets eventuella förändringar, skriver Månsson: *Författaren tycks sakna insikter i de för all forskning så viktiga ämnena statistisk teori och sannolikhetslära*. I denna mening etablerar Månsson vilken norm som skall gälla (forskning förutsätter kunskap i statistik) samtidigt som han markerar normbrottet (författaren tycks sakna kunskap i statistik).

Laban Lennartsson upprepar Månssons argumentationsstrategi utifrån en helt annan ståndpunkt. Lennartsson skriver:

Eftersom du är tekniker och inte ekolog vill jag för säkerhets skull understryka att slutsatser i biologiska frågor, i motsats till vad som är fallet med tekniska problem, mycket sällan kan ges ett fullständigt och entydigt svar. Det handlar nästan alltid om bedömningar grundade på teoretisk kunskap och praktisk erfarenhet. I dessa frågor finns sakkunskapen på fiskeriverkets Vattenvårdslaboratorium.

Lennartsson skiljer här ut tekniker från biologer, hänför sen Månsson till teknikerna och konstaterar sen att den aktuella frågan bör bedömas av en biolog.

Jag menar inte att vare sig Månsson eller Lennartsson har fel i sina påståenden. Jag tar inte ställning till det. Det jag finner intressant är hur väl dessa utsagor stämmer med Foucaults idé om norm- och identitetskonstruktioner vid försök till maktutövning.

Miljökonsekvensbeskrivningar spelar en viktig roll i detta ärende. Då markavvattningsföretaget argumenterar emot sina kritiker säger de: i MKBn visar man att åtgärden inte skapar den typen av problem som ni anför. Då regeringen sedan fattar ett beslut så tar man inte ställning till åtgärdens lämplighet eller olämplighet, utan man tar ställning till miljökonsekvensbeskrivningens tillräcklighet som beslutsunderlag och finner den otillräcklig. Jag har inte underlag för en fullödig diskussion om miljökonsekvensbeskrivningar som diskursiva konstruktioner för olika aktörers maktutövning. Det är ett avhandlingsämne i sig. Ett intressant inslag i den aktuella miljökonsekvensbeskrivningen är det förord som konsekvensutredarna har försett den med. I detta förord tar man upp ett antal frågor som, menar man *det inte är förenligt med uppdraget om MKBn att ge svar på här*. Man uttrycker också en *förhoppning om att inför kommande ingrepp i ett riksintresse som Ån skall mer fakta och kunskap finnas till förfogande så att de väsentligaste delarna och funktionerna klarlagts*. Jag

tolkar detta som att MKB-utredarna anser att de åtgärder som de undersökt är olämpliga, men att de inte tycker sig ha visat att så är fallet. Vidare så har de förstått miljökonsekvensbeskrivningens betydelse som instrument för maktutövning och försöker ta udden av den. Om de hade använt Habermas terminologi så hade de sagt: *Här kan förekomma fördolt vilseledande*³⁰.

Riksintresse är ett annat begrepp som används, och som förefaller fylla en strategisk, disciplinär funktion i interaktionen. I förordet till MKBn hänvisas till att Ån är ett riksintresse. Föreningen Åbygdens Framtid skriver att markägarna med hjälp av *föråldrade riksdagsbeslut försöker tvinga riksintresset att ändra på sig*. Riksintresse är ett begrepp som uppstod då plan- och bygglagen ändrades 1987 och ansvaret för planering försköts till den kommunala nivån. För vissa verksamhetsområden, som naturvård, kulturvård och försvar, gav staten sig möjlighet att identifiera riksintressen, för vilka staten alltså kan ta ett planeringsansvar. Målet med identifierandet av ett riksintresse är att dess värden inte betydligt skall skadas. Ett riksintresse är alltså inte en *fridlysning* utan ett förbehåll om att staten skall ta ansvar för upprätthållandet av ett värde.

Social identitet och roller

Vi har kommit att röra oss från en beskrivning av socialt samspel mellan i första hand två personer, till att allt tydligare ta fasta på att de samspelande befinner sig i ett samhälle bestående av många parallella samspel som i sin tur påverkar varandra. I markavvattningsärendet är det flera som interagerar, och det är uppenbart att de är involverade i flera, delvis olika samspel med varandra, i vilka identiteter och roller för en och samma person skiftar. I det föregående avsnittet om makt har konstruerandet av egen och andras identiteter lyfts fram som en teknik för maktutövning. Med social identitet avses att t ex A identifierar sig med en grupp Å. A själv, och A:s omgivning tänker då på A inte i första hand som A utan som representant för gruppen Å. Charon (1995, sid 80, emfas i original) skriver så här om identitet:

We call social objects names, and this allows us to identify and classify them in a world of a multitude of social objects. So too do we give ourselves names. Our identities are simply the *names that we call our selves*. Gregory Stone (1962:63) describes identity as the perceived social location of the individual: where one is situated, in relation to others, who one tells the self one is, and in his or her action in situations what one announces to others that one is.

Identitet är alltså det vi kallar vårt sätt att hålla reda på oss själva bland andra. Identitet skapas genom interaktion och får konsekvenser för interaktion. Knutet till en identitet är också omgivningens förväntningar på personen i fråga. Aktören väljer inte en identitet efter eget tycke. Identiteten formas av aktörens respons på omgivningens förväntningar. Det kan vara på sin plats att nämna Erving Goffmans rollteori här, även om min förståelse av denna teori är begränsad. Goffman (1974) skriver:

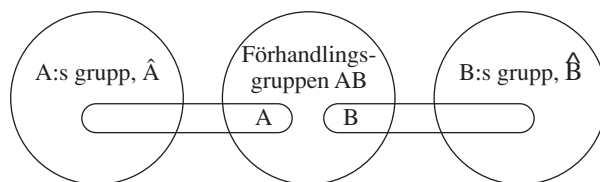
³⁰ Jag tar inte ställning till om den ursprungliga MKBn innebar något vilseledande, jag uppmärksammar bara att författarna till MKBn uppger att den inte ger svar på de frågor som de anser bör besvaras innan man tar ställning till de föreslagna åtgärderna.

(D)et framställda jaget (betraktas) som ett slags image, en föreställningsbild, i allmänhet en aktningvärd sådan, som individen i sitt framträdande på scenen och i sin rollgestaltning på ett effektivt sätt försöker förmå andra att göra sig av honom. Medan den bilden hålls vid liv visavi individen, så att han tillskrivs ett jag, så härleder sig emellertid själva det jaget inte från dess innehavare utan från hela scenen för hans aktivitet. En på riktigt sätt iscensatt och framställd scen får publiken att tillerkänna en rollgestalt ett jag, men det tillerkännandet, det jaget, är en produkt av en scen som spelas upp och är inte orsak till den.

Goffman låter alltså scenen bestämma människors identitet i stor utsträckning, och går kanske härvidlag längre än vad som är lämpligt utifrån Kenneth Burkes motivationsgramatik. Asplund (1982 sid 165f) beskyller Goffman för att helt bortse från andra variabler än den sceniska aspekten.

A kan av B och andra tillskrivas en gruppstillhörighet, t ex \hat{A} , och bemötas som om hon tillhörde denna grupp. A:s sociala identitet, och agerande, kommer då att påverkas av dessa förväntningar på A som en medlem av \hat{A} , även om A själv, då hon tillfrågas, vill se sig som en annan. Men den sociala identiteten är inte heller något som vi enbart tillskrivs av omgivningen. A:s sociala identitet är alltså inte något som finns inuti A, utan något som formas i samspelet mellan A och omgivningen.

Nu är det ju inte så enkelt att en aktör har *en* identitet. Liksom vi har möjlighet till flera perspektiv har vi också möjlighet till flera sociala identiteter. Eftersom agenten både har möjlighet till personlig identitet, A som A, och en eller flera sociala identiteter, A som representant för \hat{A} , kommer en kommunikationssituation att innebära förskjutningar mellan olika identiteter. Möjligheten finns ju också att det under samtals gång utvecklas en social identitet för dem som samtalar, *vi*, A och B som AB. AK Rice (1969) har konstruerat modellen i figur 5 för att illustrera sitt tänkande om social identitet och representation.

Figur 5. Social identitet och representation

A representerar gruppen \hat{A} i förhandlingar med gruppen \hat{B} . B representerar gruppen \hat{B} i förhandlingar med gruppen \hat{A} . A och B möts och kommunicerar i gruppen AB. Då A kommunicerar med de övriga agenterna som ingår i gruppen \hat{A} kommer hon att representera AB. Då B kommunicerar med de övriga agenterna i \hat{B} kommer hon likaså att representera AB. Under själva mötet mellan A och B kan både A och B komma att växla mellan olika identiteter, liksom under möten med \hat{A} respektive \hat{B} . I en förhandlingsgrupp har vi således alltid att göra med intergrupprelationer parallellt med intragrupprelationer.

När någon ger sig in i en social interaktion har hon en social agenda och ett antal grundläggande sociala frågor: Vilken roll kommer jag att få och vilken roll vill jag ha, kommer jag att bli bekräftad och respekterad, finns det ömsesidighet i synen på roller, relationer och identiteter, har jag den rörelsefrihet jag önskar, har jag den tillhörighet jag önskar³¹. Förutsättningen för socialt samspel är att de samspelande i tillräckligt stor utsträckning delar uppfattning om vilken typ av relation de har och vilken handlingsrepertoar som är knuten till den³². Då så inte är fallet kommer de att känna sig osäkra på hur de skall agera och vilken typ av agerande de har att vänta. Aktörernas tillit till samspelet som sådant kommer att minska. Vi får en konflikt.

En del typer av sociala samspel fungerar nästan alltid, medan andra fallerar tämligen ofta. Jag tänker mig att det beror på deras relativa entydighet, och på hur stora frihetsgrader det finns inom respektive roll. Stora frihetsgrader ökar risken för att endera aktören hamnar utanför relationen. Ett av de sociala samspel som vanligen fungerar är kassaexpediering i matvaruaffär. Du vet vad du skall göra, kassören eller kassörskan vet vad de skall göra. Relationen fungerar och ni blir bekräftade i era roller. Till rollerna hör att lägga upp varor på bandet, säga hej (ömsesidigt) och uppge respektive betala den påbjudna summan. Till repertoaren kan också höra lite småprat. Men i småpratet tangerar man gränsen för vad relationen kund – kassör inkluderar. Kanske är du och kassören grannar. Då kan ni, om ni är socialt skickliga, växla emellan grann-relationen och affärs-relationen, och småpratet kan ta sig friheter som inte tillåts i vilken kund-kassörrelation som helst. Sånggruppen *Di sma under jordi* är, om man får tro deras sångtext (*En snabbköpskassörska i kvarteret där jag bor, hon är så vacker och min kärlek är så stor*), socialt oskickliga, i så motto att de förväxlar kund-kassörrelationens repertoar med kärleksrelationens. Att förväxla kassörens snabba ögonkast och leende *hej*, med en flirt, innebär att man kommer att misslyckas med ett av de enklaste sociala samspelet³³.

Naturresurshantering är inte något entydigt socialt samspel, och de olika rollerna har mycket stora frihetsgrader. Risken för att aktörerna uppfattar sina relationer olika är alltså påtaglig. Det finns goda skäl att känna sig osäker på svaret på de sociala frågorna ovan. Förutsättningarna för att lyckas hålla sig inom den föreskrivna rollen vid kassaexpediering är ganska goda. Förutsättningarna för att lyckas genomföra sin roll vid naturresurshantering är mycket osäkra. De kan vara goda eller de kan vara dåliga, det beror på hur den som ansvarar för processen väljer att agera.

Jag har i avhandlingens första kapitel argumenterat för att konflikt och oenighet inte är samma sak: Konflikt är karaktären hos ett socialt samspel, oenighet anger skiljak-

³¹ Frågan om tillhörighet kontra självständighet i relation till en grupp har belysts utförligt av Turquet (1975 i Jern m fl 1984). Turquets huvudpoäng är att den osäkerhet som ofta präglar stora grupper (>20 personer) beror på svårigheterna att bedöma tillhörighet och självständighet, och att gruppens medlemmar därför oroar sig för att både bli uteslutna ur och uppslukade av gruppen.

³² Fiske (1991) diskuterar bl a ömsesidighet i synen på relation. Då ömsesidighet inte gäller benämner Fiske det icke relation.

³³ Misslyckandet gäller om relationen är ensidig. Om man ömsesidigt flirtar eller rentav betraktar mellanhavandet som en kärleksrelation så är det inget misslyckande.

tigheter mellan aktörers bedömningar av ett fenomen. Men det finns en tydlig koppling mellan dem, såtillvida att förutsättningarna för sociala missförstånd, förväxlingar av roller, identiteter och intentioner ökar vid oenighet. Därmed finns en risk att aktörernas tillit till samspelet minskar dvs de får en konflikt.

En situation där sociala identiteter, roller och representation blir tydliga är i handläggningen av Småstadinvallningen, då länsstyrelsen som följd av kraftiga grumlingar har beslutat om förelägganden för markavvattningsföretaget, vilket har stoppat de pågående grävningarna.

Som ett svar på föreläggandet ordnas ett möte mellan markägare, förrättningsmannen, entreprenören och länsstyrelsen. Vi får kännedom om mötet genom det protokoll som fördes. I protokollet skriver man:

Som sakkunnig på den rödlistade fisken påtalar herr Larsson som privatperson att fisken kan ta skada av en stor uppslamning i ån. Larssons utlåtande ansågs som tämligen vagt i olika avseenden.

Jag förstår detta som att protokollet återger eller sammanfattar förrättningsmannens bedömning av Larssons skrivelse. Man kan fråga sig varför man i protokollet betonar att Larsson uttalar sig som privatperson. Larssons utlåtande är skrivet på vattenvårdslaboratoriets brevpapper, rubriken är *Projekt rödlistad fisks synpunkter på översvämningsskyddsföretaget i Ån*, och skrivelsen har tillsänts länsstyrelsen *enligt överenskommelse vid sammanträdet den 18 juli*. En tolkning kan vara att det andra omdömet, att utlåtandet *ansågs som tämligen vagt i olika avseenden* underlättas om man betonar att det är skrivet av en privatperson. I protokollet görs ett ifrågasättande av Linus Larssons sociala identitet som representant för vattenvårdslaboratoriet. Episoden visar att frågan om social tillhörighet är både strategiskt och psykologiskt väsentlig.

En liknande situation gäller Larssons kollega, Laban Lennartsson. En konsult anlitad av markägarna, Knut Konradsson, kommenterar en skrivelse författad av Laban Lennartsson med en i mitt tycke intressant strategisk retorik. Konradsson skriver:

Undertecknads bedömning av fiskeriverkets (eller snarare Laban Lennartssons) skrivelse, är att den inte på något sätt präglas av den kompetens och saklighet som vanligen är betecknande för de synpunkter som framförs av fiskeriverket. Om skrivelsen, med alla sina felaktigheter, osakligheter, och missriktade generaliseringar skall anses utgöra fiskeriverkets (och inte Laban Lennartssons privata) ståndpunkt vad gäller markavvattningsföretaget på Åbyslätten, så bedöms fiskeriverket åsamkat sig själv en betydande förlust av trovärdighet, inte bara avseende förhållandena i Ån utan även generellt.

Ett problem för en liten aktör som argumenterar mot en etablerad institution, som fiskeriverket, är att denna har trovärdighet i kraft av sitt namn. Markus Månsson kommenterar detta i en intervju och säger: *Vad skall regeringen tro? En statlig tjänsteman har allvarliga farhågor*. Konradsson försöker, uppfattar jag, kringgå fiskeriverkets legitimitet genom att å ena sidan tillerkänna dem hög legitimitet, och å andra sidan karaktärisera den aktuella skrivelsen som en tillfällighet vilken är illegitim. Det är naturligtvis ett rimligare projekt än att visa att fiskeriverket i sin helhet är

osakligt. Vad han gör är att ta ifrån Laban Lennartsson, författaren, dennes sociala identitet: Lennartsson är osaklig, fiskeriverket sakligt, alltså kan skrivelsen inte betraktas som fiskeriverkets ståndpunkt. Han får det också att framstå som att om man betraktar skrivelsen som fiskeriverkets ståndpunkt, så är han mer orolig över fiskeriverket än vad han är över kritiken mot markavvattningsföretaget.

Kunskap som slagträ i en konflikt

Jag har redan ingående diskuterat episoden då vattenvårdslaboratoriet och en av markägarna, Markus Månsson diskuterar undersökningen *Inventering av Åns rödlistad fiskbestånd 1993*, men den kan belysas utifrån och belysa, många aspekter. Bland annat visar episoden hur vetenskaplig kunskap kan komma att användas (eller inte användas) i konflikter. Linus Larsson publicerar alltså en rapport över en studie av Åns rödlistade fiskbestånd, med slutsatsen att rödlistade fiskbeståndet minskat som följd av tidigare gjorda markaavvattningsprojekt. I samma veva rekommenderar också vattenvårdslaboratoriets chef, Laban Lennartsson, och Linus Larsson brevlades förrättningsmannen att inte *vidta åtgärder som förändrar Åns naturliga lopp och vattenregim*. Markägarrepresentanten Markus Månsson kommenterar rapporten. Hans kritik bemöts men han upprepar kritiken och till sin egen kritik fogar han kritik från en professor i statistik, som han bett kommentera rapporten.

Misstron mot varandra är utpräglad i detta meningsutbyte. Jag har tidigare argumenterat för att vi skall betrakta oenighet och misstro eller bristande tillit som två olika saker, som bara delvis ger varandra. Det är, uppfattar jag, inte skillnaden i åsikt om rapporten, eller för den delen skillnaden i åsikt om översvämningsskyddens vara eller inte vara, som skapar misstroendet. Det är då denna åsiktsskillnad upplevs utgöra ett hot för respektive aktör, som tilliten till interaktion med den andre minskar. Det är då Markus Månsson upplever att Laban Lennartsson och Linus Larsson uttrycker åsikter på ett sätt och forum där de blir ett hot, som hans negativa relation till dem konstrueras. Det är på denna upplevelse som Månsson svarar med svar som av Lennartsson och Larsson upplevs som hot. Upplevelsen av hot behöver inte vara av materiell karaktär, utan kan också handla om hot mot en identitet, som i det här fallet sakkunnig och kompetent, eller en upplevelse att bli fråntagen ett mandat, t ex som självbestämmande över vad man betraktar som sin egendom eller en initiativförmåga. Centralt för att dessa upplevelser av hot skall konstrueras är att åsikterna uttalas inför någon annan som bedöms kunna göra någon skillnad. Det är alltså då Lennartsson och Larsson uttalar sina åsikter inför länsstyrelsen, och då den antas lyssna, som hotet mot Månsson konstrueras. Hotet mot Lennartsson och Larsson konstrueras då Månsson uttalar sina tvivel om deras kompetens och förmåga att bedöma rödlistade fiskens situation i Ån.

Utifrån dessa ömsesidiga upplevelser av den andre som ett hot, skrivs så de olika kommentarerna med en retorik präglad av misstroende. *Författaren tycks sakna insikter i de för all forskning så viktiga ämnena statistisk teori och sannolikhetslära (MM), Den kritik som framförs är dåligt underbyggd samt resultaten felaktigt refererade (LL), (Man) får hoppas att eventuella nya forskningsanslag beviljas till andra forskare (MM)*. Det framträdande i dessa citat är inte kritiken av innehållet i

rapporter och kommentarer till rapporter, utan kritik av människan bakom skrifterna i fråga. Det är skillnad att möta invändningar mot innehållet i det man säger, respektive att möta invändningar mot att man är den man utger sig för. I det sista av ovanstående citat finns igen ett hot, formulerat som en uppmaning: Forskaren bör ej få anslag. Den typen av inslag i interaktionen minskar naturligtvis den tillit man känner inför att interagera i situationen i fråga.

En annan central händelse för den låga tilliten i interaktionen kan vara att då Åby gård nyligen var såld till Markus Månsson försökte Laban Lennartsson få Litenstadskommun att använda den kommunala förköpsrätten för att köpa gården. Den som nyligen köpt en fastighet måste uppleva en sådan handling som ett starkt hot. Månsson svarar med att JO-anmäla Laban, något som denne måste ha upplevt som ett hot.

Utifrån detta resonemang påstår jag, att det vore fullt möjligt för Månsson, Larsson och Lennartsson att föra ett samtal om rödlistade fiskens situation, och konsekvenserna av och lämpligheten med markavvattningsåtgärder karakteriserat av kommunikation. Men scenen, medlen och syftet med ett sådant samtal borde ha varit annorlunda än de var i den kommenterade skriftväxlingen för att kommunikationen skulle fungera. Den strukturella eller sceniska förklaringen till att interaktionen tar den tillitsminskande vändningen, är att scenen naturresurshanteringsystemet medför att de inte skriver till varandra, utan snarare skriver inför några andra, beslutsfattare. Det är inte en process i syfte att utveckla kunskap, utan en process i syfte att påverka genom att visa upp och ifrågasätta kunskap genom att misstänkliggöra personer. Det verkar också finnas en föreställning i detta system om att viss kunskap utesluter annan kunskap. Processen blir då en kamp om att den egna kunskapen inte skall bli utesluten.

Medlen för interaktionen är hur kritiken formuleras. Det finns inte någon tydlig gräns mellan form och innehåll utan förhållandet mellan dem är dialektiskt. Det är för interaktionen en avgörande skillnad mellan att säga/bli tillsagd: Jag tror inte att rödlistade fisken påverkas av invallning därför att... och att säga: Du är en dålig forskare.

Efter att Markus Månsson återupprepat sin kritik en andra gång, svarar Laban Lennartsson istället för Linus (bl a): *Eftersom du är tekniker och inte ekolog vill jag för säkerhets skull...* och *I dessa frågor finns sakkunskapen hos vattenvårdslaboratoriet*. Här slås det fast att kunskap i en viss fråga hänger ihop med vem man är, vilken identitet man har och inte bara med trovärdigheten i det som sägs.

Labans brev avslutas med: *Vi betraktar därför den personliga debatten med dig som avslutad och Jag fortsätter gärna vår mer personliga dialog på plats vid Ån*. Här klassificerar den ena aktören mellanhavandet som *personligt*, och hänvisar därmed implicit bort mellanhavandet från den offentliga/formella diskussion som hör samman med beslutsfattandet i ärendet. Meningen fortsätter: *(vi) avser fortsätta vårt arbete på ett mer konstruktivt sätt genom resursanskaffande, planering, forskning och lokalt restaureringsarbete*. Här klassificeras mellanhavandet som icke konstruktivt.

Genom att säga att mellanhavandet är personligt och inte är konstruktivt, så tas dess legitimitet bort: Vad som här har sagts är inte viktigt, det är bara personligt och icke konstruktivt. Därmed ligger det nära till hands att se detta inlägg som ett asocialt responslöst inlägg. Avsnittet inleds ju också med att debatten är avslutad. Att fortsätta kommentera statistikbehandling, rödlistade fiskens levnadsvanor och aktörernas kompetens vore social responsivitet, upptagenhet av fråga-svar-sekvensen. Att, som i det här fallet, svara genom metakommunikation, (interaktionen är inkonstruktiv och personlig) är asocial responslöshet, ett avbrott av den pågående fråga-svar-sekvensen. Nu blir det bara ett tillfälligt avbrott. Den här interaktionen tas upp på nytt några år senare, med förutvarande mellanhavanden som viktiga utgångspunkter för interaktion och tolkning av interaktion.

Det sista inlägget i denna avgränsade del av den sociala interaktionen görs av en ny aktör, professor Pontus Persson, som alltså av Markus Månsson ombetts kommentera rapporten och breven från vattenvårdslaboratoriet. Hur skall vi förstå det här? Vad väntas Pontus Persson bidra med? I diskussionen tillför han egentligen ingen ny kunskap, utan upprepar (såvitt jag förstår) den kritik som tidigare framförts av Månsson. En tolkning är att man kallar in hjälp av en extern aktör då man upplever att de egna utsagorna inte bemöts som legitima. Vi rekapitulerar vad som skett: Myndigheten M skall fatta beslut om x . En person A påstår att sambandet *om x så y* gäller. B svarar att detta samband inte är riktigt och anför skäl för detta. A svarar med att vidhålla sambandet och anför skäl för detta. B kallar in C. B skulle inte ha kallat in C om hon blivit övertygad av As argument. B skulle inte heller ha kallat in C om hon trodde att A blivit övertygad av Bs argument, och inte heller om hon trodde att M blivit övertygad om att A hade fel. C skulle inte heller kallas in om inte B trodde att det skulle hjälpa. C kan alltså kallas in av två skäl: För att C väntas ha bättre argument än B, eller för att C kan väntas bli trodd där B inte blir trodd. I det sista fallet så gäller inte längre antagandet att en utsagas trovärdighet ges av argumentens styrka. För att det fallet skall bli relevant krävs att utsagors trovärdighet relateras till sagesmannen. Förutsättningen för att Markus Månsson skall be Pontus Persson att avge omdöme om vattenvårdslaboratoriet är att:

- Månsson tror att goda argument inte är tillräckligt för att bli trodd (jag utgår då ifrån att Månsson själv tror att han har goda argument och att han tror att det han argumenterar för är sant)
- Månsson tror att hans egen legitimitet är ifrågasatt
- Månsson tror att en professor har hög legitimitet i det aktuella sociala systemet

Ett skäl till att ta in någon annan är att man vill presentera åsikter från någon som begriper den här sakfrågan bättre än man själv gör. Ett annat, snarlikt, men ändå på avgörande punkter olikt, skäl är att presentera åsikter från någon som av andra anses begripa den här frågan bättre än jag gör, och som dessutom anses begripa frågan lika bra som de andra eller bättre. I det första fallet tillförs processen mera kompetens. Det stämmer väl med idealmodellen för hur utredning och planering skall gå till. I det andra fallet tillförs processen prestige. Det är ett tecken på att processen inte alls följer idealmodellen. Månssons tolkning av spelregler, sin egen och andras legitimi-

tet måste antas ha uppstått som följd av någonting utanför honom själv. Något i processen gör att han känner denna bristande tillit.

Detta är inte den enda situation i vilken markägarna, genom Månsson, tar hjälp av experter i debatten. Under hela processen anlitar de en advokat, Anders Antonsson, som kommenterar andra aktörers skrivelser. Vid några tillfällen konsulteras också en konsult i limnologiska frågor, Knut Konradsson.

Uttalanden om andras suspekta drivkrafter

Jag har tidigare tagit upp det brev från den 21 januari 1997, i vilket en markägare menar att de som argumenterar mot markavvattning gör det för att hämnas på markägarna för att dessa begärt att en biotopvårdsåtgärd skulle flyttas. Jag tolkade brevet som en del i ett responsorium. En annan intressant aspekt med detta brev är att det som argument mot andras argument anför suspekta drivkrafter hos den argumenterande. Detta är ett vanligt tema i korrespondensen. Montgomery (2001) menar att det finns en tendens att ge interna orsaksförklaringar till andras beteende medan man förklarar sitt eget beteende med externa orsaksförklaring. Interna förklaringar refererar till individens psykologi som drivkraft i ett skeende, och externa förklaringar refererar till situationens karaktär som det som avgör en händelseutveckling. Den interna förklaringen till att någon är återhållsam med pengar är alltså att hon är snål, medan den externa är att hon har ont om pengar. I skriftväxlingen finns som sagt flera exempel där man resonerar om den andres förmodade syfte med sina handlingar. I dessa resonemang anges både externa och interna förklaringsmodeller. Gemensamt är att man ifrågasätter legitimiteten i den andres drivkraft. I resonemangen om argumentationen ovan har jag antagit att den som argumenterar för något tror att det den argumenterar för är sant eller riktigt. Då Markus Månsson argumenterar för att rödlistade fisken inte påverkas av invallningar så antar jag att han tror att den inte påverkas. Då Laban Lennartsson argumenterar för att rödlistade fisken påverkas, så antar jag att han tror att den påverkas. Men detta antagande är inte självklart för aktörerna i en konfliktsituation, och aktörer i konflikten gör ofta helt andra antaganden om sina motaktörer: *A påstår att $x=ay$, men i själva verket vet A att så inte är fallet. A försöker vilseleda och har andra motiv än hon uppger.*

Utöver den skrivelse som redan åberopats förekommer den här typen av resonemang vid följande tillfällen:

- Då Månsson den 28 juni skriver till generaldirektören för naturvårdsverket: *Jag tycker emellertid att Nicklassons /namn på tjänsteman på naturvårdsverket/ agerande är mycket märkligt och vore tacksam om du ville granska detta.*
- Då advokat Anders Antonsson den 11 februari 1997 skriver: *Regeringen måste beakta att yttrandet är upprättat av en person som för en personlig vendetta mot markägarna på Åbyslätten.* Senare i samma brev skriver Antonsson om ett yttrande från Världsnaturfonden: *Yttrandet [...] är helt och hållet ett beställningsjobb från det särintresse som försökt göra sig gällande i ärendet i övrigt.*

- Då Föreningen Åbygdens Framtid skriver: *Läget blir ett annat om man bestämmer sig för mjölkproduktion, köper in en gård till alltför högt pris och sedan med hjälp av föräldrade riksdagsbeslut försöker tvinga riksintresset att anpassa sig.*
- Då Månsson skriver att den tidigare ordföranden för Föreningen Åbygdens Framtid *hysar ett glödande hat mot lantbrukarna på Åbyslätten.*
- Då Månsson den 18 mars kommenterar en skrivelse från Laban Lennartsson finns flera exempel: *Laban Lennartsson försöker medvetet lägga ut rökriddåer. – De invallningar som Lennartsson kallar olagliga är inte olagliga. Detta vet Lennartsson. – Man måste mycket starkt ifrågasätta Lennartssons motiv när han gör sina påståenden. Det är svårt att veta vad som driver Lennartsson eftersom hans motstånd tycks öka med en ökad miljöanpassning av invallningsförslaget.*

Flera av de uppräknade spekulationerna om drivkrafter är gjorda av Markus Månsson. Man kan då undra om spekulation och angivelse av motpartens drivkrafter är Månssons argumentationsstrategi eller om det är ett generellt drag vid konflikter. Jag anser det senare. Även om det är få belägg i det skriftliga materialet så finns det i intervjumaterialet som redovisas i kapitel 5 åtskilliga exempel på andra aktörer som i intervjuerna spekulerar om Månssons drivkrafter. Man menar att Månsson drivs av desperation som följd av att man påstår att han gjorde en dålig affär då han köpte gården. Om en annan markägare sägs det ofta att han tycker att det är roligt att bråka med myndigheter. Jag menar alltså att det är ett generellt mönster att aktörerna i en konflikt spekulerar om drivkrafterna hos andra aktörer i konflikten. Detta överensstämmer med synsättet att konflikt karaktäriseras av tillitsminskning. Då tilliten minskar vet du inte vad du har att förvänta dig av den andra. Du kan inte föreställa dig att den andra har en rationalitet som liknar din egen eftersom hon agerar så vitt skilt från vad du kan förvänta dig. Därför måste du konstruera en rationalitet eller psykologi för den andra som gör hennes handlande sammanhängande och begripligt. Faktum är att Månsson formulerar sig nästan exakt så då han skriver: *Det är svårt att veta vad som driver Lennartsson eftersom hans motstånd tycks öka med en ökad miljöanpassning av invallningsförslaget.* Månsson väntar sig att kritikerna skulle bli mindre kritiska då markägarna föreslår biotopvårdande åtgärder som kompensation för invallningen. Då kritiken kvarstår frågar han sig utifrån vilken rationalitet de egentligen tar ställning. Därtill kommer att Månsson anser att det är strategiskt rätt att inför de beslutande myndigheterna ifrågasätta kritikernas legitimitet.

Retorik³⁴

Språk, dvs symboler som är signifikanta i sociala system om minst två personer, spelar självfallet en oerhört viktig roll för förståelsen av social interaktion. I det hittillsvarande resonemanget har språket antagits finnas tillgängligt att använda för personer som är socialt responsiva, kommunicerande och inblandade i missförstånd.

³⁴ Huvuddragen till resonemanget som förs här är hämtat från José Ramirez böcker *Skapande mening* (1995 a) och *Meningens nedkomst* (1995 b), samt från föreläsningar och samtal med den samme.

Men språket uppstår och förändras genom social interaktion och är på en gång medel för och resultat av interaktionen. Retoriken erbjuder oss verktyg för att förstå sambandet mellan språk och socialpsykologi. Jag kommer här att ta upp tre retoriska begrepp: Metonymi, metafor samt entymem.

Den retoriska utgångspunkten är att det spelar roll vilka ord man använder. Form och innehåll är inte varandra oberoende, utan samverkar. Språk är inte bara ett medel för interaktion utan också den struktur utifrån vilken vi varseblir och hanterar världen. Förändringar i språkbruk både återspeglar och framkallar förändringar i det sociala system (samhället) i vilket förändringen uppträder. Då vi iakttagert att substantiveringen i det svenska språkbruket ökar kan vi anta att det motsvaras av ett ökat fokus på objekt och minskat fokus på handling, som förklaringsfaktorer. Retoriken erbjuder oss begrepp med vilka vi kan undersöka begreppsanvändning, vilket i sig är ett exempel som stödjer det retoriska antagandet. Det är inte bara så att *det inte finns något så praktiskt som en god teori*³⁵. Att skapa teori är också en synnerligen praktisk verksamhet, där praktiken består i språk användning.

Metonymi

Metonymi är jämförelse genom närhet, dvs då ett begrepp som representerar ett fenomen används för att beteckna ett närstående fenomen. Vi kan kalla en stubbe för stol om vi sitter eller avser att sitta på den. Metonymisering är själva basverktyget vid skapandet av språk. Då man konstruerar ett begrepp använder man något (ett ord, en symbol) för att beteckna något annat (fenomenet) vilket är samma typ av artikuleringsprocess som då man låter ordet för något (stol) beteckna något liknande (stubbe). Vid samspel om t ex naturresurser, är det ofta fruktbart att iaktta metonymer och metonymisering, som kan återspegla om den pågående interaktionen karaktäriseras av konflikt eller kommunikation. Metonymier spelar ofta en viktig roll i konflikter, då olika ord, med de föreställningar som är anknutna till det ordet används för att beteckna ett och samma fenomen eller då samma ord används för att beteckna olika fenomen.

I markanvändningsärendet förekommer två benämningar på den mark som skall skyddas mot översvämning: åkermark och våtmark, där kritikerna av avvattningen talar om våtmark och markägarna om åkermark. Markus Månsson tar uttalat upp metonymin till diskussion då han kommenterar ett brev från Laban Lennartsson: *Som alla vet som har besiktigat markerna, finns det inga våtmarker som berörs av invallningsföretaget*. Skillnaden mellan orden våtmark och åkermark är inte bara en smaksak. Med respektive ord sammanhänger helt olika tankefigurer och inställningar till de planerade åtgärderna. Om vi benämner marken för åkermark blir det planerade ingreppet skydd av marken. Om vi benämner den våtmark blir ingreppet exploatering av marken. Skillnaden mellan att använda åkermark eller våtmark är i detta sammanhang skillnaden mellan att se på ingreppet som bevarande eller förändring av befintlig markanvändning.

³⁵ En del tillskriver grupp psykologen Kurt Lewin detta klassiska uttalande. Jag vet inte om det är riktigt.

Begreppet icke legaliserade vallar tas upp till diskussion av Laban Lennartsson: *Som lekman är det också intressant att notera hur agrar fackexpertis (förrättningsmannen; författarens kommentar) använder begreppet 'ännu icke legaliserade invallningar' för de ingrepp som gjorts utan tillstånd.* Lennartsson menar att vallarna är *olagliga*. Detta bemöts av Månsson som skriver: *De invallningar som Lennartsson kallar olagliga är inte olagliga.* Förrättningsman Folke Fransson bemöter överhuvudtaget inte denna kommentar från Lennartsson, men skriver i ett brev där han i övrigt bemöter påståenden från Lennartsson om de aktuella vallarna att de är *ej legaliserade enligt vattenlagens bestämmelser*.

I en del av kritiken benämns markavvattningsåtgärderna för kanalbygge. Terminologin för olika typer av åtgärder är inte helt distinkt. I början av kapitel 3 har jag redogjort för en del olika termer. Den term som ligger närmast *kanalbygge* är kanalisering, vilket avser en specifik markavvattningsåtgärd där vatten avleds med hjälp av en grävd fåra. Då vatten avleds genom en vidgning av befintlig åfåra talar man om rensning. Rensning förekom vid markavvattningen av Småstadsslätten. Vidgning av en befintlig kanal har varit i åtanke för Mellanbyslätten. På Åbyslätten har varken rensning eller kanalisering varit i åtanke. Hursom helst så framstår *kanalbygge* som benämning för en åtgärd vida mer dramatisk än *invallning*, vilket möjligen också varit kritikernas retoriska avsikt.

Metafor

Metafor är en jämförelse genom likhet, dvs då ett begrepp, sprunget ur en kontext används för att representera ett annat fenomen i en annan kontext, och beröringspunkten är att de liknar varandra. Två exempel på metaforer är *jag köper det* då man avser jag håller med, eller *nu är det skarpt läge* då man avser att något man förberett sig för skall genomföras på riktigt. Att köpa något innebär ju att jag lämnar något ifrån mig (pengar) och får något annat (ett äpple) istället. Till verbet att *köpa* är kopplat andra begrepp, till exempel identiteter som kund och säljare, vinst, att pruta etc. Men då man håller med någon lämnar man inte ifrån sig något i utbyte mot något annat, relationen är inte längre kund och säljare. Skarpt läge kommer såvitt jag förstår från militär vokabulär, där man skiljer på övning med lösa skott och med skarpa skott. Överflyttat till ett annat sammanhang, t ex då man skall genomföra en planerad föreläsning, sjunga en sång eller gratulera någon på födelsedagen, är situationen helt annorlunda. Då begreppet tas ur ett sammanhang och förs in i ett annat kommer med begreppet vidhängande föreställningar att påverka föreställningen om det som man jämför med. Detta är metaforens förtjänst och problem på en gång. Problemen blir allvarliga först när metaforen institutionaliserats, dvs då den inte längre uppfattas som en metafor. De kontexter som då metaforen skapades sågs som olika, ses nu som lika, kanske rentav som samma. Det är just genom det flitiga användandet av den aktuella metaforen som man har kommit att associera kontexterna med varandra. Det är vanligt med förvåning då det påpekas att *jag köper din idé* är en metafor, där en ekonomisk term överförs till ett icke ekonomiskt sammanhang. *Är det? Men det är väl så man säger?*

Entymem

Entymem är det som måste läggas till för att någon som inte deltar i en social interaktion skall uppfatta det som sägs som meningsfullt sammanhängande. När vi talar

med varandra kan vi utelämna en del tankeled som vi kan anta att den andre förstår ändå, då hon är del i samma samtal. För den oinvigde kan ett dylikt samtal framstå som fullständigt nonsens. Entymem är det som utelämnas. Ex 1.

A Har du varit i Paris?

B Nej jag har aldrig varit i Frankrike.

För den som kan Europas geografi är detta samtal inte uppseendeväckande. Men om vi tänker bort dessa kunskaper, så upphör de båda satserna att höra ihop. Varför svarar B något om Frankrike då hon tillfrågas om Paris? Notera att det inte är kunskapen om att Paris ligger i Frankrike som är entymem. Ex 2.

A Har du varit i Paris?

B Nej, jag har aldrig varit i Italien.

A Men Paris ligger i Frankrike!

Samtalet fungerar som synes även utan kunskapen om att Paris ligger i Frankrike. Entymemet ligger istället i att förstå sambandet mellan en nation och en stad. Då blir det möjligt att betrakta de båda svaren som meningsfulla i relation till frågan. Entymem, som ofta är mycket mer komplicerade än så här, är betydelsefulla för om utvecklingen av en social interaktion skall gå mot konflikt eller kommunikation.

En situation som belyser entymemens funktion i konflikter uppkommer i en intervju med en tidigare ordförande i sportfiskeklubben. Jag frågar om konflikterna om markavvattnings och han berättar om sitt synsätt. Jag frågar också om sportfiskeklubben och deras engagemang. Sen frågar jag om han som fiskeintresserad upplever att övergödning är ett problem. Denna fråga ställde jag därför att andra sportfiskare som jag intervjuat i andra vattendrag kritiserat lantbrukare för växtnärläcksage och för att bönderna vid Ån hade planer på att starta samverkan i syfte att minska läckaget. Att växtnärläcksagefrågan varit uppe till diskussion i samband med markavvattnings visste jag faktiskt inte. Vårt samtal utspelar sig så här:

LH Hur är det med närsalter och övergödning utav Ån? Är det ett problem för fisken?

ÖÖ Inte nu. Det blir inte så stora... Man vet ju inte, det kan vi ju i alla fall ... Då vill jag fråga dig så här, att kommer man ifrån det här med närsalter när man pumpar ut vattnet ifrån invallningen och ut i ån tillbaka igen.

LH Nu vet jag inte vad du syftar på?

ÖÖ De pumpar ju ut vatten ifrån invallningen och ut i Ån.

LH Är syftet med det att minska närsalterna eller vad då?

ÖÖ Det är ju för att bli av med vattnet inne på invallningen och då finns ju närsalterna där, så kan man bli av med närsalter. Ja, jag förstår inte ett dugg men ...

LH Jag förstår inte riktigt vad du argumenterar för eller emot nu.

ÖÖ Ja, men du säger ju ... Jag anser ju så här att närsalterna får vi ha oavsett om det blir invallning eller inte invallning.

LH Jag tar inte ställning för eller emot, jag bara frågade om du tycker att det vore viktigt att lantbrukarna jobbade med närsaltsproblematik, de håller nämligen på att starta upp vad

de kallar för vattendragsgrupper i syfte att minska nitrat och ammoniumläckaget från sina åkrar, hur ser du på det?

ÖÖ Det är väl bra, men jag undrar ändå hur det ska ...

Både jag själv som intervjuare och intervjupersonen blir lika förbryllade av att inte förstå vad den andre menar. Det saknade entymemet är att intervjupersonen förutsätter att min fråga om växtnäring är ett argument mot hans ställningstagande i markavvattningsfrågan, eftersom markägarna brukar anföra att markavvattningen är ett projekt som är positivt för miljön med motiveringen att näringsläckaget minskar. Då han tror att jag argumenterar mot honom vill han försvara sig. Jag, som i detta läge inte kände till sammankopplingen mellan växtnäring och markavvattning, förstår inte vad han menar då han säger *Då vill jag fråga dig...* Jag kan försäkra att min osäkerhet inför vad som hände var vida större än vad som framgår av transkriptet. Både min och intervjupersonens tillit till intervjusituationen minskade då vi inte kunde förstå vad som tillskrevs oss av den andre. Vi fick en konflikt utan att det fanns någon egentlig intressemotsättning, och konflikten drevs fram av bristen på entymem.

Det lilla ordet tycks

I många skrivelser i ärendet används ordformer som är tentativa:

Ändå tycks inte den regionala myndigheten ha gjort något åt eländet,

Det kan väl inte vara så att styrelsen /.../ tror att...

Naturvårdsdirektören tycks ha det lite knepigt med att skilja på dröm och verklighet.

Ställer verkligen länets högsta naturansvariga kompetens upp på...

Dessa citat återger tvivel. Ord som tycks, verkligen, det kan väl inte, används. I breven insinueras, genom dessa ord, att den som omtalas, t ex länsstyrelsen, Laban Lennartsson, markägarna, förrättningsmannen är tvivelaktiga och inte att lita på. De gör ett men kan mena något annat, man kan inte med säkerhet sluta sig till deras inställning med ledning av deras handlande. Detta tillskrivande av tvivelaktighet gör att arenan i fråga uppfattas som en arena där man blir ifrågasatt och påverkar rimligen den ifrågasattes tillit till arenan. Men det indikerar också en låg tillit hos dem som uttrycker tvivlen. Tvivlen är ju i sig en indikator på bristande tillit till länsstyrelsen, men behovet av att uttrycka dessa tvivel hänger samman med att den som uttrycker dem tvivlar på hur hon själv skall bli bemött. Om man själv uttrycker tvivelsmål, *det tycks*, så har man ju en reträttpost om man kritiseras: Även om påståendet inte var riktigt, så framstod det som riktigt. I detta uttryckssätt finns också en uppmaning inbyggd: Utifrån ert agerande tycks det som om ni har fel (illegitim) åsikt, visa nu att så inte är fallet.

Vi har alltså den kritiserade, vi kan kalla den för A, och de kritiserande, vi kan kalla dem för B. B anser att A begår ett misstag och vill påtala det för A. Men hon vill inte bara påtala för A att A begår misstag, utan även för alla andra. Vidare uttrycker hon inte: A begår misstag, utan hon uttrycker att det *tycks* som om A begår misstag. B är orolig för att hennes påpekande inte skall tas på allvar, inte förstås eller att det inte är legitimt. Jag förstår detta som att debattsidor är en arena på vilken det finns anledning att känna sig orolig för om man blir tagen på allvar eller inte och att man därför hellre förekommer än förekommes i att uttrycka tvivelsmål om aktörers legitimitet.

I skriftväxlingen bemöter man inte bara argumentens trovärdighet, utan kommenterar också de andra aktörernas trovärdighet. Detta kan göras uttalat, men kan också göras outtalat, genom hur man benämner aktören i fråga. I en kommentar till överklagan från naturskyddsföreningen och ornitologiska föreningen, skriver Månsson:

Jag /.../ måste konstatera att jordbruksakkunskapen hos herrarna /.../ är något bristfälligt. /.../ Det är mycket märkligt att de båda herrarna vet mer än jag själv om hur jag brukar mina marker.

Jag uppfattar att tilltalet *herrarna* och *de båda herrarna* fyller funktionen att till den uttalade kritiken av argumentationen tillföra en implicit, nedlåtande ton. *Herre* används såvitt jag känner till inte med allvar i svenskan längre, utan om det används är det antingen skämtsamt, överseende eller nedlåtande.

I en av intervjuerna så säger en aktör om en annan aktör:

Men då får väl kommunen gå in med pengar och köpa ut Herr Aktören (namn).

Det jag vill fästa uppmärksamheten på är benämningen *herr Aktören*. Intervjupersonen nämner flera andra personer vid namn under intervjun, men ingen annan benämns herr. Inte heller den nämnde aktören, som nämns vid ett flertal tillfällen i intervjun benämns herr mer än en gång. Jag tolkar detta som att *herr* i den citerade uttalandet är ämnat som en sarkasm riktad mot aktören. Kritiken mot andra kan uppenbarligen ta sig mycket olika former, uttalade och outtalade.

Ett exempel på en retorisk strategi är då advokat Anders Antonsson kommenterar Världsnaturfondens yttrande:

Yttrandet är dock endast en ytterligare upprepning av samtliga de synpunkter och felaktigheter som även framkommit i andra yttranden.

Genom att skriva *synpunkter och felaktigheter* får Antonsson det att framstå som om allt det som anförts mot invallningen är felaktigheter. En liknande retorisk strategi görs i ett brev av Månsson, den 17 juni, där han delar in kritiken mot invallningen i tre kategorier: *Felaktigheter*, *Ej bevisade påståenden* samt *Övriga påståenden*. Någon kategori för sanna påståenden medges inte i Månssons typologi och det är som om kritikerna per definition inte kan säga något riktigt.

Frågor om de samspelande

I kapitel 3 och 4 har handlingar och scener för handlingar diskuterats och vi har sett hur handlingar skapar förutsättningar för varandra. I denna diskussion har de handlande, aktörerna, mer eller mindre tagits förgivna. Nästa kapitel heter: Aktörerna som handlar på scenen. I detta skall jag diskutera aktörerna som agerar vid hanteringen av Ån och de relationer som dessa utvecklats sinsemellan. Hur de ser på varandra, hur de tror att de andra ser på dem och hur de ser på sitt eget och andras handlande.

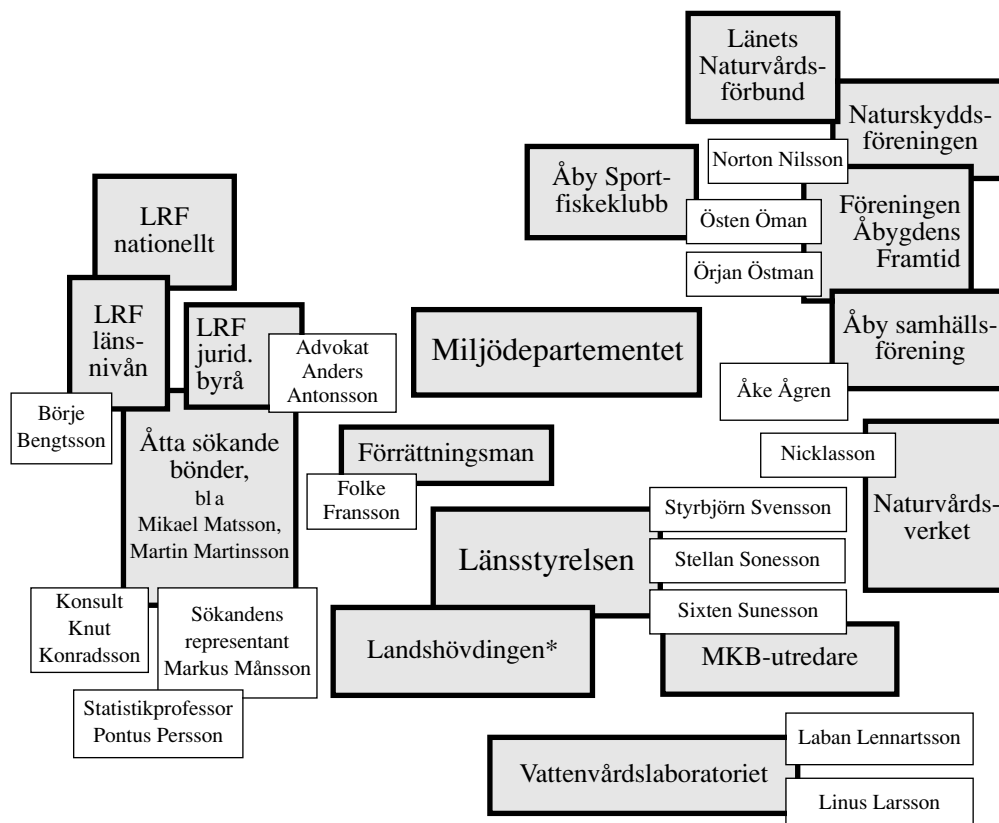
Kapitel 5 – Aktörerna som handlar på scenen

I kapitel 4 och 5 har vi diskuterat scen – handling relationen i skeendet omkring markavvattningskydd vid Ån, och sett hur handlingar utgör scener eller tolkningsbakgrund för senare handlingar. I detta kapitel skall jag diskutera de handlande aktörerna och hur de tolkar situationen, andra aktörer och sitt eget handlande. Därmed berörs Burkes aspekter aktör, motiv och handling.

Det finns, i likhet med svårigheterna att avgränsa vad som kan räknas som en handling inom handlingskedjan om markavvattning, en svårighet att avgränsa vem som kan räknas som aktör. När det gäller aktörerna tillkommer dessutom organisations- och representationsaspekterna.

I detta kapitel är de intervjuer som gjorts viktiga. Jag lär känna aktörerna, inte bara från deras berättelser om ärendet, sig själva och andra, utan också från vår inbördes interaktion.

Aktörerna som agerar i markavvattningsärendet kan beskrivas som på följande bild:

* Landshövding har i tur och ordning varit: 1. Henrik Hansson 2. Helena Håkansson 3. Håkan Hultman

Figur 6. Aktörer i markavvattningsärendet

Jag har i bilden grupperat aktörerna så att de som arbetar för att åstadkomma invallning återfinns till vänster på bilden, och de som huvudsakligen argumenterar mot finns på högra sidan. I mitten finns de som på olika sätt har att fatta beslut i frågan. Vidare har jag gjort så att rutan för personer som ingår i en organisation eller som har ett uppdrag från någon annan aktör överlappar med dessa rutor. I övrigt betyder närhet mellan rutor ingenting.

Nedan skall jag noggrannare undersöka aktörerna och deras relationer, aktör för aktör. Aktörens formella roller och mandat tas upp, men huvudfokus kommer att vara på aktörens inställningar till situationen, hennes relationer till andra aktörer och de identiteter hon antar i olika situationer. Nu är ju inte vare sig relationer eller identiteter direkt iakttagbara, utan måste härledas fram från handlingar.

Ibland betraktas sociala handlingar och relationer som samma sak. Jag instämmer i att man relaterar genom att handla och tolka handlingar, men betraktar substantivet relation som mer sammansatt än substantivet handling. Verben handla och relatera ligger närmare varandra, men det finns en poäng i att inte göra dem synonyma. Om man gör *att handla* och *att relatera* synonyma så kan man inte använda båda, och förlorar då uttryck som *att handla genom att relatera* eller *att relatera genom att handla*. Om begreppen görs synonyma blir dessa uttryck tautologier (onödiga upprepningar). Jag menar alltså att vi kan förstå relationen mellan t ex A och B genom att uppmärksamma hur A och B handlar i förhållande till varandra och hur de tolkar varandras handlingar. Exempel på handlingar är vad A säger till B och vad B säger till A. Detta är handlingar som direkt bidrar till A:s och B:s relation. Vi kan också undersöka relationen mellan A och B genom att studera vad A säger om B till C (t ex en intervjuare) och vad B säger om A till C. Detta är handlingar som indirekt indikerar A:s och B:s relation. Man måste dock vara observant på att den relation som direkt kommer till uttryck i denna situation är relationen mellan A och C respektive mellan B och C. Vad A säger om B kan alltså inte betraktas som en direkt representation av hennes relation till B, utan är också ett uttryck för hennes relation till C (t ex hur hon vill framstå inför C, vad hon tror att C vill höra etc). Tolkning av sambandet mellan intervjuutsagor och aktörernas relationer måste innehålla kritiskt reflekterande moment.

Det finns en risk att man i en sån här text låser fast aktörer i en viss identitet och ett visst perspektiv, t ex markägare, sportfiskare. En del av intervjupersonerna markerar risken för detta själva, t ex Martinsson, vilken är markägare, som beskriver sina första möten med Åns natur, just de aspekter som brukar åberopas som skyddsvärda men hotade av markavvattningsföretaget: rödlistade fisken, aspen, landskapet. Jag tolkar detta som att Martinsson vill poängtera att han inte är en entydig aktör, utan har potential att se på frågan utifrån flera perspektiv. Även markägaren Månsson beskriver hur naturintresse och markägarskap är överlappande perspektiv. När vi definierar en aktör måste det ske på ett sätt som möjliggör att hennes identitet förändras och att hon byter perspektiv, eftersom det är just dessa förändringar som vi är ute efter att studera.

Aktörer

Markus Månsson

Månsson är markägare och en av dem som ansöker om att få skydda sin mark mot översvämningar. I denna process har han också periodvis fungerat som representant för de sökande markägarna i deras kontakter med myndigheter, förrättningsman och andra. Som framgått av kapitel 3 är Månsson en av de mest aktiva aktörerna i ärendet, och många av de andra aktörerna har åsikter om honom. Månsson har också själv uttalade åsikter om andra aktörer.

De som han har arbetat tillsammans med är de andra sökanden, de olika ombud som sökandena har anlitat samt förrättningsmannen. Han har också haft intensiva samspel med de ansvariga på länsstyrelsen, vattenvårdslaboratoriet, samt de personer i lokala föreningar som engagerat sig mot markavvattningsföretaget.

Markus Månsson har en, för att vara lantbrukare, ovanlig bakgrund. Han är högskoleutbildad ingenjör och har arbetat som företagsledare i Kalifornien, USA. Han beskriver det som att han köpte gården vid Ån för att trappa ner från ett intensivt yrkesliv. Han beskriver också hur turerna om invallningen gör att han känner sig besviken.

Ja det var ju fel alltså! Hade jag vetat det här så hade jag inte köpt den här gården. Vad jag vet idag. Jag menar, jag ville ha en större brukningsenhet med en bra livsmiljö. Jag hade jobbat hårt i många år för att tjäna pengar och ville dra mig tillbaka lite grand. Men jag hamnade ur askan i elden. Det här (processen om markavvattning) tar mycket stor del av min tid. Det är att driva företag vi skall syssla med.

Besvikelsen riktar sig framförallt mot de tjänstemän och myndigheter som argumenterat mot markavvattningsföretaget, som enligt Markus Månsson begått fel av ett slag som han sammanfattar som *vänskapskorruption*.

Det är som en maffia med de här miljömänniskorna. De har en sorts kollegial samvaro. Det är någon sorts vänskapskorruption kan man säga. Nu det här, det är bara prestige och det är konflikter. Det har ingenting med miljön att göra.

Där finns ett nätverk som är svårt att se. Det räcker att någon trycker på knappen och säger stoppa det här projektet så går alla de här in. Och det är klart att folk känner varandra från möten, från symposier och olika träffar. Och så går man in och så ställer man upp.

Detta är egentligen ingenting som handlar om miljö kontra jordbruk. Det är ofta så. Jag menar vi som är lantbrukare vi äger ju... jag flyttade hit för fyra år sedan, jag hade jobbat i industrin och sysslat med helt andra saker. Om man inte är naturintresserad så skaffar man inte en sån här gård och sätter sig här ute. Jag äger ju fisken här, jag äger ån. Jag vill ju bevara det ju. Det finns ingen motsatsställning mellan lantbruk och miljövård. Utan man skall ju naturligtvis söka driva lantbruk på ett miljöriktigt vis. Så det är inte där konflikten ligger. Utan det här är något helt annat som jag har svårt att ta på. Det är fråga om prestige och maktmissbruk, korruption, vänskapskorruption.

Månsson menar alltså att den kritik som markavvattningsföretaget utsatts för inte har en saklig grund i motsättningar mellan miljö och lantbruk, utan uppkommit av andra skäl. Dessa skäl är, anser han, rädsla för förlorad prestige från *miljömänniskornas* sida. Jag uppfattar det också som att han upplever sig ha blivit oriktigt definerad som motståndare mot natur- och miljövård.

Jag förstår inte hur man kan tillåta det här men man har sagt att man skall sätta åt oss, man skall använda statens resurser till att sätta åt oss. Det är oerhört...missbruk av statliga medel. Bara det att de använder sin egen tjänstetid och får betalt för att sätta åt oss, det är att missbruka statliga medel. Att man får betalt för att göra något helt annat. De är inte tillsatta för att jäklas med medborgarna.

Månsson har en bild av en sammanhållen grupp av människor, *miljömänniskorna* vilka agerar samordnat och vilka gemensamt brister i ansvar. I detta intar länsstyrelsen en speciell ställning, i det att den anses både ha försvårat arbetet för ett markavvattningsföretag, samtidigt som den är den instans som faktiskt bejakat företaget då de en gång medgav dispens från naturvårdsförordningen. Månsson skiljer här på tjänstemanna nivån, som han räknar till miljömänniskorna, den tidigare landshövdingen Hansson, som ansågs positiv till markavvattning, samt en senare landshövding Håkansson, som ansågs ge tjänstemännen fria händer och därmed försvårade arbetet med markavvattningsföretaget. Detta är en bild som delvis delas av en del andra aktörer (se nedan under dessas beskrivningar). Månsson beskriver det så här:

Sen drog man (tjänstemän på länsstyrelsen) och drog och drog på det. Det tog en oändlig tid, och man fördröjde... man hoppades då på att Hansson skulle hinna avgå innan beslutet fattades. Men vi blev uppmärksamma på det här i slutändan, för vi såg ju vad som hände. Hur man försökte manipulera hela utredningen. Och påtalade det för honom. Så han gick ju in och tittade på det, och så fattade han sitt beslut.

Och det här med olikhet inför lagen, det är ju något som är genomgående. Allting bottenar i att vi har ett antal tjänstemän som inte handlar objektivt utan de handlar i affekt, personliga känslor. Sen har man då en landshövding som inte kan ta i det här utan man låter dem agera fritt. En stadstjänsteman kan ju ha rätt stor makt. När man vill.

En av tjänstemännen på länsstyrelsen, Styrbjörn Svensson, tycks känna till bilden av honom själv som en del av ett nätverk. Styrbjörn var handläggare för markavvattningsföretagets första ansökan om dispens från naturvårdsförordningen, och reserverade sig då mot länsstyrelsens positiva beslut.

SS Formellt så är det ju naturvårdsverket (som överklagat). Men bakom en formell process så finns det alltid relationer och ibland tror man att det är vissa relationer som styr, det behöver ju inte vara det, men det är i alla fall människor bakom en process, och de ser väl mig som hjärnan bakom hela den här processen.

LH Du uppfattas så?

SS Jag uppfattas så ja, eftersom det var jag som reserverade mig och fick indirekt så att säga naturvårdsverket att vakna upp och så överklagade de. Hade jag inte gjort detta så tycker de väl att då hade kanske inte naturvårdsverket heller brytt sig om det här. Jag får representera den som har stoppat de här åtgärderna.

En annan tjänsteman på länsstyrelsen, Sixten Sunesson, som blev involverad i ärendet i ett senare skede, då han ansvarade för att ta fram en kravspecifikation på vad som skulle belysas i en kompletterande MKB, säger så här om en interaktion med Markus Månsson:

SS Han fick det (kravspecifikationen) hemskickat. Och då var det ju så att det framgick ju med önskvärd tydlighet vad han tyckte om det och han formulerade sig på ett sånt sätt som att ... Ja, han var förbaskad helt enkelt, han var förgrymmad över vårt sätt att hantera det hela, han tyckte att vi hade tagit i alldeles för häftigt. Då hamnade ju jag som handläggare i en försvarssituation att jag skulle ta och försvara vårt agerande, och försvara det papper som vi hade skickat ut till honom utifrån, ja om jag nu ska vara ärlig, lite grand gömma sig bakom det som regeringen faktiskt har sagt att vi ska komplettera miljökonsekvensbeskrivningen.

Här beskrivs på ett väldigt tydligt sätt social responsivitet i naturresurshanteringen: En aktör får ett besked från en ansvarig på myndigheten. Beskedet upprör honom och han kontakter den ansvarige och uttrycker sina invändningar med både form (aggressivitet) och innehåll (argument). Formen på uttrycket väcker i sin tur ett svar hos den ansvarige, som säger sig ha hamnat i försvarsposition. Interaktionens form får otvetydigt konsekvenser för interaktionens innehåll.

Även Laban Lennartsson, på vattenvårdslaboratoriet, anses av Månsson ingå i *miljömänniskornas* nätverk. Månsson säger:

Laban Lennartsson då, som ju jag anser är en mycket oseriös forskare. I MKBn konstaterades att fisken inte påverkas. När regeringen nästan höll på att godkänna det här så skrev han (LL) då i panik till regeringen att fisken dör och laxen dör och påverkas och gäddan och abborren och alla möjliga fiskar plötsligt påverkas. Och det är klart, han sitter som chef för vattenvårdslaboratoriet. Vad skall miljödepartementet göra? En av statens tjänstemän har allvarliga farhågor. Vi har ju haft limnologer som har tittat på det här och hela hans skrivelse är rena smörjan. Påståenden utan bevisföring. Man har haft lite problem med abborren i mynningen och det har förmodligen att göra med övergödningen plus att den troligaste orsaken är Litenstad bruk då.

Månsson har också en klar uppfattning om när den dåliga relationen till Lennartsson uppstod.

De har en chef som heter Laban Lennartsson som ville ha den här gården. Han ville att kommunen skulle köpa den till honom. Vi vanliga dödliga kan inte få staten att köpa gårdar till oss. Han ville ha någon sorts jänkla rödlistad fiskodling här. Kommunen vägrade. Sen dess har han varit efter oss här. Man fattar det inte. Man vet inte om det är sant.

Laban Lennartsson bekräftar bilden av en dålig relation mellan honom själv och Månsson, och också att denna har sitt ursprung från Månssons första tid vid Ån.

LL Vi försökte få kommunen att köpa in Åby gård, för den var också till salu, och vi visste ju att den hade ett helt centralt läge i det här invallningsföretaget och på Åbyslätten, därför att de skulle kunna sälja den vidare, men därigenom kontrollera ägare och skötsel och så, men det tyckte de var det dummaste de hade hört, och då fick Markus Månsson köpa gården, och han är ju inte jordbrukare, och han är också en som jag tycker då, besvärlig man. Han inledde ju med att JO-anmäla mig.

LH För?

LL För ... Ja, det är knappt jag kommer ihåg vad det var för, men det var för vattenvårdslaboratoriets ställningstagande i frågan om rödlistad fisk, där han ifrågasatte våra vetenskapliga uppgifter helt enkelt. Han ifrågasatte vår kompetens och att vi då gick ut med åsikter i pressen som han ansåg felaktiga. Men det togs inte ens upp till behandling, men det var liksom hans första insats, och det är klart att det är ju inte så ...

LL Och det (den dåliga relationen till Månsson) beror på, menar jag, på Markus Månsson. Jag menar innan vi över huvudtaget träffats så JO-anmäler han mig direkt, och då medan det behandlades så åkte jag upp och hälsade på honom på hans gård, och då åt vi lunch och vi hade ett riktigt trevligt samtal, men sen när vi träffats i olika officiella sammanhang så här så ... Ja ibland är han negligerande fullständigt och ibland hoppar han på mig med ganska våldsamma verbala utbrott, så att jag känner att det finns ingen anledning att ha en bra kontakt med Markus Månsson.

Även Styrbjörn Svensson bekräftar att Månsson och Lennartsson har en laddad relation:

SS På ett möte om fisk och vattenkraft) då var det Laban Lennartsson som pratade om fiskvandring, och han (Månsson) gillar inte Laban Lennartsson alltså, utan på mötet så anklagade han Laban Lennartsson för att som tjänsteman driva politiska frågor. Det var ju en rätt allvarlig anklagelse, och han gick ut väldigt hårt mot honom.

Genom överklaganden och bemötanden av dessa, samrådsmöten samt den lokala offentliga debatten om markavvattningsföretagets brister och förtjänster, så har Månsson också kommit att interagera med företrädare för lokala föreningar som har protesterat mot planerna på markavvattning. Månsson blir påtagligt känslomässigt berörd då han i en intervju berättar om dessa erfarenheter:

MM Men sen var det så att den här Åbygdens framtid och Åke Ågren som var lärare på en skola i Åby. Han skev en del insändare, riktigt elaka saker om mig, och min dotter, mina döttrar gick i skolan och läste om hur deras pappa var en skurk som rektorn tyckte. Men ... han har sått mycket split i bygden.

En aktör, Örjan Östman, som ofta företräder sportfiskeintressen, resonerar om svårigheterna med att bedriva jordbruk på en gård med översvämningssproblem och kommer så in på Markus Månsson och dennes gård:

ÖÖ Det har ju gått förr men det var ju inte såna krav på ekonomin då som det är i dag. De som har haft gårdarna länge, de finner sig nog lättare i det (att det svämmar över ibland och att det inte går att valla in). (Gamla markägare har synsättet att) får vi inte valla in så får vi göra något annat, men nya ägare har ju inte alls den synen. Om de har missräknat sig från början, jag skulle tänka mig att till exempel det var det som hände Markus Månsson. Han köpte ju den här gården just när det var de här torra somrarna, han såg ju inte någon översvämning, han trodde att han köpte en ordinarie lantgård och det visade sig att han egentligen köpte ett vattenmagasin. Och då blir man ju frustrerad av bara det, självklart, eftersom det är en felsatsning, och försöker att göra någonting åt det, så han har ju svårare att finna sig i det här, det är klart att han har.

Jag tolkar detta uttalande som att gamla markägare, som är vana vid problemen är mer nyanserade i sin syn på behovet av markavvattning, medan Östman anser att nya markägare är mer polariserade och därmed svårare att ha att göra med. Östman ser en rationalitet i denna polarisering, i det att deras förutsättningar är annorlunda än förutsättningarna för de äldre, och visar också förståelse för Månssons frustration. En liknande beskrivning finns i ett av överklagandena från Föreningen Åbygdens Framtid (i vilken Östman är medlem), och andra snarlika finns i intervjuer och spontana samtal. Östmans uppvisar på sätt och vis förståelse för Månsson. Han menar att Månssons frustration är naturlig, då han har köpt ett *vattenmagasin* i tron att det var en *lantgård*. Frustration är alltså enligt Östman skapad av Månssons egen felsatsning. Månsson själv har en helt annan förklaring till sin frustration: Han är frustrerad av att (som han upplever det) utan rättslig grund motarbetas av myndigheter och naturvårdsintresserade. Månsson anser sig inte ha gjort någon felsatsning, och påstående om motsatsen kan i sig vara/fungera som provokationer.

Men det är klart man kommer kanske till att man blir så trött på det så man säger köp den och då får de ju kompensera mig för om jag skulle sälja gården idag skulle jag betala reavinstskatt. Det skulle kosta pengar. Jag köpte i ett läge där priserna var låga. Det var därför jag köpte i Sverige. Det var för att man hade depressionen här i början på 90-talet. Och då får jag en kraftig reavinstskatt och det får de kompensera mig och hur kompenserar man sånt här som att man skall starta om hela sitt liv på en ny plats och skaffa sig nya bekanta, nytt umgänge. Hur kompenserar man det? Min yngste dotter som bor hos mig hon skall ha nya kamrater, ryckas upp ur sin miljö, hur kompenserar man det? Det är inte bara så. Men de använder väldigt mycket pengar på att förstöra.

Ett par andra intressanta aspekter synliggörs i Örjan Östmans uttalande:

För det första: *Enskildheten formuleras som en generalitet*. Både i intervjuicitatet ovan, och i ett liknande stycke som *Föreningen Åbygdens Framtid* skriver i sitt överklagande, formuleras en till synes generell teori: Det är nya ägare som har en annan syn, som framkallas av deras missräkning och besvikelse. Men denna generella teori är formulerad utifrån en enda observation: Markus Månsson. Det finns inga andra nya ägare bland de sökande. Så när Örjan Östman använder Markus Månsson som *exempel* för att illustrera teorin om de nya ägarna, så låter han Månsson representera en grupp som bara består av Månsson själv. Jag är inte klar över varför Östman formulerar sig på detta sätt, eller vad det säger om relationen mellan Östman och Månsson. Det är som om man (inför intervjuaren/ bedömaren av överklagan) vill komma bort från den konkreta relationen till Månsson och bort från Månsson som subjekt, mot en abstrakt relation till en viss typ av ägare (nya) och ett generellt psykologiskt fenomen. Förhållandet mellan denna anmärkning och en nästa iakttagelse är närmast paradoxal:

För det andra uppvisas *en relation som riktar uppmärksamheten mot motpartens situation*. Trots det ovan sagda om generalisering av Månsson till en allmängiltig kategori, så visar uttalandet att Östman har en relation till Månsson och att denne verkligen upptar hans tänkande då han ombeds tala om Ån. Detta visar sig i att uppmärksamheten är riktad mot Månssons situation i stor utsträckning. Uttalandet ovan uppkommer då Östman berättar om sin syn på invallningsproblemen. Jag (intervju-

aren) ställer då en fråga om han kan förstå böndernas synsätt. Han säger sig kunna det och diskuterar svårigheterna att planera jordbruksdriften vid risk för över-
svämningar, och kommer sen in på den generella teorin om hur nya markägares
synsätt skiljer sig från andra, exemplifierad med Månsson, varefter han börjar dis-
kutera och spekulera om Månssons situation och drivkrafter. Det är än påtagligare
i andra utsagor somt ex då Laban Lennartsson kommenterar Månssons försök att
JO-anmäla Lennartsson:

Och sen har jag förstått att han har hanterat andra intressen på liknande sätt och har
gjort sig ganska impopulär i bygden. Han har stängt folk ute från hembygdsförening-
ens platser där de brukat nyttja som ligger på hans mark och så här, han har brutit jakt-
arrenden och ... Ja han har agerat oerhört otaktiskt tror jag. Och sen har ju han, dess-
utom så lär det vara så, det är också bara hörsägen, att han har köpt gården till ett allt-
för högt pris så att han därför har svårt att få det att gå ihop ekonomiskt och att han då
också av det skälet slåss hårt för att få ut så mycket pengar som möjligt. Och han vill
ju ha gården för att, det är hans plan, hans ekonomiska kalkyl, att ha den för brödsäds-
odling.

Jag tolkar detta som att personerna, i det här fallet Östman och Månsson, respektive
Lennartsson och Månsson, är eller har varit inblandade i sponsorer, en interaktion
till stor del präglad av social responsivitet. Tecknet på detta är deras fokusering på
den andre och tolkningen av den andres drivkrafter. En intervjuperson sa om Måns-
son då bandspelaren var avstängd att en svårighet med Månsson var att han kom
utifrån och kom hit och var lite *här är jag* och att det inte riktigt var lämpligt i de här
bygderna att komma och bete sig som en *skånsk bruksherre*.

Även Månsson kommer med liknande utsagor om Östman och Lennartsson. Så här
säger Månsson i en intervju:

Jag vet inte varför de här Östman alltid har varit negativa. Det kan också vara
sant...Örjan Östman sitter som fiskekonsulent och äger ingen mark själv. Det kan också
vara någon sorts avundsjuka där. Jag har svårt att tolka de här känslorna.

Om den lokala opinionen mot markavvattning i största allmänhet säger han:

Det är ju så att här finns en annan sak i bilden och det är att det här är lite karaktären av
brukssamhälle. Här finns ju ett antal större gårdar runt Ån och den mest förhärskande
känslan som finns här uppe är avundsjukan. Det är den starkaste känslan, starkaste
drivkraften.

Även då Månsson berättar om tjänstemän på olika myndigheter som överklagat mot
invallningen så kommer han med spekulationer om deras drivkrafter och inbördes
organisering:

Ån är ju inte... det här är inte en vanlig situation, det handlar inte om miljö och inte om
konflikter om miljö utan det handlar om korruption, makt, maktmissbruk. Man använ-
der statliga medel för att försöka hämnas på folk. Tjänstemän använder stor del av sin
arbetstid för att klämma åt folk.

Månsson återkommer ofta till uttryck som *man tror inte att det är sant*, eller *man vet
inte vad man skall tro*. Det är kanske bara ett uttryckssätt. Men om vi antar att det

har betydelse att han uttrycker sig just så, så är detta en väldigt tydlig illustration av vad det innebär att vara i konflikt. Då all tillit till en situation är bortsopad, då vet man verkligen inte vad man skall tro eller vad som är sant.

I teoridelarna har jag kopplat ihop konflikt, bristande tillit och rädsla. Ingen aktör säger uttryckligen att hon är rädd för någon annan aktör. Efter en intervju med en medlem i naturskyddsföreningen, som skrivit några inlägg mot markavvattningsföretaget, säger han (då bandspelaren är avstängd) att Markus Månsson är en människa som han ogärna samtalar med. Det är en indikation på låg tillit till situationer i vilka Månsson ingår, men bara en eventuell och indirekt indikation på rädsla. Månsson själv uttrycker farhågor för att bli trakasserad av myndigheter, men mer som ett konstaterande än som en uttryckt rädsla:

Men det sker övertramp, trakasserier hela tiden. Mikael Matsson (en annan markägare) blir stämd stup i kvarten. Dom vitesförelägger honom för olika saker. Och så går han då till tingsrätten och så blir vitena nedskurna. Men det är ju ett sätt att trakassera honom på. Ständiga trakasserier. Jag kommer väl där också så småningom. För jag har kommit på dom med så mycket.

Månsson säger också, om förutsättningarna för att samverkansprojektet Åprojektet skall kunna åstadkomma förbättringar:

Men här sitter ju många av de samma aktörerna. Det är Laban Lennartsson, folk från länsstyrelsen... jag menar...

Jag uppfattar att detta är uttryck för bristande tillit till situationer där de nämnda aktörerna ingår, både vad gäller egen medverkan och mer generellt. Att projektet ifråga inte kommer att bli lyckat, beror ju enligt Månsson på de personer som ingår i det.

Vid en av de observationer som jag gjorde deltog jag i en natur- och kulturexkursion längs Ån tillsammans med naturvårdsintresserade människor. Vi kom att prata om mitt arbete och jag nämnde några av dem jag intervjuat vid namn, bland annat att jag pratat med Månsson. De replikerar då: *Går det?* När jag ber om förtydligande skratrar de och säger att vid de möten de har haft med honom har han ställt människor mot väggen på vad de tyckt varit ett obehagligt sätt.

I en intervju med en av länsstyrelsetjänstemannen Styrbjörn Svensson frågar jag uttryckligen om han upplevde Månsson som farlig och hur han känner inför tanken på att ha ett samtal med Månsson, eftersom jag i andra intervjuer stött på uppfattningen att en del aktörer inte vill möta honom. Styrbjörn Svensson svarar att han uppfattar Månsson som drivande, och att han kan ställa människor mot väggen offentligt, men att det inte är det samma som att han är farlig och att han inte känner sig orolig inför tanken på att samtala med Månsson.

LH Det (att diskutera med Månsson) är inget du känner dig skrämmd av eller hotad av?

SS Nej, inte alls, det kan jag göra. Det är inga problem för mig. Det känns väl som att jag har blivit något svart får för dem. Jag är liksom roten till det onda har jag väl fått en känsla av ...

SS Jag är väl optimist på det sättet, jag tror alltid att människor är förnuftiga alltså, och jag tror säkert ... han är inte annorlunda i det, Månsson, han är skicklig på att driva sin sak helt enkelt. Han är väldigt enveten och ibland går han kanske lite väl långt. Han anklagar folk öppet på möten för att vara... I viss mån så har han blivit frustrerad genom det som hänt, och människor som blir frustrerade slår ju lite hårdare omkring sig och det har väl han gjort på en del möten.

Jag uppfattar att Styrbjörn Svensson å ena sidan säger att han har goda skäl att vara rädd för Månsson, eftersom Styrbjörn oriktigt blivit uppfattad som problemet, och Månsson både är skicklig, frustrerad och *slår hårt omkring sig*, men att Styrbjörn Svensson trots detta säger sig vara orädd och känna viss tillit till situationer i vilka Månsson ingår.

Månssons driftighet kommenteras även utav andra. Förrättningsmannen Folke Fransson säger så här om samarbetet med Månsson:

Man kan säga att om inte det hade funnits... Om inte Månsson hade varit den drivande kraft som han har varit under de här åren, så skulle det här projektet aldrig ha varit där det är idag. Det måste finnas ett engagemang från sökandesidan, annars finns det ju ingen anledning för förrättningsmannen att driva ärendet.

Jag tolkar detta uttalande som att förrättningsmannen uppskattar Månssons sätt att representera markägarna. När jag frågar en tjänsteman på länsstyrelsen, Sven Sörensson, om hur han uppfattar Månsson säger han bl a:

Också en feodal typ tycker jag. Han vill bestämma på sin mark. Kom inte några andra här och säg vad jag ska göra på min mark och mitt vatten ungefär. /.../ Han är ju kunnig, påläst, han är duktig Månsson, men det är väldigt svårt för honom att lyssna på vad myndigheter säger.

Man kan tolka det som att han uppfattar Månson som förvisso skicklig i det han tar sig för, men att han tar sig för fel saker.

Mitt sammanfattade intryck av de relationer som Månsson har med andra aktörer i markavvattningsärendet är:

- att han har ömsesidigt positiva relationer med de andra sökanden och med förrättningsmannen och att dessa hyser stor tillit till att interagera med Månsson
- att han har ömsesidigt negativa relationer med medlemmar i de kritiska lokala föreningarna, tjänstemännen på länsstyrelsen och vattenvårdslaboratoriet och att dessa hyser låg tillit till att interagera med Månsson, och att Månsson likaledes hyser låg tillit till att interagera med dem

Jag har också funnit att samspelet mellan Månsson och några av de kritiska aktörerna, som Laban Lennartsson och Örjan Östman har haft karaktären av responsorier, där båda aktörerna intensivt givit akt på och svarat på den andres handlande mer eller mindre spontant. Karaktären av responsorium ger sig till känna genom att aktörerna i intervjuerna gärna blir upptagna av att berätta om och relatera till den andre.

Martin Martinsson

En av de gårdar som berörts av både Småstads- och Åbyinvallningarna ägs gemensamt av tre bröder Martinsson. Två av dessa, Martin och Mårten har aktivt och uttalat deltagit i arbetet med att åstadkomma markavvattningsföretag. Martin har periodvis varit mycket aktiv, bl a som representant för de sökande i samband med Småstadsinvallningen, medan Mårtens engagemang har inskränkt sig till ett par skrivelser. Här kommer endast Martin Martinssons identitet och relationer att diskuteras.

Martin Martinsson var alltså representant för markägarna vid invallningen av Småstadsslätten. Därefter var han kommunalråd under någon eller några mandatperioder. Under denna tid arbetade han också med Åprojektet, ett försök att få olika vattenintressenter att samverka om Åns användning (se kapitel 3). Han var bl a ordförande för detta projekt. När detta pågick deltog han inte (enligt egen utsago) aktivt i markägarnas arbete för markavvattning på Åbysslätten, även om det pågick och berörde hans mark. Företrädare för markägarna var ju då Markus Månsson (se ovan). Då han avgått som kommunalråd och ordförande i Åprojektet, tog han över som markägarrepresentant efter Månsson.

Martin Martinssons identitet och relationer handlar mycket om att balansera mellan olika identiteter, då han som han själv säger, sitter på flera stolar. Detta kommer bland annat till uttryck då han väljer struktur för att berätta om Ån i en intervju:

LH Du kan väl börja med att berätta hur du ser på Åprojektet och problemen runt Ån. Börja där det känns naturligt för dig att börja.

MM Min första kontakt med Ån var ju 1965 när jag och min familj flyttade hit. Då upplevde vi Ån som den nu är egentligen, som väldigt stor, vi hade ju vårt vid en liten å som hette Lillån (fiktivt namn) innan och tyckte att den var stor när jag växte upp, och så kom vi hit och upplevde ett stort vattendrag. Då visste vi ju inte så mycket om den mer än att den var mäktig här nere i det här området. Och det gick bra det året, och vi nyttjade Ån till att fiska, för det var ju intressant, vi provade om det fanns kräftor, vilket det inte fanns, för det var pest redan på 50-talet, och jag fångade bland annat ett par rödlisade fiskar som jag inte hade sett förut men den var ju så fruktansvärt ful så jag kastade i den men sen gick jag hem och såg i min lilla bok och läste vad det var och det var den första kontakten med den speciella fisken då.

Martinsson nämner även andra naturupplevelser vid Ån i sin ungdom, som att det fanns utter och asp (en stor mörtfisk). Jag uppfattar att denna berättarstruktur är ämnad att visa att han, även om han ofta tillskrivs ett exploateringsintresse, också värdesätter och uppskattar Åns natur. Berättelsen fortsätter så kronologiskt med erfarenheterna av den första stora översvämningen:

MM Här är lite bakgrund till mitt förhållningssätt till ån på det privata planet, och sen kom ju den mera chockartade upplevelsen 1966, alltså våren efter då det största flödet, vårflödet som jag har upplevt hittills skedde då, 1966. Det dränkte hela våran mark så att säga. Inte hela, för vi har en del högbelänt också, men i varje fall ungefär 90 tunnland,

40-45 hektar utav gården försvann ju då under vattnet. Då hade vi ju gödslat och varit ute med naturgödsel och försökt att börja plöja innan det här kom, för det kom ju väldigt sent.

Genom detta sätt att (från sin sida) öppna intervjun har Martinsson klargjort sitt grundperspektiv: Ån har många viktiga värden som bör bevaras, som dess fiskar, men det finns också ett problem som måste hanteras: översvämningarna. Martin Martinsson tycker att markägarna inte tillerkänns tillräckligt mycket trovärdighet av myndigheterna i ärendet:

MM Och som sökande, en av de många sökande i det här projektet så har vi tryckt på vår intresseorganisation LRF om att vi behöver hjälp. Vi såg att vi ... Man behandlar inte oss som sökande som en jämbördig part, det är vi nog, jag tror att alla som ser det från sidan och försöker vara neutrala håller väl med om det, utan det är liksom, naturintressena har en mycket större trovärdighet än vad vi som sökande har fått i den här processen vilket ju är anmärkningsvärt egentligen.

En tolkning av Martinssons sätt att öppna intervjun, är att han vill framstå som trovärdig genom att uppvisa förståelse för både naturvårds- och markägarperspektivet. Martinsson menar att det inte finns någon egentlig motsättning mellan lantbruk och fiske eller naturvård.

MM Jag har väldigt svårt att se någon kontrovers som det finns anledning att ha mellan fisket och lantbruket egentligen, men visst den har konstruerats fram på något sätt

MM Dessutom är ju jordbruket fiskevattenägare, det är ju de som äger fisket så att säga, så det är ju väldigt svårt att förstå vari kontroverserna skulle finnas.

Martinsson pekar på två orsaker till konflikten mellan markägare, sportfiskare och naturvård: Planerna på ett vattenkraftverk i Bifurkationen och problemen vid anläggandet av markavvattningsanläggning på Småstadsslätten.

MM Det finns väl en viss kontrovers mellan sportfiskare då och ... Det beror nog på att de ville, alltså sportfiskeklubben i Åby då, det är de som framför alla sportfiskares synpunkter, och några stycken i ledningen där var ju väldigt mycket emot det här kraftverket naturligtvis, för det var ju deras fiskar, för de arrenderade ju vid Bifurkationen. Och de ville ju absolut inte förstöra sin lilla fina Bifurkation och de ville ju absolut inte förstöra den fina ån, och bara för att det kom in samtidigt de här vattendomsförslagen, så hittade de då någon anledning att tro att bönderna också ville ha det här, och det fanns säkert bönder som ville ha kraftverksbygget också.

Martin Martinsson förklarar att han själv var motståndare till kraftverksbygget. Om de problem som uppstod då Småstadinvallningarna anlades säger Martinsson:

MM Sen började vi att bygga då, och det var naturligtvis lite olyckliga omständigheter som hände just då, att det var ett höglöde på vintern där, så det var alltså vatten på markerna hela vintern mellan -87 och -88. Och det gjorde att man kunde inte börja som det var tänkt, man skulle ju gräva hela vintern var det meningen, det gick alltså inte. Det brukar ju vara lågt vatten på vintern oftast, men då fick vi ju vänta till våren, och det innebar att de var ju naturligtvis väldigt tuffa i entreprenörliden, de hade åtagit sig ett jobb,

de visste att de skulle bygga vallar av de där massorna som vi hade lagt vid ån, och de var rädda att de inte skulle bli torra nog så de ville ju igång, vi försökte vänta så länge det gick, men när de körde igång så var det nog i alla fall en 60 kubik i sekunden, och det innebar ju att en del miljöproblem uppstod när vi började gräva i vatten.

I samband med denna händelse bemöttes Martinsson med stor kritik från sportfiske- och naturvårdsgrupper. Dessa grupper har han senare samarbetat med inom ramen för Åprojektet, i vilket han varit ordförande under ett år (vilket är standardtid för ordförandeskapet i detta projekt; det innehas ett år i taget av ett kommunalråd i en av Åns fem kommuner). Detta får honom att reflektera över vilket förtroende han egentligen har i dessa grupper. Han upplever att de representanter för naturvård och sportfiske som är aktiva inom projektet har förtroende för honom, men att den natur- och fiskeintresserade allmänheten saknar det.

MM (I projektstyrelsen) tror jag nog att jag har ett förtroende, för man har ju uppfattat mig som väldigt miljöintresserad alltid, samtidigt så har jag ju ett förtroende hos lantbrukarna. Jag har skapat mig ett hyggligt förtroende i fisket också eftersom jag har jobbat mycket med de frågorna då. Så jag känner att jag har ett mandat som ordförande, eller har haft ett mandat, så jag har kunnat agera rätt så kraftfullt, men utåt så är det väl inte i alla kretsar jag har det mandatet kanske. Jag är så förknippad med invallningsproblematiken för allmänheten, så att det kan vara ganska svårt att få ett riktigt starkt förtroende i de motstående intressena då. /.../ Utåt så kan man väl inte påstå att jag kan gå och säga någonting utan att man, alltså att man har ett förtroende för att det jag säger är precis sant alltid. En nackdel då. När man har varit så starkt engagerad på en sida en gång i tiden. /.../ I ett sånt här projekt har jag inte ett absolut mandat utåt, om man säger så, som en ordförande bör ha.

LH Vilka grupper är det som du känner...?

MM Ja, det är väl de här grupperna runt miljön alltså som inte uppfattar mig som rättrogen då

LH Men de som jobbar inom projektet och företräder de grupperna, de har...?

MM Nej, de känner mig ju så pass väl så de vet att jag inte bara står för det utan att jag står för helheten. Så att där har jag inte haft några svårigheter. Man uppfattar nog att jag har gjort så gott det går i ledarskapet i den här föreningen. Men det är klart att de vet ju också om det blir diskussioner om invallning, att jag har uppfattningar om att det inte är miljöskadligt, det känner de ju till. Det vet de ju. Det har vi ju diskuterat mycket i styrelsen. Vi har ju haft den här frågan uppe många gånger och ett seminarium om det. Jag har ju då försökt att visa för dem att om det nu var problem när vi gjorde Småstad så behöver det ju inte vara det om man utformar det på ett annat sätt. Och därför har de som sitter i styrelsen ett förtroende för mitt sätt att agera så att säga, även om de inte samtycker precis med vad jag tycker så ledarställningen har de ingenting emot. Men det är mera utåt då mot allmänheten. Det är inte så lätt att arbeta upp ett förtroende när man inte sitter öga mot öga. I massmedia blir det oftast ganska mycket fel

LH Ja, massmedia säljer ju på att polarisera.

MM Ja. Och jag har ju inte varit någon samförståndets man i hela mitt liv, jag har ju varit ganska tuff och gått ganska hårt fram mot mina motståndare så att säga när jag har varit säker på att jag har rätt. Ibland är jag ... Jag är alltid väldigt envis, och det är bra att vara

i en sån här organisation. Man får inte ge upp i första taget. Men det kan också vara den nackdelen att man upplevs som en streber då om man är envis.

Andra aktörer bekräftar att förtroendet för Martin Martinsson varierar. En aktör som bl a företräder fiskeintressen i Åprojektet, Örjan Östman, berättar om ett tillfälle då Martin Martinsson, som ordförande, förde invallningsfrågan på tal i projektstyrelsen, utan att denna var upptagen i dagordningen:

ÖÖ Det har inte kommit upp med markavvattning, alltså invallningen, annat än, jo för all del. En gång, det var nog mera av misstag, det var Martin Martinsson, han var ordförande förra året. Han tog upp det där själv, han är ju berörd, liksom som en övrig fråga, han tog upp det som sina personliga kommentarer egentligen till det här, och då blev det en diskussion därför att övriga runt bordet kunde inte bara nöja sig med hans åsikt om det här utan vi var ju tvungna att ta upp en diskussion. Och då ledde den till att vi kom överens om att det här måste förberedas ordentligt, det går ju liksom inte bara att man ska ta upp en sån här grej och så tro att man ska få stå där oemotsagd, utan ska vi ha med det här måste det ju tas upp på dagordningen. Däremot så ska det ske så snart som möjligt tyckte vi nog många av oss, så att vi ska ta upp det här till ytan.

LH Rubbades ert förtroende för varandra i styrelsen av den här händelsen?

ÖÖ Jag kan bara svara för mig själv då, och det gjorde det inte. Men det beror på att jag känner honom så väl, så att jag blev alltså inte förvånad över det. Men hur de andra reagerade det vet jag inte. Ja, rent privat känner jag väl honom inte så väl, men vi har haft väldigt mycket med varandra att göra. Mycket som motståndare just. Hela Småstadsinvallningen så var vi ju verkligen på olika sidor. Och sen har vi jobbat tillsammans i det här projektet (samverkan Åprojektet), och han är ju med som en verklig stöttepelare i projekt fiskvandring. Där han har varit så att säga kanske min främsta hjälp i det här faktiskt, så att vi har jobbat både parallellt och motstridigt, tillräckligt mycket för att vi vet var vi står precis, och vi kan verkligen, kan prata med varandra. Jag har förtroende för honom och respekt för hans ... Jajamensan. Det här har han skött alldeles utmärkt.

Vad Örjan Östman beskriver här är, anser jag, relationen mellan två personer som har en intresse motsättning, men vilkas tillit till att interagera med den andra har ökat snarare än minskat: *Vi vet var vi står precis* säger Östman dvs vi vet vad vi kan förvänta oss av den andre och är inte oroliga över det.

En tjänsteman på länsstyrelsen, Sven Sörensson, säger så här om Martin Martinsson:

SS Ja, han var ju med i det första bråket så att säga när de rensade upp Småstadsslätten. Så han har väl sitt sätt också, om det blivit mjukare sedan dess, det är väl kanske inte så säkert.

Själv säger Martin Martinsson:

MM Jag tror också att man har känt det på länsstyrelsen att jag håller mig på en neutral position.

Här finns alltså delade meningar: Martinsson själv anser att han återfått ett förtroende bland de aktörer som han har interagerat med i Åprojektet. En av dessa, Örjan Östman, bekräftar den åsikten, även om han kan berätta om en episod vid ett styrelsemöte i projektet, i vilken Martinsson oanmält förde markavvattningsärendet på tal, vilket förorsakade ett beslut om att markavvattningsärendet bara får diskuteras då det anmälts i förväg. Detta är en ordningsfråga för styrelsen, som såvitt jag förstår befarar att tilliten i styrelseförhandlingarna annars skulle minska. En tolkning av detta är att medlemmarna i styrelsen kan urskilja två identiteter hos Martin Martinsson, en såsom markägare, och en såsom ordförande. Man har förtroende för honom, så länge som man inte upplever att han blandar dessa identiteter. Förtroendet gäller Martinson då han identifierar sig med Åprojektet, inte då han identifierar sig med markägarskapet. Det var ju också i egenskap av kommunalråd i Småstad kommun och inte som representant för markägarna som han blev ordförande. Sven Sörensson möter inte Martin Martinsson i Åprojektet, men har mött honom i förhandlingar om markavvattningsföretagen, och tycker alltså att han är sig lik.

Martinsson kommenterar vid ett tillfälle sammansättningen på styrelsen, eller snarare vattenvårdsförbundets representant:

MM Men det är så att de har valt Östman istället då som sin representant sedan ett år tillbaka, så att ... Det var ju lite märkligt det hela, men det är deras sak att välja representant.

Martinsson hejdar sig, men det framstår som om han beklagar vattenförbundets val av representant. Jag uppfattar det som att Martinssons bedömning präglas av hans tidigare erfarenheter av Östman som *motsåndare*, vilket är Östmans karaktäristik på deras tidigare förhållande. Ovan tolkade jag Östmans uttalande. *vi vet var vi står precis* som att Östman och Martinsson hyste en ömsesidig tillit till att interagera med varandra. Detta framgår inte av Martinssons uttalande. Det är som om Martinsson uppfattar att balansen i Åprojektets styrelse, som är balanserad runt olika intressen, rubbas, då vattenvårdsförbundet företräds av en aktör som Martinsson uppfattar som fiskeintressent och därtill, som aktör, polariserad mot markägarnas krav på markavvattning. Här tycks Martinsson göra samma reflektion över Östman som andra gör över honom själv: Östman representerar vattenvårdsförbundet, men är för Martinsson mest känd som ett fiskeintresse. Martinsson representerar Småstadskommun, men är för en del mest känd som markägare. Om dessa dubbla identiteter säger Martinsson själv:

MM Jag har inte varit så inblandad i det här för jag har hållit mig redigt långt borta från det här ärendet under den tiden jag har varit kommunalråd. Och under den tiden som jag har varit ordförande i Åprojektet så har jag ju inte tagit aktiv del i det här, markägarsidans diskussioner. Därför att jag tycker att det är väldigt viktigt, om man ska vara trovärdig måste man ju hålla strikt på att man vet vilken stol man sitter på och det tror jag är det viktigaste om du ska lösa konflikter att man inte blandar in olika ansvarsområden utan försöker så långt det bara går att hålla dig på den stol man sitter. Och veta om var man sitter och diskutera och prata utifrån den utgångspunkten så därför kan vi ju säga att jag är ju en sökande eftersom jag äger en tredjedel av gården, men jag har

ingen gång under den här tiden vi har jobbat med Åbyslätten varit med aktivt från jordbrukarsidan. Och det berodde på att jag fick ju hand om Småstadsslätten för vår gårdsräkning och sen hade vi ju den andra slätten, då var det min bror som var med.

Laban Lennartsson på vattenvårdslaboratoriet kommer in på Martin Martinsson då han resonerar om bristerna i den första MKBn som markavvattningföretaget lämnade in och på vilken länsstyrelsen grundade beslutet att medge undantag från naturvårdsförordningen:

LL Och det godkände länsstyrelsen, det var skandalöst. Men det var ju därför att det var starka kommunala intressen som låg bakom.

LH Att Martin som kommunalråd var den som drev frågan för markägarsidan?

LL Ja just det.

Här menar Laban Lennartsson att Martin Martinsson kunde använda sin position i den kommunala organisationen för att göra påtryckningar på länsstyrelsen. Hans markägarintresse skulle då omvandlas till *kommunala intressen*. Martin Martinsson själv menar ju att han varit väldigt noggrann med att inte blanda ihop sina olika roller och att han därför avstått från att agera i markavvattningsärendet då han varit kommunalråd.

Martinsson säger att han inte uppfattar att det finns någon motsättning mellan fiske och lanbruk, men visar att det trots det kan finnas en motsättning mellan dem som säger sig värna fisk- och fiske, och lantbrukare:

MM Nej, egentligen tror jag inte att det finns någon motsättning mellan fiske och lantbruk, fast det finns vissa då, bland annat Linus Larsson på vattenvårdslaboratoriet som ju driver ett speciellt projekt för att bevara rödlistade fisken. Han har ju uttryckt att en invallning, de invallningar som gjordes på 50-talet, var det som orsakade att rödlistade fisken försvann. Han har alltså en väldigt konstig inställning i det här sammanhanget som är väldigt svår att förstå, men han är ju ... Och han och alla andra tjänstemän som finns på miljösidan verkar det ju som om de tror på att om vi återställer ån till 1880-talet att det vore bättre för fisken än vad det är idag: Så det är min uppfattning av hur det är, men det får de väl svara för själva vad de egentligen har för avsikter, men det är väldigt svårt att förstå vad jordbruket skulle kunna, vilket hinder ...

Här framkommer en bild av tjänstemän på miljösidan som en sammanhållen grupp, en bild som framstår som synonym med Månssons *miljömänniskorna* (se ovan). Om just Linus Larsson har Martinsson sagt, i ett informellt samtal vid en lunch, att *bönderna där hemma ser rött bara man nämner Linus Larsson vid namn*. Till *tjänstemännen på miljösidan* räknar Martinsson också tjänstemän på naturvårdsverket och länsstyrelsen.

Martin Martinsson avgår efter ordinarie tid (1 år) som ordförande i Åprojektet, och ökar då sitt engagemang i markavvattningsfrågan. Han tar då över som markägarrepresentant efter Månsson.

MM Nu är jag alltså, nu är jag inte ordförande i Åprojektet längre, utan min utgångspunkt nu är ju som sökanden, förut har jag varit väldigt försiktig med att säga sådana där saker egentligen. I den roll jag hade så var jag lite mera mjuk än jag är nu. Nu har jag inte det där absoluta tvånget att sitta på en neutral stol som jag hade som ordförande i det här Åprojektet. Nu intar jag ju min normala position mer tydligt då.

MM Jag känner ett stort ansvar för att situationen är så låst, eftersom jag när det begav sig i Småstadsslättens bygge då jag, kanske inte var tillräckligt neutral utan var lite för själv-säker. Och ibland hade man nog vunnit på att ta ett par steg tillbaka och diskutera situationen för att gå vidare när alla var överens snarare än att fortsätta köra stenhårt som vi gjorde. Men det var många orsaker till det, men det är ändå så att jag känner ett ansvar för att det har blivit så låst runt markavvattningsprojektet. Och nu vill jag gärna ta det ur, om jag kan.

Som skäl för att åter engagera sig anger Martinsson alltså, utöver en önskan att faktiskt åstadkomma avvattning, att han själv bär ett ansvar för den låsta situationen, dvs med språkbruket i den här avhandlingen, känner han ett ansvar för den situation av bristande tillit som uppkommit. Vi har här alltså en aktör som ser tillbaka på hur han svarat andra aktörer, och hur reflektionen över sina egna svar och de svar hos de andra som de gett upphov till, leder till nya handlingar. Martinsson framhåller att förutsättningen för att lyckas föra ett samtal i en konfliktfylld situation är att *inte slå på den man vill ha något av* och att hålla tillbaka sin ilska. Om Månssons sätt att företräda bönderna säger Martinsson:

MM Jag tror, Månsson har ju varit bra på att hålla tillbaka övertoner i diskussionen, tycker jag, han har ändå hävdad vår markägarståndpunkt, men på ett sätt som har varit ... byggt på fakta, så jag tycker att han har varit väldigt duktig, men nu är han visst trött och säger att han vill lugna upp³⁶ sig några år nu och kanske låta mig ta över ett tag.

Då Martinsson öppnar det årsmöte i Åprojektet på vilket han avgår som ordförande, så kommenterar han markavvattningsärendet med att säga att det nu, efter ett möte mellan LRF och länsstyrelsen står klart att länsstyrelsen och markägarna är överens om att det inte är en fråga om huruvida man skall skydda åkermarken mot översvämning eller inte, utan hur man skall göra det. Detta uttalande, som med bakgrund i att styrelsen för Åprojektet beslutat att markavvattningsärendet bara får tas upp om det föranmälts och om det finns utrymme för diskussion, är lite uppseende-

³⁶ *Lugna upp sig* är en blandning av uttrycken lugna ner sig och vila upp sig. Lugna upp sig kan vara en vanlig felsägning, det är väl det troligaste. Men uttryckssättet kan också visa något om aktörernas relation och erbjuder ett tillfälle att resonera om innebörden i socialt responsivitet. Det finns en betydelseskilnad mellan att lugna ned sig, som implicerar att någon är uppgjagad, upprörd, och att vila upp sig, som implicerar att någon är utarbetad, trött. Om man väljer lugna ned sig så blir det en motsägelse mot resten av innehållet i utsagan; där påstås ju att Månsson har kunnat hålla tillbaka övertoner och byggt sitt resonemang på fakta. En tolkning av utsagan kan vara att Martinsson själv är ambivalent till sitt påstående att Månsson hållit tillbaka övertoner, och är på väg att säga lugna ner sig men upptäcker motsägelsen och ändrar till vila upp och resultatet blir lugna upp. Om denna tolkning är riktig, så handlar ambivalensen såvitt jag förstår om i vad mån Månsson agerat socialt responsivt, då den socialt responsive inte håller tillbaka några övertoner och kan mycket riktigt, av omgivningen upplevas behöva lugnas ned, men knappast vila upp sig. Jag hävdar inte att man bör tolka uttalandet så, utan vill bara visa på möjligheten.

väckande, görs i en situation där det inte är möjligt för den som tycker annorlunda att bemöta vad som sagts, på grund av de stundande årsmötesförhandlingarna. Martinsson kommenterar händelsen på följande vis:

MM Naturvårdsverket har ju aldrig sagt det rätt ut men hela deras agerande, alla deras sidoreplikar i de här diskussionerna som vi har haft där vi ibland står i skyttevärn så här, så har de ändå låtit oss förstå att vi kommer att dra ut på det här så länge så det kommer inte att bli något. Alltså hela deras budskap har varit att det ska inte bli av, trots att det finns ett demokratiskt fattat beslut att det ska genomföras. Och därför så tog jag upp frågan när LRF:s ledning var med oss (till länsstyrelsen) nu, gick jag på länsstyrelsen, hur såg länsstyrelsen på det här alltså. Är det så att ni tycker som naturvårdsverk och fiskeriverk att det här borde inte göras trots att riksdagen fattat beslut om det. Och då säger länsrådet just det här att det är ju inte så att vi har tänkt på att ändra på ett riksdagsbeslut, tvärtom säger han, så har vi ju faktiskt godkänt ett invallningsförslag. Det är ju riktigt. Och det glömmar vi ofta, och lantbrukarna ofta, att länsstyrelsen är ju inte vår motpart egentligen i den här diskussionen, för de har ju gått med på ett förslag vi hade om invallning redan förut, för många år sedan, för tre och ett halvt år sedan, tre år sedan. Det glömmar vi ofta, till och med jag ibland misstror länsstyrelsens tjänstemän fast de faktiskt har gått med på det en gång. Men OK, då ska vi komma ihåg att när länsrådet säger det här så har han ju samma roll som landshövdingen. Hon är alltså chef för länsstyrelsen, men miljödelen i länsstyrelsen reserverade sig mot det beslutet och hade alltså ett nej i den frågan. Och det har de ju fortfarande egentligen i själ och hjärta och i deras ... och de har väldigt svårt att frigöra sig från det. Speciellt Styrbjörn Svensson om vi nu ska komma in på personer, är en av dem som är väldigt, väldigt fast i det här att han inte kan se någon samhällsnytta i detta. Han hör till den gruppen där det finns framförallt i naturvårdsverket, en grupp som helst skulle riva ut alla dammar som finns i den här ån och låta ån bli som den var på 1700-talet. Men det är väl bara en önskedröm för de vet ju att det går ju inte att åstadkomma naturligtvis. Nåja, då ville jag öppna, för i Åprojektet finns ju alla de här motstående intressena, och för mig var det ju viktigt då att i mitt avslutande årsmöte kunde säga det liksom att vi måste börja diskutera den här frågan. För det finns ett riksdagsbeslut i grunden, länsstyrelsen har sagt att det är det som gäller, alltså det är inte om det ska invallas utan hur det ska göras. Och då menar jag att då kan jag öppna för en dialog med de andra, börja ge och ta och se hur går det att bygga det här så att man minimerar skadan på miljön och kanske till och med kan få en förbättring av miljön. För det har ju vi från lantbrukets sida sagt att vi uppfattar att vi kan bygga det här på ett sånt sätt så att det blir bättre för miljön och inte sämre.

En mängd relationer synliggörs i detta långa citat. Martinsson säger att naturvårdsverkets tjänstemän sagt sig vara beredda att försena ett beslut så länge att det blir inaktuellt. Han säger vidare att en av länsstyrelsens tjänstemän, Styrbjörn Svensson omfattas av det för Martinsson svårförståeliga synsättet att ån bör återställas som den var vid tiden före de första markavvattningarna och kraftverken. Martinsson uppfattar däremot länsledningen som beredd att stödja en markavvattning. Sen uppfattar Martinsson att han själv har öppnat upp för en dialog då han vid årsmötet säger att det inte är en fråga om markavvattningsanläggning skall byggas eller inte, utan hur. Det är alltså med en förväntan om ett konstruktivt svar som han säger detta till medlemmarna i Åprojektet. Han väntar sig att han tagit initiativ till en interaktion

präglad av förståelse. Om svaret istället blir av det konfliktartade slaget, präglad av sjunkande tillit; ifrågasättanden, förbigående eller missförstånd som inte klaras upp, blir han förvånad. Det blev ett Åprojektmöte en tid efter uttalandet vid årsmötet, vid vilket man bl a diskuterade hur Åprojektet skulle kunna agera för att öka konstruktiviteten i markavvattningsärendet. Om det berodde på vad Martinsson sa på årsmötet vet jag inte. En del av deltagarna i årsmötet sade, då jag informellt frågade dem under en paus i förhandlingarna, att de var förvånade över uttalandet.

Martin Martinssons relationer är sammanfattningsvis präglade av att han uppträtt i ärendet med två olika roller: den som sökande markägare och den som ordförande i samverkansorganisationen Åprojektet. Både han själv och de andra aktörerna uppehåller sig vid detta och resonerar om hur de olika rollerna påverkar varandra. Både Martinsson och andra verkar betrakta rollen som markägare som Martinssons *normala position* (Martinssons eget uttryck). I likhet med Månsson betraktar Martinsson tjänstemännen på länsstyrelsen, fiskeriverk och naturvårdsverk som en grupp av människor med gemensamt synsätt som samordnar sig sinsemellan. Det framgår tydligt att Martinsson inte delar deras synsätt, men efter vad jag förstår så har han inte varit inblandad i den typ av intensiva responsorier i ärendet som Månsson varit. Min uppfattning grundar jag på att Martinsson själv inte tar upp och återkommer med berättelser om några särskilda aktörer. Inte heller andra aktörer kommer med berättelser om Martinsson och är inte särskilt intensiva då de talar om honom.

Mikael Matsson

Mikael Matsson är en annan markägare, som på olika sätt har varit aktiv i invallningsärendena, framförallt i de ansökningar om underhållsrensning av befintliga markavvattningsanläggningar som gjorts. Matsson äger också några vattenkraftverk i Ån, vilket påverkar hur hans ställningstaganden även i andra frågor uppfattas av myndigheter och grannar. Matssons mark ligger på andra sidan ån jämfört med de andra markägarna, och är till största delen invallad redan på 50-talet med legaliserade vallar. Hans intressen i invallningsföretaget ser således, enligt honom själv, förrättningsmannen och andra, annorlunda ut än de andra böndernas. Han har pendlat mellan att ingå i och stå utanför det planerade markavvattningsföretaget.

Matsson är en aktör som väcker viss uppmärksamhet bland andra aktörer. Det är många som har åsikter om honom och vad han gör. Han har varit föremål för flera vitesförelägganden för hanteringen av sina kraftverk. Även bland hans lantbrukskollegor finns det de som kritiserar hans agerande, främst vad man menar varit försök att förändra inriktningen på markavvattningsföretaget så att det skall gynna honom själv. Det finns också de som anser att Mikael Matsson varit föremål för hetsjakt från myndigheternas sida. Matsson är hur som helst en aktiv och rörlig aktör, som ofta själv tar initiativ till interaktion, och som ibland dras in i interaktion av andra aktörer. Jag har observerat arbetsmöten om fiskvård i Åprojektet under vilka man kommit in på behovet av fiskvårdsåtgärder vid de kraftverk som Matsson äger. Vid dessa tillfällen har diskussionen intensifierats jämfört med tidigare på mötet och blivit anekdotisk. Man berättar historier för varandra om vad Matsson gjort och hur

han är. Jag nämner denna erfarenhet för en tjänsteman på länsstyrelsen, Sven Sörensson, som har haft en del med honom att göra. Han säger:

SS (när man pratar om Matsson) Ja då har man något att prata om.

LH Han verkar dra upp väldigt mycket känslor, också reaktioner hos andra som inte är riktigt rationella...?

SS Det är ju svårt för oss att hålla det på en rationell nivå också förstås, man blir irriterad. Det är jag som fått hålla på med honom under årens lopp.

Sven Sörensson säger också:

SS Han är vansinnig ibland och står där och skriker på mig.

LH Men ni har ändå känt varandra lång tid och kan fortfarande prata med varandra i telefon och så där utan att...

SS Oja. Han vill ju inte prata med mig för han vet att han kommer ingen vart med mig. Men han har ju begärt hos länsledningen att jag ska kopplas fri från det här...

LH Jasså det har han gjort, hur känns det?

SS Det känns ingenting, jag har ju länsledningens förtroende. Hans avsikt är ju att hitta någon som är mera medgörlig. Som han kan lura.

SS Det är rätt ofta de är på oss, jag menar det är folk som blir besvikna på länsstyrelsens beslut och anser att det är vi som tjänstemän som driver frågorna mot dem och inte myndigheten och lagen. Det påstår ju Mikael Matsson, att jag är emot just honom. Och det vill jag ju påstå att det är jag ju inte, utan jag bevakar de allmänna intressena, det är så. Och det kommer jag nog att hävda i domstol.

Sven Sörensson och Mikael Matsson har alltså ömsesidigt föreställningar om den andre som någon som försöker lura dem eller motarbetar dem. Trots det interagerar de friskt med varandra, efter vad jag förstår främst därför att Mikael Matsson är tvungen.

SS Nu ringde han för några dagar sedan och sa att jag fixar till pegeln så att ni inte skall gå på mig igen.

LH Men han ringer alltså och berättar vad han gör? Han är kommunikativ?

SS Jadå han är mycket kommunikativ. Periodvis så får vi ju ett brev i veckan ifrån honom, och då vill han att vi skall ändra vår ståndpunkt.

Sven Sörensson har uppfattningen att Mikael Matsson driver frågor till rättsprocesser för principens och nöjets skull:

SS Och det är så det är, han tycker att det är kul att driva sånt här. Särskilt mot myndigheter, mot kommuner och länsstyrelser och andra myndigheter.

LH Han blir i alla fall inte knäckt utav det?

SS Nej det verkar som om han blir stimulerad av att hålla på med sånt här (skrattar). Ja det är otroligt.

Men Sven Sörensson karaktäriserar också Mikael Matsson som driftig:

SS Nej för katten, det är en driftig man vet du, och jobbar enormt alltså. Jag brukar att alltid säga så här om Mikael Matsson, tänk om den mannen hade lagt sina kapitalresurser och sin energi på att skapa goda förhållanden i Ån, då skulle han vara en aktad man.

Detta citat visar flera aspekter: Dels att Sörensson imponeras av Markussons företagsamhet, dels att Sörensson inte bedömer att Matsson är *aktad* i dag och dels att Sörensson *alltid brukar säga så här* dvs att han brukar tänka på och tala om Markussons karaktär. Han säger också att *jag har försökt karaktärisera honom*.

SS Jag har en ganska nära bekant som jobbar inom Kraftbolaget och vi pratar ju kraftverk. Så pratade jag om Matsson då. Nu har jag stött på din Matsson sa han (skrattar).

Tillsammans menar jag att dessa uttalanden visar att relationen mellan Sörensson och Matsson, som förvisso är präglad av misstroende, också är präglad av intensitet. De är intensivt uppmärksamma på varandra och ingår i ett responsorium.

Av de redovisade beskrivningarna kan man förvänta sig att Matsson själv skulle göra hätska uttalanden om andra aktörer. Så är inte fallet. Matsson är påfallande nyanserad i sina utsagor, och även om han anklagar t ex länsstyrelsen för att driva politik, och sportfiskare för att ha missförstått både böndernas inställning i vissa frågor och vissa bio-hydrologiska sammanhang, så gör han det i ett avspänt tonfall. Söker han strid? Han säger själv att han inte gör det. Matsson säger uttalat att domstolar är ett olämpligt forum för att lösa gemensamma problem:

MM Jag menar att så här, om man kan, så länge man kan tala öppet och så att säga, om problemen, så kommer man ju framåt. Men om man håller på och stämmer varandra, och så att säga slutar upp med den dialogen så stannar det upp allting. Titta här i vattendomstolen, det tar nästan en mansålder, att pröva om en sak. Men kan man komma överens om frivillighet så kan man tjäna bägge två.

Matsson menar att tjänstemännen på länsstyrelsen driver en politik som går emot riksdagsbeslutet.

MM Och då är det tråkiga då att vissa tjänstemän på länsstyrelsen de agerar politiker då, och tycker att det beslutet, det är tjugo år gammalt, det skall de ändra på. Och en myndighetsperson, på en tillsynsmyndighet, länsstyrelsen, de får rätta sig efter beslut som fattas i vår riksdag. Så länge det då inte ändras. Om man sen tycker som tjänsteman att det är fel...det är taget i riksdagen, då måste det gälla. Så länge inte ett nytt beslut förkastar eller...

Han menar att deras drivkraft för detta är att de vill undvika ett upprepande av den kritik de fick i samband med Småstadinvallningen och då landshövdingen godkände Åbyinvallningen. Om samtalsklimatet mellan honom och tjänstemännen på länsstyrelsen säger han:

LH Har du varit nere och pratat med Styrbjörn Svensson och vad de heter Sven och någonting på länsstyrelsen?

MM Ja, ja hu ja.
LH Hur fungerar ett samtal mellan er, går det att prata?
MM Jadå.
LH Det går jättebra att prata?
MM Det är bara att vi har helt olika meningar.
LH Vilka uttryck tar det sig?
MM Tyvärr lite spydigheter till sist.
LH Det blir lite spydigheter?
MM Javisst. Det är ju det sämsta. Och jag är ju den, jag kan ju inte behärska mig. Jag kan inte! Det ska vara resultat. Det är ju helt fel. Vi skulle ha utsett någon proffsig förhandlare som hade tagit tillvara på vårt intresse från jordbrukarhåll alltså, för vi bönder är ju inte vana. Det är ju stor skillnad på en stor byrådirektör på länsstyrelsen, han kan ju förhandla, det är ju hans så att säga smidighet. Han tar inte åt sig. Det gör vi. Det räcker att man säger att hör du Mikael, du har fel, det grumlar inte si och så mycket, då går jag upp i varv, och då tänker tjänstemannen det att, jäså han påstår det, ja, då lyssnar jag inte på honom. Då stänger han till.

Här bekräftar Matsson själv den bild som Sven Sörensson har gett, att Mikael Matsson kan bli upprörd. Vad Mikael Matsson säger är att han inte kan stävja sin sociala responsivitet, men att *byrådirektörer* på länsstyrelsen är bättre skickade att kontrollera sin sociala responsivitet genom asocial responslöshet.

Ett av de mellanhavanden som Matsson haft med myndigheterna gäller ett av de kraftverk som han äger. I samband med att Matsson köpte kraftverket ville länsstyrelsen också köpa, med hjälp av Litenstad och Småstad kommun, i syfte att riva kraftverket för att underlätta fiskvandring. Detta lät sig inte göras och man har senare försökt köpa av Matsson, men inte kunnat betala vad Matsson begär.

SS Ja, och då gick vi också in då med att förmådde kommunerna till att gå in och begära förköp av det hela, Annanstad kommun, och vi gick till regeringen för att få det prövat. Kommunerna själva trodde inte på det, för de kunde lite mera om det här med förköpsrätt, men det är värt att pröva ändå, och utslaget blev att det gick inte att utnyttja förköpsrätt för allmänna intressen av den här typen.

SS Ja vi ställde inte upp med det utåt, men vi ställde upp med en halv miljon och naturvårdsverket ställde upp med en halv. Så jag fick det uppdraget att förhandla med Mikael Matsson. Gjorde det tre gånger som jag träffade dem då. Och sa vi kommer inte att ge oss, vi kommer att ställa de här kraven för det allmänna intresset, för rödlistade fiskens skull och för laxarnas skull, att vi får en bra uppvandring i det här, och att de kan utnyttja lekområdet. Vi gjorde en utredning om hur vi skulle göra om vi fick köpa det, hur vi skulle riva ut dammen och bygga en ny damm, överfallsdamm där uppe. Men Mikael Matsson han var hårdnackad. Jag vill att ni gör en värdering sa han. Vi gjorde en värdering. Och det skulle alltså innebära, om man förde upp ett kraftverk då, vad var det värt då. Så vi kom ju fram till 3,5 miljon. Och då var ju inte en miljon som vi bjöd, det var ju inte aktuellt alls då. Sen gjorde vi ett sista försök i alla fall då och bjöd den här miljonen, och sen så något argument här då att vi kommer ändå att ta tid för dig, du

kommer att göra ränteförluster och sånt här hela tiden, och förmodligen blir det inget kraftverk i alla fall sa jag, nu får du driva det så. Nej, han var hårdnackad.

SS Vi kommer att förändra hans villkor för ett kraftverk som fanns mycket ändå då i en prövning som vi går in till med, kammarkollegiet går in och utför då, för att tillgodose de allmänna intressena.

Vad menar Sven Sörensson egentligen med att *vi skall förändra villkoren* och *vi kommer ändå att ta tid för dig*? Markus Månsson, som är granne med Matsson och som talat med Matsson om ärendet, vet vad han tror:

MM De är ute efter honom. Det har de sagt också, de är ute efter honom. Han äger ju ett kraftverk som de vill köpa. Det har de ju talat om för honom att om han inte säljer det så ska de se till att han får ett helsike. Och han skall sälja till dem till det priset de begär.

Mikael Matsson menar att misstron mellan markägare och lokalbefolkningen i Åby, och då i synnerhet sportfiskarna, uppkom genom ett missförstånd från sportfiskarnas sida angående markägarnas inställning till det kraftverk som Kraftbolaget planerade att uppföra i Bifurkationen uppströms Åby.

MM Vi gick ju då på de här första mötena då som den här nybildade samhällsföreningen här hade då. Och vi säger så här att vi kan inte i så tunga frågor gå ut och säga nej i massmedia till ett kraftverk rent generellt och ha trovärdigheten kvar. Om man inte har gått igenom förutsättningarna. Alltså, det var stor risk att det skulle bli negativt. Kraftverk påverkar alltid det. Man kan ju inte bara säga nej, utan det måste ju först se vilka konsekvenser det här. Då är det lättare att ta ställning. Och just för att vi inte gjorde detta omgående, och sen när vi var ute kanske med företrädare för Kraftbolaget, och tittade tillsammans ute i markerna hur det skulle se ut, rent generellt. Och då upplevde fiskeklubben och samhällsföreningen att vi var medlöpare.

MM Nej, men det är svårt, som jag sa till dig tidigare om vi går tillbaka här, så vart samhällena runt Ån delade i två grupper i samband med att man skulle bygga ut det här kraftverket. Alltså är det ju så att en markägare och en fiskeintresserad eller fiskeklubb har ju samma intressen egentligen, att man ska gynna fisken. För markägaren är ju den som så att säga har rättigheten till fisken i ån. Sen om han fiskar själv eller om han har det utarrenderat till en klubb, alltså han har ett ansvar för, han har nytta av att det blir bra med fisken i ån, så vi markägare har ju ett stort intresse att fisket fungerar.

LH Men du har ordnat möten med Örjan Östman och Åby sportfiskeklubb och pratat med dem eller? Ni är på samtalsfot

MM Ja, visst, visst, visst. Vi har ju samma intresse att få upp status på fisket, bättre fisketillstånd, eller bättre betingelser för fisket.

LH Vad har de samtalen lett till?

MM Ja, det är ju så tråkigt att i grund och botten ligger den här åtgärden som vi ska göra som säkerställer våra jordbruksmarker, det ligger som ett riskmoment och det skulle försvåra att fisken skulle kunna utvecklas och bli bättre. De tror att det är en negativ åtgärd. Utan att kunna peka på någonting som tyder på detta.

LH Så därför är det svårt att prata om andra fiskvårdande åtgärder.

MM Ja, visst, vi säger det att Ån här rinner igenom grusåsar och forsar och liknande som nu ligger helt döda, igenslammade med lera och så att säga slam, det ska ju rensas upp så att man finge fram de här perfekta grusbottenarna. Får vi fram naturgruset där laxen vill vara för att kunna leka. Men i och med att vi är inne på mina marker, de kan ju inte, de vill inte samarbeta att vi skulle ta tag i det här och göra en åtgärd som gynnar fisken, göra en åtgärd som gynnar att vi inte förorenar Ån så mycket.

LH Säger de att en rensning vore sämre för fisken eller de tror att det vore bättre?

MM Nej, rensningen vore nog bättre alltså.

LH Det har ni dem med på?

MM Ja visst, ja.

LH Vem har makt ifråga om det här, vem är det som bestämmer egentligen?

MM Ja, bestämmer. Det är de allmänna intressena. Det får man respektera.

LH Vad menar du med de allmänna intressena?

MM Det är ju fisket, de allmänna intressena det är ju typ närmiljön runt ån, ja turismen är den allmänna. Ett enskilt intresse som jordbruksnäringen har inte så mycket att sätta emot de allmänna intressena. Det tycker jag är riktigt på ett vis. En liten fastighet är ju bara en liten del av ett åsystem.

Om hur han kommit att bli betraktad av andra säger han:

LH Du är ju en person som har kommit att stå i centrum för det här är mitt intryck. Jag har fått klipp från lokaltidningens arkiv, och där står det Matsson fick rätt, här var någon insändare som du hade skrivit, författare Mikael Matsson. Hur tror du, hur uppfattas du som person utav allmänheten och utav andra aktörer inom det här problemet?

MM Ja, det är ju det som är det tråkiga, man blir ju förverkad alltså.

LH Man förlorar sin legitimitet?

MM Ja, alltså, det är ju sådana tunga och svåra frågor, och sen det berör de allmänna intressena. Om en handfull lantbrukare går ut och påstår någonting, och man kommer i en konflikt med myndigheterna, så till sist tror ju massmedia, press och liknande, att de här, bönder och liknande, de måste ju ha fel, för om alla skulle vara i konflikt lika mycket med myndigheterna om någonting som ska göras, då skulle inte samhället fungera. Så att jag tror att det är svårt att få trovärdighet, vi har hållit på och, inte bråkat, men föra fram våra synpunkter för mycket, då blir trovärdigheten, den tunnar ut alltså. Det går an att ha en konflikt med en myndighet en gång, men återkommer det så att säga med jämna mellanrum, då måste det ju vara någonting som inte stämmer överens alltså.

LH Så därför så är det, det är svårt att bli uthängd på det här sättet?

MM Det är svårt att kunna bibehålla sin trovärdighet, även om man får rätt ibland gentemot en myndighet så har ju myndigheten den så att säga förmånen att en myndighet har ju inget eget intresse att uppträda för egen vinning. En markägare har ju den nackdelen att han talar i egen sak, och trovärdigheten blir ju sämre.

Förättningsmannen Folke Fransson kommenterar att Matsson intar en särställning i det att han berörs ganska lite av markavvattningsföretaget, då han redan har legali-

serade vallar, anlagda på 1950-talet. Vad Matsson vore betjänt av är inte nya vallar, utan rensning av åfåran, men i det tekniska förslaget som förrättningsmannen har lagt fram förekommer ingen rensning, då han befarar att det skulle leda till för stor miljöbelastning. Matsson själv hävdar dock att fisken snarare skulle gynnas av rensning än av vallar, eftersom man då frilägger grusbotten som kan fungera som lekplatser för lax och öring. Vidare så är Matsson, enligt Folke Fransson berörd så till vida att funktionaliteten i hans befintliga markavvattningsanläggning inte får försämrats av de nyinrättade anläggningarna. Det innebär att förrättningsmannen har måst lägga ett förslag där de nya vallarna inte ger ett hundraprocentigt skydd, utan kan komma att översvämmas ca vart femtonde år. Dessa tekniska beröringspunkter har gjort att Folke Fransson och Mikael Matsson har haft en del att göra med varandra. Så här säger Folke Fransson om dessa kontakter:

FF Ja man kan säga så här att Matsson har gjort det lite besvärligt för mig som förrättningsman därför att han kommer med jämna mellanrum med olika yrkanden. Han säger att får jag inte de här yrkandena så motsätter jag mig förrättningen och sen kanske man diskuterar igenom den här frågeställningen och är överens om tagen och sen så går det två månader. Och sen så kommer han och säger att, nej nu har jag funderat på det här, nu ska det vara så här och så här och får jag inte det så kommer jag att göra motstånd mot förrättningen. Så att ur den synpunkten så kan man säga att, och som jag sa, Matsson har ju andra förutsättningar än de andra, för den helt övervägande delen av hans marker är skyddade, och hans intresse utav detta är fullt naturligt annorlunda än de som har sina marker på andra sidan som har en helt annan situation. Så att återigen, på samma sätt som naturvården har sina intressen att bevaka så har Matsson sina intressen, och det måste man ju respektera.

FF Matsson kommer som jag har sagt med olika typer av yrkanden, och det är ingen som bara går in och tittar här i dokumentationen som finns, och jag har intagit en ganska, låt oss säga neutral attityd. Jag har sagt ibland ..., bara avvisat de här yrkandena och sagt att jag ser inte att de här propåerna som du har, de kan jag inte tillmäta något, jag kommer inte att beakta dem, så vida du inte visar att du har en stor opinion. Han hävdar då att de förslag som han kommer med, de har han en stark opinion för. Och då säger jag det att, när du visar det, då ska jag seriöst pröva dem. Men då ska du visa att det är på det sättet, och fram till dess att du har visat dem så är jag inte beredd att pröva de här, därför att det enligt min uppfattning så innebär de här propåerna inte en väg framåt utan en väg bakåt in i återvändsgränd. Och han har aldrig redovisat, han har aldrig fullföljt det här med att ta kontakter med olika parter och få dem så att säga att driva den linje som han har velat. Utan han har av olika anledningar backat då och sagt att, nej, jag får ändå inget gehör för det här och så vidare, så det är ingen idé, jag måste ha förrättningsmannen med mig i detta, det är då det kan bli någonting utav det. Och jag har sagt vid flera utav de här propåerna att jag tror inte på det, men är det så att det verkligen visar sig att du har starka grupper bakom dig i det här, ja, då ska jag ta upp och pröva det men inte förr.

Även om Folke Fransson betecknar relationen som att Matsson har gjort det besvärligt för honom, så menar han att de har haft ett utbyte präglat av saklighet och ömsesidig respekt:

- FF Han har alltså en rad processer igång, så att det är en man som har varit och kommer att vara i ... han har flera mål som också ska upp i domstol.
- LH Bland annat en för olaga hot.
- FF Det är riktigt. Något sånt har jag inte sett alls, utan ur den synpunkten så har Matsson och jag, under alla de här åren så har det aldrig växlats ett hårt ord. Alltså hårt, jag kan ha varit ganska stram och sagt att, ja precis som jag säger till dig nu, att jag respekterar din uppfattning, jag delar inte den, jag respekterar den men jag delar inte din uppfattning, och du måste då visa att det du påstår har du täckning för, då först tar jag upp frågan, och på den punkten viker jag mig inte. Och sen har vi skilts som, ja, utifrån de förutsättningarna, men det har aldrig varit ett hårt ord och det har aldrig varit alltså ett hot utav den arten. Däremot så har det ju då varit hot utav att han tar sin Mats ur skolan och han kan motsätta sig detta, men jag menar, det ser jag inte som ett ... Det är ju inte riktat mot mig, det är ju frågeställningar som han tar upp för att bevaka sina egna intressen, och det måste man respektera.

Flera av aktörerna som är motståndare till markavvattningsföretaget är minst sagt avvaktande, för att inte säga, skeptiska till Mikael Matsson. Ett undantag är Laban Lennartsson, från vattenvårdslaboratoriet, som har aktivt argumenterat mot markavvattningsföretaget och som deklarerat att han har en dålig relation med Markus Månsson, men som säger sig komma väl överens med Mikael Matsson. Mikael Matsson och Laban Lennartsson har träffats hemma hos Matsson, och diskuterat hanteringen av Ån. Det är främst två frågor som de diskuterat: möjligheten att förbättra fiskvandringvägarna vid ett av Markussons kraftverk, och möjligheterna att förbättra markavvattningen på Åbyslätten. De menar att man genom att koppla ihop dessa båda frågor ökar förutsättningarna för ett beslut där både markägare, och främst då Mikael Matsson och naturvårds- och sportfiskeintressen kan bli nöjda. Detta framstår som ett försök att skapa vad som brukar kallas en Win-Win lösning. Jag menar dock att förutsättningen för denna lösning inte finns i den biofysiska strukturen, utan i att Matsson och Lennartsson trivs som samtalspartners. Laban Lennartsson säger så här om Matsson och deras bekantskap:

- LL Ja, för närvarande är det min personliga uppfattning att skall man komma fram i den här konflikten, både när det gäller kraftverken och invallningen vid Åby, så måste man komma överens med Mikael Matsson. Och han har ju hållit på och bråka med myndigheter i en herrans massa år och han tycker nog att det är ganska kul också.
- LH Han tar inte illa vid sig?
- LL Nej och han har dessutom ganska mycket pengar, så att han...men han har lagen på sin sida, så det är ju, då ser jag det som meningslöst att hålla på att liksom jävlas tillbaka.
- LH Men det menar du att man gör?
- LL Ja, jag tycker det lite grann. Ja, folk är förbannade på honom och det kan jag förstå att de är förbannade, men jag tycker att det är lite oproportionellt.
- LL Men det har blivit så mycket känslor och så mycket konflikter, så att de flesta här nere vägrar överhuvudtaget att sätta sig vid samma bord som Mikael Matsson. Och det gör att det är väldigt svårt komma fram den vägen, men jag tycker att det är beklagligt, jag

tycker att det är lite oproportionerligt agerat i förhållande till vilka myndigheter och personer...

LH Men det gäller länsstyrelsen också?

LL Ja kommuner framförallt, men också länsstyrelsen och också representanter för olika ideella organisationer och så. Mikael Matsson har säkert betett sig på ett otrevligt sätt tidigare, jag kan förstå inställningen. Men jag tycker ändå att man måste hitta en framkomlig väg här för tiden går och det kostar orimligt mycket pengar att hålla på på det här viset. Jag är övertygad om att Mikael Matsson är intresserad av en uppgörelse.

Bekantskapen mellan Matsson och Lennartsson har väckt visst uppseende och förvirring bland andra aktörer. Östen Ögren, tidigare ordförande i en av sportfiskeklubbarna berättar om olika vandringshinder i Ån, och kommer då in på de samtal som Laban Lennartsson och Mikael Matsson fört.

ÖÖ Det största hindret som vi har idag det är Kraftströmmen (Matssons kraftverk).

LH Och det äger Matsson?

ÖÖ Ja, det äger Matsson. Och på sista mötet vi var på här i Åprojektet, fisk och fiske, då var det många som yrkade på att han skulle lösas ut. Men däremot Laban Lennartsson på vattenvårdslaboratoriet där, jag vet inte om han har besökt Matsson så att han har blivit indoktrinerad av dem, för han kopplade invallningen och det här Åprojektet, kopplade ihop det här, för fick de inte det ena så skulle de ha det andra. Det blev vi lite förvånade över att Laban Lennartsson hade gått in på det sättet och det ... Jag gick på honom rätt så och ville lyssna, men han var så pass inne på det här så att det var inte mycket att orda om. Men det är ju inte sista ordet sagt i det i alla fall, det skulle jag inte tro. Det kan inte bli, att de bildat Åprojektet om inte det ska gynna hela Ån, utan det skulle vara någonting bara för en del i Ån. Jag anser att Åprojektet är för alla kategorier. För fiske, lantbruk och skogsbruk och alltihop, att Ån är för det, och alla människorna ska ha tillgång och nytta av oss.

LH Menar inte Laban Lennartsson det då?

ÖÖ Vi fick den uppfattningen att han stod mera på böndernas sida i ärendet här, och den lösningen som han presenterade vid kraftverket med vattnet i Lilla Bifurkationen där, det är Matssons förslag, för det har Matsson hela tiden ordat om. Men vi som vet hur en havsöring betar sig, vi kan inte förstå att han kan hitta något lockvatten dit, för de ska ha en uppgång så att varje fisk som kommer ska ha en chans att gå upp. Men på det här sättet som det presenterades tyckte ju jag att då blir det ju inte mer än 50 procent som har en chans att komma förbi det.

Östen Öman har förvisso sakrelaterade argument, men det framstår ändå som om det är ett problem att förslaget härstammar just från Matsson, och att Laban Lennartsson, som annars identifieras som en fiskebefrämjande aktör, ger det legitimitet. Det är som om detta inspel rör till de sociala identiteterna i konflikten, som ju tidigare har varit fixerade i markägarintressen och naturvårdsintressen. Nu, när en aktör med fiskekompetens och dito identitet, samverkar (i tanken) med en aktör med markägaridentitet, är det som om det sociala systemet måste omvärderas. Hur skall man värdera Lennartssons kunskap nu när han, i vissa frågor, ger Matsson medhåll?

ÖÖ Vi var ju lite förvånade över Laban Lennartssons sätt att agera när han ... vid sista mötet. Men det är ju inte sista ordet sagt än.

LH Hur går ni vidare med det?

ÖÖ Vi ska ju ha fler möten innan det händer någonting i Ån. Laban Lennartsson, han får ju lov att finna sig i att lyssna på de 6 kommunerna samtidigt också, det är ingen fråga om annat.

LH Vilken kompetens har Laban Lennartsson?

ÖÖ Ja, han är ju för vattenvårdslaboratoriet i Stockholm, han sitter ju på det, han är väl högsta chefen där.

LH Men han har missförstått det här eller?

ÖÖ Jag vet inte hör du du. Han är ju av de gamla Lennartsönerna här i Litenstad, och om han har missförstått det här eller, för han hade svårt att kunna reda ut det här när jag frågade honom i alla fall. Och det här som de talade om med Lilla Bifurkationen och det här, då är det 50 procent av fisken kommer inte förbi vid kraftverket, det kan vem som begripa, så mycket har vi varit med om och sett saker och ting, för då kommer han bara till att gå och stå emot kraftverket och rubbla.

Jag frågar förättningsmannen om han känner till samtalen mellan Matsson och Lennart Labansson, vilket han gör:

FF Ja, fast han (Mikael Matsson) är ganska sparsam om den här typen av information till mig, så att den ... Men jag vet att Laban Lennartsson har varit där och att han har diskuterat en hel del och att man har funnit gemensamma nämnare. Så länge som det nu varar. För Matsson är en person som ena dagen är det så här och nästa dag är det på ett annat sätt, så att den här konstellationen, hur länge den varar, det är en öppen fråga, och det är ingenting som man har gått ut och ... Och jag ser inte någon som helst anledning att börja gå in och så att säga förhandla kring de här frågorna där en har ett kraftverk. Utan Åbyslätten, den ska leva på sina egna meriter, den ska försvara sig på egen hand, den ska inte innebära att vi gör en miljöskada som inte man kan svara för. Jag ser det snarare på det sättet att om man ska göra någonting på Åbyslätten med de här förutsättningarna som riksdagen har angivit, så finns det enligt mitt sätt att se, och det är det den nya MKB:n också ska försöka belysa, möjligheter att utforma det här så att det inte finns två förlorare utan förhoppningsvis två vinnare.

Markus Månsson är granne med Mikael Matsson, med Ån emellan. Månsson menar att Matsson är utsatt för förföljelse från myndigheternas sida.

MM Jag har en god vän här, en granne, som tog bort några alar i vattnet. Det är helt klart att vattenföringen inte ändrades av detta. Han är nu åtalad ...han har varit åtalad i flera år... åklagaren vill inte gå vidare. Åklagaren har dragit på det så han (Matsson) har det här åtalet hängande över sig. Det är en tjänsteman på länsstyrelsen som har anmält honom. Då i förhör så säger han det är inget brott mot vattenlagen det är bara så att han har gjort intrång på annans mark när han tog bort de här alarna. Då säger hans advokat: Så länsstyrelsen representerar enskilda markägare? länsstyrelsen är en myndighet och skall agera på det viset. Då visade det sig att han (Matsson) hade tillstånd från markägaren att gå in där. Det går tillbaks, och nu åtalas han i alla fall för brott mot vattenlagen.

MM Men det sker övertramp, trakasserier hela tiden. Mikael Matsson han blir stämd stup i kvarten. Dom vitesförelägger honom för olika saker. Och så går han då till tingsrätten och så blir vitena nedskurna. Men det är ju ett sätt att trakassera honom på. Ständiga trakasserier.

Sammanfattningsvis så framstår det, som jag hävdade i början av detta avsnitt om Mikael Matsson, att de flesta av aktörerna i markavvattningsärendet har åsikter om Mikael Matsson och hans agerande och han är föremål för en del mytbildning. Det framstår som om han ingått i responsorier med Sven Sörensson på länsstyrelsen. Matsson beskriver denna interaktion då han beskriver hur han blir upprörd när han blir emotsagd. Relationen mellan de lokala fiske- och naturskyddsföreningarna och Matsson är ömsesidigt negativ. Det framstår också som om den låga tilliten till interaktion med Matsson kommer att riktas även mot den som etablerar en positiv relation till Matsson. Skepsisen mot Matsson riktas inte bara från kritikerna mot markavvattning. Även förrättningsmannen och en del av de sökande markägarna uttrycker ifrågasättanden. De som säger sig ha positiva erfarenheter av Mikael Matsson är egentligen bara Markus Månsson och Laban Lennartsson. Det är ganska intressant då de senare sinsemellan har en ömsesidigt låg tillit.

Styrbjörn Svensson

Styrbjörn Svensson är den tjänsteman på länsstyrelsen som var handläggare då markägarna på Åbyslätten ansökte om dispens från naturvårdsförordningen för att få göra markavvattning för första gången. Han kom då fram till att ansökan borde avstyrkas. Dåvarande landshövdingen, Henrik Hansson, gjorde, efter att ha kontaktats av markägarna, en annan bedömning och beslutade alltså att medge undantag från naturvårdsförordningen. Styrbjörn reserverade sig mot detta beslut. Detta har kommit att präglats hans relation till en del av markägarna. Styrbjörn Svensson var också en av de fyra initiativtagarna till samverkan i Åprojektet. Styrbjörn Svensson hade, under den tid som utgör huvudfokus för denna studie, en befattning som naturvårdsdirektör. Naturvårdsdirektören är underställd miljövårdsdirektören vilken är chef för länsstyrelsens miljöenhet. Våren 2002 byter Styrbjörn Svensson tjänst och tillträder som miljövårdsdirektör. I samma veva anmäls han av Markus Månsson för miljöbrott, då Månsson anser att han bär ansvaret för grumlingar som uppstått i samband med restaurering av våtmarker vid sjön Vassjön.

Styrbjörn Svensson resonerar så här om markavvattningsprojektet:

SS Det är en syn ... man skiljer sig i syn på hur man gör sånt här idag. Man är inne och upplever att invallningsföretag, det här att kanalisera ett vattendrag, det är ... så gör man inte idag. Idag vill man hellre försöka få till våtmark och man försöker att skapa naturliga förutsättningar för ett vattendrag att få rinna fram. Men det här är ju istället ett försök att reglera vattnet så mycket som möjligt så att det inte ska orsaka några skador och det är ju också naturligtvis en Det förstår man ju att man vill förhindra att det kommer in på åkermark och förstör grödorna. Samtidigt så är det då ... Ån har ju väldigt höga naturvärden. Så det blir polariserat på det här sättet. Och jag kan väl tycka, jag håller själv ... jag har deltagit i ett ärende som gällde de här invallningarna, och då har jag reserverat mig mot ett ja till invallning. Så att på det sättet har jag då tagit ställning

för att översvämningar ska få finnas. Sen får vi ju lösa det här gentemot lantbrukarna på något annat sätt, men att just översvämningarna som sådana ska finnas anser jag då.

Det är lite oklart vem Strybjörn menar med *man* då han säger *Man är inne och upplever...* Det är uppenbart att det inte är sig själv han menar, även om de åsikter han beskriver mycket väl stämmer överens med hans egna åsikter. De bedömningar som han grundar sitt eget ställningstagande på formulerar han bl a så här:

SS Men jag fann... det stämmer ju, det här förhållandet stämmer då (att en del biologiska värden försvinner om lantbruket försvinner), men jag konstaterade att det är, priset av det, man får...att man ändå skall säga nej till invallningen därför att även om jordbruket läggs ned så är det, man fick betala det priset i så fall. De naturvärden som var beroende av en översvämning var viktigare än de naturvärden som var beroende av ett levande lantbruk. Även om det också var viktigt så var ...i en avvägning där emellan så fann jag då för min egen del att det var viktigare att ha översvämningen kvar, även om de andra naturvärdena försvann då.

Ett framträdande drag i intervjuerna med Strybjörn Svensson är pendlingen mellan identiteten som representant för länsstyrelsen och identiteten som Strybjörn Svensson. Detta blir extra påtalat i det att Strybjörn Svensson en gång har reserverat sig mot länsstyrelsens beslut. Det betyder att han å ena sidan har en annan åsikt än länsstyrelsens formella (undantag från naturvårdsförordningen skall medges), och å andra sidan att han ibland i möten skall företräda just den åsikten som han reserverat sig emot, då han uppträder som representant för länsstyrelsen. Dessa dubbla identiteter leder också till att det är möjligt för andra att relatera till Strybjörn Svensson som antingen länsstyrelsen eller som Strybjörn Svensson.

SS Man är ju alltid van vid att försöka tänka igenom: Vad är länsstyrelsens syn? Det är ju inte min personliga åsikt, utan jag måste tala länsstyrelsens språk.

SS Så länge jag fungerar som representant för myndigheten, vare sig jag är tillsammans med landshövdingen eller inte så är jag myndigheten.

SS På ett möte som i Åprojektet så är det ju en balans ... en viss balans, jag måste hålla mellan att fungera som pådrivande för en utveckling som jag hoppas kunna se och utveckla projektet, och samtidigt ska jag vara en myndighet som inte kan, jag kan inte föregripa några beslut.

SS Jag är ett stöd för länsledningen i det läget. Jag talar inte för min reservation i det läget, utan jag är länsstyrelsen då och jag är alltså länsledningens biträde så att säga i det fallet.

Förrättningsmannen Folke Fransson betraktar Strybjörn Svensson som en företrädare för ett särintresse, snarare än som representant för länsstyrelsen:

FF Han företräder de gröna sidorna, han kom fram till den här bedömningen (att yrka för avslag på dispensansökan), och det kan man naturligtvis göra. Han stod ju under en oerhörd press ifrån ganska många intressen där han har sina värderingar och sin uppbackning och så vidare, och det måste man ju respektera att man kan komma till olika uppfattningar i en myndighet. Och det kanske inte är någonting att säga om alls därför att Strybjörn Svensson han företräder en sektorsbit på länsstyrelsen, och en sektorsbit

på länsstyrelsen kan ju ha en uppfattning. Men länsstyrelsen ska ju sammantaget göra en helhetsbedömning, och helhetsbedömningen kan ju skilja sig ifrån vad ett sektorsintresse tycker. Så det är ju inte alls så konstigt.

LH Men du uppfattar det (att SS yrkade på avslag av dispensansökan) inte som ett personligt nederlag eller ...

FF Nej, man kan väl säga så här, länsstyrelsen som gjorde den samlade bedömningen gav mig rätt. Om sen någon som företräder ett sektorsintresse har en annan uppfattning, det kan ju jag inte se som ett personligt nederlag.

Efter ett möte med Åprojektet talar Styrbjörn Svensson och jag om vad som har hänt. Vid mötet hade man diskuterat Åprojektets möjlighet att underlätta hanteringen av markavvattningsärendet. När Styrbjörn säger något om en av de andra deltagarna, så identifierar han inte denne som individ (Börje Bengtsson), utan som det han representerar i styrelsen för projektet (LRF). Det kan vara viktigt att påpeka att det inte är ett meningsutbyte med motsättningar som kommenteras, utan Börje och Styrbjörn var överens om behovet av att skapa möten där de som är för och mot markavvattning kan diskutera frågorna tillsammans.

SS Jag tycker att det var intressant därför att den som då företrädde, den som tydligast på mötet då företrädde markägarna i Åby, det var ju då LRF ...

LH Börje?

SS Börje Bengtsson ja. Och jag tyckte väl att ... Jag känner ju väldigt starkt för den här vägen att hitta en lösning genom ett samtal, genom en process där människor är inblandade och där man öppnar sig.

Martin Martinsson, en av markägarna och tidigare ordförande i Åprojektet, menar att det trots att de ser olika på behovet och konsekvenserna av markavvattning, går bra att prata med Styrbjörn Svensson.

LH Och även, och då inte länsstyrelsen som institution utan även Styrbjörn Svensson och du kan samtala med varandra.

MM Jo det har vi i och för sig alltid kunnat göra. Men vi har samma plan för hur vi ska komma vidare nu, och det tycker jag är det som är bra.

I ett senare skede, 18 februari 2002, så finns en artikel i Lokaltidningen i vilken uttalanden av viceordförande i regionförbundet (centerpartist) och Martin Martinsson, också han centerpartistisk kommunalpolitiker, citeras. Artikeln har följande rubrik och underrubrik: *länsstyrelsen har inte tagit sitt ansvar* och *Det är en katastrof för Småstads näringsliv och miljö*.

I artikeln står bl a:

Riksdagen beslutade redan 1976 om invallningar vid Ån. Det ansågs så viktigt att samhället gav bidrag. Men länsstyrelsen har inte tagit sitt ansvar. Den fullföljer inte det uppdrag den fått av regeringen, säger Martin Martinsson som undrar varför länsstyrelsen inte vill hjälpa Småstad kommun.

Och

Martin Martinsson är besviken på länsstyrelsen, –En del gör allt för att utveckla Småstad. Men samtidigt gör en del allt för att sabotera, säger Martin Martinsson.

Markus Månsson är också uttalad i sin kritik när jag intervjuar honom, och uttalar sig då både mot länsstyrelsen generellt och specifikt mot Styrbjörn Svensson.

MM Det här slutar med att på något sätt, förr eller senare så hoppas jag att det här blir uppmärksammat. Det är som det här i Motala. Korruption hos politikerna. Det här är en annan typ av korruption. Det är inte så att de tillskansar sig medel för egen räkning. Men det är en annan typ av korruption. Och till slut går det så att de får för mycket som en kvarnsten runt halsen. Och då kommer det att ta hus i helsike. Det är jag övertygad om. Det finns inga hämningar utan man går längre och längre hela tiden. Och till slut så har man tagit ett steg för långt. Då kommer det här fram och då måste någonting hända. Problemet är ju att de sitter ju och arbetar med statliga medel för att ...de har sina budgetar, de har sina löner. De kan gå ut på tjänstetid och agera mot ett sånt här projekt. Styrbjörn Svensson, på länsstyrelsen, han var ju handläggare för det här projektet i förra omgången och då gör han ju så att man skall skicka ut det här på remiss. Ja vem går man till? Man går till tio miljöorganisationer så man har ju ornitologiska organisationer lokalt och på rikspanet och på länsplanet och olika såna här märkliga organisationer, man hade inte jordbruksverket, man hade inte...

LH Hade man inte LRF heller?

MM Nä, inte LRF heller. Efter mina påtryckningar fick LRF bli remissinstans. Där sitter man och räknar och så säger man tio mot och en för. Men så kan man ju inte göra. Det är ju så man byggde upp hela... Det var ju planerat från början att det skulle bli ett nej på länsstyrelsen. Man byggde upp hela systemet. Hela sättet att arbeta. Sen drog man och drog och drog på det. Det tog en oändlig tid, och man fördröjde... man hoppades då på att Hansson skulle hinna avgå innan beslutet fattades. Men vi blev uppmärksamma på det här i slutändan, för vi såg ju vad som hände. Hur man försökte manipulera hela utredningen. Och påtalade det för honom. Så han gick ju in och tittade på det, och så fattade han sitt beslut.

En del markägare tycker sig se, som tidigare påpekats, en informell organisation mellan tjänstemän på länsstyrelsen, naturvårdsverk och fiskeriverk, vilka antas tillsammans ha ”riggat” eller konstruerat beslutsprocessen. Styrbjörn Svensson är väl medveten om lantbrukarnas kritik:

SS ...och de ser väl mig som hjärnan bakom hela den här processen.

LH Men det tycker du är orättvist.

SS Ja, det tycker jag. Jag tycker att det är orättvist att ... Jag inser ju min roll naturligtvis, reservationens roll, den som reserverar sig har ju naturligtvis stor makt på det sättet att han indirekt eller direkt uppmärksammar ju naturvårdsverket på det här. De vaknar ju till när det kommer en reservation, det är ju en självklarhet, så att på så sätt inser jag att det ... det är ju min roll. Men jag tycker att det är lite orättvist att de inte ser min tidigare roll också, att jag försökte hitta lösningar kring det här. För att nu har det bara ... nu dominerar synen att jag är emot invallningar, men att jag också inser deras problem, det har inte kommit fram på sista åren, utan det ... Och hur mycket jag diskuterade för och

emot tidigare så att säga, det var inget självklart beslut alltså, jag insåg problematiken från båda håll.

Våren 2002 polisanmäler Markus Månsson Styrbjörn Svensson. I pressuttalanden uppmanar han också, enligt Styrbjörn Svensson, Svensson att avgå som miljövårdsdirektör. Svensson säger, då vi talas vid per telefon hösten 2002 att han kände sig personligen angripen av detta och att det var *lite tufft*. Interaktionen skedde uteslutande via massmedia. Markus Månsson och Styrbjörn Svensson träffades aldrig under denna tid.

I samband med detta gjorde lokaltidningen en längre intervju med honom. Flera av frågorna (som publicerades) kom att handla om den interaktion om Ån som Styrbjörn varit inblandad i. Rubriken på artikeln, som var införd den 14 mars, 2002 löd: *Miljödirektör på fast mark – eller djupt vatten.*

J(ournalisten) Flera riksdagsledamöter har gästade Markus Månsson och Ån i vinter (2002) och kritiserat översvämningarna. Är det en kampanj som lyckats påverka opinionen i markägervänlig riktning?

SS Det opinionsmässiga har jag ingen uppfattning om mer än att det var många som på kort tid uttalade sig felaktigt om Ån. De var uppenbarligen dåligt insatta i ämnet. Det förekom otrevliga och osakliga anklagelser mot länsstyrelsen för att ha gjort ett dåligt jobb i Ån. Vi har sagt ja en gång till markägarnas begäran. Att naturvårdsverket överklagade till regeringen som därefter ändrade länsstyrelsens beslut kan knappast länsstyrelsen anklagas för. Vi har inte legat länge på ärendet. Och att jag själv reserverade mig den gången 1996 var inte alls att sätta sig upp mot ett riksdagsbeslut som det påstås utan det följde helt det regelsystem som gäller för en tjänsteman i ett sådant här ärende.

J En synpunkt i debatten om Ån är att det inte är värnet om miljön som har styrt beslut och utveckling utan en näst intill hatisk inställning till jordbruk och företag. Vad säger du om det argumentet? Är du bondehatare?

SS Helt fel. Ett sådant resonemang gör mig illa att höra. Alla som känner mig och den inriktning jag haft på mitt arbete på miljöenheten vet att jag har ett mycket bra samarbete med jordbrukare över hela länet och även uppe i Ån. Jag har på olika sätt visat hur viktigt vårt jordbruk är för miljön i Länet och för behållandet av naturvärdena.

J Vad beror låsningarna på när det gäller den aktuella delen av Ån?

SS Jag är ansvarig för en myndighet och det är klart att det upprör vissa känslor ibland när en myndighet ska ta ställning. Nu har kritiken riktat in sig på mig. Orättvist, anser jag. Men jag kan inte säga vad det beror på att det låser sig för just dessa markägare. Det får man tolka utifrån olika personers agerande.

I Styrbjörn Svenssons svar på journalistens frågor ovan är han betydligt mer uttalad i tillbakavisandet av kritiken, än han var då jag intervjuade honom två år tidigare. Jag ställde då frågan om Styrbjörn Svensson någonsin upplevde Markus Månsson som farlig, och han svarade att han inte gjorde det, att Månsson förvisso var skicklig och därtill frustrerad och att det hänt att Månsson ställt människor mot väggen vid offentliga möten på ett obehagligt sätt, men att detta var inget som Styrbjörn Svensson var rädd för, utan han hade gärna samtal med Månsson. Han säger också att man

kan förstå att Månsson är frustrerad. Nu, två år senare, har Månsson polisanmält Svensson eller länsstyrelsen (vilket är oklart) och därtill pratat med en rad personer vilka därefter gjort uttalanden i massmedia. Styrbjörn Svensson säger nu att *det förekommit otrevliga och osakliga anklagelser mot länsstyrelsen*, att resonemanget om honom som bondehatare *gör honom illa att höra*. Då han säger *jag kan inte säga vad det beror på att det låser sig för just dessa markägare* så identifierar han markägarna som låsningens upphovsmän. Jag kan inte återfinna denna typ av resonemang i mina egna intervjuer (två stycken, med ca ett års mellanrum) med Styrbjörn Svensson. Vad skiljer mellan de olika intervjuerna? Styrbjörn Svenssons tillit till situationer i vilka Månsson ingår kan ha minskat. Men det kan också vara för att karaktären på de olika intervjusituationerna skiljer sig åt som Svensson uttalar sig på olika sätt. Mina intervjuer gjordes dels i Svenssons arbetsrum och dels i bil på väg från ett möte i Åprojektet som vi båda deltagit i. Styrbjörn Svensson visste att jag var intresserad av både konflikt och samverkan. Kanske upplevde han att det stämde med identiteten som upphovsman och deltagare till ett samverkansprojekt, att säga sig förstå Månsson och dementera dennes farlighet. Forskningsintervjun bidrar inte heller till omedelbar publicitet, och jag riktade aldrig Månssons anklagelser direkt mot Styrbjörn Svensson. Det gör däremot lokaltidningsjournalisten i sin intervju. Styrbjörn Svensson måste ha varit väl medveten om att hans svar på journalistens frågor inte bara var en del i ett samtal mellan honom och journalisten, utan också en del i en massmedial debatt och indirekt en del i interaktionen med Månsson och andra markägare. Journalisten konfronterar Styrbjörn Svensson med anklagelser mot honom som person och kopplar ihop dessa med dennes legitimitet i den nya befattningen som chef på myndigheten.

Kritiken från markägarna har inte riktat sig mot bara, eller ens främst mot Styrbjörn Svensson, även om Markus Månsson alltså uppges ha krävt dennes avgång. Merparten av kritiken har riktats mot länsstyrelsen som institution. Denna kritik har Styrbjörn Svensson inte behövt bemöta ensam, utan även dåvarande landshövdingen Helena Håkansson har kommenterat kritiken. Så här skrev Lokaltidningen den 9 mars under rubriken *Politiskt lågvattenmärke – TV-inslag om Ån fick landshövding i Länet att skälla ut högt betrodd riksdagsman efter noter*. Artikel återges här i sin helhet:

Riksdagsmannen är kristdemokraten och miljö- och jordbruksutskottets ordförande /namn/. /namn/ besökte nyligen Ån och gjorde bort sig rejält i samband med ett framträdande i TV, anser Håkansson. Utskällningen förekommer i ett tjänstebrev som Håkansson skrev till /Namn/ med anledning av TV-inslaget och strax innan hon gick i pension. /Namn/ anklagas bland annat för att vara djupt okunnig på det egna politiska ansvarsområdet. Hans framträdande i TV betecknas av Helena Håkansson som ett av de värsta politiska lågvattenmärken hon kan påminna sig. Inslaget i Landskapsnytt handlade om Åns översvämningar och vem som har ansvaret för dessa. Markägarna har länge försökt förhindra översvämningarna, men ingreppen är komplicerade i den känsliga vattenfåran och kolliderar med starka miljöhänsyn. Markägarna hänvisar till ett gammalt riksdagsbeslut från 1979 om stärkt invallningsskydd för Ån. En av markägarna, Markus Månsson, har i vinter lett en kampanj mot länsstyrelsen för påstådda försyndelser kring Ån. Enligt Månssons uppfattning bär länsstyrelsen som tillsynsmyndighet skulden för både översvämningar och miljökatastrofer. På den linjen gick också

/Namn/ när han intervjuades i TV. I kategoriska ordalag fördömde han länsstyrelsen som påstods ha satt sig över det gamla riksdagsbeslutet, segdragit prövningarna och struntat i markägarnas intressen. Håkansson skriver så här i sitt brev till /Namn/: *Under min tid som statlig ämbetsman, vid det här laget tolv år, har jag upplevt få sådana lågvattenmärken vad gäller uppträdande från den riksdag och den statsmakt vi ute i verksamheten tjänar, ambitiöst och troget, som Ditt framträdande i Landskapsnytt häromkvällen.* Därefter går Helena Håkansson igenom det komplicerade ärendet med alla dess turer och överklaganden. Länsstyrelsen har försökt hitta andra lösningar för markägarna än invallningar, framgår det bland annat, något som dock markägarna avvisat. Särskilt negativ har Markus Månsson varit. Avslutningsvis kräver Helena Håkansson att få en ursäkt från miljö- och jordbruksutskottets ordförande för dennes uttalande i TV-inslaget.

Vad episoden med konfrontationen mellan landshövdingen och riksdagsmannen visar, är tendensen att negativa relationer mellan två människor sprider sig och kommer att omfatta ytterligare människor. Här har Månssons negativa relation till tjänstemännen på länsstyrelsen övertagits av riksdagsmannen, som då drar på sig landshövdingens kritik. Min bild av vad som sker är följande: Månsson interagerar med länsstyrelsen och andra i markavvattningsärendets tidiga faser. Interaktionen är periodvis intensiv och präglas då av social responsivitet. Genom denna interaktion utvecklar Månsson en negativ attityd till tjänstemännen på länsstyrelsen och ser dem som en del av ett *vänskapskorrumperat* nätverk, *miljömänniskorna*. Genom att Månsson ingått i responsorier med t ex Styrbjörn Svensson, så kommer han, då han diskuterar ärendet med någon, t ex mig eller riksdagsledamoten, att engagerat och engagerande tala om, t ex Styrbjörn Svensson och hans i Månssons tycke felaktiga handlande. Dessa samtal utgör också responsorier och vi kan komma att överta Månssons attityd till Styrbjörn. Riksdagsledamoten artikulerar så i TV den attityd till länsstyrelsen som han utvecklat under interaktionen med Månsson. Landshövdingen tar notis om riksdagsledamoten, tolkar och svarar. Hon svarar då inte bara med att tillrättalägga de felaktigheter som hon tycker att han har begått. Hon anger också och poängterar att det begåtts felaktigheter och anger graden av dessa: *Ett av lågvattenmärkena under hennes tid som ämbetsman.* Hon förefaller minst lika upptagen av att skildra riksdagsledamotens fel som av att skildra ärendet.

Förrättningsmannen, Folke Fransson, är något svävande på målet då hans kontakter med Styrbjörn Svensson kommer på tal:

LH Vem är diskussionspartnern då på länsstyrelsen?

FF Det har till helt övervägande del varit natur- och miljövårdssidan.

LH Styrbjörn Svensson?

FF Ja,... Det är upplyft ett steg till. Han är naturvårdsdirektör, men sen har han en chef som sitter ett snäpp högre på miljösidan i Residensstad. Han heter Stellan Sonesson.

LH Men inledningsvis så var det Styrbjörn som du ...

FF Ja, det kan jag säga, därför att inledningsvis så tog inte Stellan Sonesson i den här frågan, utan han höll sig borta, utan det var Svensson och landshövdingen som ... Det var Landshövdingen som tog det här beslutet på tjänstemannanivå, alltså han tar inte upp det i länsstyrelsens styrelse.

- LH Hur funkar samtalen med Svensson. Alltså frågan har i helhet blivit infekterad, var de samtalen också infekterade som du hade med honom.
- FF Nej, jag kan väl säga så här att jag har ju försökt att inte ha infekterade samtal. Vi har haft ett kontinuerligt samarbete, och jag hade så sent som för en vecka sedan ett samtal sist med Stellan Sonesson där vi var överens, jag menar jag har haft ett samarbete med länsstyrelsen. Ett samarbete när vi skulle utforma kraven på den nya miljökonsekvensen, ett samarbete när vi ska utse, vilka ska utföra det här. Innan jag väljer parter som ska göra det här så har jag frågat länsstyrelsen, vad säger ni om det här, om vi gör så här och så här, har ni någon erinran, eller ska vi tuta och köra. Och på det viset så har jag återförankrat många beslut och haft en mycket konstruktiv och positiv dialog. Så det finns alltså, om vi då säger mellan Stellan Sonesson och mig, för det är Stellan och jag som har så att säga diskuterat de här frågorna, då har det varit en mycket öppen och konstruktiv och positiv attityd.

Trots att jag uttalat frågor om relationen till Styrbjörn Svensson, så svarar Folke Fransson med sina allmänna kontakter med länsstyrelsen, exemplifierat med Stellan Sonesson. Om Styrbjörn Svensson säger han ingenting, i denna del av intervjun. Senare, då vi diskuterar ett möte som förrättningsmannen haft med länsstyrelsen och naturvårdsverket, kommer dock Styrbjörn Svensson på tal.

- FF Vi hade en diskussion och då ställde naturvårdsverket frågan, tycker du att den här diskussionen har varit konstruktiv och givande. Nej, det tycker jag inte, sa jag. Därför ni har inte på en enda punkt redovisat ett konkret förslag hur man skulle kunna modifiera detta (förslaget till teknisk lösning för markavvattning), och det förvånar mig att det inte finns någon möjlighet att modifiera. Och då säger Styrbjörn Svensson, sammanfattade, nej vi tycker att det förslag som ska prövas, det är det som är lagt. Så de kommer inte med förslag till förbättringar, utan de säger man har gjort miljöanpassningar, och det förslag som ska prövas är det förslag som är lagt.
- LH Är det därför att han hoppas att det ska fällas och få ett nej?
- FF Ja det får stå för dig.
- LH Nej, nej ...
- FF Jag menar det är en hypotes. Man kan ju tänka sig att om man kommer med, inom citationstecken, förbättringsförslag så ökar ju, om man är grön i sitt synsätt, så ökar ju risken för att man tar en lösning som innebär åtgärder men anpassade åtgärder, och ju mindre anpassning det blir ju större är ju då sannolikheten att man avslår. Det är ju en hypotes, om det är på det sättet, det vet jag inte. Men jag konstaterar bara ... att detta var kontentan utav en hel dags diskussion, när jag får frågan om jag tyckte att det här var en bra dag. Jag konstaterar då avslutningsvis att man inte har kommit med något konkret förslag som skulle modifiera det här i en för miljösidan positiv riktning, och man också säger då, och det var Styrbjörn Svensson som säger: Nej, vi tycker att här har man gjort de här anpassningarna, det är detta man skall följa, man har den ambitionen. Jag är förvånad över att man inte kunde komma med något konkret förslag på förbättring utan att man egentligen tyckte att det här var det bästa som var lagt och det är detta som ska prövas, samtidigt som man egentligen är emot det. Varför man då inte kunde tänka sig att komma med förslag så att det möjligen blev bättre.

Det är som om Folke Fransson, med sin berättelse från mötet gillrar en fälla, genom vilken jag skall komma med ett ställföreträdande omdöme om Styrbjörn Svensson. Jag går i fällan och formulerar konsekvensen av den historia som han har berättat, en konsekvens som Folke Fransson sen bekräftar med sitt svar. Jag tolkar detta sätt att lägga upp sitt svar, samt de undvikanden att komma med ett omdöme som Fransson gör i citaten ovan, som att Folke Fransson är kritisk till Styrbjörn Svensson, men att han inte vill visa upp denna, eller snarare att han både vill och inte vill visa upp den.

Då Styrbjörn Svensson reserverade sig mot beslutet att medge undantag från naturvårdsförordningen, blev hans inställning i frågan offentligen fixerad, fastlåst. Det är svårt att tänka sig Styrbjörn Svensson utan att också tänka på det ställningstagande han en gång har gjort. Jag uppfattar att han själv känner sig något obekvämt med att vara fastlåst vid en ståndpunkt. Inte inför ståndpunkten som sådan, utan snarare den bristande handlingsfrihet som följer på fixeringen.

SS Men jag tycker att det är lite orättvist att de (markägarna) inte ser min tidigare roll också, att jag försökte hitta lösningar kring det här. För att nu har det bara ... nu dominerar synen att jag är emot invallningar, men att jag också inser deras problem, det har inte kommit fram på sista åren, utan det ... Och hur mycket jag diskuterade för och emot tidigare så att säga, det var inget självklart beslut alltså, jag insåg problematiken från båda håll.

Denna, som jag uppfattar det, önskan att inte bli för hårt associerad med åsikten uttryckt i reservationen 1996, kommer också fram i ett samtal som Styrbjörn Svensson och jag hade om vad som skedde under ett möte i Åprojektet. Vid mötet med Åprojektet diskuterades bland annat i vad mån Åprojektet skulle kunna bidra till att minska låsningarna omkring markavvattningsfrågan, och ett förslag att ordna diskussionsmöten med aktörerna kom upp. Styrbjörn Svensson ser positivt på den typen av möten, och betonade att för att få kontakt med markägarna vid sådana möten måste utgångspunkten för mötet vara hur man skall komma tillrätta med översvämningsproblematiken.

SS Jag har ju i och för sig en åsikt som jag inte försöker driva så hårt. Jag har ju officiellt tagit ställning då i reservationen och sagt att översvämningsfrågan i princip är bra. Det är viktigt för biologisk mångfald. Det är inte så bra för markägarna. Men jag försöker inte driva det så hårt utan jag försöker locka fram det här samtalet, få igång en process och få med och få med ... Jag vill gärna få med då de här markägarna i ett resonemang. Jag försökte innan beslutet fattades på länsstyrelsen, det första beslutet, så försökte jag få igång den här processen, men jag har ju ofta mötts utav det här att nähä, det finns liksom ingen annan väg ut ur det här har de sagt. Riksdagsbeslutet finns, vi måste köra detta. Och det är ju vad man har sagt hela tiden. Men jag tyckte att Börje ... Det som var positivt på mötet det var ju ändå att Börje tyckte att det fanns en vits med att kanske diskutera det här. Det är möjligt att han såg det som ett sätt att föra sin egen sak vidare, så man vet ju inte, men jag tycker ändå det var positivt ändå, den tonen som man fick på slutet där, den tycker jag är positiv. Det tycker jag.

LH Det markerade du ju idag genom att ... när du sa att grundproblemet är att människor drabbas utav översvämningsfrågan, det är det man ska fokusera på.

SS Jo just det. Det var väl det som jag menar, ska man nu kunna komma någonstans så måste man ju diskutera från den utgångspunkten. Om markägarna ska få ett förtroende för projektet så måste man ju ta upp den frågan då. Annars så kan ju de aldrig se någon vits med projektet. Nej, annars så ..., som myndighet får vi ju vänta nu på att hela den här processen går färdigt, och är det så att ... Och när länsstyrelsen ska fatta nytt beslut då får jag ta ställning igen och se. Det är ju ett helt nytt beslut, och så får vi se vad som händer ... Det är i och för sig bara att vänta.

Styrbjörn Svensson var ju en av dem som tog initiativ till Åprojektet. Så här säger han om tankarna bakom:

SS Då startade vi en diskussion med naturvårdsverket och fiskeriverket för ett antal år sedan hur vi jobbar med Ån och hur man kan försöka komma runt de här oenigheterna. Och det var då det här nya Åprojektet då som vi hoppades skulle kunna vara ett led i det här att försöka få en diskussion om vad vi skall ha Ån till.

Mitt samlade intryck är att Styrbjörn Svensson själv säger att han hyser tillit till att interagera med alla aktörer som agerat i markavvattningsärendet, även om han har ett annat synsätt på översvämningar och markavvattning än markägarna har. Markus Månsson riktar kraftiga anklagelser mot Styrbjörn Svensson och inkluderar honom bland miljömänniskorna, ett av Månsson identifierat nätverk av tjänstemän på lokal, regional och nationell nivå. Svensson förefaller, i de intervjuer som jag gjort med honom, närmast asocialt responslös i förhållande till dessa anklagelser. Han känner till dem och dementerar dem men uppvisar inte på något sätt liknande attityder mot dem som anklagar honom. Dock uppger han i en tidningsintervju att det är markägarna som bär skulden för de låsningar som uppstått i ärendet. Folke Fransson och Styrbjörn Svensson verkar ha en avvaktande relation som eventuellt präglas av bristande tillit. Se vidare i relationsdiskussionen för Folke Fransson.

Laban Lennartsson

Laban Lennartsson är chef på vattenvårdslaboratoriet, som är en forskningsenhet på fiskeriverket. Laban Lennartsson har skrivit flera inlagor i markavvattningsärendet, samt deltagit i flera av de offentliga och andra möten som hållits i ärendet. Han var också en av initiativtagarna till Åprojektet. I den befattning han har ingår inte något direkt tillsynsansvar. Laban Lennartsson kan alltså inte väntas gå in med motsvarande engagemang i andra vattenärenden i Sverige, utan har ett särskilt intresse för Ån. Så här säger han själv om bakgrunden till hans engagemang.

LL Ja, jag är uppvuxen i Litenstad.

LH Vilken del, alltså den del av Litenstad som Ån rinner i eller?

LL Nej, det är strax söder om Litenstad, men min släkt är från Hult som ligger vid Åby och jag har släktingar, bönder i Åby, och jaktmarker utmed ån och så, så jag är ganska väl hemma där.

LH Och det bidrar till att du känner ett engagemang?

LL Ja, det gör det ju. Det har bidragit till alltså ... Det är väl jag från fiskeriverkets sida som har tagit ... eller det var egentligen jag och en tjänsteman på naturvårdsverket som tog

initiativet till det här med Åprojektet, därför att vi upplevde att samarbetet mellan framförallt länsstyrelserna och kommunerna var väldigt dåligt, så att man hade en typ av regler i Grannlandet och en annan typ av regler i Länet. Det där funkar ju inte, och sen har fiskeriverket arbetat med rödlistad fiskproblematiken i ån i ganska många år, så att det gjorde att vi hade verksamhet redan där. Så när jag blev chef för vattenvårdslaboratoriet som är ansvarigt för rödlistad fiskforskningen, så engagerade jag mig i den till att börja med, och det beror ju på, att jag hade ett sånt personligt intresse berodde ju på att jag var därifrån och kände till åarna. Men sen märkte jag att det var ett intressant pilotprojekt för att belysa det här med konflikter och hur man överbryggar dem, och då blev vi ju också involverade i det här invallningsföretaget som vi ju tycker är ganska horribelt. Som ju är väldigt speciellt till karaktären. Så vi har ju varit ganska aktiva från fiskeriverkets sida och det har väl varit en starkt bidragande orsak till att projektet inte godkändes.

LH Det låter nästan som att det är en funktion som om du inte hade varit personligt engagerad så hade den funktionen saknats

LL Ja, det hade den gjort.

Laban Lennartsson menar själv att hans påverkan bidrog till att regeringen krävde att konsekvensbeskrivningen skulle kompletteras.

LL Ja, det är godkänt av länsstyrelsen, det är godkänt av landshövdingen, men inte av miljövårdsenheten, och sen överklagades det till regeringen, och det höll ju på att godkännas där, och det var nog ganska mycket tack vare fiskeriverkets ingripande som det till slut blev en återremiss till länsstyrelsen då. Vi har väl en del indikationer på att beslutet höll på att gå åt andra hållet.

LH Vad gjorde ni då?

LL Ja, vi kontaktade departementet och det som hände var nog att vi ordnade ett, eller jag ordnade ett möte om Ån med tanke på havsöringens reproduktionsproblem. Då slog mig tanken, det här var förra våren, att departementet, alltså miljödepartementet som då handlade invallningsföretaget borde vara intresserade av detta. Så att jag bjöd in, jag tog ju reda på vem handläggaren var, för jag visste inte det innan, och bjöd in honom, och då fick jag reda på att de skulle fatta beslut veckan efter, så då...

Laban Lennartsson säger här *vi* då han talar om att *vi hade fått indikationer, vi kontaktade* etc. När det gäller anordnandet av mötet om havsöringens reproduktion ändrar han sig till *jag*. Gäller den ändringen även för de andra *vi*, eller vilka avses med *vi*? Jag får känslan av att Laban Lennartsson diskuterade med andra angående indikationerna från miljödepartementet och hur man borde förfara. Markus Månsson har tidigare pekat ut gruppen *miljömänniskorna*, med vilka han avser tjänstemän på länsstyrelser, statliga verk och nationella organisationer. Markus Månsson inkluderar otvetydigt Laban Lennartsson bland miljömänniskorna. Är Laban Lennartssons användning av *vi* ett indicium på att han själv tilldelar sig en interorganisatorisk, social identitet som motsvarar Månssons benämning *miljömänniskorna* även om han ger gruppen annat namn, avsikter och legitimitet än Månsson gör? Det kan också vara så att *vi* betecknar att det är Laban Lennartsson som representant för fiskeriverket, eller Lennartsson och någon enstaka kollega på vattenvårdslaboratoriet, t ex

Linus Larsson, som tillsammans iakttagit och diskuterat regeringens förväntade ställningstagande.

Markus Månsson kommenterar Laban Lennartssons agerande och inflytande i ärendets slutskede:

MM Laban Lennartsson då, som ju jag anser är en mycket oseriös forskare... han har ju då skrivit en massa saker som... i MKBn konstaterar man att fisken inte påverkas. När regeringen nästan höll på att godkänna det här så skrev han då i panik till regeringen att fisken dör och laxen dör, och påverkas och gäddan och abborren och alla möjliga fiskar plötsligt påverkas. Och det är klart, han sitter som chef för vattenvårdslaboratoriet. Vad skall miljödepartementet göra? En av statens tjänstemän har allvarliga farhågor. Vi har ju haft limnologer som har tittat på det här och det är ju rena... hela hans skrivelse är rena smörjan. Påståenden utan bevisföring.

Förrättningsmannen Folke Fransson, är kritisk till en del av Laban Lennartssons agerande i frågan:

FF Fiskeriverket har valt att agera väldigt starkt här i den här frågan, och de har valt att driva den här frågan mycket, mycket starkt. Det tycker jag kanske att man har rätt att göra, men då tycker jag samtidigt att man ska säga så här, detta gör man som ett sektorsintresse för fisket. Men samtidigt har man valt att vidga ramarna så att man gör sig till tolk för en rad andra områden och gör uttalanden där man saknar kompetens. Laban Lennartsson gjorde i ett ganska sent skede en skrivning där han sa någonting så här, att när det gäller fiskefrågor så ska man överhuvud taget inte ifrågasätta fiskeriverket, därför de besitter den högsta kompetensen. Och det tycker han, det vill han att man ska respektera. Längre fram i samma dokument på en tre-fyra sidor, så börjar han uttala sig om frågeställningar som inte alls har med fiskefrågor att göra, och gör bara påståenden rakt upp och ner utan att försöka leda i bevis. Och gör man på det sättet, då tycker jag man bränner en del trovärdighet.

I en av sina skrivelser i ärendet uttrycker Laban Lennartsson tvivel om Folke Franssons trovärdighet:

Jag delar i allt väsentligt den sammanfattning av diskussionen som presenteras i minnesanteckningarna, men anser också att förrättningsmannens presentation på platsen inte gav en objektiv bild.

Efter denna öppning söker Lennartsson lyfta fram synpunkter på ärendet som förrättningsmannen enligt Lennartsson inte belyst vid besiktningen. Lennartsson kallar de vallar på Åbyslätten som tillkom 1979 för *illegala* och anmärker:

Som lekman är det också intressant att notera hur agrar fackexpertis använder begreppet *ännu icke legaliserade invallningar* för de ingrepp som gjorts utan tillstånd.

Intressant skriver Laban Lennartsson. Vad är det som är intressant? Jag får intrycket att han menar att det är intressant att *agrar fackexpertis*, alltså Folke Fransson, kan uttrycka sig så i hans tycke felaktigt. Om det är det som avses försöker alltså Laban Lennartsson med sitt brev fästa miljödepartementets uppmärksamhet på Folke Franssons, i hans tycke; bristande trovärdighet. Nu behöver det inte vara riktat mot

Folke Fransson personligen, utan kan vara riktat mot förrättningsmännens kompetens eller kultur i största allmänhet, som han vill lyfta fram som olämplig för den som är ansvarig för den här typen av ärende. Hur som helst tycks Folke Fransson och Laban Lennartsson ha den ömsesidiga uppfattningen att den andre inte är trovärdig.

Det har redan framgått av tidigare aktörsbeskrivningar att Markus Månsson och Laban Lennartsson har mycket lågt förtroende för varandra. För mig framstår det som om de rent av tycker illa om varandra.

LL Vi försökte få kommunen att köpa in Åby gård, för den var också till salu, och vi visste ju att den hade ett helt centralt läge i det här invallningsföretaget och på Åbyslätten, för att de sen skulle kunna sälja den vidare, men därigenom kontrollera ägare och skötsel och så, men det tyckte de var det dumaste de hade hört, och då fick Markus Månsson köpa gården, och han är ju inte jordbrukare, och han är också en som jag tycker då, besvärlig man. Han inledde ju med att JO-anmäla mig.

Laban Lennartsson funderar också över Månssons ekonomiska situation:

LL Vad jag har hört så har den (Månssons gård) varit till salu.

LH Har Månsson alltså annonserat ut den?

LL Ja, för ett drygt halvår sedan.

LH Men han hittade ingen köpare?

LL Men han hittade väl ingen, nä nä, så det är klart att det handlar om priset, det gör det ju i alla sammanhang, men jag tror att han har en orealistisk uppfattning om värdet. Oavsett vad han köpte det för och så. Och jordbruksverket anser alltså att inom 20 år så finns inte de markerna om man inte gör något.

Månsson säger så här:

MM De har en chef som heter Laban Lennartsson som ville ha den här gården. Han ville att kommunen skulle köpa den till honom. Vi vanliga dödliga kan inte få staten att köpa gårdar till oss. Han ville ha någon sorts jäkla rödlistad fiskodling här. Kommunen vägrade. Sen dess har han varit efter oss här. Man fattar det inte. Man vet inte om det är sant.

Laban Lennartsson menar att länsstyrelsen agerade svagt i samband med Småstadsinvallningarna:

LL Sen finns ju en förhistoria på myndighetsnivå, och det är ju att när Småstadinvallningen tilläts så agerade ju länsstyrelsen väldigt svagt. Den invallningen, med den teknik man använde borde ju överhuvudtaget aldrig ha godkänts, för att det åsamkade ju väldiga skador.

Laban Lennartsson och Mikael Matsson har haft en del utbyte, och Lennartsson menar att det kan få betydelse för ärendet som helhet:

LL Ja, jag tror det gör det. Invallningsföretaget har ju nu spruckit kan man säga, därför att den största markägaren är ju inte intresserad av en sån här lösning, och han tror egentligen inte längre på invallningen som sådan.

- LH Är det Fredsgård, eller?
- LL Nej, det är Mikael Matsson. Så att han är inte deltagare i företaget längre.
- LH Nej, det har jag förstått, fast jag har inte förstått varför. Jag trodde det var för att han hade, att han har redan legaliserade vallar som fungerar.
- LL Ja, nej, det är att han tror inte längre på idén.
- LH Det är det alltså?
- LL Ja. Jag hade ju ett samtal med honom i julas, och det var efter det som han hoppade av, och sen har han andra intressen också, han har ju kraftverksintressen. Han vill ju liksom få en slags kompromiss som tillgodoser alla olika intressen och i grunden tycker jag att det är en ganska förnuftig väg att gå, och sen får man väl diskutera hur avvägningarna ska se ut. Det här kraftverket har haft många ägare och det har varit konkurser och det har varit dödsbon och så där. För några år sedan, 5-6 år sedan, så var det till salu och kommunen erbjöds att köpa det, och de vägrade köpa det, och det slutade med att de vände sig till Mikael Matsson, och då köpte han det för 750 000 kronor tror jag det var. Och då hade jag just tillträtt min tjänst så att då fick jag reda på det här och då begärde jag att myndigheterna skulle utöva sin förköpsrätt och köpa tillbaka det, för jag förutså de här problemen som skulle bli. Det gick upp till regeringen, och de låg och funderade i ett eller två år på om kommunen som det var fråga om formellt hade rätt att utnyttja förköpsrätt i det här fallet. De kom så småningom efter två år fram till att det hade de inte, av skäl som jag inte riktigt begriper, så att då fick Mikael Matsson köpa det. Så han har det nu, men har alltså det inte i drift, utan han har det lite som ett förhandlingsalternativ för att få sina intressen på Åbyslätten tillgodosedda. I korthet är det så att han är beredd att sälja det billigt om man kan komma överens om förhållandena på Åbyslätten, och eventuellt vill han ha ett annat mindre kraftverk som utbyte istället för det i Kraftströmmen. Alltså ser man rent, om man bortser från alla känslor och allting som har varit, så är en sån överenskommelse en bättre lösning för miljön än förhållandena är nu och tror jag en bättre lösning än man kan uppnå på något annat sätt. Men det har blivit så mycket känslor och så mycket konflikter så att de flesta här nere vägrar överhuvud taget sätta sig vid samma bord som Mikael Matsson. Och det gör att det är väldigt svårt att komma fram den vägen, men jag tycker att det är beklagligt, jag tycker det är lite oproportionellt agerat i förhållande till vilka myndigheter och personer...
- LH Det gäller länsstyrelserna också?
- LL Ja, kommuner framförallt, men också länsstyrelsen och också representanter för olika ideella organisationer och så där. Mikael Matsson har säkert betett sig på ett väldigt otrevligt sätt tidigare i många fall, jag kan förstå inställningen, men jag tycker ändå att man måste hitta en framkomlig väg här, för tiden går och det kostar orimligt mycket pengar att hålla på på det här viset. Och jag är övertygad om att Mikael Matsson är intresserad av en uppgörelse. Han börjar bli gammal och vill pensionera sig, och hans intresse är att skapa en framtid till sin familj. Han vill kunna veta att de kan överleva en generation till på kraftverk och på jordbruk och jag tror inte att det spelar någon roll för honom och hans söner om det blir det ena eller det andra, men de vill få en fungerande ekonomisk bas, och det är ju inte så konstigt tycker jag. Men det är det bästa beträffande Kraftströmmen, om jag nämner det då, det är alltså att fiskeriverket och naturvårdsverket vill köpa in kraftverket som inte fungerar idag och riva ut det.

En intressant aspekt på detta är att Laban Lennartsson agerat på ett snarlikt sätt i förhållande till både Markus Månsson, som han därefter fått en dålig relation till, och till Mikael Matsson, som han uppger sig ha en bättre relation till. I båda fallen har Laban Lennartsson försökt att förmå kommunen att lösa in egendom från ägarna med hjälp av den kommunala förköpsrätten: Månssons gård och Markussons kraftverk. Att Månsson uppfattat detta som en kränkning har framgått av hans uttalanden. Matsson har inte fört händelsen på tal i intervjun överhuvudtaget, men det verkar som om Laban Lennartsson och han kan talas vid obehindrat om dessa frågor något år efter händelsen.

Att en del lokala natur- och fiskvårds-intresserade aktörer ser på utbytet mellan Mikael Matsson och Laban Lennartsson med förvåning och ogillande har redan kommenterats. Förvåningen riktas inte bara mot mötet mellan Lennartsson och Matsson, utan också mot Lennartsson som person: Var har vi honom egentligen? Det verkar leda till en omvärdering av Laban Lennartsson. Östen Öman kommenterar detta så här, i ett resonemang om Mikael Markussons kraftverk:

ÖÖ Ja, det (kraftverket) äger Matsson. Och på sista mötet vi var på här i Åprojektet, fisk och fiske, då var det många som yrkade på att han skulle lösas ut. Men däremot Laban Lennartsson på vattenvårdslaboratoriet där, jag vet inte om han har besökt Matssonsgård så att han har blivit indoktrinerad av dem, för han kopplade invallningen och det här Åprojektet, kopplade ihop det här, för fick de inte det ena så skulle de ha det andra. Det blev vi lite förvånade över att Laban Lennartsson hade gått in på det sättet och det ... Jag gick på honom rätt så och ville lyssna, men han var så pass inne på det här så att det var inte mycket att orda om. Men det är ju inte sista ordet sagt i det i alla fall, det skulle jag inte tro. Det kan inte bli, att de bildat Åprojektet om inte det ska gynna hela Ån, utan det skulle vara någonting bara för en del i Ån. Jag anser att Åprojektet är för alla kategorier. För fiske, lantbruk och skogsbruk och alltihop, att Ån är för det, och alla människorna ska ha tillgång och nytta av oss.

LH Menar inte Laban Lennartsson det då?

ÖÖ Vi fick den uppfattningen att han stod mera på böndernas sida i ärendet här, och den lösningen som han presenterade i Kraftströmmen med vattnet i Lilla Bifurkationen där, det är Matssons förslag, för det har Matsson hela tiden ordat om, men vi som vet hur en lax som havsöring betar sig, vi kan inte förstå att han kan hitta något lockvatten.

LH Men han har missförstått det här eller?

ÖÖ Jag vet inte hör du du. Han är ju av de gamla Lennartsons här i Litenstad, och om han har missförstått det här eller, för han hade väl svårt att kunna reda ut det här när jag frågade honom i alla fall. Och det här som de talade om med Lilla Bifurkationen och det här, då är det 50 procent av fisken kommer inte förbi Kraftströmmen.

Jag är osäker på hur man skall förstå Östen Ömans hänvisning till att Laban Lennartsson *är av de gamla Lennartssons här i Litenstad*. Laban Lennartssons riktiga namn är inte ett son-namn, och han har själv berättat att han har släktingar som är bönder i närheten av Åby. Är Östens kommentar ämnad att ge Laban Lennartsson en identitet som markägare? Den identiteten har han inte tilldelats tidigare, då han och sportfiskarna har samarbetat, utan då har han identifierats som representant för fiskeriverket och fiskexpert. Laban Lennartsson kommenterar ju de lokala föreningar-

nas inställning till Matsson: *Men det har blivit så mycket känslor och så mycket konflikter så att de flesta här nere vägrar överhuvud taget sätta sig vid samma bord som Mikael Matsson.* Det framstår också som om Laban Lennartsson blir utsatt för vissa mindre repressalier då han överskrider den norm som säger att man inte förhandlar med Matsson.

Om initiativet till samverkan i Åprojektet säger Laban Lennartsson så här:

LL En kollega på naturvårdsverket och jag, vi körde ju igång det här Åprojektet och tog kontakt med länsstyrelserna där då Styrbjörn Svensson var väldigt intresserad, och framförallt motsvarande funktion i Grannlänets, som jag har glömt vad han heter, för han fick sen annat jobb, men framförallt den här mannen på Grannlänets länsstyrelse var oerhört ... Dels blev han intresserad och dels var han väldigt kompetent på detta att få en sån här grupp att fungera och dra igång projektet, alltså han var helt fantastisk i den rollen.

Lennartsson säger att han på sikt avser att dra sig ur Åprojektet:

LL För tanken är ju att det här ska drivas lokalt och sen har vi från statligt håll successivt dragit oss ur. Jag var ordförande i fiskegruppen ett tag för att det fanns ingen annan som liksom riktigt kunde fylla den rollen, och där har ju nu Örjan gått in, så nu är jag bara en vanlig medlem i gruppen. Så att jag kommer väl att dra mig ur även fiskegruppen så småningom. Men att jag sen sitter kvar beror väl delvis på att jag är personligt intresserad av Ån och att Ån är väldigt viktig. Den ingår ju i, alltså den är ju både en av våra mycket få vilda laxälvar och dessutom är det ju världens mest storvuxna havsöringsbestånd och dessutom finns alla andra hotade svenska fiskarter i ån utom harr.

Mitt sammanfattande intryck av Laban Lennartssons relationer med andra aktörer är att han har en ömsesidig brist på tillit till Markus Månsson och Folke Fransson. Han har en ömsesidigt tillitsfull relation till tjänstemännen på länsstyrelsen³⁷. Relationen mellan Laban Lennartsson och Mikael Matsson å ena sidan, och Laban Lennartsson och företrädare för de lokala fiske- och naturvårdsorganisationerna å den andra, förefaller mer osäkra. De lokala fiske- och naturvårdsorganisationerna har såvitt jag förstår haft ett stort förtroende för Lennartsson vilket dock ifrågasatts då denne etablerat en god kontakt med Mikael Matsson. Det vanliga bland kritiker av mark-avvattningsföretaget är att de har låg tillit till Mikael Matsson. Lennartsson uppger sig alltså ha en god relation till Matsson och anser att mångas attityd till Matsson är felaktig, även om han menar att kritiken i sak ibland är berättigad. Lennartsson har varit delaktig i ett responsorium med Markus Månsson vilket indikeras av den intensitet varmed de berättar om varandra. Lennartsson tycks också ha varit delaktig i ett responsorium av annat slag med Mikael Matsson, karaktäriserat av ökande tillit snarare än minskande. Detta indikeras också av den intensitet varmed Lennartsson berättar om interaktionen med Matsson.

³⁷ Det sägs aldrig något uttalat om detta, men det är något som jag utgår från, med ledning av de gemensamma initiativ till Åprojektet, som Styrbjörn Svensson och Lennartsson har tagit.

Folke Fransson

Folke Fransson är förrättningsman för markavvattningsförrättningen på Åbyslätten vid Ån. Han är också förrättningsman för andra vattenförrättningar i andra delar av södra Sverige, som inte berörs i den här studien. En förrättningsman utses av länsstyrelsen och har till uppgift att undersöka förutsättningarna för markavvattning och fatta beslut om en teknisk lösning för markavvattningen, samt att då anläggningen är färdig fastställa att den fungerar och har gjorts i enlighet med förrättningsbeslutet. Så har förrättningsmannens roll varit. Denna roll har delvis ändrats då naturvårdsförordningen, med förbud mot markavvattning, infördes. Än mer har rollen förändrats med införandet av miljöbalken, enligt vilken förrättningsmannen är rådgivare till miljödomstolen snarare än självständig beslutsfattare. Det ärende som studeras här påbörjades innan miljöbalken infördes, och berörs alltså inte av denna. Däremot kan miljöbalken komma att bli aktuell om det beslut som (eventuellt) fattas, skulle överklagas på nytt.

Folke Fransson tar upp förrättningsmannainstitutionens förändrade roll i vattenplaneringen, då jag ställer frågor om förrättningsmannens kompetens. Fransson beskriver hur förrättningsmannen, som tidigare har varit ensam beslutsfattare och utredare, i det nya systemet med miljöbalken istället är sakkunnig rådgivare till domstolen. Då jag kommenterar att det är en stor mandatförändring instämmer han och betonar förändringen än mer:

LH Det är en väldig mandatförändring. Från att vara beslutsfattande till att vara rådgivande.

FF Exakt, javisst, det är en mycket stor, det är ju en rejäl kastrering utav förrättningsmannen för att han äger ju inte rätt att fatta några beslut. Han kan bara gå in och lämna ett förslag som sedan vattendomstolen har att bedöma och fatta beslut. Så det är en mycket stor förändring.

Detta uttalande gällde den generella förändringen av förrättningsmannens mandat som en följd av miljöbalken. Förändringen av förrättningsmannens mandat i just det här fallet uppstår som en följd av markavvattningsförbudet i länet. Mandatet har här förskjutits från förrättningsmannen till länsstyrelsen, som kan bevilja eller avslå ansökan om undantag från markavvattningsförbudet. Jag uppfattar att det både från förrättningsmannen och länsstyrelsens tjänstemän finns misstro mot den roll som den andra instansen har att spela: alltså att förrättningsmannen i någon mån misstror länsstyrelsen och länsstyrelsen i någon mån misstror förrättningsmän/mannen. Jag skriver *i någon mån* därför att detta inte är särskilt starkt uttalat. Folke Fransson sa i en telefonintervju att den tidigare landshövdingen Helena Håkansson (nummer två av tre i detta ärendes historia) att hon till en början var avvaktande positiv men sen allteftersom blev mer av en *bromskloss* och krånglade till situationen genom att hon inte gav några besked. Länsstyrelsens tjänsteman Styrbjörn Svensson säger så här:

SS Min erfarenhet av förrättningsmän är att de upplever sig ha ett uppdrag, och kanske har de det, det kanske stämmer också, men de upplever sig ha ett uppdrag att nu ska den invallningen ... nu ska den här åtgärden genomföras, medan MKB-uppdraget är ju mera ... lite bredare än så. De har ju en väldigt konstig mellanställning där. De är inte sökan-

de, men de arbetar på sökandes uppdrag på något vis, så de är ju utsedda av länsstyrelsen, men ... deras roll är ju väldigt mystisk i sammanhanget. De själva tycker ju att de har svårt ... det är en väldigt sammanblandad roll de har. De själva är alltså en liten domstol. Och ska avgöra enligt vattenlagen då tidigare om det här är tillåtet eller inte, som en reducerad vattendomstolsprövning. Förrättningsmannen är en liten ... han är alltså en ersättare för vattendomstolen. Han ska avgöra det här ärendet. Och så får man då dessutom en process med att hans beslut ska föregås av en tillåtlighetsprövning. Istället för tidigare då när han samrådde med olika och lyssnade in synpunkter och sen hittade han på någonting som han kände, det här är riktigt enligt lagstiftningen. Och avgjorde, så här ska det vara, du ska betala det och du ska betala det. Nu har han den här processen också, han ska hämta in ett tillstånd från en myndighet, och då fungerar han ju som representant för sökanden, fast han är inte sökande.

SS Förrättningsmannen upplever sig ju att vara någon som ska genomföra en samhällsuppgift så att säga. Så har det ju alltid varit med markavvattningar. Samhället vill att det ska göras, få mer åkermark för att få mer produktion. Du får i uppdrag så att säga att se till så att den här åtgärden genomförs men alla ska vara nöjda och alla ska ... Är det någon som lider skada så ska de så att säga få ersättning för det och så vidare, men uppgiften är, genomför detta. Och det är ju lite annorlunda än en domstol som ska avgöra någonting, vad som är rätt eller fel eller vem som ska betala vad. Han blir ju mer drivande. Han blir mer argumenterande för företaget. Han blir någon sorts halvsökande oundvikligt.

Styrbjörn Svensson beskriver också utbytet med Folke Fransson i samband med att länsstyrelsen har preciserat hur miljökonsekvensbeskrivningen skall kompletteras:

SS ... helt sonika. Alltså, Fransson hade väldigt svårt, och vändades väldigt inför hur ska jag nu genomföra det här så att ni blir nöjda, var hans allmänna reflektion. Hur sjutton ska jag göra här för att ni ska bli nöjda nu då. Tänk om ni kommer sen och säger att jamen det skulle jag ha gjort också. Det var väldigt mycket sådana tekniska resonemang, och vi försökte hjälpa honom på traven hur han ska göra. Han vill ha väldigt specificerat från oss. Vi kunde inte vara så precisa i alla lägen därför att man måste liksom komma lite längre i processen för att vi ska kunna ha en synpunkt på det. Så vi rekommenderade ju honom att se till att skaffa någon som är duktig, som är proffs på att genomföra en MKB och som är proffs på att vara neutral så att säga, ändå genomföra ett uppdrag, men ... ja hur ska man säga, problemet är ju att man kan få någon som är för insatt ... Nu kom jag inte ihåg hur det gick, men vårt råd till honom i alla fall var ju att skaffa en riktig proffskonsult som är duktig på att hålla ihop det här och sen hämta in länsstyrelsens synpunkter efter hand. Det var vårt råd.

SS (Vi svarade) så gott vi kunde, och ibland så svarade vi väl inte tillräckligt bra utan han vändades fortsättningsvis också, men ..., vår rekommendation var att skaffa en proffskonsult så löses de här frågorna efter hand, du behöver inte vara så orolig, ett proffs klarar av det här att jobba fram den här produkten.

Den tjänsteman på länsstyrelsen, Sixten Sunesson, som handlade arbetet med att specificera behovet av komplettering av miljökonsekvensbeskrivningen säger så här:

SS Han (Folke Fransson) har också kommit med synpunkter och kritik när det gäller vissa delar på (kravspecifikationen för komplettering av MKB) som han har sammanfattat i en skrivelse som vi har fått oss tillsänd, och i viss mån så har vi bemött de allvarligaste synpunkterna i beslutet. Vi har försökt att göra det, kortfattat visserligen, men ändå ta upp de synpunkter som vi fick in från remissinstanserna. Vi skickade ju kravspecifikationen på remiss till ett antal personer, eller antal olika myndigheter. Så att där har vi ju då fått synpunkter, delvis kritiska också från förrättningsmannen, men ... Det har varit både stora och små synpunkter, ibland har det väl varit saker som vi, om man ska vara riktigt ärlig, ibland kanske tycker att ... är bagateller, men å andra sidan ska ju det kanske redas ut också lika väl som stora viktiga synpunkter. Så att ... Men det är klart, vi har olika bakgrund. Han är tekniker och vi här är naturvårdare. Det är inte alltid man talar exakt samma språk, så är det ju. Man har olika värdegrund från början. Så det är långt ifrån alltid som vi är överens om tagen, så kan man ju säga. Men, det är ju ändå så att det sker ... Ah, det har varit en öppen dialog tycker jag. Man har kunnat prata också.

Förrättningsmannen Folke Fransson betraktar Styrbjörn Svensson som en företrädare för ett särintresse, snarare än som representant för länsstyrelsen:

- FF Han företräder de gröna sidorna, han kom fram till den här bedömningen (att yrka avslag på dispensansökan), och det kan man naturligtvis göra. Han stod ju under en oerhörd press ifrån ganska många intressen där han har sina värderingar och sin uppbackning och så vidare, och det måste man ju respektera att man kan komma till olika uppfattningar i en myndighet. Det kanske inte är någonting att säga om alls därför att Styrbjörn Svensson företräder en sektorsbit på länsstyrelsen, och en sektorsbit på länsstyrelsen kan ju ha en uppfattning. Men länsstyrelsen ska ju sammantaget göra en helhetsbedömning, och helhetsbedömningen kan ju skilja sig ifrån vad ett sektorsintresse tycker. Så det är ju inte alls så konstigt.
- LH Men du uppfattar det (att SS yrkade på avslag av dispensansökan) inte som ett personligt nederlag eller ...
- FF Nej, man kan väl säga så här, länsstyrelsen som gjorde den samlade bedömningen gav mig rätt, om sen någon som företräder ett sektorsintresse har en annan uppfattning, det kan ju jag inte se som ett personligt nederlag.

Länsstyrelsens övergripande roll i ärendet är enligt Folke Fransson som tillståndsmyndighet, att lämna dispens eller avslå dispens. Men Fransson har också argumenterat för att länsstyrelsen borde ta ett större ansvar för att underlätta genomförandet av markavvattningsförrättningen. Styrbjörn Svensson berättar om detta och säger att *länsstyrelsens officiella åsikt är att vi har gjort det som riksdagsbeslutet pålägger oss, att utse förrättningsmän, att planera den inledande fasen så att det kommer igång och det har vi gjort*. Folke Fransson poängterar också att det finns ett uppdrag att åstadkomma markavvattning givet att det inte möter laga hinder, och att detta uppdrag gäller tills riksdagen beslutar att upphäva det.

- FF Ett alternativ är ju att man går tillbaka till riksdagen och sen så begär att riksdagen ska göra ett förnyat ställningstagande, och det har varit ... Jag vet att det har man sagt inte minst ifrån naturvårdsverket att man skulle göra, men tydligen så har man ifrån ledningen på naturvårdsverket inte velat göra det eller fått sådana signaler att det inte är

lämpligt. Det vet jag inte vad grunden är, men man har talat om att försöka att (kontra?) Riksdagsbeslutet, men det har inte blivit av än.

Detta sades i en intervju 1999. Några år senare, 2001–2002 sker det som förrättningsmannen förutser, nämligen att det föreslås att statsanslagen dras in i regeringens budgetproposition, vilket beslutas av riksdagen. Då jag i en telefonintervju frågar förrättningsmannen om vem som ligger bakom detta förslag säger han att han inte vet det men att det är ett initiativ på tjänstemannanivå snarare än politikernivå, och att det förmodligen är någon på naturvårdsverket.

Då regeringen, efter att länsstyrelsens medgivande av dispens mot naturvårdsförordningen överklagats av naturvårdsverket, tog ställning till markavvattningsprojektet, ansåg de att miljökonsekvensutredningen var otillräcklig och behövde kompletteras. Detta beslut kommenterar Folke Fransson så här:

FF Det enklaste hade ju varit att vi hade fått signaler ifrån regeringen, antingen ja eller nej till projektet, men man sa ingenting, utan man sa bara: den gjorda miljökonsekvensutredningen räcker inte till. Den måste kompletteras på ett antal punkter.

Folke Fransson poängterar själv att han har en roll som utredare och ser sig inte som en aktör i målet eller som en representant för någon. Däremot är det flera andra grupper som ser honom som en företrädare för markägarna.

LH Kan du beskriva mer hur du uppfattar att de andra aktörerna, du är ju en aktör, hur de andra aktörerna har agerat.

FF Nej jag skulle ... Man kan säga att jag är en aktör, men jag är ju så att säga en aktör som du inte kan jämföra med någon annan aktör. Utan jag är ju förrättningsman, men det som gör att jag ändå är en aktör, att man kan använda det uttrycket, det beror ju på att jag ska lägga ett tekniskt förslag, jag ska inte bara ta ställning till någonting som parterna redovisar, utan jag ska lägga ett tekniskt förslag. Ur den synpunkten är jag alltså också en aktör, och då gäller det ju för mig att välja ett sånt tekniskt förslag som jag bedömer står i överensstämmelse med intentioner i lagstiftningen, som ger de sökande vad de vill ha utan att man för den skull gör någon åverkan eller nämnvärd åverkan på natur- och miljövärdsintressena. Så det är en sammanvägning av de olika intressena som är förrättningsmannens roll när han ska utforma ett tekniskt förslag att gå vidare med. Och det är så att säga den aktörsroll som då förrättningsmannen har.

Folke Fransson betraktar de lokala grupperingar som uppstått i invallningsärendet på avstånd, och tycker sig känna igen ett generellt mönster:

FF Ja, det är som i så mycket annat, att man har ofta två intressegrupper. På landsbygden så finns det ofta en grupp som till varje pris vill att man ska lämna allting vid status quo, och sedan hoppas man och tror att allt kan gå vidare och man behåller en gammal idyll som skapar förutsättningar för en turismnäring. Man bevarar naturvårdsintressen, man bevarar fiskeintressen och sedan så får man behålla en fin miljö för kommande generationer, och det är målsättningen för den här gruppen som vill att det ska vara vid like. Sedan har man då den andra gruppen, det är jordbrukarna som förhoppningsvis ska kunna långsiktigt överleva på de här gårdarna och för att överleva så krävs det då

en ordentlig markavvattning. Får man inte det så är ju företagens existens hotad. Och här har du sedan en polarisering mellan de här intressena, där båda intressena många gånger är övertygade om att de representerar det enda rätta.

- LH Är intressekonflikten i grunden genuin, alltså finns det en intressemotsättning eller är det en tillskapad...?
- FF Man kan väl konstatera när man läser inlämningarna att det är ett litet fåtal personer som har figurerat, och argumenten går igen på olika ställen. Det är väl ofta så att man upplever att man har en gemensam fiende så går man samman för att om man är många som agerar så blir man starkare.
- LH Är det du som är fienden för dem?
- FF Ja man kan ju säga att i viss mån så är jag naturligtvis fienden, i och med att jag inte har förklarat att det här företaget möter laga hinder. Och jag har ju lagt förslag på hur man skall genomföra åtgärder. Då kan man ju säga att de delar inte alls förrättningsmannens uppfattning om hur det här skall lösas.
- FF Jag ser inte alls det här som något sätt att försöka att sätta naturvärden på plats. Om det vore på det sättet då såg jag det som misslyckande. Utan här finns, som jag ser det, här finns de yttre förutsättningarna i och med att staten ska vara med och betala så mycket, så vore det roligt om man kunde visa att här kan man skapa någonting som innebär att man får en förbättring för jordbrukets villkor, samtidigt som man ser till att man förbättrar natur och miljövårdens förutsättningar, till exempel öka möjligheterna att använda Åbyslätten som en rödlistad fiskbiotop. Slutresultatet skulle alltså bli högre natur- och miljövärde efter en sådan här åtgärd än före.

Om sin arbetsmetodik och därmed om sin kontakt med dem som berörs av förrättningen säger Folke Fransson:

- FF När jag utsågs som förrättningsman, när jag skulle utforma ett tekniskt förslag som skulle ligga till grund för länsstyrelsens ställningstagande, så lyssnade jag ju på de här parterna. Då kallade jag till sammanträde, jag lyssnade på vad bönderna hade för önskemål och argument, jag lyssnade på bevarandeintressena, vilka synpunkter och argument hade de. Utifrån de här två argumenteringarna så lade jag ett förslag som jag bedömde var rimligt, framkomligt, skapade ett så litet ingrepp som möjligt som skulle ge upphov till så begränsade störningar som möjligt ur miljö och naturvårds-synpunkt.
- LH De samtal som du har haft med de olika parterna, hur funkar de?
- FF Ja, de har ju bitvis varit väldigt affekterade. Man tycker att man inte har fått gehör för sina synpunkter och att de här tankegångarna att genomföra de här åtgärderna som jag har varit inne på, de innebär betydande skada och är åtgärder som pekar i fel riktning. Därför så har man haft, det har varit väldigt svårt att föra en konstruktiv dialog därför man har tyckt att varje åtgärd är av ondo, det finns egentligen bara en bra lösning på det här, och det är egentligen att riva bort de befintliga vallarna och sedan försöka, att jordbruket försöker klara sig så gott de kan med de befintliga vallarna bortrivna.
- LH Och när du hörde det, du kände inte att, tänk om de har rätt?
- FF Jo, självfallet så måste jag ju överväga detta. De här argumenten, som jag sa, många utav dem är nog ganska övertygade om att så här förhåller det sig, och jag måste ju

pröva detta. Men det som har skapat dilemmat för mig, det är ju att det här är ju åkermark som odlas.

FF Jag tar inte det här personligt på något sätt, och som jag har sagt, vi har haft en rad sammanträden efter det här, där vi har försökt att diskutera det här i en konstruktiv anda för att komma framåt, och det ligger inte i någons intresse att gräva ner sig. Och min roll, som förrättningsman, det är inte att gräva ner mig i en skyttegrav, min roll är ju att föra en öppen dialog, precis som om du går till domstol och en domstol ska avgöra någonting. Om domarna plötsligt gick in och ställde sig på ena partens sida och uppträdde aggressivt mot den andra parten, vad skulle det vara för en domstol.

Folke Fransson säger att *om man inte kan hantera den typen av situationer så ska man inte vara förrättningsman*, men håller inte med mig då jag säger att förrättningsmännens specialkompetens är att hantera konflikter och stå ut med kritik. Han menar att förrättningsmannens kompetens uteslutande är av teknisk-biologisk art.

Folke Fransson menar att han, som förrättningsman inte har någon roll eller ansvar för lösningar av det slag som framkommit i diskussionen mellan Laban Lennartsson och Mikael Matsson. Han anser också att det ligger utanför hans ansvarsområde att undersöka möjligheterna till ekonomisk kompensation istället för översvämningsskydd.

FF Framförallt så är det inte förrättningsmannens sak att börja gå in och föra förhandlingar mellan en parts kraftverksintressen i förhållande till tio andra parters markavvattningsintressen. Om han vill driva de här frågorna, det är upp till honom, men då ska det upp på bordet, och det ska inte vara någonting som man gör mellan skål och vägg.

Om Mikael Matsson säger Folke Fransson:

FF Matsson kommer som jag har sagt med olika typer av yrkanden, och det är ingen som går in och tittar här i dokumentationen som finns... jag har intagit en ganska, låt oss säga neutral attityd. Jag har sagt ibland ..., bara avvisat de här yrkandena och sagt att jag ser inte att de här propåerna som du har, de kan jag inte tillmäta något, jag kommer inte att beakta dem, så vida du inte visar att du har en stor opinion. Han hävdar då att de förslag som han kommer med, de har han en stark opinion för. Då säger jag det att, när du visar det, då ska jag seriöst pröva dem, men då ska du visa att det är på det sättet, och fram till dess att du har visat dem så är jag inte beredd att pröva de här, därför att det enligt min uppfattning så innebär de här propåerna inte en väg framåt utan en väg bakåt in i återvändsgränd.

Om Laban Lennartsson säger Folke Fransson:

FF Fiskeriverket har valt att agera väldigt starkt här i den här frågan, och de har valt att driva den här frågan mycket, mycket starkt. Det tycker jag kanske att man har rätt att göra, men då tycker jag samtidigt att man ska säga så här, detta gör man som ett sektorsintresse för fisket, men samtidigt har man valt att vidga ramarna så att man gör sig till tolk för en rad andra områden och gör uttalanden där man saknar kompetens. Laban Lennartsson gjorde i ett ganska sent skede en skrivning där han sa någonting så här, att när det gäller fiskefrågor så ska man överhuvud taget inte ifrågasätta fiskeriverket, där-

för de besitter den högsta kompetensen. Och det tycker han, det vill han att man ska respektera. Längre fram i samma dokument på en tre-fyra sidor, så börjar han uttala sig om frågeställningar som inte alls har med fiskefrågor att göra, och gör bara påståenden rakt upp och ner utan att försöka (leda?) i bevis. Och gör man på det sättet, då tycker jag man bränner en del trovärdighet.

- FF Man kan ju inte driva att det här är vetenskapligt och bygga på statistik, där statistiken dessutom pekade på att det fanns ingen signifikans. Sen så fortsätter man ändå och håller fast vid att de slutsatser som man drar, fast statistiken pekar på ingen signifikans, och sen så vidhåller man det här, för det blev ju då lite grann av ett prestigespel. Och sen så kopplar man då in en statistikprofessor som fullständigt underkänner slutresultatet som man redovisar, då tycker jag, då har man bränt ganska mycket trovärdighet. Och i det läget så är det ju naturligtvis lite svårt för mig att ta Laban Lennartssons argumentering i just de här frågorna, där han så att säga av andra professorer, jag menar det här ... Om det bara hade varit Månsson som hade stått emot honom, då hade det ju varit lite knepig, för då är det liksom en stark part mot en svag part. Men i och med att Markus Månsson nu kopplade in en statistikprofessor som fick titta på det här materialet och göra en bedömning och han kom med sitt utlåtande, så kan jag väl säga att ... då var det ju min uppgift tycker jag att ta ställning till hur trovärdigt, hur tungt ska Laban Lennartssons agerande väga mot bakgrund utav den argumentering och skriftväxling som har varit.

Folke Fransson tycks i flera utsagor hävda att han inte agerar i responsorier utan bedömer ärendet objektivt, oberoende av person (dvs asocialt). Han betonar att han agerar som förrättningsman, dvs han betonar att han agerar som roll. Om detta är riktigt, så får vi tänka oss att han dämpar de spontana svar som en situation, t ex ett brev från länsstyrelsen väcker, och istället svarar i enlighet med rollen som förrättningsman. Det som talar för detta är att han befinner sig i en situation som är distanserad från det lokala skeendet, på en ort som ligger 10–15 mil från avrinningsområdet. Det är också ett ärende bland flera som Fransson handlägger, vilket talar för att han inte skall bli berörd på samma sätt som dem som är lokalt engagerade. När han diskuterar de lokala föreningarnas engagemang i frågan, så beskriver han dem som generella fenomen, som dyker upp varhelst på landsbygden det görs förändringar. Det är ett helt annat sätt att tala om dem än Markus Månsson har, som berättar om den avundsjuka mot markägare han upplever finns bland föreningarnas företrädare. Jag menar att denna skillnad inte främst skall förstås som en skillnad mellan Månssons och Franssons psykologi, utan att det också återspeglar en skillnad mellan deras situationer. I några fall ger Fransson dock uttryck för konkreta relationer: Det gäller relationerna till Markus Månsson, Mikael Matsson, Laban Lennartsson och Styrbjörn Svensson. Detta kan bero på att jag uttalat frågat om dessa aktörer. Fransson verkar ha en tillitsfull relation till Månsson, som han karakteriserar som drivande, men är mera avvaktande till Matsson, Lennartsson och Svensson.

Lokala sportfiske- och naturvårdsorganisationer

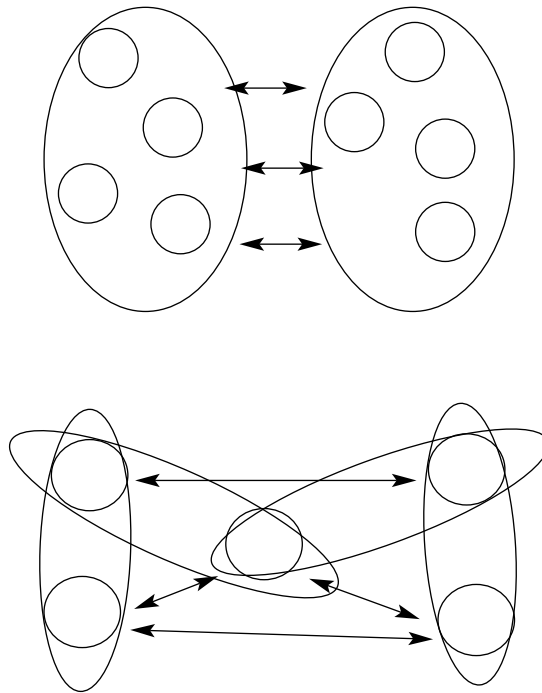
Jag har valt att inte ta upp de lokala föreningarna separat, då de redan framträtt i de aktörsbeskrivningar som redovisats. Sammanfattningsvis kan man säga att det är några olika föreningar som till stor del har samma medlemmar och företräds av

ganska få personer. Några av dem som varit mest aktiva under ärendet är inte aktiva längre och har inte varit tillgängliga för intervjuer. Den framträdande bilden är att dessa personer varit inblandade i responsorier med varandra under vilka man utvecklade gemensamma föreställningar och vidtagit åtgärder, som att skriva överklaganden och debattartiklar. Man har också varit inblandade i responsorier med markägarna och främst då Markus Månsson, vilka karaktäriserats av låg och minskande tillit. Även relationen till Mikael Matsson karaktäriseras av låg tillit, och en kombination av att försöka undvika kontakt samtidigt som man framstår som fascinerade och intresserade iakttagare av denne. Även förrättningsmannen förhåller man sig skeptisk till, och han betraktas närmast som en företrädare för markägarna och en förespråkare för markavvattningen. Detta stämmer dåligt överens med förrättningsmannens egen bild, som är att han gör en objektiv sammanvägning av allmänna intressen.

Relationer och sociala identiteter i detta sociala system

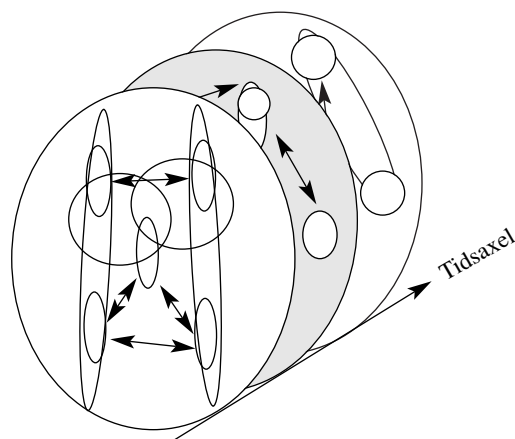
Av genomgången framgår att det inte finns några enkla, entydiga strukturer för relationerna mellan aktörerna. Folke Fransson har tillit till Markus Månsson men låg tillit till Mikael Matsson, Markus Månsson har låg tillit till Laban Lennartsson men hög tillit till Mikael Matsson. Laban Lennartsson har låg tillit till Markus Månsson men har tillit till Mikael Matsson. En del andra av de sökande markägarna har låg tillit till Mikael Matsson. Relationerna i systemet kan schematiskt beskrivas med en figur i vilken ringar utgör aktörer, ovaler markerar att aktörerna har tillitsfull relation och pilar markerar låg tillit. Vanligen föreställer man sig att relationer i konflikter är ordnade som i den övre delen i figur 7. Det är en grov förenkling, och i det fall som diskuteras här är den nedre bilden mer träffande än den övre³⁸.

³⁸ Notera att bilderna inte ger sig utför att vara sociogram av kvantitativ karaktär. De är endast illustrationer.

Figur 7. Illustration av tillit och otillit i aktörernas relationer

Dessa figurer är inte dynamiska utan statiska, vilket är vilseledande. Vi får försöka tänka oss hur relationer och sociala identiteter förändras över tiden genom den interaktion som pågår. För att illustrera denna dynamik kan man tänka sig de statiska bilderna uppställda på högkant längs med en tidsaxel.

Figur 8. Dynamiska relationer

En episod som på ett träffande sätt illustrerar dynamiken i sociala relationer och identiteter är då Laban Lennartsson blir ifrågasatt av Östen Öman efter att ha förbättrat sin relation med Mikael Matsson. Men det är bara ett exempel där dynamiken är påtaglig. Alla de relationer som diskuterats har en motsvarande dynamik även om den inte ger sig till känna. Relationen mellan Markus Månsson och Laban Lennartsson förändras också den. Då en viss relation upprätthålls under en tid så att den framstår som oförändrad, återskapas den varje gång den uttrycks genom interaktion. Då aktörerna går in i interaktionen är denna meningsfull utifrån deras föreställning om relationen till den andre. Handlingar blir meningsfulla i skenet av relationen och relationen blir meningsfull i skenet av handlingarna. Det gör det omöjligt att *börja om från början* eller *ta nya friska tag* eller *se förutsättningslöst* på en fråga som blivit infekterad.

I redovisningarna av aktörer ovan kan det framstå som om vissa aktörer är mer socialt responsiva än andra. Det är inte avsikten att det skall uppfattas så, och jag har vinnlagt mig om att skildra aktörers handlande och utsagor i relation till andra aktörer. Asplund (1987 a) hävdar att social responsivitet inte är avhängigt av person utan av situation:

Vi bör se upp med dylika uttryckssätt: *svårt att behärska sig, låta känslorna ta överhanden*. Det är uttryckssätt som skriver känslorna helt på den enskilde individens konto. Känslorna uppstår inne i individen, och när de väl har uppstått kan de antingen hållas kvar där inne eller släppas ut. Enligt ett sådant betraktelsesätt är inte känslomässiga reaktioner svar på givna situationer. De framstår inte som moment eller faser i en pågående social process (Asplund 1987 a, sid 49).

Synsättet i den här avhandlingen är att känslor är en del av en social process, och i den mån aktörer hyser känslor av ett visst slag, t ex misstro, tilltro, förakt eller sympati, så ses detta inte som en egenskap hos aktören utan som något som uppkommit genom interaktionen. I beskrivningarna ovan har känslor av dessa slag visat sig. Jag menar att vi inte skall se dem som bara resultat av interaktionen. De är också viktiga förutsättningar för hur nästa steg i interaktionen skall gestalta sig.

Responsorier har varit uppe till diskussion vid flera tillfällen. Ett responsorium är alltså då två eller flera aktörer interagerar och interaktionen i huvudsak präglas av social responsivitet, att aktörerna frångår regler och normer och svarar med äkta gensvar på den situation de befinner sig i. I responsorier är aktörernas uppmärksamhet intensivt riktad mot den andre. Om vi med social menar att ta notis om och tolka människors handlande, så är de inblandade i ett responsorium hypersociala: De iakttar varandra intensivt och tolkar varje handling. Responsorier kan vara vänskapliga men de kan också vara aggressiva. Jag uppfattar tecknen på att responsorier har ägt rum eller äger rum utgörs av att intervjupersoner talar intensivt om en annan aktör och dennes handlingar, i sådana ordalag att aktören framträder som outbyttbar. I dessa fall är det inte fråga om aktören som roll eller funktion utan om aktören som människa med en historia i skeendet.

Genom hela kapitlet har fokus varit att beskriva hur aktörer i markavvattningsärendet relaterar till varandra: En aktörs attityd till en annan aktör har hela tiden satts i

samband med den andres attityd till den förste, och detta har setts som relationen mellan dem och grovt förenklat sammanfattats i termer av tillit eller otillit. I detta sammanhang är det väsentligt att ta upp en diskussion om begreppet *träto broder* som av Asplund (1987 a) utpekats som ett socialpsykologiskt begrepp med innebörden samhörighet i kraft av fiendskap. Vilka träto broder har vi kunnat iaktta? Markus Månsson och Laban Lennartson utgör ett otvetydigt träto brodrapar. Likaså Mikael Matsson och Sven Sörensson. Ett gränsfall som kan ge upphov till en klagörande diskussion är Martin Martinsson och Örjan Östman.

Jag skall rekapitulera omständigheterna: Martinsson och Östman har varit oense om Småstadsinvallningen då den var aktuell och Martinsson var markägarnas ombud. Sedan dess har Martinsson och Östman arbetat tillsammans i Åprojektets styrelse och arbetsgrupper. Östman menar att han känner Martinsson väl och vet var han har honom, men också att han haft god hjälp av honom. Martinsson suckar då han berättar att Östman blivit vattenvårdsförbundets representant, men säger också att han hoppas att han själv har fått förtroende bland naturvårdarna t ex Östman, i Åprojektets styrelse.

Är detta då träto brodraskap? Nej jag anser inte att Martinsson och Östman är träto broder (Då intervjuerna görs, de kan ha varit tidigare och kan komma att bli det igen). Jag vill undvika att träto broder får den gemytliga innebörden aktörer som regelbundet säger emot varandra men innerst inne litar på varandra. Jag tänker mig inte heller att man träto broder därför att man trivs med att träto. Dylika relationer finns, men det är inte vad som här avses med en träto broder. Konflikten är förvisso en relation, men det finns inget förtroligt i denna relation. Träto broder kan mycket väl vilja varandra riktigt illa. (Månsson föreslår att forskningsmedel inte skall beviljas till Linus Larsson) Det som förenar dem är intresset för den andre och ömsesidigheten i ogillandet. Den dragning som finns mellan parterna i en konflikt är av ett paradoxalt slag: Å ena sidan söker man undkomma den andre och å andra sidan kan man inte upphöra att ge akt på henne. I stunder då den ene aktören tror sig vara starkare än den andre, kan hon rent av närma sig sin kontrahent, som, om hon känner sig svagare, kommer att fjärma sig. Då båda tror sig vara starkast kommer vi att få en intensiv interaktion. Dragningen mellan två aktörer i en konflikt har också ett annat ansikte än det faktiska sökandet efter konfrontation, som ju alltså endast inträffar då den ene eller båda tror sig vara starkare. Dragningen tar sig också uttryck i upptagenhet av att konstruera och rekonstruera den andre, om man så vill ältande av den andres natur och egenskaper. Igen och igen påminner man sig om vad den andre har gjort, vad hon kan komma att göra, vad man själv har gjort, vad man skulle kunna ha gjort i stället och vad man skall komma att göra om bara tillfälle bjuds.

Johan Asplund (1987b) beskriver interaktionen mellan vad jag uppfattar som två träto broder: Andersson och Pettersson. Asplund berättar om Andersson och Pettersson i syfte att åskådliggöra stereotypa och innovativa inslag i hälsningsceremonier. Jag tror att de också lämpar sig för en diskussion om träto broder. Asplund säger sig gå i god för berättelsens autenticitet.

Andersson är och har alltid varit vad man kallar för arbetsskygg. Numera är han sjukpensionär och reser dagligen in till tätorten för att handla en kvarting Renat. Pettersson å

sin sida har varit slagskämpe och alkoholist. Numera är han enbart alkoholist. Pettersson kommer cyklande nedför bygatan och möter Andersson som är på långsam vandring uppåt. Andersson fixerar den cyklande Pettersson på långt håll. Andersson ser rödögad och gemen ut. Han börjar tala till Pettersson långt innan denne har en möjlighet att höra honom. När Pettersson, orakad och sur, har kommit inom hörhåll ropar Andersson till honom: – Gomorron advokaten! Svart i synen och stirrande rakt fram replikerar Pettersson: Kyss mig i arslet! Andersson tittar åt sidan, varvid Pettersson hinner cykla förbi. Andersson vänder sig om och ropar åt den bortåkande Pettersson: –Jag skall kyssa ditt arsle ifall du blåstrar bort all skiten först! Pettersson hör inte och reagerar inte. Andersson spottar i bygatan. Så småningom avliden Andersson. /.../ Någon dag efter begravningen hörs Pettersson säga: – Större skit än Andersson har min skäl aldrig funnits!

Detta meningsutbyte skulle kunna vara jargong mellan två som tycker om att retas med varandra. Men så som Asplund skriver om deras reaktioner, hur de blir svarta i synen, tittar åt sidan, spottar samt Petterssons kommentar efter Anderssons död, så framstår det inte som jargong utan som äkta uttryck för missaktning och låg tillit. Den gemenskap som fanns mellan dem bestod inte i att de tyckte om varandra, inte heller i att de, även om de tycker illa om varandra, tycker om att interagera med en tillspetsad jargong. Deras gemenskap består i att de är ömsesidigt uppmärksamma på varandra. Det kan man vara utan att tycka om det.

Asplund (1970) menar, med hänvisning till George Simmel (1955) att konflikt är en relation, inte bara i den mening som anförts här, att aktörerna är uppmärksamma på varandra, utan också att konflikten kan öka aktörernas förståelse för varandra och att konflikt kan vara en samhällskonstituerande process. Det stämmer med mitt synsätt att aktörer i konflikter ibland förstår varandra väldigt väl. Men det de förstår om den andre skrämmer dem, och denna rädsla är den drivkraft som får konflikten att leva vidare och eskalera. Asplund skriver att konflikter i bemärkelsen hårda ord och aggressiva handlingar *är ett tecken på att samhället hänger ihop och fungerar*. Som belysande exempel tar han ett fall från en etnografisk studie av byslagsmål i Österbotten i Finland under artonhundratalet. Asplund (1970, sid 54f) skriver:

I sin hävdvunna form var denna institution en positiv företeelse; dess konsekvenser var mestadels nyttiga. Men i mitten av 1800-talet började institutionen förfalla. Knivar och vapen började användas. Man upphörde att slåss och övergick till att sära och ibland att döda. Ett slags professionella slagskämpar började resa från by till by eller från socken till socken. /.../ Byslagsmålen /.../ var en form av interaktion. De etablerade sociala relationer eller band mellan byarna. De utgjorde ett tecken på att bysamhället hängde ihop och fungerade. Och när bysamhället började upplösas, så degenererade också slagsmålsinstitutionen.

Med mitt språkbruk så var de ursprungliga byslagsmålen regelstyrda processer av samma slag som boxningsmatcher, som jag diskuterade i Kapitel 1. Konflikt, i bemärkelsen minskad tillit till interaktion, uppstår då slagsmålstraditionen urartar. Om vi låter konflikt beteckna båda situationerna så kommer vi inte att kunna skilja dem åt. Det är då hårda ord och aggressiva handlingar leder till minskad tillit till interaktion som vi har en konflikt, inte när de hårda orden är en del i en jargong.

Kapitel 6 – I djupet av ett vattendrag

Vi har i de tidigare kapitlen kunnat följa hur handling och relationer i ärendehantering av markavvattning vid Ån utvecklats, vilket givit oss anledning att aktualisera några olika teorier om socialt samspel. Utgångspunkten har varit att se konflikt som social interaktion under vilken de inblandade aktörernas tillit till interaktionen gradvis sjunker. I detta kapitel skall jag försöka sammanställa den förståelse som ernåtts genom mötet mellan teori och empiri.

En motivationsgrammatik för hanteringen av Ån

I kapitel 2, Anspråk och metod, presenterades Kennet Burkes (1969) motivationsgrammatik som en lämplig struktur för en berättelse om naturresurshantering. Burke anger att då man uttalar sig om ett socialt skeende anges något om vad som sker, var det skedde, vem som var inblandad, vilka medel som krävdes och varför det skedde. Aspekterna Handling – Scen – Aktör – Medel – Syfte framträder. Eftersom man inte kommer ifrån att ange svar på dessa frågor är det eftersträvansvärt att svaren anges uttalat. I fallstudien om Ån har jag tagit hänsyn till detta. I kapitel 3 riktas fokus mot handling och scen, i kapitel 4 mot handling och medel och i kapitel 5 mot aktörer och syfte. Här skall jag knyta samman alla aspekterna för fallstudien om Ån. I nästa avsnitt skall en diskussion om motivationsgrammatik för naturresurshantering i generella drag föras.

Ett preciserande av de olika aspekterna i motivationsgrammatiken kan ske på olika nivåer, beroende på hur man avgränsar den beskrivna situationen. Vi kan betrakta hela ärendehantering av markavvattning på Åbyslätten som en situation eller vi kan fokusera på en enskild gest som en situation. Här skall jag avgränsa två övergripande situationer som var för sig innehåller delsituationer: markavvattningsärendet och Åprojektet. De skiljer sig åt i så motto att markavvattningsärendet är en interaktion i huvudsak präglad av konflikt, medan Åprojektet har som syfte att vara samverkan. Torts att situationerna har olika karaktär har de många gemensamma komponenter. Vi kan använda Burkes begrepp för att synliggöra skillnad och likhet mellan situationerna. Jag börjar med en diskussion om markavvattningen för att därefter diskutera Åprojektet.

Markavvattning

Handling

Den uttalade handlingen är ärendeutredning: undersökning av lämpligheten eller olämpligheten i att markavvattna på Åbyslätten. Men de handlingar vi kunnat iakttä är inte bara undersökningar. Om man säger till den oinvidde att markavvattningsärendet är en undersökning, och inte säger något mer, så får hon helt fel bild av vad det handlar om. Man skulle inte kunna inberäkna Laban Lennartssons replik till Markus Månsson: *Vi fortsätter gärna den personliga diskussionen med dig, på plats vid Ån, där vi ju båda vistas ganska mycket*, som en delhandling i en undersökning. Denna handling framstår istället som ett strategiskt uttalande i syfte att markera att

mellanhavandet mellan Månsson och Lennartsson varit personligt (och alltså inte ett led i en undersökning). En annan typ av handlingar som identifierats är de socialt responsiva handlingarna, där en aktör svarar med ett äkta gensvar på en annan aktörs handlande. Detta är handlingar där aktörens uppmärksamhet är riktad mot den andra aktören (snarare än mot vattendragets eller regelsystemets karaktär). Hon uppmärksammar och svarar på skiftningar i den andres förhållningssätt. När advokat Anders Antonsson hänvisar till att Åke Ågren hyser ett glödande hat mot lantbrukare på Åbyslätten, eller då Markus Månsson benämner två ornitologer som kommenterat markavvattningsförslaget med *De båda herrarna*, så har vi att göra med social responsivitet. Handlingsaspekten framträder tydligast om man formulerar handlingar som verb. Följande verb beskriver handlingar som förekommit, påståtts förekomma eller som jag har tolkat förekomma i interaktionen om markavvattning.

• Undersöka	• Hotas
• Ansöka om undantag	• Lura
• Utforma MKB	• Luras, bli lurad
• Mäta	• Vilseleda
• Provfiska	• Vilseledas
• JO-anmäla	• Förlöjliga
• Bedöma	• Irritera
• Föreslå	• Irriteras
• Fråga	• Inkompetensförklara
• Svara	• Inkompetensförklaras
• Fatta beslut	• Uppmärksamma
• Överklaga	• Uppmärksammas
• Skriva insändare	• Bortförklara
• Anklaga	• Bortförklaras
• Kritisera	• Göra bort
• Föreslå	• Förlora ansiktet
• Avslå	• Legitimisera
• Organisera motstånd	• Avlegitimisera
• Lyssna	• Uppröras
• Reflektera	• Ge akt
• Reagera	• Fascineras
• Bortse ifrån	• Fascinera
• Förbise	• Skrämna
• Förbises	• Bli skrämmd
• Hota	• Polisanmäla

Listan är inte komplett, men den visar att det är en konflikt vi har att göra med, eftersom många av de nämnda handlingarna har med tillitsminskning att göra. Då människor upplever sig bli förbisedda, hotade, lurade, vilseledda, bortgjorda eller skrämde minskar deras tillit till interaktionen i vilken de gjorde erfarenheten. Listan innehåller också ord som har med social responsivitet och asocial responslöshet att göra. Att irritera/irriteras, uppröra/uppröras, fascinera/fascineras och skrämna/bli

skrämd är handlingar inom den socialt responsiva sfären. Att reflektera, förbise och glömma är asocial responslöshet som handling. Resten av handlingarna är sammansatta och har både en responsiv och responslös aspekt.

Listan innehåller både verb som anger den synliga handlingen t ex lyssna, skriva, fiska och verb som anger innebörd, syfte eller konsekvens i en annan handling, t ex vilseleda, hota, hotas, undersöka. För att hota någon måste man också göra något annat t ex säga något eller skriva något. Många handlingar innehåller flera delhandlingar och är inte entydiga. Då Månsson kritiserar Linus Larssons rapport är det till en del att undersöka förhållanden i ån (statistiken är felaktig, rödlistade fisken påverkas inte på det påstådda viset). En annan delhandling är att avlegitimera (Larsson är inkompetent).

Det interaktionistiska synsättet är att innebörden i en handling konstrueras gemensamt av dem som deltar i interaktionen. Alldeles oavsett vad som var syftet med en handling så kommer tolkningen av den att få konsekvenser för den efterföljande interaktionen. Flera handlingar har en mothandling: Då någon hotar blir någon annan hotad, då någon fascinerar, fascinerar någon eller något. Här finns ett komplext samband mellan handling och syfte: Om syftet med handlingen är att undersöka ett förslag, och någon blir (dvs känner sig) hotad av handlingen, var då handlingen att hota? Eller om syftet med handlingen var att hota, och den som skulle ha hotats inte känner sig hotad, var handlingen hotande då? Det är bland annat missförstånd av det här slaget som kan ge tillitsminskning. Om någon avser att bedriva fiskvård och det blir uppfattat som ett försök att skada markägare, så kommer markägarnas tillit till att interagera minska. Om markägarna svarar på upplevelsen av att någon försökt skada dem med att försöka hindra den andra från att skada, så kan det komma att minska den andras tillit till att interagera: *Markägare är underliga. Varför motarbetar de varje försök till fiskvård?* Jag påstår inte att markavvattningskonflikten är resultatet av ett dylikt missförstånd, men det förekommer missförstånd av detta slag och att de leder till minskad tillit.

I avhandlingen har jag påtalat skillnaden mellan två typer av svar: social responsivitet och avancerad responsivitet. Dessa begrepp är centrala för att förstå handlingsaspekten vid konflikt och samverkan. A undersöker förslaget för markavvattningsåtgärder, t ex genom att ställa frågor till B (Handlingen är att ställa frågor). B upplever att A hotar B (Handlingen är *att hotas*). A svarar på hotet med en eller annan handling. A kommer nu antingen att:

- I. Tycka att B agerar mycket märkligt och själv känna sig hotad av B:s handlande och svara spontant på det hotet (social responsivitet).
- II. Tycka att B agerar mycket märkligt och själv känna sig hotad av B:s handlande, men hejda sin tendens att svara på hotet (asocial responslöshet) och istället planera hur hon skall hindra B från att sätta sitt hot i verket (avancerad responsivitet, strategiskt handlande)
- III. Tycka att B agerar mycket märkligt, men hejda sin tendens att tolka B som hotande (asocial responslöshet) och istället förstå att B har blivit/känt sig hotad och tala om att hon uppfattar det och säga att hennes (A:s) handling

inte var avsedd att hota utan att undersöka markavvattningsförslaget (avancerad responsivitet, kommunikativt handlande).

I markavvattningsärendet har handlingssekvenser av typ I och II dominerat.

Scen

Scenen spänner över det ytterst konkreta, via det abstrakt uttalade till det abstrakt uttalade. Med den konkreta scenen avser jag det geografiskt eller fysiskt observerbara, att jämföra med scengolv, kuliss och ridå på teatern, varifrån metaforen är lånad.

Den abstrakt uttalade scenen är de uttalade, formaliserade sociala strukturer som reglerar handlandet i samhället, eller i en grupp i samhället, att jämföra med de uttalade anvisningarna för skådespelare. Det är alltså anvisningen, inte efterlevnaden av anvisningen, som är scenisk. Att följa, eller bryta mot anvisningen är handlingsaspekten, men anvisningen är scenaspekten. På motsvarande sätt är det reglerna och de uttalade strukturerna som är scenen, inte efterlevnad eller brott.

Den abstrakt uttalade scenen är de uttalade sociala strukturer som reglerar handlandet i samhället eller i en grupp i samhället. Dessa strukturer eller regleringar är uttalade i så motto att de normalt inte behöver uttalas. En del kan uttalas då de aktualiseras genom t ex en överträdelse, andra strukturer är så grundläggande för samhällslivet att de aldrig uttalas. Jag är inte säker på vad jämförelsen med teatern kan vara. Eventuellt kan vi jämföra med de anvisningar som regissören ger till skådespelarna. Vi får då tänka oss att den abstrakt uttalade scenen består i både de anvisningar som regissören ger och de som hon inte *behöver* ge. I den abstrakt uttalade scenen ligger också det som gör att publiken förstår vad skådespelet handlar om. Det ord som bäst beskriver detta är entymem, det i ett samtal som (kan) utelämnas utan att sambandet mellan fråga och svar går förlorat (se Kapitel 4, avsnittet om retorik). Den abstrakt uttalade scenen är entymemisk.

Jag skall ge en del exempel på vad de olika sceniska aspekterna för markavvattningsärendet kan innehålla.

Konkret scen

- Ån med sitt avrinningsområde
- gårdarna, byarna,
- ingreppens synliga och osynliga men märkbara effekter
- Den rumsliga utformningen vid de samrådsmöten som hållits
- Den kanske påtagligaste konkreta sceniska aspekten är att det saknas en uttalad, konkret scen för interaktion i markavvattningsärendet. Interaktionen sker i stor utsträckning genom skrivelser till myndigheter och genom massmedia, vid de enstaka samrådsmöten som hållits samt genom informell och för mig okänd interaktion, då aktörer träffas mer eller mindre organiserat.

Abstrakt men uttalad scen

- Formellt regelverk för naturresurshanteringen
 - att det skall genomföras en förrättning av förrättningsman vid markavvattning
 - att det finns ett förbud mot markavvattning i Länet,
 - att länsstyrelsen ansvarar för undantag från lagar
 - att länsstyrelsens beslut kan överklagas av sakägare och naturvårdsverket
 - att utredningar skall remissbehandlas
- Organisationer och organisatorisk struktur
 - Föreningen Åbygdens Framtid, markavvattningsföretaget, Ornitologiska föreningar, naturskyddsföreningar, LRF
 - Länsstyrelsens formella mandat
 - Länsstyrelsens interna organisation i ansvarsområden: Lantbruksenheten, Miljöenheten.

Abstrakt outtalad scen

- språkbruket i olika situationer vid naturresurshantering
 - normer för hur man uttrycker sig i brev till myndigheter
 - normer för hur man uttrycker sig i debattartiklar
 - normer för hur man uttalar sig vid samrådsmöten
- vilka kriterier som får definiera t ex kunskap, legitimitet och ett balanserat uppträdande
- föreställningen att konfrontation ses som ett verksamt medel för måluppfyllelse
- att en händelse, som invallningen på Småstadsslätten, förknippas med vissa personer och med vissa andra händelser, som med Martin Martinsson och den eventuellt förestående markavvattningen på Åbylätten
- föreställningar om eftersträfvade värden, som rationalitet i jordbruksproduktion, bevarande av biologisk mångfald, upprätthållande av ett landskap
- föreställningar om tillhörighet och utanförskap:
 - vem som är inflyttad
 - vem som hör hit
 - vilka samhällsklasser och andra sociala indelningar det finns
 - vilka attribut, rättigheter och skyldigheter som är förknippade med dessa olika tillhörigheter och utanförskap
 - Att Markus Månsson betraktas som inflyttad är alltså delvis en scenisk aspekt, liksom att både Laban Lennartsson och Östen Ögren kommenterar att Lennartsson härstammar från Åbytrakten.

Vad som blir påtagligt i en uppräknig av olika sceniska aspekter är det nära sambandet mellan scen och handling. Dessa begrepp definierar varandra så att scen är den struktur i vilken man utför vissa handlingar och handling är det man gör på vissa

scener och det som skapar och omformar scener. Att handling omformar scen gäller både för det konkret handgripliga och det abstrakt uttalade: Markavvattning förändrar ån, och ännu en debattartikel rekonstruerar normen för hur man skriver en debattartikel.

Aktör

Aktör är den som handlar på scenen. Aktörerna i markavvattningsärendet är utförligt kommenterade i kapitel 5. Frågan: *Vem är det som handlar på scenen?* kan besvaras med aktörens namn: Linus Larsson, Martin Martinsson, Örjan Östman. Men detta svar gör oss inte klokare om vi inte känner till dessa aktörer sedan tidigare. Om vi däremot känner till dem sedan tidigare har vi fått meningsfull information. Men vad är det att känna till en aktör sedan tidigare? Vad är det då vi känner till om henne? Svar: Vi vet hur hon har handlat. Angivelser om vem någon är, innebär angivelser om hur hon har handlat och hur hon kan väntas handla. Att ha förväntningar på hur man skall handla är att ha en roll. Två typer av handlingar är särskilt intressanta för precisandet av en aktör: Då aktören uttalar *vi* och *oss*, om sig själv och andra, anger hon social identitet. Då hon bemöter och bemöts av en annan aktör synliggör hon deras relation. Om vi vet vilken roll en aktör har i en situation, vilken/a identitet/er hon har och vilka relationer hon har, då vet vi ganska mycket om henne.

Roller kan vara formella (uttalade) eller informella (outtalade). Till de formella rollerna hör rollen som förrättningsman, sökande, sökandes representant, sökandes ombud, handläggande tjänsteman, sakkunnig, MKB-ansvarig. De formella rollerna är inte förknippade med sin innehavare, utan skulle kunna uppbäras av någon annan utan att förväntningarna på rollen förändrades. Vem som helst kan naturligtvis inte vara förrättningsman, men vissa förväntningar är riktade mot förrättningsmannen, oavsett vem som är det. De informella, uttalade rollerna är förknippade med sin innehavare: Det finns förväntningar på hur Folke Fransson skall handla som inte riktas mot vilken förrättningsman som helst. Två exempel på uttryck av informella roller är: a) Styrbjörn Svensson säger i en intervju att markägarna (enligt SS oriktigt) ser honom som hjärnan bakom den kritik som riktats mot markavvattningsförslaget. Markägarna förväntar sig att han kommer att organisera kritiker, uppmana till nya överklaganden och skrivelser. b) Då jag deltog i en exkursion inom Åprojektet och för några av de naturvårdsintresserade deltagarna berättade att jag talat med bl a Markus Månsson så sa de *Går det?* Dessa aktörer förväntar sig att Markus Månsson agerar aggressivt (jag bör kanske påpeka att jag själv inte har annat än positiva erfarenheter av Månsson). Mot alla aktörer riktas förväntningar på för dem specifikt handlande t ex: Mikael Matsson väntas (av Sörensson och Ögren) försöka luras, Laban Lennartsson väntas (av Månsson) komma med (i Månssons ögon) osanna påståenden, Folke Fransson väntas (av Svensson) företräda markägarna etc.

Det finns en mängd olika *vi* i detta ärende, och identifikationen följer inte (bara) den enkla konfliktstrukturen: *Vi som är förespråkare för markavvattning* och *Vi som är motståndare till markavvattning*. Styrande för identifikationen är också organisationstillhörighet. Två aktörer för vilka pendlingen i identitet är tydlig är Styrbjörn Svensson och Martin Martinsson. Styrbjörn Svensson identifierar sig ibland som *vi*, myndigheten länsstyrelsen, och ibland som *vi*, några naturvårdsintresserade tjänste-

män på länsstyrelse, naturvårdsverk och fiskeriverk, som bl a tog initiativ till Åprojektet. Martin Martinsson identifierar sig ibland som vi, sökande markägare, ibland som vi, (Martin och hans två bröder) ägare till Småbygård, ibland som vi, miljöintresserade och ibland som vi i Åprojektet.

En identitet som framkommer ibland i utsagor i intervjuer är *vi borde kunna (eller vi kan inte) hitta en lösning på de här problemet/den här konflikten*. Då identifierar man sig med *vi som är oeniga om markavvattningen*. Den identiteten har jag där emot inte stött på i andra situationer i markavvattningsärendet än mina egna intervjuer. En del identiteter har vuxit fram just som följd av konflikterna om Å-hantering, som identiteten *vi i Föreningen Åbygdens Framtid*. Denna förening bildades då det fanns planer på ett kraftverk i Bifurkationen vid Åby och har sedan enligt medlemmarna aktiverats då man ansett att det funnits skäl för det, t ex att protestera mot markavvattningen på Åbyslätten.

En typ av relation som förekommer är relationen som trätobröder. Det tydligast uttryckta exemplet på denna relation är Sven Sörensson och Mikael Matsson: Sven Sörensson säger att det är *jag som har fått hålla på med honom*, och berättar för en vän om Matsson. Då vännen för första gången träffat Matsson berättar han det för Sörensson: *Nu har jag träffat **din** Matsson*. Detta att vännen gör Sven Sörensson till *ägare* av Matsson är symptomatiskt för trätobrödraskap: De definieras av varandra. Vem är Sven Sörensson? Jo den som *fått hålla på med Matsson*. Vem är Matsson? Jo den som Sven Sörensson träter med. Liknande relationer finns mellan Markus Månsson och Linus Larsson respektive Laban Lennartsson. Den centrala typen av handling för trätobröder är responsoriet, det intensiva samspel som till stor del karaktäriseras av social responsivitet. Ett tecken på att två aktörer har ingått eller ingår i ett responsorium är att de är intensivt uppmärksamma på den andre, dennes handlande och drivkrafter. Man pratar gärna om varandra med andra.

Medel

De grundläggande medel som används vid all social interaktion är gester, symboler och språk. Dessa medel kan användas på olika sätt, och i markavvattningsärendet, liksom i många andra situationer används språket i bland på ett strategiskt sätt i syfte att utöva makt. På en mer aggregerad nivå är medlen för interaktion i markavvattningsärendet skrivelser, debattartiklar i lokala medier, några (få) offentliga möten, samt några möten mellan experter. De till buds stående medlen bestäms av vad scenen erbjuder för medel, och får konsekvenser för handlingen. I fallet med markavvattning så erbjuder inte scenen några medel för ökning av tillit. Scenanvisningarna att interaktion skall ske genom skrivelser i vilka aktörerna argumenterar för sin ståndpunkt, att kunskap är entydig och inte perspektivberoende, att beslut skall fattas om endera av två extremer (genomföra föreslaget markavvattningsprojekt eller inte), gör att det inte finns några medel för aktörer att förstå perspektiv som de inte själva instämmer i. I kapitel 1, avsnittet om normativ teori diskuterade jag två typer av planeringsmisstag: *Planeringsunderlaget är inte tillräckligt sant* respektive *de av planeringen berörda aktörerna respekterar inte beslutet och/eller varandra*. Markavvattningsärendets scen tillhandahåller medel för att försäkra sig mot osanna beslutsunderlag, men inga medel för att försäkra sig mot låg tillit till interaktion bland

aktörerna. Och då låg tillit till interaktionen (konflikt) uppträder, kommer medlen för att försäkra sig om ett sant beslutsunderlag att användas för aktörers strategiska ändamål och planeringsmistag 1 uppträder trots försäkringarna mot det. Det saknas helt enkelt medel för att sträva mot en kommunikativ rationalitet.

Syfte

Vad är syftet med handlingar i markavvattningsärendet egentligen? Vad är syftet då Markus Månsson om Laban Lennartsson skriver: *Han kan dock läsa innantill...* Jag anser att syftet med en handling av detta slag är att sänka den omtalades (Lennartssons) legitimitet för att hindra denne från att utöva inflytande över interaktionen och därmed att hindra denne från att utföra förmodat destruktiva (mot Månsson) handlingar. Föreställningen att den andre skall komma att utföra destruktiva handlingar har i sin tur uppkommit som följd av erfarenheter av den andres handlande. Detta är den spiral av tillitsminskande interaktion som jag anser att vi bör kalla konflikt. Syftet eller drivkraften i denna spiral är paradoxalt nog försök att förändra interaktionen så att den egna tilliten till interaktionen skall öka. Månsson hyser låg tillit till att interagera i en situation som Lennartsson ingår i. Månsson försöker därför exkludera Lennartsson genom att minska dennes legitimitet. Lennartsson agerar på samma sätt, och tilliten till att interagera minskar.

Det förekommer också mer konstruktiva syften, som att utforma ett bra beslutsunderlag, att generera alternativa förslag, att förstå den andres perspektiv.

Åprojektet

Mycket av det som har sagts om scen och aktörer är gemensamt för markavvattningsärendet och Åprojektet. Handlingarna är olika, liksom medlen och syftet. Även vad gäller scen och aktör finns några grundläggande och viktiga skillnader. Jag skall diskutera de olika aspekterna av Åprojektet i en något annan ordning: Syfte, Medel, Scen, Aktör, Handling. Skälet är att jag uppfattar att det som först formuleras då man planerar aktörssamverkan är syftet. Syftet med aktörssamverkan är tydligt uttryckt också i de normativa teorier om aktörssamverkan som jag diskuterade i avhandlingens första kapitel. I litteraturen om aktörssamverkan, kommunikativ planering och liknande ansatser är syftet välbeskrivet. Ofta är också medlen väl beskrivna (se Kapitel 1, avsnittet om normativ teori och processledning). Däremot är handlingarna, vad som sker då man använder medlen för att uppnå syftet sällan väl beskrivna, vilket är en brist, då det är utifrån handlingsaspekten som man kan avgöra om syftet uppfyllts och medlen varit verksamma eller inte.

Syfte

Vi kan se på syftet med Åprojektet på flera olika nivåer: Syftet med projektet var att föra samman aktörer med olika perspektiv. Syftet med syftet med projektet var att åstadkomma en bättre vattenhantering. Initiativtagarna till projektet ansåg att det uppstått låsningar omkring hanteringen av Ån och att dessa måste lösas upp för att tillförsäkra sig en uthållig hantering av Ån. Medlet för att lösa upp låsningarna var alltså att skapa möten mellan aktörer och syftet med dessa möten var att öka aktö-

ernas förståelse för andra aktörers perspektiv och därigenom möjliggöra för aktörerna att identifiera intressen vilka kan tillgodoses samtidigt eller genom gemensamma initiativ. Det har ofta betonats från de aktiva i Åprojektet att man efterstavar konkret handling och ibland har det uttryckts en otålighet över vad man uppfattar som för mycket prat och för lite handling.

Medel

Aktörssamverkan är alltså ett medel för att åstadkomma uthållig hantering av Ån. Medlet för att åstadkomma aktörssamverkan är i sin tur tillskapandet av en projektorganisation, Åprojektet, i vars regi man kan kalla till och genomföra möten mellan aktörer. I Åprojektet byggs en projektorganisation upp omkring tematiska grupper, som Jord och skogsbruk, Fisk och fiske och Natur och kulturvård. Därtill finns en administrativ organisation bestående av årsmöte, styrelse och projektledning.

Den tematiska projektorganisationen är ett verksamt (se handling) medel för att uppnå syftet att åstadkomma konkreta handlingar, men är inte vidare verksamt för att åstadkomma möten mellan aktörer med olika perspektiv, då den tematiska indelningen får aktörer att möta aktörer med liknande perspektiv snarare än med olika. Möten mellan olika perspektiv sker i styrelsen och berör således ganska få aktörer. Några få möten har skett mellan tematiska arbetsgrupper, som då medlemmar ur natur- och kulturvårdsgruppen träffade medlemmar ur Näringsliv och turismgruppen, för att undersöka förutsättningarna för en utökad kanotled i Ån. Årsmötet är administrativt, men i anslutning till årsmötet brukar det finnas en tematiskt inriktad programpunkt, vanligen ett föredrag. Vad jag känner till har det inte förekommit några tematiska diskussioner mellan många och olika aktörer vid årsmöten. Medlen för interaktionen i Åprojektet är på den grundläggande nivån språk och då framförallt talat språk, till skillnad från markavvattningsärendet där skriftlig språklig interaktion dominerar.

Scen

Den konkreta scenen är på många sätt densamma för Åprojektet som för markavvattningsärendet: Det är samma Å, orter och marker, och det är samma föreställningar om dessa. Det som skiljer på konkret nivå är den rika förekomsten av möten, och utformningen av dessa. I de tematiska arbetsgrupperna möts ganska få aktörer, mellan fem och tolv, i en lokal helst belägen någonstans i avrinningsområdet.

Den uttalat abstrakta scenen skiljer sig helt åt mellan Åprojektet och markavvattningsärendet, främst beroende på att i Åprojektet utformas denna av projektet själv, medan den i fallet med markavvattning är bestämd på nationell nivå. Åprojektet har inget mandat utöver det som dess medlemmar själv ger det, medan utredningsprocessen om markavvattning har mandat att fatta beslut även mot berörda aktörers vilja. I Åprojektet består den uttalade abstrakta scenen av arbetsordningen i projektet, med de tematiska ämnesgrupperingarna och den administrativa organisationen. Åprojektet är finansierat av en av EUs strukturfonder, och fondens förväntningar på resultat och redovisning är en betydelsefull del av scenen. Som exempel kan nämnas att man i projektet talar om *att arbeta upp pengar* istället för att göra av med peng-

ar. Arbetsintensiteten hos en tematisk arbetsgrupp mäts alltså i hur stor andel av budgeterade medel som använts, parallellt med uppskattningar av uppnådda resultat. Att spara pengar är alltså inte nödvändigtvis eftersträvansvärt, då det kan ge sken av låg arbetsintensitet.

Den outtalade abstrakta scenen utgörs av föreställningar om hur man interagerar, vad kunskap är etc. Dessa föreställningar skiljer sig åt mellan Åprojektet och markavvattningsärendet så till vida att man inte har några föreställningar om att eftersträva konfrontation i Åprojektet, medan konfrontation ses som ett funktionellt sätt för måluppfyllelse i markavvattningsärendet. Synen på kunskap är däremot snarlik. I Åprojektets regi har det gjorts flera undersökningar av Ån, t ex biotopkartering och miljögiftskartering, och i dessa ses kunskap som entydig och oberoende av perspektiv. Vid de tillfällen då man diskuterat att i Åprojektets regi genomföra möten om markavvattning har flera aktörer poängterat att målet då skall vara att ta fram kunskap eller att rådfråga oberoende experter.

Aktör

Några av de centrala aktörerna i markavvattningsärendet saknas eller är perifera i Åprojektet. Det gäller Markus Månsson, Mikael Matsson och Folke Fransson. Men även de aktörer som är aktiva i båda interaktionerna, är olika i så motto att de har olika perspektiv och olika identiteter i respektive interaktion. Genom att syfte, medel, scen och handling är olika, blir också aktörerna olika.

En grundläggande skillnad i aktörsaspekten är den tillit som aktörerna hyser till att interagera i Åprojektet respektive i markavvattningsärendet. I Åprojektet kan jag inte iaktta någon bestående låg tillit till att interagera. Detta beror på en annan form av interaktion (andra handlingar) och på att den som hyser låg tillit till att interagera i Åprojektet inte riskerar något med att avstå från interaktion. Den som hyser låg tillit till att interagera i markavvattningsärendet och därför avstår från att interagera, kommer att bli förbigången och riskerar att drabbas av beslut. Något sådant sker inte i Åprojektet, då det saknar mandat (se scen). Den som har låg tillit till att interagera i Åprojektet kan utan risk låta bli. Att det finns aktörer som identifierar sig olika i olika situationer har redan kommenterats under markavvattningsärendet, liksom att detta är tydligt för Martin Martinsson. Genom Åprojektet skapas också möjligheten att identifiera sig som vi i Åprojektet eller vi i Åprojektets styrelse. Dessa aktörer kommer att pendla mellan identiteten som t ex sportfiskarnas representant i styrelsen och som Åprojektets styrelses representant i sportfiskeföreningen (se figur 5, kapitel 4).

Handling

Handlingarna i Åprojektet är att samverka, utreda, redovisa, undersöka, berätta, lyssna, motivera, förstå, tvivla, tro. Några handlingar har varit konkreta i bemärkelsen att de åstadkommit fysisk-geografisk förändring, så som utplantering av röding, anläggning av fiskvandringssväg förbi kraftverk, bidrag till restaurering, utgivning av guide för kanotleder. Bakom dessa handlingar förekommer den typ av sociala handlingar som är i fokus för denna avhandling, kommunikation och i viss mån kon-

flikt. Dock sker ingen påtaglig tillitsminskning, och inga påtagligt destruktiva handlingar. Det är inte relevant att tala om verb som lura, luras, inkompetensförklara, förlöjliga och vilseleda. Det betyder inte att dessa handlingar inte förekommer. Det förekommer naturligtvis att aktörer blir lurade, irriterade och vilseledda i interaktionen i Åprojektet. Men det sker inte systematiskt och det är inte det mest framträdande.

De kommunikativt rationella inslagen i handlandet är inte heller särskilt framträdande. Det av Habermas beskrivna prövandet av utsagors legitimitet, trovärdighet, sanningshalt och uppriktighet sker i samma utsträckning som i andra föreningssammanhang eller i akademiska seminarier. I Åprojektet, liksom annorstädes, finns det aktörer som av en eller annan orsak inte uttalar sig trots att deras erfarenheter vore relevanta att få uttalade i sammanhanget. Aktörer kommunicerar i bemärkelsen att de förstår varandras utsagor, men det finns inga slående inslag av uppnådd förståelse mellan aktörer med radikalt olika perspektiv. De förekommer några fall av uttalad tillitsökning, t ex mellan Martin Martinsson och Örjan Östman, men den är inte entydig. Verb som att lära gemensamt, försonas, hantera konflikter, läka, vidga perspektiven eller öka systemförståelsen känns inte heller relevanta. I Åprojektet har man framförallt samverkat i frågor där det inte finns några intressekonflikter och där det inte förkommit någon tillitsminskande interaktion. En av de frågor som det fanns en intressekonflikt i och där man lyckades nå en lösning, gällde fiskvandringssväg förbi ett kraftverk. Kraftverksbolagets intresse var att inte spilla vatten, och Åprojektets intresse var att få vatten genom fiskvandringssvägen. Kraftverksbolaget var inte representerat i Åprojektet, utan förhandlingen fördes mellan representanter för Åprojektet och kraftverksbolaget. Åprojektet fungerade som en påtryckande förening snarare än som ett forum för möten mellan aktörer med olika perspektiv. Åprojektet var framgångsrikt i sina påtryckningar. Fiskvandringssvägen är anlagd och fungerar idag. Jag skulle inte kalla Åprojektet för *aktörssamverkan* i den mening som det framställs i de normativa teorierna, men det är en bit på vägen.

Två interaktionssituationer har diskuterats, med två uppsättningar motivationsaspekter: Markavvattningsärendet och Åprojektet. Det är olika handling, snarlika men ändå olika beträffande scen, snarlika men ändå olika aktörer, olika medel och olika syften. De kan komma att sammanfalla genom att den ena glider över i den andra. Eller också kan de komma att förbli särskilda och parallella som hittills. Interaktionen i markavvattningsärendet har visat sig ha karaktären av konflikt. Jag har funnit att interaktionen i Åprojektet har ett inslag av samverkan. En förändring av markavvattningsärendet i kommunikativ riktning skulle innebära en förskjutning av motivationsaspekterna (Syfte, Medel, Scen, Handling och Aktör, dock utan att exkludera aktörer) så att de i större utsträckning sammanfaller med Åprojektet. En risk för ett projekt som Åprojektet är att motivationsaspekterna förskjuts, så att de i större utsträckning sammanfaller med markavvattningsärendet (tilliten till interaktionen sjunker, vi får en konflikt). Så skedde i ett liknande projekt för samverkan om ett vattendrag, i vilket projektledarna för samverkansprojektet och vattenansvariga på de aktuella länsstyrelserna kom att misstro varandra och därmed sjönk tilliten till att interagera i samverkansprojektet. I slutet av detta kapitel skall jag diskutera vad den i avhandlingen vunna förståelsen för naturresurshandling som socialt samspel kan

säga om hur aktörssamverkan kan åstadkommas. Innan dess skall förståelsen för det sociala samspelet vid hanteringen av Ån sammanfattas.

Slutsatser från Åfallstudien

Här skall jag sammanfatta de iakttagelser och tolkningar som har gjorts om det sociala samspelet vid hanteringen om Ån: Vilka former av interaktion som utspelar sig, vilka tecken på konflikt som kan iakttas, hur handlingar leder till minskande eller ökande tillit, vad som karakteriserar relationer mellan aktörer, vilka inslag av social respektive avancerad responsivitet som förekommer samt hur maktutövning och strategiskt handlande har bedrivits.

- Det förekommer återkommande inslag av interaktion under vilken *aktörers tillit* till interaktionssituationen minskar.
- Att tilliten till interaktionen minskat märks genom att aktörerna agerar i syfte att *förändra interaktionssituationen*, t ex genom att inskränka andra aktörers möjlighet att utöva inflytande eller genom att flytta ärendet till en annan arena. Försöken att förändra interaktionen leder ofta till att tilliten till interaktionen minskar än mer.
- *Inskränkningar av en aktörs* inflytande över interaktionen åstadkoms t ex genom att framställa en annan aktör så att dennes *legitimitet inför en tredje aktör minskar*, som då Markus Månsson och Laban Lennartsson inför miljödepartementet och länsstyrelsen beslår varandra med att vara inkompetenta i de frågor som de uttalar sig om.
- Försök att *flytta ärendet från en arena till en annan* sker också då någon för oss okänd (men förmodanden om att vederbörande var hemhörig på naturvårdsverket har uttalats) föreslår indragning av statsanslagen till markavvattning vid Ån i budgetpropositionen för 2001. Ärendet flyttar då från en arena för naturresurshantering till en arena för statsfinanshantering, till vilken ingen av de tidigare inblandade har direkt tillträde. Dock söker markägarna skaffa sig tillträde genom kontakter med riksdagsmän, men förslaget i propositionen går igenom.
- *Relationerna* mellan flera aktörer karakteriseras av *låg tillit* medan andra uttrycker *samhörighet* i kampen för ett gemensamt mål eller mot vad man upplever som en gemensam fiende.
- I en del fall där relationen mellan aktörerna karakteriseras av misstroende, finns också en stark dragning mellan aktörerna i så motto att de är *höggradigt uppmärksamma på varandra* och upptagna med att inför andra beskriva och diskutera trätobrodern, dennes handlande och förmodade drivkrafter, ofta framställda som suspekta.
- Dessa fall av kombinerad av misstro och uppmärksamhet indikerar att aktörerna är inblandade i ett gemensamt *responsorium*, dvs intensiva samspel karakteriserade av social responsivitet, spontan svarsbenägenhet. Flera responsorier har kunnat iakttas i markavvattningsärendet, t ex mellan Markus

Månsson och Laban Lennartsson, Mikael Matsson och Sven Sörensson, Mårten Martinsson med flera markägare och Åke Ågren med flera lokala föreningsaktiva.

- I några situationer förekommer också att en *tillitsminskning vänds till en tillitsökning*, åtminstone temporärt. Det rör sig om aktörer som tidigare varit inblandade i tillitsminskande interaktion, vilka sedan kommit att bli inblandade i en gemensam interaktion under vilken tilliten till att interagera har ökat. Så har t ex varit fallet med Laban Lennartsson och Mikael Matsson, vilka har haft ett antal samtal vilka åtminstone Laban Lennartsson kommenterar som konstruktiva (Mikael Matsson nämner inte samtalen ifråga). Ett annat exempel är Martin Martinsson och Örjan Östman, som efter att ha interagerat som antagonister vid markavvattningen på småstadsslätten, kommit att arbeta tillsammans i Åprojektet.
- Åprojektet kan också uppfattas ha tillkommit som en reaktion på *tillitsminskning* i den interaktion som ansvarar för markavvattningsärendet, och som ett försök att skapa en annan interaktion, karakteriserad av tillitsökning. Mitt samlade intryck är att en tillitsökning också har skett genom interaktionen i Åprojektet, men denna är partiell. Flera av de centrala aktörerna i markavvattningsärendet har låg tillit också till att interagera i Åprojektet, med hänvisning till att där ingår personer som de misstror. Den tillitsökning som skett inom Åprojektet är också villkorad för att gälla andra frågor än markavvattning. Vid några av de tillfällen då man diskuterat markavvattning har tilliten till interaktionen inom Åprojektet temporärt minskat.
- Interaktionen har tolkats som en *pendling mellan högst medvetna, strategiska handlingar, strukturellt styrda handlingar, och socialt responsiva handlingar*. De tre typerna av handlingar är alla betydelsefulla för hur interaktionen skall utvecklas.
- Strategiskt handlande kan t ex få formen av att *tillskriva aktörer identiteter*, som t ex då Laban Lennartsson mot Markus Månssons kritik invänder: *Du är tekniker /.../ i dessa frågor finns sakkunskapen på vattenvårdslaboratoriet* eller då det i ett protokoll står att *Linus Larsson uttalar sig som privatperson*.
- Strukturellt styrda handlingar är de i naturresurshanteringsystemet *föreskrivna handlingarna*. De kan ibland få karaktären av automatiserade svar. Det kan t ex gälla då förrättningsmannen lämnar in ansökan om undantag från naturvårdsförordningen till länsstyrelsen, då en utredning lämnas på remiss, då miljödepartementet uppmanar klagande att bevisa sin sakägarlegitimitet eller då markägarnas ombud begär anstånd med att kommentera inlagor i ärendet. Dessa handlingar har en karaktär av *asocialitet*. Det spelar ingen roll vem de utförs av, aktören är utbytbar. Det betyder inte att dessa handlingar är socialt betydelselösa. De ger tvärt om upphov till ett ofta intensivt mellanmänskligt samspel, som är i högsta grad avhängigt av de aktörer som ingår i det.

- Social responsivitet är då aktörer svarar med ett *äkta gensvar på någon annans aktörs gest*. Det kan t ex vara då markägare bemöter överklaganden från ej saklegitimerade aktörer, eller då man i sin kritik av ett påstående eller förslag också känner sig föranlåten att kritisera sagesmannen eller förslagsställaren. Uppmärksamheten är riktad mot människan snarare än mot argumentationen. Det spelar roll för svaret vem som avgav gesten och vilka tidigare erfarenheter den svarande har av henne.
- Strategiska, strukturellt styrda och socialt responsiva handlingar är förknippade med varandra i komplexa samband och utgör tillsammans samspelen. En strategisk handling kan besvaras med en socialt responsiv, som i sin tur bemöts av en socialt responsiv, som i sin tur bemöts av en strukturellt styrd, som bemöts av en strategisk osv. Framgång för strategiska handlingar ligger ofta i att ge sken av, men inte vara, en strukturellt styrd eller en socialt responsiv handling.
- De tillitsminskningar som uppstått vid interaktionen i markavvattningsärendet har lett till konsekvenser för ärendehantering. Det är ingen enkel uppgift att uttala sig om konsekvenser av detta och jag skall hålla anspråken låga. Jag anser att tillitsminskningen har försvårat utredningen av markavvattnings konsekvenser, att hitta alternativa lösningar på lantbrukarnas problem och att andra initiativ, som fiskvård, har hindrats. Genom den tillitsökning som skett genom Åprojektet har en del fiskvårdsåtgärder genomförts, medan andra alltså hindras.

Därmed avser jag att lämna fallstudien om hanteringen av vattendraget Ån därhän. Nu återstår att göra en generell, avkontextualiserad summering av den vunna förståelsen.

Förståelse om förståelse – Metaförståelse om Naturresurshantering

Syftet med den här avhandlingen är att undersöka interaktionen mellan aktörer som skall hantera en naturresurs med särskild uppmärksamhet på hur aktörernas tillit till interaktionen har förändrats. En dylik undersökning har gjorts av vattenhanteringen i vattendraget Ån, och resultatet har redovisats ovan. Är detta hela den förståelse som vunnits genom studien? Nej, jag menar att jag själv, och den som har följt med i resonemangen ända hit också har vunnit en generell förståelse för naturresurshantering, som kan tillämpas på andra situationer i andra kontexter.

Grundtemat i den bild av naturresurshantering som vuxit fram i undersökningen av hanteringen av Ån är att se naturresurshantering som ett mellanmänniskt samspel, där utgången av hanteringen är beroende av de sociala handlingar som vidtas av aktörerna. En form av samspel är konflikt, som definierats som social interaktion under vilken de interagerandes tillit till interaktionen minskar. Detta sker då aktörerna inte kan förstå den andras handlingar som adekvata svar på sina egna handlingar, eller/och då de förmodar att den andras handlingar kan komma att skada dem. Rela-

tioner mellan aktörer i konflikt karaktäriseras av förmodanden om den andras strategiska agerande och destruktivitet. Det betyder inte att aktörerna bortser från varandra eller är ouppmärksamma på varandra. Aktörerna i en konflikt är i stället högggradigt uppmärksamma på den andres agerande och gör sig frågor och föreställningar om den andras handlande, drivkrafter och förutsättningar. I försöken att undkomma den andras förmodade destruktivitet kan aktörerna komma att försöka förekomma den andra. Därmed kan tilliten till interaktionen komma att minska än mer och vi får en eskalerande konfliktprocess.

Aktörerna kan svara på den andras handlingar på två sätt: Socialt responsivt eller avancerat responsivt. Vid social responsivitet svarar man med ett äkta gensvar på den andras gest, spontant, som det faller en in. Vid avancerad responsivitet uttrycker man inte det spontana svaret utan förhåller sig asocialt responslös, och planerar istället ett reflekterat svar. Detta svar kan vara kommunikativt eller metakommunikativt, i syfte att förstå vad den andre menar eller vad det är för interaktion man är inblandad i. Det kan också vara strategiskt, i syfte att utöva makt över den andra.

Vid undersökningar av naturresurshantering är man ofta uppmärksam på de strategiska handlingarna men bortser från aktörernas sociala responsivitet, från deras tendens att knyta an till och ge ett direkt gensvar till andra människor och deras handlingar. Att förbigå den sociala responsiviteten innebär att man försöker förklara utfallet av en naturresurshanteringsprocess utifrån karaktären på naturresurser eller förmodade generella värderingar i samhället, som att sportfiskare värderar den ena eller andra naturtypen på det ena eller andra sättet. Man kommer då att bortse från de specifika interaktionssituationernas betydelse, samtidigt som det är de specifika interaktionssituationerna som går att förändra om man vill åstadkomma ett annat utfall. Jag har försökt bidra med en förståelse för de specifika interaktionssituationerna, och därtill med en förståelse för hur man kan nå förståelse för de specifika interaktionssituationerna. Begreppen aktörers tillit till interaktion, social responsivitet, responsorium och avancerad responsivitet, olika former av maktutövning samt Burkes (1969) begrepp handling, scen, aktör, medel och syfte möjliggör för oss att föra ett resonemang om de specifika interaktionssituationer vilka utgör naturresurshantering.

Då vi har gått igenom Burkes fem aspekter för markavvattningsärendet och Åprojektet ser vi att alla aspekterna uppvisar en formell och en informell sida (Detta kapitel, avsnittet En motivationsgrammatik för hanteringen av Ån). Då man försöker förstå eller styra interaktionen till en viss typ av interaktion t ex kommunikation och konflikt-deeskalering, kan man inte rikta sin uppmärksamhet bara mot den formella sidan av respektive aspekt. Ibland handlar en sådan intervention om att formalisera det informella, alltså att en del av de normer och föreställningar som utgör scen för interaktionen behöver synliggöras och ibland aktivt förändras.

Genom interaktionen uppkommer föreställningar om de andra aktörerna, men också föreställningar om problemets art och lösningsalternativ, vilken kunskap som är tillförlitlig och hur problemet skall avgränsas. En konsekvens av synsättet är att den ofta efterfrågade åtskillnaden mellan sak och person är svår att göra, på samma sätt

som åtskillnad mellan form och innehåll är svår att göra. Jag har i kapitel 1 påstått att konflikt och kommunikation förhåller sig till intresse motsättning och avsaknad av intresse motsättning på samma sätt som form förhåller sig till innehåll. Förekomst av konflikt respektive kommunikation kommer att få konsekvenser för aktörernas intresseinriktning och aktörernas intresseinriktning kommer att få konsekvenser för förekomst av kommunikation och konflikt. *Men vi kan inte förstå naturresurshandtering genom att fokusera på intressenas likhet eller olikhet och bortse från förekomsten av konflikt respektive kommunikation.* En uppräkningslista av ingredienserna i en maträtt är ingen träffande beskrivning av maträtten, utan just en uppräkningslista. En träffande beskrivning förutsätter att man diskuterar både form och innehåll. Man kan laga olika maträtter med samma uppsättning ingredienser och listan med ingredienser är inte något bra sätt att skilja dessa åt. Beskrivningar av intresse motsättningar är viktiga, men hjälper oss inte att skilja konstruktiv interaktion från destruktiv. De begrepp som jag har använt och i viss mån utvecklat i avhandlingen kan bidra med att urskilja vilken form och vilket förlopp en naturresurshandteringsprocess tar sig.

Tillitsförändringar sker inte bara genom stora gester. Också små gester, som att lägga till ett *Herr* framför någons namn, kan få betydelse för hur en interaktion skall komma att utvecklas. För den som handlägger eller utreder ett naturresursärende, är det viktigt att ha en god förståelse för hur tillitsförändringar uppkommer genom interaktion, vad de kan bidra till och hur de kan förändras.

Jag har definierat konflikt som tillitsminskning. Till den som inte blivit övertygad om detta synsätt vill jag säga att vi åtminstone kan iaktta tillitsförändringar som en väsentlig del i konfliktens dynamik, även om inte alla anser att konflikten *är* minskning av tillit.

Konflikthantering

När jag påbörjade mina forskarstudier var jag intresserad av den normativa teorin att *naturresurshandtering bör ske genom samverkan mellan de aktörer som berörs av handeringen.* Detta intresse ledde till frågor om hur framgång respektive motgång vid aktörssamverkan kunde studeras och hur social interaktion kan förstås. En del sådan förståelse har utvecklats i den här studien som ger vägledning om hur man kan och bör studera framgång och motgång vid aktörssamverkan, hur framgång i aktörssamverkan kan nås och då främst konfliktförebyggande och konflikthantering. Konflikthantering har inte varit mitt fokus i forskningen men på grundval av de iakttagelser jag gjort om den sociala interaktionen vill jag ändå presentera vad jag tror är viktigt och fruktbart att tänka på för en hållbar naturresurshandtering i konfliktssituationer:

- Man kan inte kringgå en tillitsminskning. Fortsatt, konstruktiv hantering av en fråga i vilken det förekommit konfliktartad interaktion förutsätter att tilliten kan återställas. Om det uppstått en interaktion i vilken aktörernas tillit till att interagera minskar eller har minskat, så kan man inte arbeta vidare efter strategin *att hålla sig till saken* och försöka ta reda på vad som är

sant och riktigt. För att framgångsrikt fortsätta utredningen måste aktörernas tillit till att interagera öka.

- Ett sätt att åstadkomma tillitsökning kan vara att skapa tillfällen för aktörerna att *gemensamt reflektera över den interaktion* som förevarit, att dekonstruera de händelser och tolkningar av händelser som get upphov till tillitsminskningen och möjliggöra rekonstruktion av dessas innebörder (Bush & Folger 1994). Detta kan komma att innebära rekonstruktion av sociala identiteter och relationer.
- Naturresurshanteringens aktörer, och då särskilt de som bär ansvar för utredningsprocesser, bör vara förberedda på att arbeta med social interaktion. En handläggare i naturresurshanteringsystemet har ansvar både för innehåll och form i handlägningsprocessen. De bör ha tänkt igenom den sociala interaktionens former och dessas betydelse för ärendehantering. De bör också vara beredda på egen och andras svarsbenägenhet och vilken betydelse den kan få för tillitsökning respektive minskning.
- Ett sätt att öka den kommunikativa kompetensen bland naturresurshanteringens handläggare kan vara handledning enskilt eller i grupp (se t ex Boalt Boëthius & Ögren, 2000 och Andersen, 2002). Grupphandledning används av yrkesgrupper som liksom naturresurshandläggare har samtal med människor som ett viktigt arbetsredskap. Vid handledningen möts handläggare i grupp tillsammans med en handledare. Handledaren leder en process i vilken handläggarna kan ta upp situationer som de tycker är problematiska till diskussion. Handledaren och resten av gruppen kan hjälpa den frågande att förstå situationen, få perspektiv på det inträffade och föreslå tillvägagångssätt. Handledning kan öka handläggarnas beredskap inför för utredningen problematiska sociala situationer.
- Även om handläggarna i naturresursärenden skulle ha en bättre kommunikativ kompetens än idag, så kommer det även framgent att uppstå låsta konflikter i naturresurshanteringen. I det formella naturresurshanteringsystemet bör det därför finnas utrymme att tillkalla kommunikativ expertkompetens som kan skapa förutsättningar för tillitsökande interaktion i dylika situationer. Inom organisationer och företag är det vanligt att man anlitar konsulter som arbetar med konflikthantering (Stimne 1998). I Sverige finns ingen formell möjlighet att använda dylik kompetens i ett naturresurshanteringsärende, vilket det borde finnas. Dessa konsulter uppgift är inte att förslå lösningar i sakfrågor eller att utvärdera argumentens sanningshalt, utan att leda en interaktion som ger tillitsökning och därmed ge aktörerna själva möjlighet att utvärdera argumentens sanningshalt.

Vidare forskning

En del av frågorna som uppstått i denna avhandling borde undersökas i ytterligare forskning. Jag skall presentera dem här.

- I avhandlingen har jag utvecklat förståelse för social interaktion vid naturresurshantering utifrån ett fall karakteriserat av konflikt. Begreppen och synsättet borde också kunna bidra till förståelse av fall karakteriserade av kommunikation och samverkan.
- I vad mån kan det synsätt på naturresurskonflikter som anlagts i avhandlingen vara ett hjälpmedel vid design och genomförande av interventioner för konflikthantering?
- I vad mån kan grupphandledning med naturresurshanteringshandläggare bidra till en bättre hantering av konflikt och samverkan?
- Hur kan dylika handledningsgrupper organiseras och genomföras?
- Vilka organisatoriska och andra åtgärder behövs för att kunna integrera och använda kommunikativ expertkompetens i naturresurshantering.

I Sverige, liksom i övriga EU, håller det vattenadministrativa systemet på att göras om från grunden. Man går från en ansvarsindelning efter administrativa gränser, mot en ansvarsindelning efter avrinningsområden. Denna organisatoriska ombyggnad innehåller också ambitioner att öka det lokala deltagandet i vattenhanteringen. Om man menar allvar med detta bör man försäkra sig om att det nya vattenadministrativa systemet har kapacitet att hantera de mellanmänniska samspel som uppstår, som t ex konflikter av det slag som här beskrivits och analyserats. Det finns en mängd forskningsfrågor om naturresurshantering som socialt samspel som behöver undersökas i anslutning till implementeringen av vattendirektivet, och en unik möjlighet att studera dem.

Litteratur

- Alvesson, M. 1991. *Kommunikation, makt och organisation*. Stockholm: Norstedts
- Alvesson, M. 1999. *Beyond Neo-positivists, Romantics and Localists – A Reflexive Approach to Interviews in Organization Research*. Lund: Institute of Economic Research Working paper Series
- Alvesson, M & Sköldberg, K. 1994. *Tolkning och reflektion*. Lund: Studentlitteratur
- Andersen, T. 2003. *Reflekterande processer. Samtal och samtal om samtalen*. Göteborg: Mareld
- Asplund, J. 1970. *Om undran inför samhället*. Lund: Argos
- Asplund, J. 1979. *Teorier om framtiden*. Stockholm: Liber
- Asplund, J. 1980. *Socialpsykologiska studier*. Stockholm: Almquist & Wiksell
- Asplund, J. 1983. *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: Liber
- Asplund, J. 1987 a. *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen
- Asplund, J. 1987b. *Hälsningsceremonier, mikromakt och asocialpratsamhet*. Göteborg: Korpen
- Asplund, J. 1992. *Storstäderna och det forteanska livet*. Göteborg: Korpen
- Asplund, J. 2002. *Avhandlingens språkdräkt*. Göteborg: Korpen
- Bauman, Z. *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos
- Berg, L-E. 1998. Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen. i Månsson, P (red). *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma
- Berger, P & Luckman, T. 1967. *The Social Construction of Reality. A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
- Brodal, H & Nilsson, L. 1996. *Konflikter – Vad vill de lära oss?* Järna: Balders förlag
- Boalt Boëthius, S & Ögren, M-L. 2000. *Grupphandledning: Den lilla gruppen som forum för lärande*. Göteborg: Mareld
- Buber, M. 1995. *Det mellanmänniska*. Ludvika: Dualis
- Burke, K. 1969. *A Grammar of Motives*. Berkely: University of California Press
- Blackburn, W J & Bruce, W M. 1995. *Mediating Environmental Conflicts. Theory and Practice*. Westport: Quorum Books
- Bryman, A. 1997. *Kvantitet och kvalitet i samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Cars, G. 1992. *Förhandlingar mellan privata och offentliga aktörer i samhällsbygget*. Stockholm: KTH
- Charon, J. 1979. *Symbolic interactionism, An introduction, an interpretation an integration*. New Jersey: Prentic-Hall
- Dahlman, Y. 1998. *Bildtänkandets pedagogik*. Pedagogiskt utvecklingsarbete nr 40. Uppsala: Enheten för Pedagogiskt utvecklingsarbete, SLU
- Daniels, S & Walker, G. 2001. *Working through environmental conflicts: The collaborative learning approach*. Westport, CT: Praeger
- Dinar, A & Loehman, E. 2001. *Water Quantity/Quality Management and conflict Resolution*. Westport: Praeger
- Dyrberg, TB. 1997. *The Circular Structure of Power. Politics, Identity, Community*. London: Verso

- Elander, I & Lidskog, R. 1999. På väg mot en ekologisk demokrati? Ur SOU 99:77. *Forskarvolym II: Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: Fritzesförlag
- Falkemark, G. 1999. *Politik, Lobbyism och Manipulation – Svensk trafikpolitik i verkligheten*. Nora: Nya Doxa
- Falkemark, G. 1998. Hallandsåsen och höghastighetens pris. I SOU 1998:137, *Miljö i grund och botten – erfarenheter från Hallandsåsen*. Stockholm: Fritzes
- Fisher, R, Patton, B & Ury, W. 1981. *Getting to Yes – Negotiating Agreement Without Giving In*. USA: Houghton Mifflin Company
- Fiske, A P. 1991. *Structures of social life: The four elementary forms of human relations*. New York: The Free Press
- Forester, J. 1999. *The Deliberative Practitioner. Encouraging participatory planning processes*. Cambridge, MA: MIT Press
- Foucault, M. 1980. *Power/Knowledge*. Hemmel Hempstead: The Harvester press
- Foucault, M. 1993. *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag
- Garcia, AC & Parmer, PA. 1999. Misplaced Mistrust: The Collaborative Construction of Doubt in 911 Emergency Calls. *Symbolic Interaction*, 22 (4): 297-324. Elsevier
- Gleditsch, N P & Hamner, J H. 2001. *Shared Rivers Conflict and Cooperation*. Paper presenterat vid 2:nd IWHA Conference: The Role of Water in History and Development. Stencil
- Gray, B. 1989. *Collaborating: Finding common ground for multiparty problems*. San Francisco, CA: Jossey-Bass
- Goffman, E. 1974. *Jaget och Maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén Prisma
- Gustavsen, B, Finne, H, Oscarsson, B. 2001. *Creating connectedness: the role of social research in innovation policy*. Amsterdam: John Benjamins Publ
- Habermas, J. 1995. *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos
- Hallgren, L. 2000. *Aktörssamverkan för lärande och beslutsfattande*. Working paper, Institutionen för landskapsplanering Ultuna. Uppsala: SLU
- Hallgren, L. 1999. Aspektseende och motbilder som metod att studera grupperns lärande och beslutsfattande. I Granström, Kjell (red): *Small Group Studies*. Linköping: Skapande vetande
- Hammond, J; Keeney, R; Raiffa, H. 1999. *Fatta smarta beslut. En praktisk guide till bättre beslutsfattande*. Malmö: Egmont Richters
- Healy, P. 1997. *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. London: Macmillan press ltd
- Israel, J. 1979. *Om relationistisk socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur
- Issa, S. 2001. *Access to Lake Chad and Cameroon – Nigeria Border Conflict: A Historical Perspective*. Paper presenterat vid 2:nd IWHA Conference: The Role of Water in History and Development. Stencil
- Jacobsson, B. 1994. *Kraftsamlingen – Politik och företagande i parallella processer*. Lund: Studentlitteratur
- Jern, S, Boalt Boëthius, S, Hidman, U, Högberg, B (red). 1984. *Grupprelationer, texter om förhållanden mellan och inom individ, grupp och organisation*. Stockholm: Natur och Kultur
- Johansson, T. 1999. *Socialpsykologi – Moderna teorier och perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

- Jiggins, J. 2002. *State of the art paper on social learning*. Working paper från SLIM: Social learning for integrated water management.
- Kärreman, D. 1996. *Det oväntades administration. Kultur och koordination I ett tidningsföretag*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag
- Kögler, H-H. 1999. *The power of dialogue: Critical hermeneutics after Gadamer and Foucault*. Cambridge, MA: MIT Press
- Lee, K. 1993. *Compass and Gyroscope: Integrating science and politics for the environment*. Washington DC: Island Press
- Lennéer Axelsson, B & Thylefors, I. 1996. *Om konflikter – Hemma och på jobbet*. Stockholm: Natur och kultur
- Lidskog, R. 1996. *Kommunikation, Kunskap och Konflikt – Samrådets väsen och villkor*. Centrum för stadsmiljöforskning Rapport nr 37. Högskolan i Örebro
- Lidskog, R. 1997. *Bringing communication back in? The role of dialogue with regard to siting conflicts*. Centrum för stadsmiljöforskning, rapport 39. Högskolan i Örebro
- Lindberg, E. 1997. En ariadnetråd genom det elementäras labyrint – Ett sätt att förstå dialektiken mellan social responsivitet och asocial responslöshet. *Sociologisk forskning* nr 3 1997
- Ljung, M. 2001. *Collaborative Learning for Sustainable Development of Agri-Food Systems*. Agraria 308. Uppsala: Acta Universitatis Agriculturae Sueciae
- Mead, G H. 1934. *Mind, self and society*. Chicago: Chicago University Press
- Montgomery, H. 2001. Den dubbla tvåsidigheten, om perspektiv och värderingar. I Montgomery, H & Qvarsell, B. (red): *Perspektiv och förståelse*. Stockholm: Carlssons
- Pierre. 2000. *Debating Governance. Authority, steering, and democracy*. Oxford: Oxford university press
- Kim, S H, Pruitt, D & Rubin, J Z. 1994. *Social conflict*. New York: McGraw-Hill
- Rommetviet, R. 1971. *Ego i modern psykologi*. Stockholm: Natur och Kultur
- Rommetviet, R. 1974. *On Message Structure. A framework for the study of language and communication*. John Wiley & Sons
- Månsson, P. 1998. *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma
- Ramirez, J L. 1995a. *Skapande mening, En begrepsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering*. Avhandling 13:2. Nordiska institutet för samhällsplanering. Stockholm: Nordplan
- Ramirez, J L. 1995b. *Om meningens nedkomst, en studie i antropologisk tropologi*. Avhandling 13:3. Nordiska institutet för samhällsplanering. Stockholm: Nordplan
- Ramirez, J L. 1998. *Positivism eller Hermeneutik*. Stockholm: Dialogos
- Ramirez, José Louis. 2001. Den mänskliga existensens grund – en undersökning om tillitens fenomenologi. I Aronsson, Gunnar & Karlsson, Jan (red) *Tillitens ansikten*. Lund: Studentlitteratur
- Ricoeur, P. 1974. *The conflict of interpretations: Essays in Hermeneutics*. Red. D. Idhe. Evanston: Northwestern University Press
- Rice, A Kenneth. 1969. Individual, group and intergroup processes. I *Human relations*, vol 22, no 6
- Sager, Tore. 1994. *Communicative Planning Theory*. Aldershots, Hants: Avebury

- Senecah, S. 2001. *The trinity of voice, legitimacy, and influence. The role of practical theory in evaluating and planning for the effectiveness of environmental participatory processes*. Paper presented at the 6th Biennial Conference on Communication and Environment
- Simmel, G. 1955. *Conflict and the web of group affiliations*.
- Sjöström, U. 1985. *Låna varandras Glasögon – Om energiproduktion och människors villkor*, Forskningsrapport nr 28. Stockholm: Pedagogiska institutionen
- Stiwne, D. (1998). *Konsultation vid organisationsomvandling – Tavistockmodellen i praktiken*. FOG-rapport nr 12. Linköpings universitet
- Stone, G. 1962. *Appearance of the Self. I Rose, A. Human Behaviour and Social processes*. Boston: Houghton Mifflin
- Turquet, PM. 1984. Threats to identity in the large group. I Jern, S, Boalt Boëthius, S, Hidman, U, Högberg, B (red): *Grupprelationer, texter om förhållanden mellan och inom individ, grupp och organisation*. Stockholm: Natur och Kultur
- Waldenström, C. 2001. *Constructing the World in Dialogue. A Study of Advisory Situations in Swedish Agriculture*. Avhandling nr 105, Pedagogiska institutionen. Stockholms universitet
- von Wright, Moira. 2000. *Vad eller vem? En pedagogisk rekonstruktion av G H Meads teori om människors intersubjektivitet*. Göteborg: Daidalos

Tillkännagivande

De första två åren av avhandlingsarbetet finansierades av SJFR. Resterande två år har finansierats av fakulteten för jordbruk, trädgård och landskapsplanering, SLU. Ulrich Nitsch har varit min engagerade handledare. Tillsammans har vi fört många och långa samtal om samtal, konflikter och mellanmännisklighet. Följande personer har bidragit med reflektioner och synpunkter på mina textutkast: Ulrich Nitsch, Yvonne Gunnarsdotter, Magnus Ljung, Lotten Westberg, Hanna Bergeå, Helena Nordström Källström, Tobias Wassermann, Karin Hallgren, Agneta Zettervall, Petter Åkerblom, Ylva Dahlman, Thomas Öst, Torsten Göthsson, Mats Alvesson, Örjan Hallgren, Maj-Britt Hallgren, Kerstin Lind. Ulla Sjöström och Henry Montgomery var granskare vid 50 % – respektive 90 % – seminarierna. Ett stort antal personer som är inblandade i vattenhanteringen i Åns avrinningsområde har berättat om sina olika erfarenheter av naturresurshantering.

Till alla nämnda, liksom till arbetskamrater, forskarkollegor, släktingar och vänner, vill jag framföra mitt tack för stöd och uppmuntran under åren med avhandlingsarbetet.

Ultuna i mars 2003

Lars Hallgren